

PRATARMĖ

XX a. pirmoje pusėje pirmą kartą pasaulyje keliose valstybėse įvyko totalitariniai reformai, kurie pagal savo politinį modelį siekė pakeisti pasaulio politinį sandarą. Totalitarinei Tarybų Sąjungai pavyko 1940 m. užimti Lietuvos Respubliką ir kitas Baltijos valstybes, primesti joms savo valdymą ir okupacinį valdymo mechanizmą pagal tarybiniais pagrindais pradėtą pertvarkyti gyvenimą. Po to, kai Tarybų Sąjunga aneksavo Lietuvą, ji primestė jai unifikuoti tarybinę politinę sistemą. Komunistinė politinė doktrina ir praktika nenumatė jokio kito TSRS okupuotų kraštų politinio modelio, negu tas, kuris buvo Tarybų Sąjungoje¹.

Esminis tarybinės politinės sistemos ir totalitarinio politinio reformo bruožas buvo valdymo monopolizavusios komunistinės partijos politinis diktatas visuomenei². Siekdama išlaikyti nelegitimios valdymo monopolio ir pagal komunistinę doktriną savo interesais ir tikslais pakeisti visuomenės gyvenimą, komunistinė partija pajungė sau socialinius ir politinius institutus. Politinį diktatą sudarė komunistinė partijai galimybė sukonstruoti ir išvystyti diegti tokia politinę sistemą, kurios šerdis buvo partija, telkianti nedalomos ir neribotos valdymo galias ir besilygiškai diktuojanti visiems kitiems politinės sistemos elementams. Partijos organizacija ir jai pajungti kiti politiniai institutai, pirmiausia valstybės institucijų sistema, sudarė politinį institutų visumą, kuria ir per kurią komunistinė partija išreiškė savo politinį valią, gyvendino valdymą ir realizavo politiką. Komunistinės partijos politika, t.y. šios moninga veikla vadovaujant ir valdant visuomenės raidos procesus, buvo nukreipta į tai, kad realizuoti valdančios komunistinės partijos interesus. Totalitarinio reformo šlygomis Visas jungtinė komunistinė partija (bolševikų) praktiškai panaikino ribas tarp politikos ir valdymo sričių ir politizavo valdymą. Politikos ir valdymo vienybę sudarė prielaidas 4-o dešimtmetyje Tarybų Sąjungoje suformuoti ypatingi biurokratiniai valdymo sistemos, kuriose partijos organizacija ir jos aparatas atliko politinį ir bazinį administracinį vaidmenį. Totalitarinėje sistemoje VKP(b) siekė apimti visas visuomenės gyvenimo sritis, pagal savo doktriną jas keisti, valdyti ir kontroliuoti. Dėl to ji išplėtė valdymo ir administravimo sistemos funkcijas ir veiklos sferas, padidino valstybės aparato vaidmenį gyvendinant partijos valdymą ir politiką, reglamentuojant ir kontroliuojant visuomenės gyvenimą. Partijos organizacija ir jai pajungta politiniai institutai, pirmiausia valstybės institucijų sistema pajungė visuomenę, praktiškai politizavo ir suvalstybino daugelį socialinio gyvenimo institutų ir reiškė bėdą. Tarybų Sąjungoje 4-o dešimtmetio antroje pusėje išsivyravo biurokratija ir susiklostė valdymo sistema, kurioje viešpatavo politinis idėjinių ir tikimybių pagrindų formuojamas aukštosios biurokratijos sluoksnis – politinė biurokratija (nomenklatura)³. Tarybų Sąjungos politinė sistema buvo okupuotai Lietuvai visiškai svetimas istorinis ir politinis fenomenas, kuris neišplaukė iš jos visuomenės natūralios istorinės raidos ir politinio gyvenimo. Jis buvo primestas Lietuvai iš užsienio okupacinės valstybės valia ir

j ga, buvo diegiamas prievartiniais ir administraciniais metodais i–vir–aus per okupacines politines strukturas ir j pagalba, griaunant Lietuvos Respublikos politin santvark , naikinant Lietuvos valstyb s ir visuomen s politinius institutus, socialinius ir politinius santykius.

Okupacin valdflia negal jo tvirtinti komunistin s sistemos princip Lietuvoje ir funkcionuoti, nesuk rusi institucini form ir nesudariusi veikimo mechanizmo. Komunist partija negal jo gyvendinti savo politikos netaikydama poveikio visuomenei priemoni ir netur dama politini institut visumos, kuria ir per kuri ji realizavo savo politines id jas, tikslus ir interesus, gyvendino valdffi , savo tikslais ir interesais organizavo ir vald visuomen s gyvenim . Lietuvos sovietizavimo procesai, komunist partijos valdffios ir politikos realizavimas labai priklaus nuo politini institut organizacijos ir funkcionavimo. Politin s strukt ros buvo svarbiausi okupacin s valstyb s, jos valdffios ir okupacin s politikos elementai Lietuvoje, kuriais ir per kuriuos okupacin valdflia legalizavo ir i–rei–k save, primet ir gyvendino savo vali , vykd okupacin s valstyb s ir valdffios funkcijas, realizavo komunist partijos politik .

Okupacin s politikos tikslai buvo jungti ir prievarta i–laikyti Lietuv Taryb S jungos sud tyje, komunistiniais pagrindais partijos interesais ir tikslais pakeisti Lietuvos socialin politin tikrov , organizuoti ir valdyti jos visuomen s procesus. Jos ufdaviniai buvo sugriauti Lietuvos valstybingum , jos valstybin politin santvark ir ekonomin sanklod ; sunaikinti Lietuvos socialinio ir dvasinio gyvenimo formas; palaufli lietuvi tautos nacionalin ir politin s moningum bei nuslopinti jos pasiprie–inim okupaciniam reffimui; fizi–kai sunaikinti politi–kai aktyviausi ir s moningiausi lietuvi tautos dal ; diegti Lietuvoje tarybin politin sistem , socialistin planin ekonomik , suformuoti vienalyt socialin visuomen s strukt r , komunistiniais pagrindais pertvarkyti kitas visuomeninio ir dvasinio gyvenimo sritis. Okupacin s politikos funkcijos buvo i–reik–ti ir gyvendinti valdan ios komunist partijos interesus; pagal komunistin doktrin pertvarkyti okupuotos Lietuvos visuomen s gyvenim ; komunistiniais pagrindais organizuoti ir valdyti visuomen s procesus; integruoti Lietuv Taryb S jung ir taip uftikrinti tarybin s socialin s politin s sistemos vieningum ir stabilum .

Lietuvos visuomenei prie–i–ka okupacin valdflia gal jo priversti flmones paklusti savo valiai ir radikaliai pakeisti vis j gyvenim tiktai naudodama organizuot valstyb s prievart , politin diktat ir vesdama visaapiman i visuomen s kontrol . Tod l okupacin politik komunistai vykd pirmiausia valstyb s aparato pagalba ir valdffios poveikio visuomenei priemon mis. Okupuotos Lietuvos valdymo ir administravimo sistema buvo svarbus politikos elementas, kuris atliko okupacin s politikos gyvendinimo, visuotino okupuotos visuomen s organizavimo, valdymo, kontrol s ir represavimo funkcijas.

Lietuva buvo okupuota prievarta, panaudojus karin agresij ir klastingas politines kombinacijas. Ji buvo jungt Taryb S jung neteis tai ir i–laikoma jos sud tyje panaudojant

organizuot valstybės prievartos įg. Visa okupacinė politika Lietuvoje buvo prievartin ir nusikalstama savo tikslais ir uždaviniais, turiniu ir pobūdžiu, gyvendinimo būdais ir priemonėmis, –ios politikos vykdytojų veiksmis.

Komunist partijos politikos realizavimo, įgyvendinami politiniai institutų sudarymo ir funkcionavimo moksliniai tyrimai yra svarbi okupuotos Lietuvos visuomenės raidos istorini ir politologini tyrimų dalis. Nesuvokus Lietuvos pavergimo, valdymo ir okupacinės politikos mechanizmo, ne manoma giliai nagrinėti Lietuvos sovietizavimo ir kitus procesus, kurie vyko okupuotoje Lietuvoje. Okupacinis politinis struktūrų sudarymas ir jų vaidmuo gyvendinant okupacinę politiką pirmosios tarybinės okupacijos laikotarpiu yra dalis okupuotos Lietuvos istorijos problemų, kurios iki šiol menkai ištirtos Lietuvos ir užsienio historiografijoje. Objektviai, giliai tokias problemas galima išanalizuoti tik kompleksinio pobūdžio tyrimuose, istoriniu, politologiniu, sociologiniu ir kitais aspektais bei pasitelkiant išsiri metodus. Tokius klausimus sunku, netgi ne manoma išnagrinėti vienoje studijoje. Tirti okupacinės politikos sistemą sunku ir todėl, kad istorinėje ir politologinėje literatūroje labai variai apibrėžiama politika ir jos sistema, vartojamos skirtingos šios politikos formos, turiniu ir procesui nusakyti. Politika vadinami politiniai klasiniai santykiai; viešpatavimas, susijęs su valdžios iškovojimu ir panaudojimu; santykiai, susiję su valdžios iškovojimu, išlaikymu ir panaudojimu; visuomenės gyvenimo organizavimas ir valdymas valstybės valdžios pagalba; visuomenės gyvenimą reguliuojanti principų ir normų sistema; su moninga veikla vadovaujant ir valdant visuomenės raidos procesus valstybinės valdžios pagalba visuomenės arba jos grupių (klasių, elito) interesais ir tikslais; ir t. t. ³ Tuolaikiniai Rusijos istorikai ir politologai, kurie nagrinėja komunist partijos politiką totalitarinio režimo sąlygomis, politika vadina partijos veiklą organizuojant ir valdant visuomenės procesus valstybės valdžios pagalba komunist interesais ir tikslais⁴. Politikos struktūrą sudaro santykiai, susiję su valdžios iškovojimu, išlaikymu ir panaudojimu; valdžios staigiai veikla organizuojant ir valdant visuomenę; politinių organizacijų ir normų visuma, kuri pagalba realizuojamos politinės idėjos, tikslai ir interesai bei gyvendinama valdžia. Instituciniu atžvilgiu politikos sistemą sudaro visuma politinių institutų, kuriais ir per kuriuos gyvendinama komunist partijos diktatūra, partijos interesais ir tikslais organizuojama ir valdoma visuomenė, forminami ir veikia su valdžia susiję santykiai. Panašiai okupacinę politiką suvokia ir lietuvių tyrinėjimai. Lietuvių ir rusų autorių darbuose bei lietuvių ir rusų kalbomis leidžiamoje literatūroje vartojama viena iš vokiškų politikos sąvokų. ⁴ Tuolaikinėje užsienio literatūroje ir leidiniuose anglų kalba politikos formai, turiniui ir procesui pavadinti vartojamos trys skirtingos šios politikos formos: polity, policy, politics⁵. Policy terminas vartojamas tiriant valdžios turinį, jos veikimo būdą, politinius sprendimus priimimo technologijas.

⁵ Šiame darbe bus nagrinama apibūdinti okupacinis politinis ir visuomeninis struktūrų, pirmiausia komunist partijos, sudarymą ir jų vaidmenį gyvendinant nusikalstamą okupacinę

politik pirmosios tarybinės okupacijos laikotarpiu. Tyrimo objektas yra okupacinės politikos sistemos sudarymas Lietuvoje, –ios sistemos elementai ir politiniai struktūriniai vaidmuo gyvendinant nusikalstamą okupacinę politiką bei visuomenės sluoksnių bendradarbiavimas su jomis. Okupacinė politika šiame darbe vadinama okupacinės valdžios veikla, jungiant ir prievartą – laikant Lietuvos Tarybų Sąjungos sudėtyje, komunistiniais pagrindais valdančios komunistinės partijos interesais ir tikslais keičiant Lietuvos socialinį-politinį tikrovę, organizuojant ir valdant okupuotos visuomenės procesus. Okupacinės politikos sistema traktuojama instituciniu atžvilgiu kaip visuma politinių struktūrų, kuriomis ir per kurias komunistinė partija išreiškė savo politinį valią, gyvendino valdžią ir realizavo politiką.

Šiuolaikinėje istorinėje ir socialiniuose politiniuose mokslų literatūroje vairiai apibūdinti politiniai reiškiniai, vykę Tarybų Sąjungoje ir jos okupuotose kraštuose. Šiame darbe pritariama vyraujančiai nuomonei, kad TSRS valdžia prievarta diegė Lietuvoje uždarą politinę sistemą, totalitarinį politinį režimą, biurokratinį valdymo tipą, pasireiškusį politinės biurokratijos forma⁶. Laikomasi nuomonės, kad VKP(b) vadovybė formavo okupacinę politiką, priėmė svarbiausius politinius sprendimus dėl Lietuvos sovietizavimo. Lietuvos komunistinė organizacija praktiškai nedalyvavo formuojant okupacinę politiką, tačiau buvo svarbiausia politinė struktūra, kuri organizavo –ios politikos priemones gyvendinimui ir kontroliavo jų vykdymą. Pritariama –iuolaikinėje istoriografijoje vyraujančiai nuomonei, kad komunistinė partija gyvendino okupacinę politiką per partijos organizaciją, jai pajungtas valdymo ir administravimo institucijas, bei politinės biurokratijos (nomenklatūros) sluoksnį. Kadangi okupacinė politika buvo realizuojama valstybės valdžios pagalba, jos priemonėmis ir administraciniais metodais, administravimo staigos buvo svarbus partijos politikos elementas. Okupuotoje Lietuvoje veikusios visuomenės organizacijos buvo jungtos okupacinės politikos sistemai, tačiau pirmosios sovietinės okupacijos laikotarpiu atliko menką politinį vaidmenį.

Istorinės literatūros ir šaltinių apžvalga

Okupaciniai politiniai struktūriniai sudarymai ir jų vaidmenys gyvendinant okupacinę politiką Lietuvoje pirmosios tarybinės okupacijos laikotarpiu vairiais aspektais apibūdino tie istorikai, kurie analizavo TSRS ir okupuotos Lietuvos istoriją. Visgi beveik nėra specialių profesionalių istorinių studijų, kur būtų akademiškai nagrinėjamas TSRS politinės sistemos diegimas, okupuotos Lietuvos valdymas, okupaciniai politiniai struktūriniai vaidmuo gyvendinant okupacinę politiką Lietuvoje pirmosios tarybinės okupacijos laikotarpiu. Palyginti mažai –ia tema yra ir politologiniai darbai. Vairių politologinių teorijų ir istoriografinių koncepcijų atstovai pastebėjo, kad visuose TSRS okupuotuose –alyse, taip pat Lietuvoje, visuomenės gyvenimas buvo pertvarkomas pagal tuos pačius komunistinės sistemos principus ir valdomas pagal tą patį modelį. Literatūroje buvo apibūdinti –iuose kraštuose diegiama tarybinė politinė sistema (proletariato diktatūra taryb

valdžios forma (nomenklatura, nomenklatūrinis totalitarizmas, autoritarizmas, autokratija, partokratija), nusakytas valdymo modelis (administracinė komandinė, nomenklatūrinė, biurokratinė sistema), bendrais bruožais aptariamas partijos politikos formavimas ir vykdymas⁷. Pabrėžiama, kad dėl politinio reffimo ir autokratijos partijos organizacijoje VKP(b) politiką formavo ir politinius sprendimus priėmė labai siauras aukščiausi partijos vadovų ratas, praktiškai nuvaldinęs nuo politinių sprendimų visas partijos struktūras, išskyrus VKP(b) CK Politinį biurą. Rašydami apie politikos realizavimą, politologai akcentuoja tai, kad valdanti komunistų partija gyvendino savo politiką per valstybės valdžios priemones. Istorikai pirmiausia pabrėžia tai, kad komunistų partija realizavo savo politiką per partijos organizaciją ir jai pajungtus kitus politinius institutus, pirmiausia valstybės institucijų sistemą. Tendencijai apsiriboti bendra politinės sistemos ir politinio reffimo charakteristika, nesigilinant politikos sistemos sandarą ir funkcionavimą, skatino kelios aplinkybės.

Tarybiniai istorikai suvokė realią komunistų partijos valdžios ir politikos mechanizmą, galėjo, nors ir ribotai, naudotis pirminiais istorijos šaltiniais, tačiau dėl nedemokratinės politinės sistemos, visiems tyrinėjams privalomos marksistinės istoriografijos neturėjo galimybių objektyviai nuvisti tokius klausimus⁸. Užsienio šalių tyrinėjai turėjo palankesnes galimybes objektyviai ir remiantis istoriniais faktais tirti komunistų partijos politikos sistemą okupuotoje Lietuvoje. Tačiau jiems buvo neprieinami pirminiai šaltiniai, be kurių ne manoma moksliniais pagrindais tirti istoriją, o dėl to buvo sunku išsiaiškinti, kokia buvo reali okupacinės valdžios sandara, politinė struktūra vaidmuo formuojant ir gyvendinant politiką. Svarbu buvo tai, kad komunistų politinė doktrina ir praktika neturėjo analogų visuotinėje politinėje istorijoje. Buvo lyginami TSRS ir Vokietijos totalitariniai politiniai reffimai ir daromos išvados apie panašią valdžios sandarą ir jos veikimą, tačiau buvo sunku rasti tinkamus atitikmenis kitiems reikiniams, susijusiems su visuomenės valdymu. Komunistų partijos valdžios ir jos politikos sistema buvo sunkiai suvokiama dalykams užsienio tyrinėjams, kurie gyveno visškai kitoje politinėje ir kultūrinėje aplinkoje. Užsienio politologijos terminijoje nebuvo netgi tinkamų sąvokų, kurios apibrėžtų tarybinę politinę tikrovę⁹. Tuometinė Rusijos istoriografijoje pagrįstai konstatuota, kad TSRS politinė sistema sunku nagrinėti ir adekvačiai vertinti prastame užsienyje vyraujančiame istorijos koncepcijų ir politologijos teorijų rėmuose ir jų terminais¹⁰.

Tirti komunistų partijos politikos sistemą užsienio autoriams trukdė tai, kad dėl valdančios komunistų partijos politinio intereso buvo sūmoningai iškreiptas tarybų valstybės ir valdžios turinys. Buvo sugalvotos įvairios doktrinos politiniams reikiniams TSRS ir okupuotoje Lietuvoje nuslėpti, plačiai vartotos moksliniam visuomenės klaidinamosios sąvokos, kurios sukėlė sąvokų ir prasmų maištą.

Okupacin s politikos sistem Lietuvoje pirmosios tarybin s okupacijos laikotarpiu yra sunku nagrin ti d l -io laikotarpio specifikos. Kadangi tarybin politin sistema okupuotoje Lietuvoje buvo diegiama vykstant bol-evizacijos ir sovietizacijos procesams, okupacin s politikos sistema formavosi laipsni-kai. Iki Vokietijos-TSRS karo okupacin valdffia fizi-kai nesp jo sukurti okupacin s politikos sistemos tokiu pavidalu, koku ji veik kitoje Taryb S jungos teritorijoje. D l to -i sistem ne visuomet galima adekva iai vertinti vyraujan i istorijos koncepcij ir politologijos teorij r muose.

Tr kstant profesionali politologini ir istorini studij apie okupacin s politikos sistem Lietuvos pirmosios tarybin s okupacijos laikotarpiu, tenka aptarti daugel tiesiogiai su nagrin jama tema nesusijusi autori darb , kuriuose ne visada adekva iai vertinami istoriniai procesai ir politiniai rei-kiniai Lietuvoje 194061941 m., ta iau koku nors aspektu apib dinamas jos valdymas ir apra-omas politini strukt r vaidmuo gyvendinant okupacin politik .

Tarybinė istoriografija

Konceptualiai vientis literat ros grup sudaro tarybin istoriografija. Taryb S jungoje visos valstyb s mastu buvo diegta taip vadinamas marksistin s-leninin s istoriografijos modelis¹¹. Autoriai, kurie ra- apie TSRS ir Lietuvos valdym , tvirtino, kad jie r m si marksistine istorijos proces tyrimo metodologija, ta iau praktikoje ji dafniausia pasirei-k tik tuo, kad tyrin tojai politinius procesus vertino komunist partijos oficialiosios doktrinos, kuri nustat ir kontroliavo partijos elitas (nomenklat ra), ir kuri buvo jai politi-kai ir ideologi-kai naudinga, poffi riu. Marksistin -leninin istoriografija buvo Taryb S jungos valdan i sluoksni ideologijos dalis, jos politinius ir ideologinius interesus atitinkanti samprata¹².

Marksistin -leninin istoriografija teig , kad politinius procesus nulemia ekonominiai santykiai, visuomen s susikaidymas klases. D l to politiniai santykiai buvo nagrin jami daugiausia klasi interes ir santyki poffi riu. XX a. a-tuntajame ó devintajame de-. pasirod darbai, kur buvo i-d styta marksistin -leninin samprata tarybin s valstyb s, valdffios ir visuomen s valdymo klausimais¹³. Prisdengus taip vadinamu marksizmo-leninizmo teorijos i-vystymu, buvo pakeistos ir valdan i sluoksni politiniams interesams pritaikytos tos Karlo Markso, Fridricho Engelso, i- dalies ó ir Vladimiro Lenino nuostatos valstyb s, valdffios ir visuomen s valdymo klausimais, kurias jie laik esminiais marksizmo postulatais ir tuo rodikliu, pagal kur sprend , ar apskritai laikomasi marksistini paffi r¹⁴. Buvo netgi bandoma komponuoti tradicin marksistin schem kai kuri ufsienio -ali politologini koncepcij fragmentus, kuriems pavyko rasti koki nors atitikim marksizmo ir bol-evizmo teoretik veikaluose¹⁵.

Marksizmo ir bol-evizmo teoretikai valstyb daugiausia vertino socialiniu klasiniu aspektu, d l to akcentavo jos klasin kilm , esm ir funkcijas. J poffi riu, bet kuri valstyb (skaitant socialistin) yra valdffios atotr kio nuo visuomen s ir nesutaikom klasini prie-taravim padarinys

ir i-rai-ka, speciali slopinamoji j ga vienai klasei vie-patauti ir engiamajai klasei slopinti. Valstyb s buvimas rodo, kad visuomen yra susiskaidffiusi prie-i-klas klases ir -i klasi prie-taravimai yra nesutaikomi¹⁶. Marksizmo poffi riu, panaikinti valdffios atotr k nuo visuomen s, buvo galima vieninteliu b du ó sukuriant neklasini komunistin visuomen , kurioje nunykt valstyb su jos prievartos ir valdymo aparatu (kariuomene, policija, biurokratija)¹⁷. Teiginys apie valstyb s nunykim ir jos prievartos aparato (skaitant biurokratij) panaikinim buvo esminis marksizmo politin s doktrinos postulatas ir vienas i- pagrindini komunist partijos politikos ufdavini . Ta iau po to, kai bol-evikai uzurpavo valdffii , marksistin valstyb s ir kit politini institut nunykim samprata neatitiko tarybin s valstyb s interes i-silaikyti ir i-sipl toti. D l to XX a. ketvirtojo de- pabaigoje Josifas Stalinas revizavo marksizm ir parei-k , kad stiprios valstyb s institutas turi i-likti ne tik socialistin je, bet ir neklasini je komunistin je visuomen je¹⁸. Bol-evik ideologai transformavo marksistin valstyb s nunykim koncepcij , reabilitavo marksizmo sukritikuot valstybingumo id j ir tvirtino nuostatas d l stiprios centralizuotos socialistin s valstyb s su jos galingu prievartos ir valdymo aparatu (stipria administracija ir valdffii koncentravusia biurokratija). Tai pad jo ideologi-kai pagr sti totalitarin s valstyb s ir diktatori-kos valdffios interesus i-silaikyti ir sustiprinti savo organizacin vaidmen visuomen s proces valdyme. Kartu buvo prad tos atgaivinti Rusijos imperijos ekspansin s politikos id jos ir tradicijos. oficiali ideologij buvo perkeltos ir prie bol-evizmo priderintos vadinam j didffiarusi ir didffiaivalstybinink paffi ros apie pasaulin i-vaduojam j rus tautos ir Rusijos valstyb s misij , tariamai teigiam (šcivilizuojan i õ) Rusijos imperijos kolonijin s politikos reik-m ufgrobties kra-tams¹⁹. Tokia paffi r sistema ideologi-kai maskavo TSRS puolam j politik kaimynini -ali atffvilgiu. Pagal j buvo traktuojama TSRS agresija prie-Lietuv ir jos inkorporavimas Taryb S jungos sud t. Lietuvos TSR istorikai vos ne pafflodffiu atkartoj TSRS istoriografijos teiginius, es Lietuvos jungimas Taryb S jung buvo istori-kai pafflangus rei-kinys, atitik s TSRS ir Lietuvos valstybi bei j taut istorin s raidos interesus, susiprin s tarybin s valstyb s gali²⁰.

Tarybin istoriografija daug d mesio skyr valstyb s ufdaviniams ir funkcijoms apib dinti. Istorikams i-kilo tam tikr ideologini problem aptariant valstyb s slopinimo funkcij . V. Leninas nesl p , kad proletariato diktat ros valstyb yra šproletariato specialu slopinamoji j ga burffiazijai slopintõ. Jis akcentavo, šklasi kova, esant proletariato diktat rai, ne i-nyksta, bet gyja kitas formasõ, d l to yra b tina pasiprie-inimo komunist valdffiai slopinimo funkcija²¹. J. Stalinas i-pl tojo tokias mintis iki teigini apie klasi kovos stipr jim socialistin je valstyb je ir traktavo slopinim kaip vien i- pagrindini TSRS valstyb s funkcij²². Ta iau po to, kai TSKP XX suvaffiavimas (1956 m.) neigiamai vertino J. Stalino tez apie klasi kovos stipr jim ir vie-ai pasmerk jos pagrindu vykdytas masines represijas, tarybin istoriografija steng si kuo maffiau ra-yti apie valstyb s veikl , kuri asocijavosi su bol-evik teroru. Buvo siekiama nusl pti masinio

teroro id jines i-takas ir politines prieflastis, nutyl ti, kok vaidmen jis atliko diegiant totalitarin reflim . Represin valstyb s funkcija buvo interpretuojama klasi kovos kontekste, pabr fliant, kad ji buvo nukreipta tik prie- nuverstas i-naudotoji-kas klases ir ja buvo siekiama sustiprinti politin taryb valdffios (proletariato diktat ros) pad t . Masinis teroras buvo siejamas tik su J.Stalino paffi romis, jo asmens diktat ra ir taip vadinamais socialistinio teis tumo pafleidimais J. Stalino šasmens kultoō metais²³.

Toki teigini r muose buvo apib dinta ir LTSR represini strukt r veikla slopinant lietuvi tautos pasiprie-inim okupacijai 1940ō1941 m.²⁴ Politiniais sumetimais okupacinis reflimas siek nysl pti lietuvi tautos pasiprie-inimo okupacijai tikslus, ufdavinius ir pob d , d l to buvo visi-kai i-kreiptas pasiprie-inimo jud jimo turinys. Lietuvi tautos kova d l valstyb s suvereniteto atk rimo buvo sutapatinta su burfluazijos sluoksni kova d l politin s valdffios. Tokia pozicija atspind jo komunist partijos pastangas nysl pti tai, kad okupacinis reflimas Lietuvoje netur jo masin s atramos ir r m si TSRS valstyb s organizuota prievarta ir valstyb s aparatu. Tarp toki darb i-siskyr teisininko R. Stanislovai io disertacija²⁵. Autorius prisilaik tarybin s istoriografijos nuostat klasi kovos teorijos r muose interpretuoti lietuvi tautos pasiprie-inim okupacijai, d l to tarybin s valstyb s veikl slopinant lietuvi tautos i-sivaduojam j kov jis pavadino šnuverst j klasi ir prie-i-k klasini element prie-i-kos veiklos slopinimo funkcijaō²⁶. Kitaip negu kiti tarybiniai autoriai, R. Stanislovaitis pla iau apib dino represin politik Lietuvoje ir pamin jo tuos jos aspektus, kurie buvo neteis ti tarybin s teis s norm poffi riu.

Siekdami ideologi-kai pagr sti savo politin praktik , komunist partijos ideologai transformavo koncepcij apie tiesiogin liaudies valdym ir pritaik j komunist politinei diktat rai. Marksizmo-leninizmo teoretikai teig , kad komunistams panaikinus flmoni ir valdffios susvetim jim , socialistin je visuomen je laipsni-kai nunyks valstyb ir jos funkcijos. Toks procesas vyks biurokratin valdym kei iant tiesioginiu liaudies valdymu, kuris pasireik- specifine valdffios forma. K. Markso poffi riu tokia valdffios forma yra Paryffiaus komuna, o V. Lenino ó specifin rusi-ka proletariato diktat ros forma ó tarybos²⁷. V. Leninui tarybos r p jo pirmiausia d l to, kad jos paneig valdffios padalinimo princip , prakti-kai sujung valdffios formas viename valdffios centre, kur komunistai gal jo lengvai kontroliuoti²⁸. Uzurpav valdffii , bol-evikai pritaik savo diktat rai id j apie valdffios form sujungim . Partijos strukt ros kreip ir kontroliavo taryb veikl , dubliavo j funkcijas, fakti-kai pasiglemfl joms priklausiusi statym leidffiam j ir vykdom j valdffii ir tapo vieningais valdffios centrais²⁹. Tarybos tapo formaliu institutu, o – kis švisa valdffia tarybomsō ó lozungu, maskavusiu bol-evik diktat r . Siekdami nysl pti tai, kad partija monopolizavo valdffii ir savo strukt rose sujung jos formas, bol-evik ideologai dirbtinai propagavo valdffios padalinimo princip . Istorin je literat roje buvo pabr ftinai i-skirtos dvi valdffios formos. Buvo ai-kinama, kad bol-evik partija tur jo politin , o tarybos ó valstyb s

valdffi . Remiantis TSRS 1936 m. konstitucijos teiginiais, buvo akcentuojamas valdffi padalinimas statym leidffiam j , vykdom j ir teism , bei ra-oma, kad Taryb S jungoje vesta taip vadinama socialistin parlamentin valdymo forma³⁰. Taip vadinamo socialistinio parlamentarizmo apologetai netgi nesuserientavo kaip nors paai-kinti, kod l J. Stalinas staiga šreabilitavo parlamentarizm , kur marksistai laik nevykusia ir socialistinei valstybei nepriimtina burfluazini valstybi valdymo forma ir iki pat 1936 m. j neigiamai vertino visi bol-evik ideologai, skaitant pat J. Stalin ³¹. Tarybiniai autoriai steng si niekaip nei-siduoti, kad komunistai suk r pseudoparlamentin konstrukcij tam, kad ja pridengt valdffi sujungim partijos strukt rose ir sudaryt legitimios valdffios bei demokratin s valdymo formos regimyb . Taip vadinamo tarybinio parlamentarizmo modelio propagavimas suk l dar vien problem : jo r muose nebuvo galima paai-kinti, d l ko 4-jame de-. Taryb S jungoje sustipr jo biurokratin vertikal , i-sipl t vykdom j organ (Liaudies Komisar Tarybos ir komisariat) prerogatyvos. Tai, kad valdymo ir administravimo institucijos realiai nebuvo pavaldffios ir atsakingos šparlamentuō, nesiderino su parlamentine valdymo forma³². Nenor dami, kad tai b t atkreiptas d mesys, tarybiniai autoriai apskritai niekaip nekomentavo vykdomosios valdffios -akos sustipr jimo.

Rusijos revoliucijos laik lozungu švisa valdffia tarybomsō pridengta schema atsispind jo istorik darbuose, kuriuose koku nors aspektu buvo aptariamas tarybin s politin s sistemos diegimas Lietuvoje pirmosios tarybin s okupacijos laikotarpiu.

Autoriai, kurie ra- apie 1940 m. vykius Lietuvoje, teig , kad pirmosios tarybin s okupacijos laikotarpiu Lietuvoje vesta politin santvarka ir socialin ekonomin sankloda skyr si nuo tos, kuri tuo metu buvo Taryb S jungoje. Kitaip negu TSRS, Lietuvoje socializmas buvo tik prad tas diegti. Taip vadinamiems socializmo pagrindams suformuoti reik jo pereinamojo laikotarpio, kur pagal bol-evik doktrin atitiko proletariato diktat ros valstyb . D l to Lietuvoje buvo vesta proletariato diktat ra³³. Remiantis formaliu argumentu ó LTSR 1940 m. konstitucijos tekstu, istorikai ir teisininkai tvirtino, es Lietuvoje buvo vesta taryb valdffia ir perkelta ta pati, kaip Taryb S jungoje valstyb s valdffios ir valdymo institut sistema³⁴.

Siekdami nesugriauti taip vadinamo tarybinio parlamentarizmo schemas, tarybiniai autoriai neanalizavo, kokia buvo reali politini institut vieta valstyb s aparate, j kompetencija ir j tarpusavio s veika. Tarybin istoriografija netgi nesisteng tikinamai paai-kinti, kaip veik taryb valdffia Lietuvoje pirmosios tarybin s okupacijos laikotarpiu, jeigu tuo metu ten nebuvo joki taryb , i-skyrus Liaudies Seim , kuris 1940 m. rugpj io 25 d. buvo pavadintas laikin ja Auk-iausi ja taryba. Turint omenyje tai, kad visoje tarybin je literat roje sutartinai teigiama, kad tarybos sudar tarybin s valstyb s pagrind ir buvo proletariato diktat ros valstybin forma, tur jo i-kilti klausimas, kaip veik proletariato diktat ra be savo pagrindinio instituto, ar tuo metu Lietuvoje apskritai buvo taryb valdffia. Suprantama, kad d l ideologini i-skai iavim istorikai

tur jo kaip nors paaiškinti toki padėtį ir užmaskuoti štaryb valdžios organ vakuum ū. Autoriai, kurie rašė apie LTSR administracijos sandar 1940-1941 m., teigė, kad iki TSRS Vokietijos karo komunistai nespėjo organizuoti rinkimų tarybas³⁵. Jie beveik pafodžiui pakartojo komunist partijos nutarimus dėl vietinės administracijos organ steigimo ir pagal juos tvirtino, kad buvo sukurta laikino, pereinamojo pobūdžio vietinė valdžios organ sistema, kuomet laikinieji vykdomieji komitetai sujungė taryb ir jų komitet funkcijas³⁶. Tačiau nei vienas iš istorik tikinamai nepaaiškino, kodėl Taryb Sąjungos atstovams pakako savai šis, kad organizuoti rinkimus Liaudies seime, o rinkimams aukštiausią vietinę taryb surengti neufteko visomet. Akivaizdu, kad okupacinei valdžiai nebuvo aktualu sudaryti tarybas, nes ji galėjo valdyti krašt ir be jų. Toki mint patvirtina tai, kad tarybiniai autoriai neatskleidė kokio nors realaus taryb pakaito ū laikinųjų vykdomųjų komitet vaidmens Lietuvos administravime ir konstatavo tik nereikalingas tvarkomąsias funkcijas. Ideologiniais išskai iavimais LTSR istorikai mėginę nutylėti tai, kad komunist partijos struktūros steigė laikinuosius komitetus, politiškai diktavo jiems, dubliavo jų funkcijas ir kontroliavo veiklą. Siekdama užmaskuoti komunist partijos diktatūrą, tarybinė istoriografija sėmė moningai brukte brukto taryb valdžios schemą.

Dar daugiau ideologini pastang buvo skirta tam, kad iškreipti kito politinio instituto ū komunist partijos viet tarybinėje politinėje sistemoje. Pagal marksistin-leninin doktrin politinė realybė lėmė klasiniai interesai ir santykiai, o politinė valdžios esmė sudarė viešpataujančios klasės diktatūra kitoms visuomenės grupėms. Dėl to komunist ideologai teigė, kad pa musis valdžiai, komunist partija ū proletariato klasės politinis avangardas ir proletariato diktatūra rankis ū gali komunistiniais pagrindais proletariato ir jo politinė partijos interesais ir tikslais radikaliai pakeisti socialinę politinę tikrovę, organizuoti ir valdyti visuomenės raidos procesus. Komunist partijos vaidmen tarybinėje valstybėje pagrindė jos lyderis V. Leninas. Garsi V. Lenino frazė šduokite mums revoliucionieri organizacij ū ir mes apversime Rusiją ū³⁷ koncentruotai išreiškė jo mintį, kad komunist partija gali prievarta užgrobti valdžią, sitvirtinti joje ir jos pagalba gyvendinti savo politiką netgi tokioje ūalyje, kurioje pagal marksizm nebuvo prielaid socialistinei revoliucijai ir slyg socialistumui sukurti. V. Leninas ir kiti bolševik vadai suvokė, kad primesti savo valdžią visuomenei ir radikaliai pakeisti jos gyvenimą savo interesais ir tikslais gali tik diktatoriškai ir valdžiai monopolizavusi politinė organizacija. Turėdama tai omenyje, V. Leninas teigė, kad komunist partija yra tarybinės politinės sistemos ūerdis ir valdžios branduolys³⁸. Komunist partijos vadovai niekada neslėpė partijos tikslą monopolizuoti valstybės valdžią. Tačiau jie, ypač V. Leninas ir J. Stalinas, suvokė, kad ne manoma išlaikyti valdžios monopolio vien partijos jėgomis ir organizuota valstybės prievarta. Tam reikia turėti savo politinę atramą visuomenėje ir kai kuri visuomenės sluoksni pritarimą. Siekdami gyti visuomenės pripažinimą (legitimum), komunistai mėginę sukurti visuomenei patrauklų partijos valdžios vaizdą. Buvo pabrėžiama, taryb valstybėje

valdffi tur jo ne komunist partija, o taip vadinama vie-pataujanti darbinink klas . Partija buvo apibr fliama kaip politin j ga, kuri atstovauja visuomen s interesams ir vadovauja jos raidai, yra pagrindinis tarybin s politin s sistemos elementas, kuris vadovavo visiems kitiems politiniams institutams³⁹. Partija buvo s moningai i-skirta i-valstyb s aparato sistemos. J. Stalinas akcentavo, kad špartija yra valdffiios branduolys. Bet ji n ra ir negali b ti sutapatinta su valstybine valdffiia⁴⁰. Tarybin istoriografija kategori-kai neig ufsienio politolog ir istorik i-vadas, kad komunist partija monopolizavo valstyb s valdffi ⁴¹.

Partinio vadovavimo koncepcija persmelk vis tarybin istoriografij . Ja remiantis buvo sukonstruotas komunist partijos politikos mechanizmas. Pagal j partija tariamai atstovavo tam tikr socialini sluoksni (i- pradffi proletariato, darbinink klas s, v liau ó visos tarybin s liaudies) politinius interesus, pagal juos formavo savo politin program , gyvendino savo politik politiniais metodais per partijos strukt ras ir komunistus valstyb s aparate. Tokia schema maskavo real politini sprendim pri mimo ir j gyvendino valstyb s valdffiios pagalba mechanizm . Ideologiniais sumetimais joje nebuvo svarbaus politikos (tuo pa iu ir partijos diktat ros) sistemos elemento ó valstyb s aparato, per kur ir kuriuo gyvendinama politika, t.y. s moningai organizuojami ir valdomi visuomen s procesai. D l to istorikai nutyl jo, kad partijos politik formavo partijos vadovyb orientuodamasi ne visuomen s raidos, o partijos ir valdan io sluoksniu (nomenklat ros) politinius interesus, kad partija gyvendino savo politik per partijos organizacij , jai pajungtas valstyb s institucijas ir politin s biurokratijos sluoksn administraciniais metodais. Pagal toki špartinio vadovavimoõ schem buvo interpretuojama visa komunist partijos veikla, taip pat jos politika Lietuvoje pirmosios tarybin s okupacijos laikotarpiu.

D l ideologini prieflas i tarybin je istoriografijoje buvo i-kreiptai pavaizduoti komunist partijos santykiai su kitais politiniais institutais, nusl pta daugelis vidini socialini ir politini proces partijoje. Buvo nutyl tas partijos strukt r diktatas valstyb s institucijoms ir visuomen s organizacijoms. Literat roje stengtasi niekaip nekomentuoti to, kad partijos strukt ros dubliavo valdymo ir administravimo staig funkcijas, kreip ir kontroliavo j veikl . Nebuvo netgi ufsiminta apie tai, kad partijos aparatui suaugus subvalstyb s, susiformavo vieningas partinis-valstybinis aparatas. Tarybin je istoriografijoje buvo nutyl tas partijos biurokratizavimosi procesas, partini masi pajungimas aparatui, valdan io politin s biurokratijos sluoksniu susiformavimas. Literat roje nebuvo analizuojama, kaip buvo sukurta ir veik auk-iausi valstyb s pareig n atrankos, paskyrimo ir veiklos kontrol s sistema ó nomenklat ra. Buvo vengiama bet koki ufluomin , kad nomenklat ra tapo privilegijuotu ir valdan iu socialiniu sluoksniu. Literat roje buvo apologeti-kai aptarta komunist partijos kadr politika, neadekva iai apib dinti kadr politikos (ypa J. Stalino valdymo laikais) ufdaviniai ir principai, kadr valymo kampanij prieflastys, tikslai ir uflmojai. Socialiniai ir politiniai procesai komunist partijoje buvo traktuojamai ideologi-kai, taip

vadinamos komunist partijos gret socialinio vienalytiškumo, id jinio politinio monolitiškumo ir organizacin s vienyb s sampratos r muose. Nor dami nusl pti komunist vidin kov d l partin s valdflios ir ufmaskuoti politini nesutarim esm , tarybiniai istorikai ai–kino, kad partin s diskusijos atspind jo partijos pastangas i–saugoti jos id jin ir organizacin vienyb (vadinam j ideologin grynum ir organizacin monolitiškum)⁴². Pana–iai buvo interpretuojamas ir komunist partijos socialin s sud ties reguliavimas. Buvo ai–kinama, kad partija keit pri mimo j s lygas ir panaudojo masines partijos valymo kampanijas tam, kad i–laikyt proletarin partijos sud t⁴³. Siekiant i–saugoti ideologin mit , kad komunist partija buvo proletariato klas s politinis avangardas, buvo falsifikuota jos socialin sud tis, nusl pta tai, kad 4-ajame de– ji virto politin s biurokratijos organizacija⁴⁴. Nemaflai pastang buvo skirta ufmaskuoti centralizuotos, diktatori–kos ir autokratin s partijos vidaus gyvenimo formas, organizavimo ir veiklos principus. Istorikai nutyl jo tai, kad komunist partija perk l –iuos principus valstyb s organizacij ir pagal juos sudar valdflios sistem .

D l ideologini prieflas i tarybin istoriografija nutyl jo daugel klausim , susijusi su politiniu reffimu ir valdymu. Siekiant i–vengti analogij su kit kra–t totalitariniais reffimais, literat roje nebuvo aptarti politiniai rei–kiniai, kurie atitiko kur nors jo poffym⁴⁵. Norint palaikyti federacin s valstyb s sandaros vaizd ir iliuzijas d l vadinam j s jungos subjekt ó tarybini respublik suverenumo, istoriografijoje buvo i–kreipta TSRS valstyb s aparato strukt ra, ypa s jungini ir respublikini institucij formavimo ir tarpusavio s veikos principai. Istorikai nutyl jo tai, kad Lietuvos TSR ir kitos tarybin s respublikos netur jo suverenios valstyb s, o j administracijos ó valdflios poffymi⁴⁶. Buvo nutyl tas Taryb S jungos valdflios institut diktato LTSR administracijai ir jos veiklos kontrol s mechanizmas, skaitant taip vadinam antr j asmen (partijos strukt r antr j sekretori , administracini staig vadov pavaduotoj) sistem .

Remdamiesi auk–iau aptartomis ideologin mis schemomis ir koncepcijomis, Lietuvos TSR istorikai apffvelg konkre ius tarybin s politin s sistemos diegimo Lietuvoje, Lietuvos valdymo ir LTSR administracijos formavimo procesus pirmosios tarybin s okupacijos laikotarpiu. LTSR istoriografija nesuk r originali koncepcij –iais klausimais. Kaip taisykl , ji per m Taryb S jungos literat roje paplitusius vertinimus, dafnai nesigilindama, ar jie atitinka istorin s situacij Lietuvoje.

Siekdami ideologi–kai ufmaskuoti Lietuvos okupacij ir aneksij ir pagal marksistin –leninin doktrin paai–kinti vykius Lietuvoje 1940–1941 m., komunist partijos ideologai orientavo istorikus sukonstruoti toki istorin koncepcij , kuri tikint , kad Lietuvos okupacijos, aneksijos ir sovietizavimo procesus nul m Lietuvos visuomen s istorin raida, klasiniai prie–taravimai ir klasi kova d l valdflios. Tokios sampratos pagrindus dar 1941 m. pad jo VKP(b) CK ir SSRS LKT galiotinis, buv s SSRS pasiuntinys Lietuvoje Nikolajus Pozdniakovas ir LKP(b)

CK sekretorius Antanas Sniekus⁴⁷. Jie pirmieji mėginę interpretuoti politinius procesus Lietuvoje pagal marksistinę-lenininę revoliucijos doktriną. Jie teigė, kad tokioje tarybinėje literatūroje iš pradžių buvo rašoma apie tarybų valdžios vedimą Lietuvoje 1940 m., vėliau šios atkūrimo, nurodant, kad ši valdžia buvo kurta taip vadinamos socialistinės revoliucijos 1918-1919 m. metu ir vėliau buvo nuslopinta, o 6-ajame dešimtmetyje LTSR istoriografijoje buvo pradėta formuluoti taip vadintos socialistinės revoliucijos Lietuvoje 1940 m. koncepcija⁴⁸. Tačiau marksistinės-lenininės revoliucijos doktrinos rėmuose tarybiniai istorikai negalėjo paaiškinti daugelio procesų. Ypač buvo sunku pagrįsti, kodėl okupacinė valdžia mėm radikaliai keisti politinę sistemą tik po formalaus Lietuvos jungimo TSRS sudėčiai. Siekiant kaip nors paaiškinti revoliucijos schemai prieštaravusius faktus ir užmaskuoti aneksijos mechanizmą, buvo teigiama, kad revoliucija vyko dviem etapais⁴⁹. Tęsamprata nepriėjo Tarybų Sąjungos istoriografijoje, nes TSRS istorikai susiorientavo, kad ji spekuliatyviškai netgi pagal marksizmo kriterijus.

Politiniai vykyiai Lenkijoje ir Vengrijoje 6-ojo dešimtmetyje, TSRS ekspansija Azijoje ir Afrikoje vertė komunistinę ideologiją tikinamiau maksuoti savo ekspansinę ir okupacinę politiką. Dėl to TSKP XX suvažiavimas (1956 m.) paskelbė, kad jis šiandien išvystė V. Lenino mintį apie tai, kad vairios šalys gali pereiti socializmą vairiu būdu, iki teigė, kad toks perėjimas gali vykti ir taikiai, parlamentiniu keliu⁵⁰. Tokie teigianiai leido komunistams bet kokią okupaciją, aneksiją, valstybų perversmą pavadinti perėjimu socializmą. Tęsios schemas tokioje LTSR istoriografijoje atsirado teiginiai apie socialistinės revoliucijos Lietuvoje ypatybes iš taikų pobūdį⁵¹. LKP istorijos apybraižos 3-iajame tome buvo išdėstyta vadinamosios taikios socialistinės revoliucijos koncepcija. Pagal ją, vadinamoji revoliucija prasidėjo 1940 m. birželio 14-15 d., t.y. okupavus Lietuvą, ir vyko taikiai; Liaudies seimo 1940 m. liepos 21 d. nutarimai tvirtino socialistinės revoliucijos pergalę ir atkūrimą 1919 m. nuslopintą tarybų valdžią; šdarbininkų klasės politinę valdžią buvo vesta per buvę daugiau kaip mėnesius trukusį šrevoliucinį procesą (nuo 1940 m. birželio 14 d. iki liepos 21 d.), šproletariato diktatūros politinė sistema, jos valstybinė forma sudarėto paties šrevoliucinio pervarkymo procese ir buvo vesta be ginkluotos priedartos, taikios revoliucijos priemonėmis⁵². Buvo teigiama, kad taikus revoliucijos vystymasis sudarė lygias konstituciniu keliu pašalinti aukštusius Lietuvos Respublikos valdinkijus iš centrinę ir vietinę valdymo institucijų. Tarybiniai autoriai pabrėžė, kad visus politinius ir socialinius pervarkymus organizavo Lietuvos komunistinė partija ir jos vadovaujama Liaudies vyriausybė. Taip klastojant istoriją, buvo užmaskuota okupacija ir aneksija. Tačiau tokia vyky interpretacija patvirtino tai, kad Lietuva buvo aneksuota laipsniškai, manipuliuojant Lietuvos Respublikos Konstituciją ir panaudojant marionetinę Justo Paleckio vyriausybę.

Prisilaikydami vadinamosios taikios socialistinės revoliucijos schemas LTSR istorikai parašė nemažai darbų, kuriuose iš komunistų partijos ideologinę poziciją aptarė konkrečius

Lietuvos valdymo, LTSR administracijos formavimo, sandaros ir sud ties klausimus pirmosios tarybin s okupacijos laikotarpiu. A. Butkut -Ramelien , A. Cirtautas, K. Doma-ėvi ius, S. Juonien ir kiti autoriai bendrais bruoflais apib dino tarybin s politin s sistemos diegim , administracijos formavim , jos sandaros ir sud ties poky iuis⁵³. Tarybiniai istorikai palyginti pla iai apra- Lietuvos komunist partijos veikl , formuojant administracij ir pajungiant j komunist kontrolei. Specialiai komunist vaidmen -ioje srityje aptar S. Atamukas⁵⁴. Komunist politik kei iant administracijos sud t apib dino daugelis istorik , o specialiai nagrin jo S. Atamukas. Kai kuriuos administracijos tautin s sud ties aspektus apffvelg J. Paleckis ir A. August⁵⁵.

LTSR literat roje buvo palyginti pla iai ra-yta apie svarbiausios politin s strukt ros ó Lietuvos komunist partijos sud t⁵⁶. Daugiausia d mesio buvo skirta socialinei sud iai nu-vesti, nes ji buvo svarbus rodiklis, apib dinantis partijos pob d , socialin baz ir atstovaujamus socialinius interesus. Kadangi LKP socialin s sud ties kaita 1940ó1941 m. prie-taravo partijos ideolog teiginiams apie proletarin partijos pob d ir jos atstovavim darbinink klas s interesams, istorikai steng si tai ufmaskuoti manipuliudami komunist socialin s sud ties statistika. Ypa buvo stengtasi nusl pti tai, kad pirmosios tarybin s okupacijos laikotarpiu LKP(b) virto biurokratijos organizacija. Norint sudaryti lietuvi-kos komunist partijos vaizd ir rodyti, kad ji atstovauja lietuvi tautos interesams, buvo s moningai nutyl tas neproporcingai didelis nelietuvi tautyb s komunist skai ius.

Tarybiniai istorikai bendrais bruoflais aptar LTSR administracin i staig vaidmen ir veikl Lietuvos sovietizavimo procese. Buvo apib dinta administracijos vieta partijos politikos sistemoje, parodytas jos vaidmuo pagal tarybin model pertvarkant Lietuvos visuomen s gyvenim . LTSR administracijos strukt ra buvo nu-vesta labai pavir-utini-kai, dafnai probegomis, visai nesigilinant jos sandaros ir funkcionavimo klausimus. Tarybiniai istorikai neanalizavo administracinio sektoriaus strukt rini poky i , nenagrin jo jo grandffi s veikos.

Tarybin s istoriografija s moningai falsifikavo ir ideologizavo istorinius ir politinius procesus, d l to ji n ra vertinga Lietuvos valdymui, LTSR administracijos strukt rai ir sud iai pirmosios tarybin s okupacijos laikotarpiu nagrin ti. Taciau tarybini istorik darbuose buvo pateikta nemaflai faktin s medffiagos, kuri padeda tirti istorinius procesus.

Tarybin istoriografija nepadar didesn s takos kitoms istoriografijos paradigmoms ir istorijos koncepcijoms. Tfuolaikin Rusijos istoriografija atmeta daugel tarybini istorik samprat⁵⁷. Taciau marksizmas ir jo metodologija paremtos istorijos proces interpretacijos turi atgars kai kuriuose akademinuose sluoksniuose, ypa ufsienio -alyse⁵⁸. D l to tarybini autori istorijos koncepcij apffvalga ir mokslin kritika lieka aktuali istorik , apskritai sociolog ir humanitar , bendruomenei.

Vakarų šalių istoriografija

Užsienio istoriografijoje vairi istorijos koncepcij ir politologini teorij pagrindu buvo nagrin jama marksizmo ir jo rusi-kos atmainos ó bol-ėvizmo politin doktrina ir praktika, Taryb S jungos ir jos okupuot -ali politin sistema. Nemaflai studij , skirt TSRS ir jos prijungt kra-t politiniams procesams, para- anglosaks politologai, istorikai ir taip vadinami sovietologai. Vienaip ar kitaip TSRS politin sistem , jos prijungt teritorij valdym , vietin s administracijos santykius su TSRS valdffia aptar beveik visi autoriai, kurie nagrin jo visuotin ir TSRS naujausi laik istorij , komunistinio jud jimo doktrin ir praktik ⁵⁹..

ZbigneŖ Brzezinski (Z. Bflezinskis) apib dino komunizmo politin doktrin ir praktik , TSRS sandar , politin sistem , okupuot kra-t valdymo model ⁶⁰. Jis aptar bendrus komunistin s sistemos bruoflus ir jos ypatybes taip vadinamose socialistin se -alyse, palygino t -ali marionetini vyriausybi bei politini strukt r sandar ir santykius su TSRS, apib dino jos politinio diktato mechanizm pavaldffioms -alims. Z. Bflezinskio teiginiai ir i-vados praver ia ai-kinantis komunist partijos politikos mechanizm ir LTSR valdymo model .

N. Wert (N. Vertas) para- studij ōTarybin s valstyb s istorija. 1900ó1991ó, kurioje bendrais bruoflais apib dino Lietuvos aneksij ir pirmuosius politinius pertvarkymus LTSR ⁶¹. Autorius nagrin jo tarybin s politin s sistemos pagrindus, valdffios sandar ir funkcionavim , aptar kai kuriuos TSRS valdffios santyki su respublik administracijomis aspektus. Jis apib dino tarybin biurokratin valdymo sistem ir jos vaidmen komunist partijos valdffios ir politikos mechanizme. Tyrin tojas nagrin jo tarybin s biurokratijos sud ties kait , auk-tosios biurokratijos (nomenklat ros) formavimo ir virtimo valdan iu visuomen s sluoksniu proces .

Nagrin jant komunist partijos politikos sistem , yra reik-mingi R. A. Bauer (R. A. Bauerio), A. Inkeles, L. Schapiro (L. Tšapiro) ir kit autori darbai⁶². Tšie tyrin tojai analizavo TSRS politin sistem ir totalitarin politin refim , valstyb s mechanizm ir valdffios organizacij , valdymo sistemos sandar ir veikim . Jie apib dino tarybini respublik , nei-skiriant Lietuvos, santykius su TSRS valdffia. Autoriai ypa daug d mesio skyr tam, kad atskleist partijos s veik su valdymo sistemos elementais.

Tarybini respublik , taip pat Lietuvos, politini institut pad t ir vaidmen tarybin je politin je sistemoje, respublik administracini staig santykius su centrine valdffia nu-viet tie tyrin tojai, kurie per nacionalini santyki prizm tyr politinius rei-kinius TSRS. R. A. Bauer (R. A. Baueris), J. Hazard (J. Hazardas), J. Houh (J. Hougas) ir kiti autoriai apib dino tarybini respublik valdymo model , aptar TSRS valdffios ir respublik administracij santykius, i-ry-kino kai kuriuos j interes skirtumus⁶³. Svarb s Latvijos i-ėivijos istoriko Augustino Idzelio straipsniai, kuriuose nagrin jama TSRS valdffios ir jos prijung kra-t politini strukt r interes s veika, apib dinamas taip vadinamas institucinis nacionalizmas⁶⁴.

Ufšienio politologai ir istorikai skyr daug d mesio tam, kad apib dint komunist partijos nacionalin doktrin ir praktik ⁶⁵. Jie aptar komunizmo ekspansijos ideologij , kurioje atsispind jo rus mesianizmo ir –ovinizmo id jos, Rusijos imperin s m stysenos stereotipai ir pasaulin s komunistin s sistemos suk rimo vizija. Tyrin tojai atkreip d mes tai, kad komunist partija steng si ideologi–kai pateisinti ir ufmaskuoti TSRS ekspansij , sudaryti okupacini reffim legitimumo sp d . Ufšienio autoriai apib dino komunist partijos nacionalin politik .

Ufšienio istoriografijoje buvo tiriamos totalitarinio politinio reffimo represijos prie–politines ir socialines grupes bei visuomen , pavergt taut nacionalinio i–sivaduojamojo jud jimo slopinimas⁶⁶. Tyrin tojai apib dino represin s politikos ideologinius pagrindus, tikslus ir ufdavinius, analizavo vairius komunistinio teroro aspektus (politin , socialin , ideologin ir psichologin). Autoriai atskleid politini ir represini strukt r vaidmen ideologi–kai pagrindffiant, organizuojant ir gyvendinant represin politik . J padarytos i–vados ir apibendrinimai padeda nagrin ti okupacin s valdffios represin politik Lietuvoje, vertinti LTSR politini ir represini strukt r vaidmen ideologi–kai maskuojant, organizuojant ir vykdant pasiprie–inimo okupacijai slopinimo, lietuvi tautos naikinimo akcijas.

Ufšienio istoriografija skyr nemaflai d mesio tam, kad i–nagrin t biurokratijos sluoksnio pad t ir vaidmen TSRS politin je sistemoje, nu–viest biurokratijos susiskaidym ir susisluoksniavim (stratifikacij). M. Djilas (M. Dffilo) ir kit tyrin toj darbuose buvo nagrin ta biurokratijos raida, auk–tosios biurokratijos sluoksnio tapsmas valdan iu visuomen s sluoksniu ir sigal jimas valdffioje⁶⁷. M. Djilas veikalo takoje literat roje kuriam laikui prigijo naujosios klas s terminas valdan iam tarybin s visuomen s sluoksniui apibr fti.

Ufšienio istoriografijoje padaryta daug verting apibendrinim apie tarybin politin sistem ir totalitarin politin reffim , valdffios ir valdymo sistemos organizavim , sandar ir funkcionavim . Jie padeda analizuoti istorinius procesus Lietuvoje ir skatina nagrin ti juos platesniu poffi riu, politini proces Taryb S jungoje kontekste.

Rusijos istoriografija

Tarp ufšienio politolog ir istorik studij reikia atskirai pamin ti Rusijos emigrant veikalus ir –iuolaikin Rusijos istoriografij , kurioje nagrin jama politin TSRS istorija.

A. Avtorchanovas apib dino politinius procesus Taryb S jungoje, kurie buvo susij su totalitariniu reffimu ir komunist partijos valdffios mechanizmu⁶⁸. LTSR administracijos sandarai nagrin ti yra svarbios jo i–vados apie valstyb s institucij pajungim komunist partijos strukt roms, partijos diktato administravimo sistemai mechanizm .

M. Voslenskis sovietologin je studijoje bendrais bruoflais apib dino TSRS politin sistem ir apra– komunist partijos valdffios sandar . Istoriko poffi riu kai kurie autoriaus teiginiai yra diskutuoti, ypa jo mintys apie tarybin s valstyb s sandar , komunist partijos politikos sistem .

Knygoje daugiausia dėmesio skirta apibūdinti idžinys politinis i-tikimybės komunist partijai skiriamos, partijos struktūroms atsakingos ir j kontroliuojamos aukštosios biurokratijos sluoksnio bruožus, jos susiformavimą, raidą ir tapimą valdančiuoju tarybinis visuomenis sluoksniu⁶⁹. Jo veikalo takoje iš pradžių tik mokslini je publicistikoje, o vėliau ir akademin je istoriografijoje prigijo nomenklatūros terminas valdančiam tarybinis visuomenis sluoksniui pavadinti. Tai apibrėžimas pakeitė iki tol plačiai vartotą pavadinimą naujoji klasė, kur pasiūlyta komunistinė sistemos valdančio sluoksnio tyrinėjimas M. Djilas. Aneksuotos Lietuvos administracijai tirti yra svarbios M. Voslensko mintys apie tarybinę respubliką (šaliau kolonijose) administravimo institucijų sudėtį. Jis teigė, kad jose dirbo daugiausia vietiniai, tačiau savo savimone kosmopolitiniai, o dažnai iš atvirai prorusiškai biurokratija. Tyrinėjimas paflėmė jo, kad respublikos administravimo staigose pagrindinius postus užėmė Tarybų Sąjungos (šmetropolijosose) atstovai, daugiausia rusiškai nomenklatūra. Tai rusi biurokratija buvo neskaitlingas, tačiau politiškai takingiausias vietinis administracijos sluoksnis, kuris savo rankose turėjo realius politinis valdymą, valdymo ir administravimo svėrtus⁷⁰. M. Voslensko sovietologinis studija

M. Voslensko ir jo M. Djilo veikalai padarė taką –iuolaikinei istoriografijai. Daugelis tyrinėjimų rėmėsi j i–vadomis apie valdančią sluoksnį, vartojo j pateiktus apibrėžimus ir per mės vokus. Istorini je literatūroje prigijo nomenklatūros terminas valdančiam tarybinis visuomenis sluoksniui apibrėžti. Kadangi sociologiniu ir politologiniu požiūriu jis nebuvo tikslus, pasireiškė tendencija išplėsti šio nomenklatūra turinį. Nomenklatūra, t.y. pareigybės rašė ir –iame s rašė numatytas pareigas užimanieji flmonai, terminu imta vadinti aukštesieji tarybinis biurokratijos sluoksnis; aukštesieji valstybės pareigėnė parinkimo, skyrimo ir veiklos kontrolės sistemos; partijos politikos ir valdymąs mechanizmo elementai; špartinio valdymo sistemos, netgi švalstybės valdymo sistemos. Sociologiniu ir politologiniu aspektais ir biurokratijos tyrinėjimė požiūriu klaidinga tapatinti nomenklatūrą su partijos valdymąs ir politikos mechanizmu, tarybine biurokratine valdymo sistema ir biurokratijos sluoksniu. Tai terminas vartotinas norint nusakyti tarybinis visuomenis valdančią sluoksnį aukštosios biurokratijos dalį (partijos idžinio politinio pasitikėjimo pagrindu skiriamas, jos struktūroms atsakingas ir j kontroliuojamas biurokratij).

Iuolaikinis Rusijos istoriografijoje koncepcijos pradėjimas formuotis Michailo Gorbačiovo pertvarkos metais⁷¹. Tuometu Rusijoje yra išleista nemažai darbų, kur, remiantis archyv dokumentais, –alies ir užsienio –ai istoriografija, analizuojama TSRS ir jos prijungt kraštų visuomenis raida ir politiniai santykiai. Tuose knygoose išdėstyta TSRS politinio procesų samprata kai kuriais aspektais yra artima užsienio istoriografijai, o kitais iš pakartoja buvusios tarybinis istoriografijos schemas.

Rusijos Moksl Akademinės Istorijos instituto autori kolektyvo studijoje „Rusijos istorija. XX amfiūsio išdėstyta –iuolaikinis Rusijos istoriografijos samprata TSRS politinis istorijos

klausimais. Knygoje pafllym ta, kad –iuolaikin Rusijos istoriografija dar nepaj gi tiksliai apibr fli tarybin politin sistem , politin reflim ir biurokratin valdymo model⁷². Autoriai daugel politini proces apib dino lygiai taip pat, kaip uflsienio istoriografijoje, ta iau d l ideologini i–skai iavim kategori–kai nepritar nuomonei, kad Taryb Sajngoje J. Stalino valdymo metais buvo vestas totalitarinis reflimas⁷³. Tais paiais sumetimais jie steng si pla iau neanalizuoti ir kriti–kai nevertinti komunist partijos uflsienio ir nacionalin s politikos, nekomentuoti t rei–kini , kuriuos uflsienio tyrin tojai kvalifikavo kaip komunistinius nusikaltimus⁷⁴. Monografijoje palyginti pla iai aptarti klausimai, susij su komunist partijos valdffia ir valstyb s valdymu: apib dinta partijos politikos ir valdffios mechanizmas bei valstyb s valdymo sistema, nu–viestas valdan io visuomen s sluoksniu (nomenklat ros) susiformavimas ir raida. Ta iau knygoje i–kreiptai pavaizduoti TSRS valdffios ir respublik administracij santykiai, nutyl tas TSRS valdffios diktatas respublik administracijoms ir j veiklos kontrol s mechanizmas. Apologeti–kai aptariama Baltijos valstybi okupacija ir aneksija. Lietuvos ir kit valstybi prijungimas knygoje apib dintas bendrais bruofflais ir labai aptakiomis fraz mis, nevartojant okupacijos ir aneksijos termin . Buvo pamin ti tik trys dalykai: tai, kad TSRS privert Baltijos –alis sudaryti protarybines vyriausybes, kad –ios vyriausyb s paskelb taryb valdffii ir kad TSRS Auk–iausioji Taryba teisi–kai formino okupuot kra–t špri mim ō TSRS sud t⁷⁵. Autoriai steng si pir–ti mint , kad Lietuva buvo inkorporuota tariamai jos visuomen s valia prisilaikant vis b tin teisini proced r . Vieno i–knygos autori M. Gorino teiginys, kad šprie–kario metais tarybin vadovyb sugr ffino beveik visas Rusijos teritorijas, prarastas d l a–trios kriz s 1917ó1920 m. (i–skyrus Suomij ir Lenkij)ó⁷⁶ rodo, kad –iuolaikin je Rusijos istoriografijoje vis dar gajos TSRS ekspansin s politikos apologetikos aprai–kos.

Rusijos auk–tosioms mokykloms skirtame vadov lyje šNaujausia t vyn s istorija. XX amfliusó aptarta TSRS politin sistema ir politinis reflimas, komunist partijos politikos ir valdffios mechanizmas⁷⁷. Autoriai apib dino J. Stalino valdymo laikotarpiu buvusio totalitarinio reflimo bruofflus (visaapimant valstyb s organizavim ir kontrol , partijos valdffios monopol , valdffios form suajungim partijos strukt rose ir kt.), ta iau, kaip prasta Rusijos istoriografijoje, s moningai veng j vadinti totalitariniu. Vadov lyje buvo palyginti pla iai nu–viesta TSRS valdymo ir administravimo sistemos sandara, jos vaidmuo realizuojant partijos politik ir gyvendinant valdffii , apib dintas biurokratinis valdymo tipas ir tarybin s biurokratijos evoliucija. Ta iau knygoje menkai nagrin ti TSRS valdffios ir respublik administracij santykiai. Lietuvos okupacija, aneksija ir LTSR administracijos sudarymas buvo nu–viesti labai glaustai⁷⁸. Kaip ir daugelis Rusijos istorik , autoriai steng si pir–ti mint , kad Lietuva buvo inkorporuota jos visuomen s valia ir iniciatyva, teis tai ir be priedartos. D l to knygoje buvo nutyl ta, kad TSRS valdffia sudar LTSR administracij , diktavo jai ir kontroliavo jos veikl . Apskritai, d l politini ir

ideologini sumetim vadov lio autoriai steng si nemin ti t TSRS ir Lietuvos Respublikos bei TSRS valdfios ir LTSR administracijos santyki aspekt , kurie atskleid ekspansin TSRS politik ir jos valdfios diktat Lietuvos TSR administravimo staigoms.

Nemaflai Rusijos istorik nagrin jo komunist partijos politikos mechanizm , TSRS valdymo ir administravimo sektoriaus viet politin je sistemoje, jo organizacij , funkcionavim ir vaidmen partijos politikos ir valdfios mechanizme, taip pat valdan io biurokratijos sluoksnio susiformavim ir raid .

A. Sokolovo knygoje šTarybin s istorijos kursas. 1917619406 i-d styta Taryb S jungos visuomen s raidos samprata labai artima studijos šRusijos istorija. XX amffius6 koncepcijai (A. Sokolovas buvo vienas i–ios knygos autori), ta iau kai kuriais klausimais skiriasi nuo jos ir nuo kit –iuolaikin s Rusijos istorik poffi rio. A. Sokolovas teig , kad vienos istorijos koncepcijos ar politologijos teorijos ribose labai sunku apib dinti tarybin politin sistem ir valstyb s valdym , kadangi TSRS politiniame gyvenime pasirei–k prie–taringos tendencijos⁷⁹. Aptardamas valstyb s ir valdfios santyki su visuomenene pob d bei politin reflim , autorius atkreip d mes tai, kad kai kuriuos politinius rei–kinius sunku paai–kinti totalitarizmo arba vadinamo nei–vystyto totalitarizmo modeli r muose⁸⁰. A. Sokolovas apib dinto biurokratin valdymo ir administravimo sistem , biurokratijos vaidmen politikoje ir valstyb s valdyme, nu–viet valdan io biurokratijos sluoksnio susiformavim ir raid bei sud ties poky ius. Tyrin tojas palyginti pla iai nagrin jo biurokratijos organizacij , ypa jos centralizuot hierarchin strukt r , biurokratin s sistemos funkcionavim , atskleid tai, kad respublik , sri i ir kt. administracini -teritorini vienet institucijos buvo visi–kai priklausomos nuo s jungini valdfios ir valdymo organ . A. Sokolovas specialiai nenagrin jo LTSR valdymo ir jos administracijos sandaros. Jis tik bendrais bruoflais apib dino Lietuvos ir kit Baltijos –ali okupacij pabr fdamas, kad visuose prijungtuose kra–tuose buvo paskelbtas pereinamasis laikotarpis i–kapitalizmo socializm ir prad ta diegti unifikuota tarybin sistema⁸¹.

A. Makarinas knygoje šBiurokratija politin s valdfios sistemoje6 specialiai analizavo TSRS valdymo ir administravimo sistemos organizacij ir jos vaidmen politikoje⁸². Remdamasis –iuolaikin mis politologijos ir sociologijos teorijomis ir biurokratijos tyrim koncepcijomis, jis nagrin jo biurokratijos pad t ir vaidmen tarybin je politin je sistemoje, komunist partijos politikos ir valdfios mechanizme. Autorius pla iai apib dino politin biurokratin sistem ir tarybin jos form . Jis pabr fl , kad tarybin biurokratin valdymo model (špolitin biurokratij 6) nul m tarybin politin sistema ir totalitarinis politinis reflimas. Nor dama radikaliai pagal komunistin doktrin pertvarkyti visuomen s gyvenim , savo interesais ir tikslais organizuoti ir valdyti visuomen s procesus bei i–laikyti savo valdfios monopol , komunist partija ved visaapiman i visuomen s organizacij ir kontrol , kuri atliko i–pl tota biurokratin sistema. A.

Makarinas aptar azijin s ir europieti-kos biurokratin s sistemos tak tarybinei valdymo sistemai. Jis pasteb jo, kad TSRS valdymo sistema susiklost centralizuotos ir despoti-kos Rusijos imperijos valdymo tradicij pagrindu ir atitiko azijin s sistemos poflymius. Ta iau lygiagre iai komunistai per m ir savo interesams bei tikslams pritaik europieti-kas visuomen s valdymo racionalizavimo id jas, individualistin Vakar biurokratijos kult r , kai kuriuos -ios biurokratijos organizacijos ir funkcionavimo elementus⁸³. Knygoje glaustai, ta iau giliau, negu M. Djilo ir M. Voslenskio darbuose, nagrin jamas valdytoj sluoksnio susiformavimas ir raida. A. Makarinas pasteb jo, kad, partijai monopolizavus valdffi ir sujungus valdffios formas, buvo prakti-kai sujungtos politikos ir valdymo sritys. Politikos ir valdymo vienov sudar partijai prielaidas padidinti partijos politinio pasitik jimo pagrindu skiriamos, jai atsakingos ir kontroliuojamos auk-tosios biurokratijos (politin s biurokratijos siaur ja prasme, pagal M. Voslensk ó nomenklat ros) politin vaidmen . Tyrin tojas aptar -io biurokratijos sluoksnio poflymius, palygino politin s ir profesionalios biurokratijos veiklos principus, vidinius santykius ir kult r . Jis apffvelg vairius veiksnius, d l kuri tarybin biurokratija sive-patavo visuomen je, o jos dalis tapo valdan iu visuomen s sluoksniu. Politin s biurokratijos terminas, kur naudoja A. Makarinas ir kiti tarybin s biurokratijos tyrin tojai, tiksliau, negu flodis nomenklat ra, apib dina valdant visuomen s sluoksn ir tarybin valdymo sistem . Pagal A. Makarin , valdant visuomen s sluoksn sudar partijos politinio pasitik jimo ir id jin s politin s i-tikimybs pagrindu skiriama auk-toji biurokratija, atlikusi politines ir administracines funkcijas. Autoriaus nuomone, tarybin valdymo sistema buvo pagr sta politikos ir valdymo sri i sujungimu, lemiamu politikos ir politik vaidmeniu valdyme. Tyrin tojo i-vados yra vertingos tiriant LTSR administracijos sandar ir veikim , apibreffiant jos vaidmen tarybin je politin je sistemoje, partijos politikos ir valdffios mechanizme, nagrin jant tarybin s biurokratijos sluoksnio susidarym Lietuvoje.

Lietuvos aneksijos mechanizm , Taryb S jungos politini strukt r vaidmen prijungiant Lietuv , diegiant joje tarybin politin sistem ir formuojant jos administracij , apib dino N. Lebedeva⁸⁴. Autor atskleid tai, kad dar iki formalaus Lietuvos inkorporavimo Taryb S jung , VKP(b) CK pri m politinius sprendimus d l Lietuvos aneksijos ir politin s sistemos pakeitimo⁸⁵. Tyrin toja parod , kaip pagal VKP(b) vadovyb s nutarimus ir nurodymus Lietuvoje buvo diegiama tarybin politin sistema, formuojama vietin administracija ir skiriami jos pareig nai⁸⁶. N. Lebedevos straipsnis yra vienas i- nedaugelio Rusijos istoriografijos darb , kur pagal archyv -altinius objektyviai nagrin jamas LTSR valdymas.

⁸³ Tuolaikin Rusijos istoriografija yra vairi. Joje greta moderni koncepcij , ufsienio istoriografijai artim vertinim , objektyvi istorinio proceso flvalg pasitaiko tarybin s istoriografijos stereotip , imperin s ideologijos aprai-k , s moningo praeities falsifikavimo vardan dabartin s Rusijos valstyb s politini ir ideologini interes . Labiausia kontroversi-kos tos istorik

studijos, kuriose apibūdinamas politinis režimas, TSRS valdžios santykiai su prijungtą kraštą visuomenė. Mginama pateisinti Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių okupaciją, tariamo laisvanoriško Lietuvos prijungimo TSRS sudarant ufmaskuoti jos okupaciją ir aneksiją. Iškraipant Lietuvos inkorporavimo aplinkybes, bandoma teigti, esant TSRS valdžia buvo legitimi ir rėmėsi Lietuvos visuomenės jėgomis. Rusijos istoriografijoje dažniausiai bendrais bruožais aptariamas Lietuvos prijungimas ir valdymas, nedetalizuojant, kas ir kaip sudarė LTSR administraciją, kokia buvo jos sandara, sudėtis ir santykiai su TSRS valdžios institutais. Rusijos politologinė literatūra teikia tiksliau, negu istorikų darbuose, apibūdinamas totalitarinis politinis režimas Tarybų Sąjungoje, komunistų partijos politikos ir valdžios mechanizmas, biurokratinė valdymo sistemos bruožai⁸⁷.

Rusijos istorikai nagrinėjo istorinius procesus, kurie vienaip ar kitaip pasireiškė okupuotojoje Lietuvoje. Dėl to ši istoriografija yra vertinga tiriant komunistų partijos valdžios ir politikos mechanizmą, Lietuvos valdymą, LTSR administracijos sudarymą ir funkcionavimą.

Užsienio lietuvių istorinė literatūra

Tarybinė politinė sistema, Lietuvos valdymą, LTSR administracijos sandarą ir vaidmenį sovietizuojant Lietuvą, apibūdino daugelis užsienio lietuvių, kurie koku nors aspektu aptarė Lietuvos aneksiją ir sovietizaciją.

Kipras Bielinis, Juozas Brazaitis, Albertas Gerutis, Juozas Jakėtas, Bronius J. Kazlas, Domas Krivickas, Benediktas Mačiūka, Kazys Pakėtas, Juozas Prunskis, Vytautas St. Vardys ir kiti autoriai bendrais bruožais apibūdino komunistų partijos politinę doktriną, Lietuvai primestą tarybinę politinę sistemą ir valdymo modelį, komunistų partijos politikos ir valdžios mechanizmą⁸⁸.

R. J. Misiūnas ir Reinass Taagepera apibūdino tarybinę politinę sistemą ir Lietuvos valdymo modelį ir nurodė, kad TSRS valdžia diktavo LTSR administracijai⁸⁹. A. Gerutis, Bronius Nemickas, Pranas Viktoras Raulinaitis Lietuvos Respublikos konstitucinius ir tarptautinius teisės požiūriu vertino Liaudies vyriausybės ir LTSR administracijos sudarymą⁹⁰. J. Brazaitis-Ambrazevičius, D. Krivickas, J. Prunskis ir kiti autoriai aptarė LTSR administracijos vaidmenį gyvendinant okupacinę politiką, jos sandarą ir sudarant kaitaliojimą, Lietuvos Respublikos valdininkų pašalinimo iš administravimo staigų procesą (vadinamą kadrų valymą)⁹¹. Buvo konstatuota, kad LTSR staigose ir Lietuvos komunistų partijoje buvo daug ne lietuvių tautybės asmenų⁹².

Užsienio lietuviai skyrė nemažai dėmesio tam, kad aprašytų okupacinės valdžios represinę politiką. St. A. Bakis, K. Bielinis, A. Gerutis ir kiti autoriai nurodė, kad komunistų partija vykdė ekspansiją, lietuvių ir kitų prijungtą tautą rusinimo, asimilaivimo ir naikinimo (genocido) politiką⁹³. A. Damušis, J. Pajaujis-Javis, J. Pelkšis ir kiti tyrinėtojai apibūdino okupacinio režimo struktūrą veiklę gyvendinant šią politiką Lietuvoje, pažymėjo, kad svarbiausi vaidmenį atliko Lietuvos komunistų partija ir represinės flinijos⁹⁴.

Kadangi užsienio lietuviams nebuvo prieinami pirminiai –autiniai, j darbuose pasitaik faktiniai netikslumai, tuo pačiu ir diskutuoti teiginiai. Užsienio lietuvi literaturoje apie LTSR administracijos sudėtį dažniausia sprendžiama pagal amfink atsiminimus, LTSR administravimo staig Kaune ir Kauno miesto komunist pavyzdžiu. Dėl to buvo neadekvaliai vertinta staig tautojai ir komunist tautin sudėtis, pasitaik diskutuoti teiginiai apie kai kuri Lietuvos tautinių mažum politinį orientaciją⁹⁵. Antai, Lietuvos mastu netipiškai padėt Kaune prilyginus visai Lietuvai, buvo rašoma, kad pirmuoju tarybinės okupacijos laikotarpiu flydai sudar komunist daugumą ir turėjo didelę tak partijoje ir administravimo staigose, ypač represinėse flyybose. Saulius Sufliedelis, remdamasis Lietuvos istorik darbais, objektyviau vertino flyd vaidmen partijoje ir administracijoje⁹⁶.

Užsienio lietuvi istoriografijos koncepcija Lietuvos politinį istorijos klausimais artima kit Vakar –ali istorik ir politolog sampratai apie politinius procesus TSRS ir jos užgrobtuose kraštuose. Užsienio lietuvi autoriai teiginiai pie Lietuvoje diegt politik sistem , Lietuvos valdym , LTSR administracijos sandar ir sudėt pirmosios tarybinės okupacijos laikotarpiu vertingi nagrin jant istorinius procesus Lietuvoje 1940–1941 m.

Šiuolaikinė Lietuvos Respublikos istoriografija

Šiuolaikinė Lietuvos Respublikos istoriografija, remdamasi archyv dokumentais, memuarine ir istorine literatūra, nagrin ja vairius Lietuvai primestos tarybinės politik sistemos, Lietuvos valdymo, LTSR administracijos sandaros ir sudėtis, okupaciniai politiniai struktūros veikos ir vaidmens gyvendinant komunist partijos politik Lietuvoje pirmosios tarybinės okupacijos laikotarpiu ir v liau aspektus.

1989 m. buvo paskelbtas Lietuvos Respublikos valstybinės (konstitucinės) teisės profesoriaus Mykolo Rimerio 1944 m. parašytas veikalas „Istorinė Lietuvos sovietizacijos apftvalga ir konstitucinis jos vertinimas“, kur teisės poftliu vertinta Lietuvos okupacija ir aneksija, apib dinta Lietuvai primesta tarybinė politik sistema, aptartas pagrindinis politik struktūros Lietuvos komunist partijos vaidmuo gyvendinant VKP(b) valdftli ir politik⁹⁷. M. Rimerio studija padar didelę tak lietuvi i–eivijos ir –iuolaikinei Lietuvos istoriografijai. Daugelis autori analizavo politinius procesus Lietuvoje remdamiesi M. Rimerio teisiniu Lietuvos okupacijos, aneksijos ir sovietizavimo vertinimu⁹⁸.

Lietuvos teisininkai Lietuvos Respublikos ir tarptautinės teisės poftliu nagrin jo Lietuvos okupacij ir aneksij , vertino Liaudies seimo deklaracij turinį ir pasekmes, Lietuvos TSR status ir joje vykusias procesus. Svarbus Dainiaus filalimo teiginys, kad tarptautinė teisė poftliu Lietuva niekada nebuvo teis ta Taryb –jungos dalis, o jos teritorijoje okupacinės valdftlos steigta LTSR tebuvo marionetinis darinys ó Lietuv okupavusios TSRS struktūra⁹⁹. Mindaugas Maksimaitis ir Stasys Vansevicius monografijoje „Lietuvos valstybės ir teisės istorija“ istoriniu ir teisiniu aspektais

aptar Lietuvos aneksijos forminimą ir Lietuvos TSR sudarymą, apibūdino Lietuvos perkeltą tarybinę politinę ir ekonominę sistemą, LTSR administracijos struktūrą ir kai kuriuos jos sudarymo kaitos momentus¹⁰⁰.

Vytautas Kancevičius ir Liudas Truska aptarė Lietuvos aneksijos mechanizmą ir jo taką okupacinio režimo administracijos formavimui, atskleidė kai kuriuos okupacinės valdžios veikimo Lietuvoje 1940 m. vasarą bruožus¹⁰¹. Nagrinėdamas Lietuvos Respublikos valstybingumo griovimą ir aneksuotos Lietuvos sovietizavimo procesus, L. Truska knygoje „Lietuva 1938-1953 metais“ nuvėit, kaip buvo diegiama tarybinė politinė sistema ir formuojamas Lietuvos valdymo mechanizmas¹⁰². Jis nurodė, kad dėl unitarinės TSRS sandaros ir centralizuoto valdymo Lietuvoje buvo sudaryta tokia pati kaip Tarybų Sąjungoje, administracinė staigų sistema.

J. Matusevičius daktaro disertacijoje specialiai nagrinėjo okupacinę politinę reffim Lietuvoje 1940-1941 m.¹⁰³ Istorikas bendrais bruožais apibūdino okupacinę politinę sistemą ir Lietuvos valdymą, aptarė LTSR administracijos vaidmenį sovietizuojant Lietuvą, nuvėit administracinio sektoriaus sandarą, jo grandžių padėtį ir tarpusavio sąveiką¹⁰⁴. Disertacijoje palyginti plačiai nagrinėjama komunistų partijos kadrų politika, LTSR administracijos sudarymo kaita, tarybinės biurokratijos ir jos aukščiausio sluoksnio ó nomenklatūros formavimas¹⁰⁵. Kadangi autoriui buvo sunku aprašyti visus politinius procesus, susijusius su komunistų partijos politikos mechanizmu, okupacinės valdžios organizacija ir jos funkcionavimu, kai kuriuos iš jų apibūdino tik bendrais bruožais. Istoriko požiūriu mažiausia buvo aptartas totalitarinio režimo diegimo Lietuvoje procesas, menkai apibūdintas LTSR politinė struktūra vaidmuo gyvendinant okupacinę valdžią ir politiką.

Šiuolaikinėje istoriografijoje parašyta darbų, kur vienaip ar kitaip aptarti konkretūs komunistų partijos politikos Lietuvoje ir Lietuvos valdymo pirmuoju tarybinės okupacijos laikotarpiu klausimai. Stanislovas Buchaveckas, Vanda Kašauskienė, Bronius Puzinavičius, Henrikas Madflius, Gediminas Vaskela ir kiti tyrinėtojai nuvėit LTSR administracijos grandžių vaidmenį sovietizuojant Lietuvą¹⁰⁶. Jie atkreipė dėmesį, kad komunistų partija per savo struktūras ir administravimo institucijas vedė ir palaikė savo diktatūrą, gyvendino savo politiką Lietuvoje.

K. Antanaitis, V. Kašauskienė ir kiti autoriai atskleidė lemiamą politinę komunistų partijos vaidmenį sovietizuojant ir administruojant okupuotos Lietuvos visuomenės gyvenimą¹⁰⁷. L. Truska apibūdino LTSR administravimo institucijų vaidmenį sovietizuojant ir valdant Lietuvą, jų pavaldumą ir tarpusavio sąveiką¹⁰⁸. Jis pabrėžė, kad LKP(b) CK biuras buvo aukščiausia LTSR institucija, kuri tvarkė visus svarbesnius krašto reikalus, diktavo kitoms administravimo staigoms ir kontroliavo jų veiklą¹⁰⁹.

Okupacinio režimo represinio aparato sudarymą ir jo vaidmenį TSRS valdžios ir partijos politikos mechanizme nuvėit Arvydas Anušas, Eugenijus Grunskis, Inga Petravičiūtė,

Henrikas Tūdflius ir kiti autoriai¹¹⁰. Tyrin tojai padar i–vad , kad Lietuva buvo prievarta i–aikoma TSRS sud tyje ir valdoma TSRS valstyb s organizuotos prievartos j ga, represijomis ir masiniu teroru. A. Anu–auskas ir E. Grunskis specialiai nagrin jo okupant represin politik Lietuvoje, represinio aparato ir kit politini strukt r vaidmen organizuojant ir vykdant lietuvi tautos genocid ¹¹¹. Teisinink Zita Tūfiyt teis s poffi riu vertino nusikalstam komunist partijos politik okupuotoje Lietuvoje ir LTSR institucij vaidmen joje, bendrais bruoflais apib dino TSRS valstyb s Lietuvoje vykdyt nusikaltim ó genocid ¹¹². A. Anu–ausko, E. Grunskio, Z. Tūfiyt s teiginiai apie LTSR administracini strukt r vaidmen totalitarinio reffimo organizacijoje ir nusikalstamoje okupacin je politikoje yra vertingi tiriant Lietuvos valdym ir komunist partijos politikos gyvendinim Lietuvoje.

Tūuolaikine istoriografijoje para–yta darb , kuriuose aptarta LTSR administracijos sud ties kaita, vidiniai tarybin s biurokratijos santykiai pirmosios tarybin s okupacijos laikotarpiu. L. Truska aptar komunist partijos kadr politik ir jos veikl –ioje srityje, nu–viet kai kuriuos tarybin s biurokratijos formavimo klausimus¹¹³. Jis paflym jo, kad TSRS politin s biurokratijos atstovai, kurie buvo paskirti LTSR institucij vadov pavaduotojais ir ufl m kitus auk–tus postus LTSR biurokratijos hierarchijoje, fakti–kai vadovavo LTSR administracijai, nukreip ir kontroliavo jos veikl ¹¹⁴. Tyrin tojas nurod , kad taip vadinama antr j asmen sistema buvo Lietuvos valdymo, vietin s administracijos veiklos kontrol s bei administracinio aparato rusinimo priemon .

Solomonas Atamukas bendrais bruoflais aptar LTSR administracijos formavim ir jos sud ties kait pirmosios tarybin s okupacijos laikotarpiu, apib dino vaidmen gyvendinant komunist partijos politik ¹¹⁵. Jis atkreip d mes , kad TSRS valdfia politi–kai nepasitik jo vietiniais komunistais ir administratoriais, d l to diktatvo LTSR administracijai, kontroliavo jos veikl ir neleido jai savaranki–kai formuoti savo organizacij ir sud t .

L. Truska, S. Atamukas ir kiti autoriai apib dino kai kuriuos konkre ius tarybin s biurokratijos sud ties poky ius¹¹⁶. Istorikai atkreip d mes , kad pirmosios tarybin s okupacijos laikotarpiu komunist partija nesp jo suformuoti politi–kai ir id ji–kai vieningos bei komunistams i–tikimos biurokratijos. 1940 m. vasar ir ruden buvo spar iai pakeisti vadovaujan ios grandies tarnautojai. Taip vadinamos kadr valymo kampanijos metu i– darbo buvo atleista nemaflai okupacinei valdfiai politi–kai nelojali asmen . Ta iau 1941 m. pavasar LTSR administravimo staigose dirbo nemaflai buvusi Lietuvos Respublikos valdinink , kurie prisitaik prie okupacinio reffimo, bet nebuvo komunistams id ji–kai i–tikimi. Tyrin toj poffi riu, tokia pad tis susiklost pirmiausia d l to, kad tuo metu Lietuvoje buvo per maflai komunist ir kit jiems i–tikim asmen , sugeban i kvalifikuotai atlikti administracin darb . Istorikai atkreip d mes , kad d l komunist partijos veiklos kei iant Lietuvos Respublikos valdininkus okupaciniam reffimui i–tikimais asmenis pasikeit tautin biurokratijos sud tis: padid jo rus ir flyd tarnautoj skai ius. S. Atamukas, L.

Truska ir kiti autoriai konstatavo, kad LTSR administracijoje m politiškai dominuoti tarybin rus biurokratija. S. Atamukas atkreip d mes tai, kad komunistams darbinus staigose flyd tautyb s asmenis, kilo tautinis antagonizmas tarp j ir kit tautybi tarnautoj .

K. Antanaitis specialiai nagrin jo, kaip buvo formuojamas valdantis tarybin s visuomen s sluoksniis ó nomenklat ra¹¹⁷. Jis apib dino –io sluoksnio poflymius, kai kuriuos vidinius procesus, santykius su TSRS biurokratija ir kitais LTSR visuomen s sluoksniais. Tyrin tojo teiginiai apie nomenklat r yra svarb s tiriant –io sluoksnio formavim , jo vaidmen komunist partijos politikoje ir Lietuvos valdyme pirmosios tarybin s okupacijos laikotarpiu.

Nagrin jant LTSR biurokratijos raid ir vidinius santykius, yra svarbios Vytauto Tininio studijos¹¹⁸. Auk–iausi LTSR administracijos pareig n biografijose jis atskleid iki jo menkai tirt biurokratijos aspekt ó vairi LTSR administravimo institucij , biurokratijos grupi ir j lyderi santykius ir pozicijas Lietuvos sovietizavimo ir valdymo klausimais¹¹⁹. Antai, aptardamas LKP(b) centro komiteto sekretoriaus Antano Snie kaus santykius su kitais TSRS ir LTSR vadovais, V. Tininis parod , kaip persipyn asmeniniai, grupiniai ir instituciniai biurokratijos interesai. V. Tininio teiginiai yra svarb s tiriant LTSR administracini strukt r tarpusavio s veik , j vaidmen komunist partijos politikoje ir Lietuvos valdyme.

Tuolaikin je Lietuvos istoriografijoje skirtas nemažas d mesys svarbiausios politin s strukt ros ó Lietuvos komunist partijos sud iai nu–viesti. Istorikas A. Anu–auskas vienas i–pirm j suabejojo tarybin s istoriografijos duomenimis apie LKP sud t ir, remdamasis Lietuvos Respublikos saugumo policijos fliniomis, paskelb duomenis apie komunist skai i ir j tautin sud t Kaune¹²⁰. L. Truska pagal analogi–kus –altinius nurod nelegalios Lietuvos komunist partijos nari skai i ir tautin sud t¹²¹. Pana–ias flinias apie LKP sud t paskelb Nijol Maslauskien ¹²². S. Atamukas, N. Maslauskien ir L. Truska aptar kai kuriuos Lietuvos komunist sud ties poky ius pirmosios tarybin s okupacijos laikotarpiu¹²³. Tye ir kiti autoriai bendrais bruoflais apib dino vairi tautybi komunist vaidmen komunist partijoje pirmuoju tarybines okupacijos laikotarpiui.

Lietuvi istoriografijoje ir istorin je publicistikoje buvo vairiai vertinamas flyd tautyb s komunist ir tarnautoj vaidmuo partijoje ir administracijoje. Tuolaikiniai Lietuvos istorikai m gino nuodugniau i–nagrin ti –i problem ¹²⁴. S. Atamukas nurod , kad komunist partija sudar flydams galimyb sidarbinti administracin se staigose¹²⁵. L. Truska ir S. Atamukas paskelb kai kurias flinias apie administracin se staigose dirbusius flyd tautyb s komunistus. J poffi riu, nedidelis flyd komunist ir staigose dirbusi flyd tarnautoj skai ius rod , kad okupacinis reflimas neprotegavo flyd ir jie vaidino menk vaidmen partijoje ir administracijoje. L. Truska ir S. Atamukas teig , kad kai kuri autori teiginiai apie didel flyd tak komunist partijoje ir administracijoje yra nepagr sti ir ideologizuoti. Paflym tina, kad –i ir kai kuri kit tyrin toj

nuomon d l flyd vaidmens partijoje ir administracijoje yra pirmiausia paremta kiekybiniais rodikliais: flyd tautyb s asmen skai iumi partijos ir administracijos strukt rose. Neabejotina, kad kiekybiniai poffymiai yra svarb s siekiant nustatyti konkre ios grup s pad t socialin je ar politin je organizacijoje. Ta iau jie n ra kriterijus vertinant –ios grup s tak biurokratijos organizacijoje, partijos valdffios ir politikos mechanizme. Politin ir administracin taka ir vaidmuo apib dinami ne pagal grup s dyd , o pagal jos politines ir administracines galias.

Kadangi okupacinis reffimas steng si gyti Lietuvos visuomen s pritarim ir sudaryti joje savo politin atram , istoriografija nagrin jo okupacin s valdffios institut s santyki su okupuotos Lietuvos visuomene, komunist partijos pastangas traukti Lietuvos visuomen jos politikos vykdym . Valentinas Brandi–auskas ir L. Truska pabr fl , kad lietuvi tauta nepripaffino Lietuvos okupacijos ir aneksijos, vairiomis formomis prie–inosi okupaciniam reffimui ir jo politikai¹²⁶. Kartu istorikai atkreip d mes , kad visuomen s dalis prisitaik prie reffimo. Komunist partijai pavyko traukti kai kuriuos visuomen s sluoksnius ir organizacijas jos politikos vykdym . J. R. Bagu–auskas nu–viet Lietuvos komunistin s jaunimo organizacijos veikl ideologizuojant ir politizuojant jaunimo gyvenim , traukiant j komunist partijos politines priemones¹²⁷.

^Tuolaikin je Lietuvos istoriografijoje yra verting teigni ir apibendrinim apie Lietuvos valdymo ir komunist partijos politikos mechanizm , LTSR administracijos formavim , jos organizacij , sud t ir vaidmen . Istorikai pabr fl , kad TSRS valdffia dieg Lietuvoje ir kituose aneksuotuose kra–tuose vienod centralizuot biurokratin valdymo ir administravimo sistem . Jie konstatavo, kad LTSR administracijos sandara atitiko TSRS valstyb s aparato strukt r . Istorigrafijoje buvo nu–viestas TSRS valdffios diktatas LTSR administracijai, aptarti TSRS politin s biurokratijos ir vietini administratori santyki aspektai, kuriuos nul m Lietuvos valdymo mechanizmas.

X X X

^Tuolaikin je Lietuvos ir uffsienio istoriografijoje buvo vairiais aspektais nagrin tas Taryb S jungos ir jos prijungt –ali politinis modelis, okupuot Lietuv perkelta tarybin politin sistema ir politinis reffimas, komunist partijos politikos sistema, Lietuvos valdymo mechanizmas, LTSR administracijos sudarymas, jos sandara ir sud ties kaita pirmosios tarybin s okupacijos laikotarpiu. ^Tye tyrin jimai padeda adekva iai suvokti ir moksliniais pagrindais analizuoti istorinius procesus ir politinius rei–kinius Lietuvoje 194061941 m. Ta iau dar nepakankamai i–tirta komunist partijos politikos sistema, LTSR administracijos vaidmuo pagal komunist partijos doktrin jos interesais ir tikslais kei iant Lietuvos socialin politin tikrov , organizuojant, valdant ir kontroliuojant jos visuomen s gyvenim .

Pirminiai šaltiniai ir atsiminimai

Tiesioginiai –altiniai okupacinės politikos sistemai, Lietuvos valdymui, politini struktūrų ir administravimo institucijų vaidmeniui politikoje ir valdyme pirmosios tarybinės okupacijos laikotarpiu tirti yra Lietuvos archyvuose saugomi LTSR politiniai ir administraciniai struktūrų dokumentai.

LTSR administracijos formavimą, jos sandarą ir sudėtį, politinių institutų veiklą gyvendinant komunist partijos politiką Lietuvoje pirmosios tarybinės okupacijos laikotarpiu atspindi Lietuvos centriname valstybės archyve (LCVA) saugomi LTSR administraciniai staig dokumentai.

LTSR Aukščiausiosios tarybos Prezidiumo (fondas R-758), Liaudies komisarų tarybos (f. R-754), liaudies komisariat (Darbo ūkio f. R-42, ūkio f. R-111, Teisingumo ūkio f. R-121, Finans ūkio f. R-164, Vidaus reikal ūkio f. R-756, Valstybės saugumo ūkio f. R-759, Vietinio ūkio f. R-762, Valstybės kontrolės ūkio f. R-763, Komunalinio ūkio f. R-768, Sveikatos apsaugos ūkio f. R-769, Socialinės apsaugos ūkio f. R-770, Vietinės pramonės ūkio f. R-771, Maisto pramonės ūkio f. R-773, Prekybos ūkio f. R-772, Maisto ir maisto pramonės ūkio f. R-774, TSRS ryšiu liaudies komisariato LTSR ryšiu galiojimo valdybos ūkio f. R-1017 ir kt.) fonduose yra Liaudies seimo, LTSR Aukščiausiosios tarybos ir jos Prezidiumo, Liaudies komisarų tarybos ir liaudies komisariat, laikinai vykdomoji komitetai 1940-1941 m. dokumentai. Tai yra –staig organizaciniai-tvarkomieji, informaciniai ir kitos rūšies dokumentai, kurie parodo jų veiklos uždavinius, funkcijas, kompetencijas, atskleidžia vaidmenį gyvendinant TSRS valdymą ir komunist partijos politiką. Beveik visi administraciniai staig dokumentai fonduose yra Tarybų Sąjungos valdymui ir valdymo institucijų dokumentai, kurie atspindi vertikaliuosius biurokratinis santykius (pirmiausiai, centralizuotą hierarchinį struktūrų ir hierarchinį pavaldumą TSRS institucijoms). Jie parodo, kad TSRS politiniai institutai priėmė visus svarbesnius sprendimus dėl LTSR administravimo sektoriaus organizacijos, funkcionavimo ir sudėties, diktavo vietinei administracijai, reglamentavo ir kontroliavo jos veiklą.

LTSR administraciniai staig dokumentuose menkai atspindi santykiai su komunist partija. Dėl to gali susidaryti įkreiptas vaizdas, kad institucijos politiškai nepriklausė nuo komunist ir nebuvo pavaldžios partijos struktūroms. Administraciniai staig kadrų skyrių dokumentai neatskleidžia visų biurokratijos sudėties kaitos aplinkybių. Liaudies komisarų tarybos ir komisariat fonduose nėra –sami duomenys apie tarnautojų socialinį ir politinį sudėties kaitą, okupaciniam režimui nepatikim Lietuvos Respublikos valdininkų pakeitimo komunistais ir jiems –tikimais tarnautojais (vadinamosios kadrų valymo kampanijos) rezultatus. Komisariat darbuotojų sąrašai yra neišsamūs ir netikslūs, kartais –klaidinantys. Matyt, norint apsaugoti tarybinę staigose dirbusius buvusius Lietuvos Respublikos valdininkus nuo komunist teroro, buvo –kraipoma ar nutylima informacija apie juos (nenurodoma socialinis padėtis, politinė veikla, darbovietė, kurioje

jie dirbo iki 1940 m. birželio mėn. ir pan). Pagal tokius šaltinius sunku nustatyti, kiek buvusios Lietuvos Respublikos valdininkai buvo atleisti iš administracijos iš karto po Lietuvos okupacijos, ir kiek vėliau. Nežinant to, šie dokumentai yra svarbūs ir informatyvūs šaltiniai, kurie padeda tirti LTSR administracijos sandarą ir sudėtį, administracinio sektoriaus vaidmenį valdant Lietuvą ir gyvendinant komunistų partijos politiką.

Svarbūs šaltiniai okupacinės politikos sistemai, partijos ir LTSR administravimo institucijų vaidmeniui joje, administracijos struktūra ir sudėtis nagrinėti yra Lietuvos komunistų partijos 1940–1941 m. dokumentai, kurie saugomi Lietuvos ypatingajame archyve (LYA). Labiausia informatyvūs yra LKP(b) centro komiteto dokumentai (fondas 1771). Tai yra partijos centro komiteto ir jo struktūriniai padaliniai organizaciniai-tvarkomieji, informaciniai ir kiti dokumentai, atskleidžiantys okupacinės valdžios ir komunistų partijos politikos mechanizmą. Lietuvos komunistų organizacijos vadovų ir pareigūnų, kiti oficialūs LKP(b) dokumentai parodo komunistų pastangas ideologiškai užmaskuoti Lietuvos okupaciją ir aneksiją, pagrįsti TSRS valdžios ir jos institutų legitimumą Lietuvoje. Dokumentai atspindi partijos santykius su kitomis administracijos struktūromis. Jie parodo, kaip komunistų partijos organai pajungė savo diktatui ir kontrolei administracines staigas, dubliavo jų funkcijas ir praktiškai pasisavino jų prerogatyvas. LKP(b) CK kadrų skyriaus ir kiti dokumentai plačiai atspindi tarnautojų sudėties kaitą, aukščiausio tarybinės biurokratijos sluoksnio nomenklatūros formavimą.

Tiriant LTSR administracijos organizaciją, biurokratijos vidinius santykius ir sąveiką su komunistų partijos struktūromis, svarbūs yra kiti šaltiniai, pirmiausia asmeniniai, kurie dalyvavo to meto politiniuose vykiuose, atsiminimai. Buvusi Liaudies seimo, Liaudies vyriausybės ir Liaudies komisarų tarybos narių, LTSR administracijos pareigūnų Liudo Dovydo, Ernesto Galvanausko, Antano Garmaus, Jurgio Glušausko, Vinco Krivicko-Mickevičiaus ir kitų atsiminimuose pasakojama apie Lietuvos okupaciją ir aneksiją, LTSR administracijos sudarymą ir veiklą, TSRS atstovų diktatą vietinei administracijai¹²⁸. Atsiminimuose yra flinai apie tarybinės biurokratijos santykius, pirmiausia vietinių ir iš TSRS atvykusių tarnautojų, LTSR administravimo staigose likusių dirbti buvusios Lietuvos Respublikos valdininkų ir po okupacijos institucijose darbintų komunistų ir jų šalininkų, kurie menkai atspindė tiesioginiuose istorijos šaltiniuose¹²⁹.

Remiantis istorijos šaltiniais galima nagrinėti, kaip buvo diegiama tarybinė politinė sistema Lietuvoje ir valdoma Lietuva, nustatyti kaip buvo formuojama ir veikė komunistų partijos politikos sistema, kokia buvo LTSR administracijos organizacija ir kokį vaidmenį atliko gyvendinant okupacinę politiką, atskleisti biurokratijos sudėties kaitą pirmosios tarybinės okupacijos laikotarpiu.

1. Lietuvos valstybės institucijų naikinimas ir deformacija okupuotoje Lietuvoje 1940 m. birželio 15 d. – liepos 23 d.

Lietuvos okupaciją 1940 m. birželio mėnesiu mėn. vairi priedas i visuma, ypa istoriniai geopolitiniai procesai Ryt ir Vidurio Europoje. Tai labiausia priklaus nuo Taryb S jungos ir Vokietijos dvi–ali tarpusavio santyki raidos, j nepasitenkinimo Versalio taikos sistema ir jos perflir jimo bei ekspansin s (teritorij i–pl timo) politikos gyvendinimo¹³⁰. Savo ekspansin politik Taryb S junga grind id ja sukurti pasaulin komunistin sistem ir karine strategine doktrina i–silaikyti agresyviai i–sipl tojant¹³¹.

1939 m. rugpj io 23 d. Vokietija ir TSRS pasira– nepuolimo sutart ir slapt j protokol d l pasidalijimo takos sferomis Pabaltijyje ir Ryt Europoje, pagal kur Lietuva atiteko Vokietijai. Uflkariavusi Lenkij , Vokietija su Taryb S junga rugs jo 28 d. i–naujo pasidalijo takos sferomis. TMkart Lietuvos Respublika pateko Taryb S jungos takos sfer . Vokietijai liko Lietuvos dalis, kuri 1941 m. sausio 10 d. papildomu slaptuoju protokolu buvo ufl 7,5 mln. doleri parduota Taryb S jungai. Vokietijos ir TSRS valstybi interesai ir j slaptieji susitarimai d l teritorij pasidalijimo takos sferomis (taip vadinamas Ribbentropo-Molotovo paktas) l m tolesn vyki raid ir Lietuvos valstyb s likim ¹³² . .

1940 m. gegufl s m n. pabaigoje TSRS m gyvendinti agresij prie– Lietuv ir kitas Baltijos –alis. Lietuvos okupacijai pridengti bei pasaulio vie–ajai nuomonei suklaidinti Taryb S junga panaudojo karin okupacijos akcij ir klasting politini kombinacij b d sukelti Lietuvos Respublikos vyriausyb s kriz , pa–alinti j ir pakeisti marionetine vyriausybe¹³³. Nebuvo atmestas ir karinis Lietuvos prijungimo variantas¹³⁴.

Birželio 14 d. TSRS teik Lietuvos vyriausybei ultimatum , o birželio 15 d. jos kariuomen perfleng Lietuvos sien . TSRS pafleid tarptautin s teis s pagrindines normas ir principus, teisinius sipareigojimus Lietuvai ir tarptautinei bendrijai, tarp j 1920 m. Taryb Rusijos ir Lietuvos Respublikos taikos sutart , 1936 m. TSRS ó Lietuvos Respublikos nepuolimo sutart ir 1939 m. TSRS ó Lietuvos Respublikos savitarpio pagalbos sutart ¹³⁵. Sulauflydama tarptautin mis sutartimis duotus pasiflad jimus, Taryb S junga vykd agresijos prie–Lietuvos valstyb akt , okupavo j ir karin j ga primet savo vali Lietuvai. Lietuva pateko svetimos valstyb s kontrol ¹³⁶. Taryb S jungos okupacija nutrauk nat rali istorinio proceso raid Lietuvoje. Istoriniai vykiai kra–te m priklausyti nuo i–orini veiksni ó Taryb S jungos valdflios politin s valios¹³⁷.

Marionetinių politinių struktūrų sudarymas okupuotoje Lietuvoje 1940 m. birželio mėn.

Nepalankiai susiklos ius tarptautin ms aplinkyb ms ir galingesnei valstybei uflgrobis Lietuv , Lietuvos Respublikos vyriausyb birželio 15 d. pri m TSRS ultimatum . Tik Prezidentas Antanas Smetona ir Kra–to apsaugos ministras Kazys Musteikis si l ginklu pasiprie–inti agresijai,

tačiau dauguma vyriausybės narių nepalaikė jo pozicijos¹³⁸. Lietuvos valstybės valdžia vyriausybės asmenyje pakluso TSRS valstybės valiai.

Prezidentas A. Smetona priėmė Antano Merkio vadovaujamos Ministrų Tarybos atsistatydinimą, pavedė A. Merkiui eiti pareigas iki bus sudaryta nauja vyriausybė, o birželio 15 d. aktu paskyrė gen. Stasą Račiką ministru pirmininku ir pavedė jam sudaryti naują kabinetą¹³⁹. Kadangi Tarybų Sąjungos vadovybės netenkino gen. St. Račikio kandidatūra, ji pareikalavo, kad Lietuva suderint su TSRS vyriausybės galiotiniu naujos vyriausybės sudėtimi¹⁴⁰. Tarybų Sąjungos vyriausybė suteikė ypatingus galiojimus Užsienio reikalų liaudies komisaro pavaduotojui Vladimirui Dekanozovui ir pasiuntė jį Lietuvai.

V. Dekanozovas vos atvykęs birželio 15 d. pavakariškai Kaune koordinuoti veiksmus gyvendinant TSRS okupacinę politiką¹⁴¹. Kartu su TSRS pasiuntiniu Lietuvoje N. Pozdniakovu jis sudarė darbo grupę – pasiuntinybės darbuotojų, Lietuvoje dislokuotos TSRS kariuomenės dalinių vadovų, Lietuvos komunistų partijos centro komiteto sekretoriato narių, Lietuvos – TSRS atsištos Vidaus reikalų liaudies komisariato (NKVD) brigados. Praktiškai tai buvo okupacinio režimo politinė struktūra, politiškai diktavusi Lietuvos Respublikos konstituciniams institutams¹⁴².

Norėdama suformuoti okupacinio režimo legitimumą, Tarybų Sąjunga siekė inscenizuoti teisėtą režimo pakeitimą. Dėl to ji mėgino sudaryti regimybę, kad politinius pokyčius krašte konstituciniu pagrindu vykdo Lietuvos politinis jungtis¹⁴³. Tam norėta pasinaudoti Lietuvos Respublikos 1938 m. Konstitucija ir Prezidento, pagal ją Konstitucijai turėjusio plačias galias, institucija.

Keblum okupantams kilo tuomet, kada Prezidentas A. Smetona, nenorėdamas teisinti TSRS veiksmus, naikinančius Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, birželio 15 d. nusišalinė nuo pareigų. Remdamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 71-u straipsniu, jis pavedė A. Merkiui laikinai jį pavaduoti ir kartu su Krašto apsaugos ministru Kaziu Musteikiu perėjo Vokietijos sieną¹⁴⁴. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nustatytą tvarką, Prezidentas laikinai pavadavęs Ministras pirmininkas galėjo atlikti atskirus Prezidento galios veiksmus, tačiau neperėmė visų jo galių ir nevadovavo valstybei. Jis negalėjo paskirti naujo Ministrų pirmininko ir suteikti jam galiojimus suformuoti naują vyriausybę¹⁴⁵. Tai suprasdama, TSRS valdžia siekė sugrąžinti A. Smetonai Kaune ir priversti jį tinkamai formuoti vyriausybės pakeitimą. Dėl to A. Merkio vyriausybė, matyt V. Dekanozovui reikalaujant, mėgino kalbėti A. Smetonai sugrąžinti Lietuvai. Nepavykus tai padaryti, vyriausybės nariai birželio 16 d. sutarė A. Smetonos pasitraukimą laikyti jo atsistatydinimu iš pareigų¹⁴⁶. Tai buvo akivaizdus Lietuvos Respublikos Konstitucijos normų pažeidimas, kadangi Konstitucija nenumatė vyriausybei teisės atstatydinti Prezidentą, o jį laikinai pagal Konstitucijos 71-ą straipsnį pavadavęs Ministras pirmininkas negalėjo perimti vis

Prezidento gali pagal 72-j straipsn. Nefti rint to, Prezidento post tariamai pagal Konstitucijos 72-j straipsn ufl m laikinai j pavadav s A. Merkys¹⁴⁷.

Laikinai Prezident pavadav s A. Merkys birflelio 16 d. paskelb Lietuvoje valstyb s gynybos met , atleido i–pareig Kra–to apsaugos ministr K. Musteik ir jo pareigas paved eiti kariuomen s vadui Vincui Vitkauskui¹⁴⁸. T pa i dien buvo suimti ir ufldaryti kal jim Vidaus reikal ministras Kazys Sku as ir Valstyb s saugumo departamento direktorius Augustinas Povilaitis. A. Merkys pakluso Taryb S jungos Uflsienio reikal liaudies komisaro Via eslavo Molotovo reikalavimui derinti su TSRS galiotiniu V. Dekanozovu ir pasiuntiniu Lietuvoje N. Pozdniakovo naujos, TSRS valstybei palankios vyriausyb s sud t. Birflelio 16 d. vyriausyb i–platino parei–kim , kur ragino visuomen nesiki–ti politinius vykius ir laikytis kuo ramiau¹⁴⁹. Tš parei–kimas i–rei–k Lietuvos Respublikos valstyb s valdffios politin pozicij nesiprie–inti TSRS karinei agresijai.

Paklususi TSRS valdffiai, Lietuvos Respublikos valdffia A. Merkio vyriausyb s asmenyje m derinti savo veiksmus su jos atstovais. Birflelio 16 d. V. Dekanozovas ir A. Merkys aptar naujos vyriausyb s asmenin sud t. V. Dekanozovas atmet visus V. Merkio pasi lytus kandidatus Ministro pirmininko pareigas ir m si pats formuoti nauj ministr kabinet ¹⁵⁰. TSRS siek , kad ministr kabinetas b t jai palankus ir lengvai manipuliuojamas, kairiosios, ta iau ne komunistin s orientacijos, tod l j buvo parinkti TSRS –alininkai, Lietuvoje flinomi demokratiniai paffi r visuomen s ir kult ros veik jai, politi–kai nepatyr , patikl s flmon s. Norint suklaidinti visuomen , vyriausyb kuriam laikui buvo s moningai uflkirstas kelias Lietuvos komunist partijos nariams¹⁵¹. Komunist internacionalo vadovyb ir V. Dekanozovo strukt ra nurod komunistams laikytis ramiai, nekelti savo reikalavim ir nesiki–ti Taryb S jungos politines kombinacijas¹⁵².

Vyriausyb buvo sudaryta spar iai, šbol–eviki–kos stachanov– inos tempuõ¹⁵³. Kandidat ras vyriausyb s narius ir ministerij vadovus parinko TSRS pasiuntinys Lietuvoje N. Pozdniakovas pagal pasiuntinyb je sukaupt Lietuvos valstyb s ir visuomen s veik j kartotek ¹⁵⁴. Jis neblogai orientavosi Lietuvos politiniame gyvenime, asmeni–kai paffinojo vairi politini srovi atstovus, visuomen s ir kult ros veik jus, flinojo j savybes. Kandidatai ministrus buvo parinkti i–kairiojo politinio spektro flmoni . Kai kurie i–j buvo parinkti i–Lietuvi draugijos TSRS taut kult rai paffinti veik j (draugijos pirmininkas buvo ra–ytojas V. Kr v –Mickevi ius, vicepirmininkas ó flurnalistas J. Paleckis, aktyv s veik jai ó ra–ytojai Liudas Gira, Antanas Venclova ir kt.), kuriuos TSRS pasiuntinybe paffinojo geriau negu kitus flmones. Apsisprendffiant d l vyriausyb s ir ministerij vadovyb s, TSRS atstovai i–klauso nuomon kai kuri LKP veik j : i–pradffi vien tik LKP CK sekretoriaus Iciko Tmuelio Meskupo, v liau ó dar ir Michalinos Me–kauskien s, i–kal jimo paleisto LKP CK sekretoriaus A. Snie kaus ir kit ¹⁵⁵. Okupantai parinko politin s veiklos patirties ir politin s nuovokos neturin ius asmenis, matyt, tik damiesi, kad jie negreit perpras j

politines machinacijas, o perprat jau negal s pasitraukti, nes bus per daug jas painioti¹⁵⁶. Kai kurie asmenys buvo parinkti d l j ry-i su NKVD rezident ra (pvz., flem s kio ir laikinai iki birfelio 19 d. vidaus reikal ministro pareigas j s Matas Mickis). TSRS vyriausy b s atstovai nepasi l tik kandidato finans ministro pareigas ir leido J. Paleckiui su V. Merkiu patiems j pasirinkti. Kaip matyti i-TSRS pasiuntinyb s Kaune sudaryt kandidat vadovaujan ias pareigas okupuoto kra-to administracijoje s ra- , LKP CK sekretorius I. Meskupas ir Genrikas Zimanas steng si i-kelti – post komunistams artim infliieri Chaim Alperavi i , ta iau V. Dekanozovas ir N. Pozdiakovas tam nepritar . A. Merkys su J. Paleckiu nutar palikti buvus finans ministr E. Galavausk . Birfelio 16 d. liaudinink ir krik-ioni demokrat veik jai savo pasitarime delegavo j vyriausy b¹⁵⁷.

V. Dekanozovas ir N. Pozdniakovas steng si sukurti iliuzij , kad Taryb S junga i-saugos Lietuvos Repsublikos valstyb s suverenitet , nesiki- jos vidaus reikalus ir leis vyriausybei veikti savaranki-kai. Ta iau naujos vyriausy b s formavimo tvarka griov tokias iliuzijas ir rod , kad TSRS valdflios atstovai formavo marionetin okupacinio reffimo strukt r . V. Dekanozovo grup parinko ir paskyr vyriausy b s narius savo nuoffi ra, prakti-kai visai nepaisydama Lietuvos politini j g valios. J. Paleckis tur jo prane-ti kandidatams TSRS atstov sprendim ir tikinti juos sutikti tapti ministrais, o V. Merkys prival jo forminti marionetin s vyriausy b s paskyrim . Kaip matyti i-amflinink atsiminim , ministrai buvo paskirti pagal schem , b ding diktatori-kiems reffimams. Kandidatai buvo i-kviesti pas J. Paleck , informuoti, kad šliaudisõ i-k l juo valdfli ir paskirti ministrais, visai nekreipiant d mesio j abejones, ar jie sugeb s atlikti administracines pareigas¹⁵⁸. Beje, n vienas i-kandidat kategori-kai neatsisak ministro ar viceministro posto ir leidosi traukiami okupant politines machinacijas.

1940 m. birfelio 17 d. V. Dekanozovas nurod A. Merkiui, kokia turi b ti vyriausy b s sud tis¹⁵⁹. T pa i dien A. Merkys paskyr J. Paleck ministru pirmininku ir pasira- akt d l vadinamosios Liaudies vyriausy b s patvirtinimo¹⁶⁰. Ministr kabinet sudar 7 asmenys: ministras pirmininkas Justas Paleckis, ministro pirmininko pavaduotojas, ufsienio reikal ministras ir laikinai einantis -vietimo ministro pareigas Vincas Kr v -Mickevi ius, kra-to apsaugos ministras ir kariuomen s vadas div. gen. Vincas Vitkauskas, teisingumo ministras Povilas Pakarklis, finans ministras ir laikinai einantis susisiekim ministro pareigas Ernestas Galvanauskas, flem s kio ministras ir laikinai einantis vidaus reikal ministro pareigas Matas Mickis, Sveikatos apsaugos ministras Leonas Koganas. I-A. Merkio kabineto nari marionetin je vyriausy b je buvo paliktas finans ministras E. Galvanauskas ir laikinai kra-to apsaugos ministro pareigas j s V. Vitkauskas. T pa i dien atsistatydino A. Merkys ir jo pareigas per m J. Paleckis¹⁶¹.

Sekan i dien J. Paleckis pasak kalb , kurios tekst suderino su V. Dekanozovo strukt ra ir Lietuvos komunist partijos centro komiteto sekretoriatu¹⁶². Norint nuraminti visuomen buvo

patikinta, kad vyriausybė išsaugos Lietuvos Respublikos konstitucinę santvarką, išlaikys suvereni valdymą ir vykdys savarankišką politiką. Siekiant suklaidinti ir savo puspalenkti gyventojus, buvo deklaruotos idėjos, populiarios tarp kairiųjų visuomenės sluoksnių¹⁶³. Tokie teiginiai turėjo sudaryti iliuziją, kad vyriausybė savarankiškai vykdys demokratines politines reformas.

Norėdama dezinformuoti pasaulio visuomenę dėl savo politinių tikslų okupuotoje Lietuvoje, Tarybų Sąjunga birželio 20 d. išplatino komunikatą. Jame buvo aiškinaama, kad TSRS vedė savo kariuomenę Lietuva tariamai tam, kad užtikrintų Tarybų Sąjungos ir Lietuvos Respublikos savitarpio pagalbos sutarties vykdymą¹⁶⁴.

J. Paleckio vyriausybė pripažino, kad kurios Lietuvos politinės jėgos ir užsienio valstybės. Iki pat Liaudies seimo nutarimo Lietuvos visuomenė neįvelgė okupantų klastos, nesuprato jų politinį planą ir vyriausybės vaidmenį gyvendinant juos. Dėl to kairieji Lietuvos politiniai sluoksniai pareiškė savo pasitikėjimą marionetine institucija¹⁶⁵.

J. Paleckio vyriausybė buvo laikino pobūdžio politinė institucija, faktiškai okupacinio režimo Lietuvoje struktūra. Ji sudarė TSRS valdymą pagal tuos pačius principus, kuriais remiantis ji formavo marionetines vyriausybes visose okupuotose Baltijos valstybėse¹⁶⁶. Okupuotose Baltijos valstybėse marionetines vyriausybes sudarė ne tik valstybiškai konstituciniai institutai ar politinės jėgos, bet okupacinio režimo politinės struktūros okupacinio TSRS vyriausybės paskirti galiotiniai Lietuvoje V. Dekanozovo, Latvijoje okupacinio Andrejaus Vyšinskio ir Estijoje okupacinio Aleksejaus fidanovo grupės, turėjusios TSRS valdymo nurodymus suformuoti marionetines administracines institucijas. Vyriausybės nariai buvo parinkti pagal kriterijus, kuriuos komunistai taikė taip vadinamo pereinamojo laikotarpio politinėms struktūroms. Svarbiausi rodikliai buvo tikimoni politinė tikimybė TSRS valstybei ir jos politinei sistemai, paklusnumas jos valdymui ir jai atstovavusiai TSRS vyriausybės galiotinio grupei. J. Paleckio kabineto nariai, panašiai kaip Johannesas Vareso Estijoje ir Augusto Kirchenšteino Latvijoje, simpatizavo Tarybų Sąjungai, buvo kairieji politiniai pažiūrėtojai, tačiau dauguma nepriklausomoms komunistinėms partijoms. Daugelis iš jų buvo politiškai naivūs, be politinės patirties žmonės, kuriais buvo lengva manipuliuoti savanaudiškais politiniais interesais. Kvalifikacija, kompetencija, administraciniai sugebėjimai ir patirtis, kiti reikalavimai, kurie paprastai ir normalioje aplinkoje yra būtinai biurokratijai, tuo atveju neatliko jokio vaidmens. Išskyrus E. Galvanuską, iš dalies V. Vitkauską, kiti Lietuvos vyriausybės nariai neturėjo jokių pareigų atitinkančių kompetencijos ir kvalifikacijos.

Marionetinė vyriausybė neatstovavo lietuvių tautai ir Lietuvos visuomenei, neišreiškė visuomenės socialinių ir politinių sluoksnių interesų. Tai, kad kairieji vyriausybės nariai buvo kairieji politiniai jėgų veikėjai, sudarė spūdį, jog visa vyriausybė atstovauja kairias politines sroves ir turi joms galiojimus gyvendinti jų programas. Tačiau Lietuvos politinės partijos neformavo vyriausybės ir nesuteikė joms galiojimus gyvendinti savo politiką. Ministrų kabinetas neturėjo

savaranki-kos politin s programos, ai-kiai suformuluot politini id j ir visuomeninio gyvenimo pertvarkymo projekt . J. Paleckio kalboje i-d styti pafadai buvo kairiojo politinio sparno populistini min i rinkinys, skirtas visuomenei suklaidinti. I-pat pradffi buvo ai-ku, kad TSRS atstovai neleis vyriausybei vykdyti jokios savaranki-kos politikos. TŲ vyriausyb savo galiojimus gavo i- svetimos valstyb s. Jos galia priklaus nuo Taryb S jungos valdffios valios. D l to marionetin vyriausyb gal jo veikti tik tose ribose, kurias jai nustat TSRS atstovai. Negavusi V. Dekanozovo strukt ros leidimo, ji negal jo priimti joki savaranki-k sprendim ¹⁶⁷.

Vyriausyb buvo okupacinio reflimo Lietuvoje strukt ra, kuri gyvendino TSRS politin vali . Jos tikslas buvo realizuoti Taryb S jungos politinius planus aneksuoti Lietuv . Ji tur jo pagal TSRS atstov nurodymus valdyti okupuot kra-t ir keisti visuomen s gyvenim , t.y. gyvendinti TSRS politik ¹⁶⁸. V. Dekanozovas ir jo pavaldiniai nuo pat pradffi kreip ir kontroliavo ministr kabinet . Neffi rint to, kai kurie ministrai tik josi, kad TSRS valdffia leis vyriausybei veikti savaranki-kai. Buvo manoma, kad V. Dekanozovo diktatas yra laikinas ir asmeninio, o ne pastovus ir politinio pob dffio dalykas. Netur dami politin s nuovokos ir patirties, jie ne fivelg , kad diktatori-kas V. Dekanozovo elgesys atspindi ne tik jo charakter , bet ir diktatori-kos okupacin s valdffios funkcionavimo princip . Tik politi-kai patyr s E. Galvanauskas netur jo iliuzij , kad vyriausyb veiks savaranki-kai. Jis pirmasis i-ministr fivelg , kad TSRS atstovai savo politiniais interesais manipuliuoja vyriausybe¹⁶⁹.

Marionetin vyriausyb buvo politi-kai nevienalyt , jos nariai labai vairiai sivaizdavo tolimesn politin Lietuvos raid . Apie V. Kr v -Mickevi i ir E. Galvanausk grupav si ministrai ir auk-ti valdininkai tur jo iliuzij , kad pavyks i-laikyti dalin Lietuvos suverenitet , i-saugoti suverenios valdffios galias¹⁷⁰. Komunistin s orientacijos ministrai laik si VKP(b) politin s platformos, visi-kai pakluso V. Dekanozovui ir veik pagal jo nurodymus. Marionetin s vyriausyb s politin orientacija ir veikla maflai priklaus nuo ministr pozicijos, kadangi jos veikl nul m TSRS valstyb s politin valia ir jos atstov sprendimai.

Lietuvos okupacija formaliai nepakeit Lietuvos komunist partijos pad ties: ji ir toliau buvo ufl statym rib . Ta iau okupacija suteik komunistams vilt su Taryb S jungos pagalba atsistoti prie Lietuvos valdymo vairo¹⁷¹. D l aneksijos mechanizmo TSRS atstovai kur laik laik Lietuvos komunist partij atokiau nuo okupuotos Lietuvos valdymo, neleido jiems i-eiti i-pogrindffio ir i-vystyti savo veikl . 1940 m. birffelio 16 d. LKP CK sekretoriato pos dyje jo nariai ir partijos aktyvistai pasipiktino, kad J. Paleckio vyriausyb ne trauktas n vienas komunistas ir partijai nepatik ta netgi Vidaus reikal ministerija¹⁷². LKP veik jai, matyt, buvo sitikin , kad komunistai turi veikti pagal klasikin politini institut bol-evizavimo schem : nedelsiant vesti komunist kontrol Lietuvos valstyb s institucijoms ir paimti taip vadinamas valdffios auk-tumas komunist rankas. Jiems politi-kai netiko daugelio ministr kandidat ros, ypa E. Galvanausko.

Tačiau tiesiogiai su TSRS galiotiniais bendravęs I. Meskupas leido suprasti, kad komunistai negali kelti sąlygų ir turi paklusti Tarybų Sąjungos atstovams valdai. Vis dėlto buvo nutarta daryti žygius gauti komunistams bent Vidaus reikalų ministro postą. TSRS valdžia taip pat buvo suinteresuota kuo greičiau pajungti Vidaus reikalų ministeriją savo ir vietinių komunistų kontrolei, kadangi ji turėjo užtikrinti sklandų aneksijos procesą. Iš esmės nuo pat pirmųjų okupacijos dienų ši ministerija turėjo vykdyti TSRS valstybės represines funkcijas. Tam, kad atliktų tokias vaidmenis, ši Lietuvos Respublikos įgosis struktūra turėjo būti sparčiai transformuota okupacinio režimo represinė struktūra. Vos tik paleistas iš kalėjimo birželio 18 d. A. Sniečkus kartu su I. Meskupu lankėsi TSRS pasiuntinybėje Kaune¹⁷³. Buvo sutarta, kad komunistas Meišlovas Gedvilas ūfims Vidaus reikalų ministro, A. Sniečkus ū Saugumo departamento vadovo postus, o vietiniai komunistų grupės nukreipta Saugumo departamentas. LKP CK sekretoriatas birželio 19 d. delegavo A. Sniečkui ir M. Gedvilui numatytas pareigas, kartu pasiuntė Saugumo departamentą grupę tik iš kalėjimo paleistų komunistų¹⁷⁴. Prasidėjo ministerijos bol-ėvizavimo, t.y. jos pajungimo komunistų partijos diktatui ir kontrolei, procesas.

Lietuvos visuomenei ir užsienio valstybėms pasiuntiniams pripažinus J. Paleckio vyriausybę, TSRS atstovai mė keisti jos sudėtį komunistų naudai vesdami į naujus ministrus komunistus ir kitus komunistinės orientacijos žmones¹⁷⁵. Birželio 18 d. J. Paleckis paskyrė Antaną Venclovą ūvietimo ministru, birželio 19 d. ū M. Gedvilį Vidaus reikalų ministru, birželio 24 d. ū Liudą Adomauskų ū Valstybės kontrolieriumi, birželio 27 d. ū komunistą Mykolą Jun-kuinską naujos Darbo ministerijos ministru (jam susirgus, jo pareigas ū komunistas Motiejus ūmauskas, kuris birželio 19 d. buvo paskirtas Darbo ū pirmininku), liepos 1 d. ū Stasą Pupeikų ū Susisieikimo ministru, o komunistą Karolį Didžiulį-Grosmanų ū vyriausybės galiotiniu Vilniaus miestui ir kraštui ministro teisėmis¹⁷⁶. Po to, kai J. Paleckis liepos 5 d. atleido E. Galvanauskų iš pareigų ir paskyrė komunistams artimū liaudininkū Juozą Vai-norū laikinai eiti finansų ministro pareigas, komunistai sudarė daugumū kabinetė¹⁷⁷.

Liepos mėn. pradžioje laikinai prezidento pareigas ūjė J. Paleckis ir ministrai ūfinojo apie TSRS politinius planus Lietuvoje. Krėvė s-Mickevičiaus susitikimo su V. Molotovu liepos 1 d. metu paaiškėjo, kad TSRS artimiausiu metu inkorporuos Lietuvą savo sudėty¹⁷⁸. Vyriausybės nariai, išskyrus ū palikus ir iš Lietuvos pasitraukus E. Galvanauskū, susitaikė su tokia perspektyva. Vadinamoji Liaudies vyriausybė mė talkinti TSRS valdžiai aneksuojant Lietuvą.

Lietuvos Respublikos santvarkos ir politinės sistemos sugriovimas 1940 m. birželio–liepos mėn.

Sudarius vadinamąją Liaudies vyriausybę oficialiai Lietuvos konstitucinė santvarka nepasikeitė, nes buvo palikta galioti Lietuvos Respublikos 1938 m. Konstitucija. Tačiau praktiškai pasikeitė Lietuvos valstybės padėtis ir jos valdžia. Po okupacijos Lietuvos Respublika prarado

suverenitet . I– valdffios buvo pa–alintos politin s j gos, atstovavusios tam tikr Lietuvos visuomen s sluoksni interesus, tur jusios savo politin program ir gal jusios valstyb s valdffios pagalba gyvendinti savo politik . Jas pakeit svetimos valstyb s atstov parinkta grup , kuri negal jo savaranki–kai priimti joki politini sprendim . Svarbiausi Lietuvos Respublikos konstituciniai institutai ó prezidentas ir vyriausyb buvo steigti svetimos valstyb s priedarta. Vyriausyb politinius galiojimus gavo ne i–Lietuvos suvereno, o i–svetimos valstyb s atstov , pakluso jiems ir vykd j politin vali . Lietuvos Respublikos valstyb s institutai prarado gali ó pagrindin savaranki–kos, nuo svetimos valstyb s nepriklausomos ir tik Lietuvos pilie i visuomenei atsakingos valdffios funkcij . Tokie rei–kiniai rod , kad Lietuvos Respublika neteko nepriklausomyb s ir suverenios valdffios¹⁷⁹.

Po to, kai Taryb S jungos valdffia primet savo politin gali Lietuvai, ji m keisti jos politin sistem , pirmiausia valdffios santyki su visuomene principus, politini institut organizavimo, funkcionavimo ir tarpusavio s veikos pagrindus. TSRS tai atliko laipsni–kai, manipuliuodama Lietuvos Respublikos Konstitucija ir panaudodama Lietuvos valdymo ir administravimo sistem . Iki Lietuvos aneksijos forminimo buvo paliktas Lietuvos Respublikos pavadinimas, Konstitucijos ir kit teis s akt formalus galiojimas, Lietuvos Respublikos valdymo ir administravimo sistemos organizacija. TSRS atstovai panaudojo tas valstyb s aparato, pirmiausia vykdomosios valdffios, grandis, kurias gal jo lengvai, nesukeldami visuomen s tarumo, pakeisti ir pajungti okupacinei politikai gyvendinti. Vadinamajai Liaudies vyriausybei prad jus gyvendinti pertvarkymus, buvo pakeisti institucij veiklos ufdaviniai ir funkcij socialinis politinis turinys. D l politini interes TSRS atstovai m spar iai keisti auk–tosios biurokratijos sud t .

TSRS atstovams reikalaujant, Ministr taryba birfelio 25 d. nutrauk T Mentojo Sosto ir Lietuvos Respublikos konkordat , sudaryt 1927 m. rugs jo 27 d.¹⁸⁰ Liepos 12 d. vyriausyb perdav uflsienyje esant Lietuvos Respublikos auks TSRS Valstybiniam bankui (Gosbankui)¹⁸¹.

TSRS valdffiai nurodffius, birfelio 22 d. J. Paleckis pasira– akt , kuriuo at–auk valstyb s gynimo met ir ved sustiprintos valstyb s apsaugos met visoje Lietuvoje, i–skyrus Vilniaus, Trak ir T M en ion li miestus bei apskritis, o liepos 19 d. j ved ir –iuose miestuose bei apskrityse¹⁸². Sustiprintos valstyb s apsaugos statymas suteik Vidaus reikal ministrui pla ius galiojimus. Pasinaudojus tokiu statymu, buvo suvarflytos pilie i teises ir prad ti spar iai naikinti Lietuvos Respublikos politiniai institutai¹⁸³.

Buvo priimti nutarimai, diskriminuojantys kai kuriuos visuomen s sluoksnius. Liepos 17 d. T M ietimo ministrui A.Venclovui pasi lius Ministr taryba nutar atimti nusipelniusi asmen pensijas de–im iai asmen , tarp j Kaziui Ladygai, Vladui Mironui, Ignei Musteikiui, Mykolui Krupavi iui¹⁸⁴. Liepos 30 d. vyriausyb paved Valstyb s kontrolei i–ie–koti i–buvusi Ministr kabineto nari atlyginimo ir –ven i priedus¹⁸⁵. T pa i dien Ministr taryba pri m patalpoms

sekvestruoti statym¹⁸⁶. Toks nutarimas pafleid Lietuvos Respublikos Konstitucijoje tvirtint pilie i teis nuosavyb . Liepos 29 d. Ministr taryba panaikino kreipimosi flod šponasō¹⁸⁷.

Buvo ufdraustos Lietuvos politines organizacijas ir imti naikinti kiti pilietiniai institutai. Vidaus reikal ministro M. Gedvilo potvarkiu birflelio 19 d. buvo ufdaryta Lietuvi tautinink s junga ir jaunalietuvi organizacija, o birflelio 27 d. ó visos politin s, visuomenin s, kult rin s, religin s organizacijos ir student korporacijos¹⁸⁸. Ministr Taryba liepos 18 d. ufdar Skaut s jung ir Tmuli s jung¹⁸⁹. Panaikinusi Lietuvos pilie i susivienijimus, buvo sunaikinti vieni i-svarbiausi demokratin s politin s sistemos element .

Siekdama vesti okupacin s valdflios kontrol visuomen s informavimo priemon ms, vyriausyb birflelio 18 d. sugrieftino informacijos ir spaudos prieffi r . Vidaus reikal ministro M.Gedvilo birflelio 27 d. potvarkiu nuo liepos 7 d. buvo ufdaryti visi laikra–iai ir flurnalai, i-skyrus oficioz šLietuvos aidasō (liepos 12 d. pavadint šDarbo Lietuvaō, v liau ó šTaryb Lietuvaō), ir kelis kitus komunistinius bei okupaciniam reffimui palankius laikra–ius¹⁹⁰. Panaikinus spaudos laisv , Lietuvos visuomenei tapo neprieinama okupacin s valdflios nekontroliuojama informacija. Taip buvo sudarytos s lygos i–pl sti TSRS propagand ir prad ti ideologinio okupacin s valdflios pateisinimo kampanij .

Ufdraudus vis , i-skyrus komunistin , spaud , politines ir kitas visuomen s organizacijas, suvarflius teis rengti susirinkimus ir mitingus, buvo panaikintos flmoni politin s teis s, fakti–kai likviduota flodffio, spaudos ir susirinkim laisv . Okupacin valdflia m kontroliuoti ir savo interesais keisti politin Lietuvos visuomen s gyvenim . TSRS atstovai m atvirai proteguoti okupantams talkinusias politines j gas, traukti jas okupacin s politikos mechanizm ir formuoti i–j okupacinio reffimo politin atram . Buvo amnestuoti ir laisv paleisti daugiausia ufl komunistin veickl nubausti asmenys. Vidaus reikal ministro M. Gedvilo birflelio 25 d. potvarkiu buvo legalizuota Lietuvos komunist partija, o birflelio 28 d. ó Lietuvos komunistin s jaunimo s junga¹⁹¹. Vidaus reikal ministras birflelio 26 d. leido komunistams leisti savo laikra–t šTiesaō. TSRS atstovai m vis plaiau traukti LKP savo politines priemones¹⁹². Legalizavus Lietuvos komunist partij ir panaikinus kitas politines partijas, buvo sudaryta vienpartin politin sistema. Vis plaiau traukiant vietinius komunistus okupacin politik , buvo pad ti pagrindai komunist partijos politikos mechanizmui.

Buvo padaryti svarb s flingsniai sugriaunant Lietuvos Respublikos valstyb s organizacij ir priartinant Lietuvos valdymo organizacij prie TSRS: panaikinti Lietuvos Respublikos konstituciniai institutai, pagal TSRS pavyzd steigtos naujos institucijos. J. Paleckis birflelio 27 d. aktu nuo liepos 1 d. paleido Seim ó vien i–svarbiausi Lietuvos Respublikos konstitucini institucij¹⁹³. Ministr taryba liepos 26 d. paleido Valstyb s taryb¹⁹⁴. TSRS pavyzdffiu birflelio m n. buvo steigtos Sveikatos apsaugos ir Darbo, liepos 25 d. ó Pramon s, o liepos 29 d. ó

Prekybos ministerijos¹⁹⁵. Siekiant sunaikinti Lietuvos Respublikos įgulos struktūras ir į vietoje steigti Tarybų Sąjungai analogišką struktūrą, birželio 26 d. buvo pradėta kurti liaudies milicija¹⁹⁶. Ministrų taryba liepos 2 d. priėmė kariuomenės pertvarkymo statymą¹⁹⁷. Kitą dieną J. Paleckio aktu kariuomenė buvo pavadinta Lietuvos liaudies kariuomenė ir joje TSRS pavyzdžių buvo vesta politiniai vadovų pareigos¹⁹⁸.

TSRS kariuomenės dislokavimas Lietuvoje leido okupantams sudaryti Lietuvoje okupacinę valdymo organizaciją. Ji buvo sutelkta viename politiniame centre – V. Dekanozovo grupėje, kuri diktavo visoms Lietuvos politinėms struktūroms ir per jas gyvendino okupantų valią. Ji pajungė sau Liaudies vyriausybę, kitus Lietuvos politinius institutus ir iškilo virš jų kaip aukščiausia okupacinę valdymo institucija Lietuvoje. V. Dekanozovo grupė turėjo realius Lietuvos valdymo švertus: jai pajungti Lietuvos valstybės aparatą (vyriausybę ir kitas institucijas) ir organizuoti prievartą, kuri sudarė Lietuvoje dislokuota TSRS kariuomenė ir NKVD emisarių sparnai kuriamas represinis aparatas¹⁹⁹.

V. Dekanozovo grupė buvo okupacinę valdymo centras Lietuvoje, kuris priėmė Lietuvos institucijoms okupacinę valdymo sprendimus dėl Lietuvos visuomenės gyvenimo pakeitimo TSRS valdymo interesais ir kontroliavo jų vykdymą²⁰⁰. Formalios teisės požiūriu V. Dekanozovo fiordinis direktyvų nebuvo teisės aktai, tačiau politinė praktikoje jos turėjo politinę normos galią. Tai buvo okupacinę valdymo nurodymai Lietuvos institucijoms, kokius statymus ir nutarimus reikia išleisti, kokias priemones reikia gyvendinti. Liaudies vyriausybė negalėjo priimti sprendimų, kurie neatitiko V. Dekanozovo direktyvų, ir negalėjo pastarą pakeisti. Vyriausybė negalėjo nevykdyti okupacinę valdymo nurodymų, kadangi ji buvo atsakinga V. Dekanozovo grupei. Pastaroji tiesiogiai diktavo vyriausybei ir ministerijoms bei kontroliavo, kaip jos vykdo direktivas. Ji praktiškai panaikino Lietuvos institucijų savarankiškumą, apribojo jų galias ir susiaurino kompetencijas, užpavo prerogatyvą dalį.

Okupacinę valdymo pakeitė prezidento ir vyriausybės institutų viet ir vaidmenį Lietuvos valdymo sistemoje. Prezidento institutas neteko savo politinę reikšmę ir buvo paverstas simboline institucija, kuri palaikė prezidentinės respublikos schemą ir legalizavo TSRS valdymo sprendimus. Jos vaidmuo biurokratinėje vertikaloje buvo labai menkas. Amfinkliniškai atsiminuose pabrėžiama, kad laikinai prezidento pareigas ėmė J. Paleckis neturėdamas politinę takos ir nevaikino svarbaus vaidmens krašto valdyme²⁰¹. Vyriausybės nariai ir kitos Lietuvos institucijų vadovai visus svarbesnius sprendimus derino ne su juo, o su TSRS atstovais. Praktiniais okupuoto krašto valdymo sumetimais, okupacinę valdymo išsaugojo vyriausybės prerogatyvas, tačiau pakeitė jos politinę vaidmenį. Liaudies vyriausybė tapo institucija, atliekanti okupacinę valdymo sprendimų gyvendinimo organizavimo ir jų vykdymo kontrolės funkcijas. Lietuvos komunistų partijos struktūros dar nebuvo jungtos Lietuvos valdymo sistemai.

Iki Lietuvos inkorporavimo TSRS okupacin valdžia palaikė regimybę, kad Lietuvoje išliko prezidentinei respublikai būdingas institucijų išdėstymas ir pavaldumas. Tačiau tai griežtai V. Dekanozovo grupės politinis diktatas Lietuvos institucijoms. Klostėsi nauji institucijų pavaldumo santykiai ir biurokratinė hierarchija. Naujos biurokratinės piramidės viršūje buvo TSRS vyriausybės galiotinis V. Dekanozovo aparatas, o žemiau – jam politiškai pajungtos Lietuvos institucijos.

Okupavus Lietuvą, buvo pradėtas formuoti komunistų partijos politikos mechanizmas Lietuvoje. VKP(b) vadovybė nustatė komunistų partijos politikos okupuotoje Lietuvoje tikslus, uždavinius ir gyvendinimo būdus, priėmė visus svarbesnius politinius sprendimus dėl Lietuvos socialinės politinės tikrovės pakeitimo savo interesais ir tikslais. Tą politiką buvo gyvendinama per V. Dekanozovo grupę pajungtus Lietuvos politinius institutus²⁰². V. Dekanozovo grupė buvo svarbiausias okupacinės politikos vykdymo instrumentas. Ji politiškai diktavo Lietuvos valdymo ir administravimo sistemos institucijoms, nukreipė ir koordinavo jų veiklą gyvendinant okupacinę politiką. Lietuvos komunistų organizacija vykdė VKP(b) politiką ir nuo pirmųjų okupacijos dienų veikė pagal V. Dekanozovo direktyvas²⁰³. V. Dekanozovo grupė traukė komunistų organizaciją okupacinės valdžios mechanizmą ir pavertė jo elementu²⁰⁴.

Lietuvos aneksijos ir kitos okupacinės valdžios politiniai uždaviniai gyvendinimas Lietuvoje labai priklausė nuo to, kaip funkcionavo okupacinės valdžios ir komunistų partijos politikos mechanizmas. Okupacinei valdžiai buvo politiškai svarbu priversti ją veikti savo interesais. Tam reikėjo pakeisti Lietuvos valdymo ir administravimo aparato uždavinius ir veikimo principus. Dėl aneksijos interesų TSRS atstovai iki Lietuvos inkorporavimo nepakeitė Lietuvos Respublikos teisės aktus, kurie nustatė valstybės aparato paskirtį, jo institucijų veiklos uždavinius, funkcijas, kompetencijas ir veiklos pagrindus. Tačiau, okupavus Lietuvą, valstybės aparatas nebegalėjo atlikti savo paskirties gyvendinti Lietuvos valdžią, spręsti politinius uždavinius. Paskelbus Liaudies vyriausybės veiksmų programą, buvo praktiškai pakeisti ministerijų ir kitų staigų uždaviniai, institucijų funkcijų politinis turinys. Jos buvo gyvendinti Liaudies vyriausybės pertvarkymus. Kadangi pastaroji vykdė TSRS atstovų politinį valdymą, Lietuvos institucijos praktiškai realizavo okupacinę politiką, t.y. keitė administruojamas visuomenės gyvenimo sritis pagal okupacinės valdžios nurodymus ir jos interesus²⁰⁵. Okupacinė valdžia panaikino esminius Lietuvos Respublikos valdymo sistemos funkcionavimo principus – konstitucingumą ir teisėtumą. Nors formaliai okupuotos Lietuvos institucijų ir pareigūnų veikla atitiko Lietuvos Respublikos teisės aktus pagal juose nustatytą kompetenciją, tačiau praktiškai jie veikė neteisėtu pagrindu, pagal TSRS atstovų suteiktus galiojimus ir kompetencijas.

Iš Liaudies vyriausybės narių atsiminimama, ypač V. Krivicko-Mickevičiaus, matyti, kad Lietuvos valdininkija pastebėjo, kad TSRS atstovai mėgė keisti kai kuriuos Lietuvos valstybės aparato uždavinius ir organizavimo pagrindus²⁰⁶. Valdininkai ypač sunerimė dėl V. Dekanozovo

diktato Lietuvos institucijoms. Dėl biurokratinės hierarchijos Lietuvos valdininkija laikėsi Lietuvos Respublikoje nusistovėjusios institucijų ir administratorių subordinacijos ir nebuvo linkusi jos keisti pagal V. Dekanozo valdymo grupės naudai. Kai kurie Liaudies vyriausybės nariai mėgino kalbėti N. Pozdniakov, kad neleistų V. Dekanozovui diktuoti Lietuvos staig vadovams. Politiniais sumetimais N. Pozdniakovas siekė palaikyti Lietuvos institucijų vadovų iliuzijas, kad Lietuva išsaugos suverenitetą ir jį atitinkančią valdymo organizaciją. Dėl to jis stengėsi tikinti, kad V. Dekanozovo diktatas yra laikinas ir asmeninio, o ne politinio pobūdžio. Neturėdami politinį nuovokos ir patirties, ministrai vyriausybės nariai nesuvokė, kad V. Dekanozovo elgesys atspindi ne tik jo charakterį, bet ir išreikšė diktatoriškos okupacinės valdžios veikimo principą. Visgi dauguma Liaudies vyriausybės narių ir kitų valdininkų susitaikė su okupantų politiniu diktatu ir tuo, kad jie mėgė keisti Lietuvos valdymo sistemos organizaciją. Matyt, jie nematė galimybių pakeisti TSRS atstovų pozicijų.

V. Dekanozovo grupei buvo politiškai svarbu, kad Lietuvos institucijos ir jose dirbantieji žmonės be lygių ir sklandžiai vykdytų jos nurodymus ir nემėgintų jį sabotuoti vilkindama politinius sprendimų gyvendinimą ar panaudodama kitus biurokratijai prastus pasipriešinimo politikos valdymo metodus. Kadangi biurokratija visuomenės akyse išreikšė legalų viešpatavimą, ideologiniais sumetimais okupacinei valdžiai reikėjo sudaryti spėdimą, kad okupuotos Lietuvos valdymo sistema ir valdininkija atstovauja teisėtai valdžiai. TSRS atstovai siekė, kad Lietuvos biurokratija pripažintų okupantų sudarytą vyriausybę ir savo veikimu patvirtintų jai ir jos veiklos teisėtumą. Priversti biurokratiją vykdyti TSRS atstovų nurodymus buvo galima vairiais būdais. Iki Lietuvos inkorporavimo okupacinė valdžia pirmenybę skyrė politiniam diktatui ir administracinėms priemonėms. Administraciniai metodai labiausiai tiko okupacinei valdžiai, kuri gyvendino savo politiką per biurokratinę sistemą, panaudodama Lietuvos biurokratinę vertikalią administracijos vidaus drausmę. Tam reikėjo sudaryti okupaciniam režimui politiškai ištikimos vadovaujančias pareigas einančios biurokratijos sluoksnį, kuris būtų savotiškas tarpininkas tarp okupacinės valdžios ir likusios okupantams politiškai nelojalios valdininkijos. Jis turėjo sutelkti savo rankose Lietuvos administravimo svertus, hierarchiškai subordinuoti sau likusią valdininkiją ir priversti ją vykdyti okupacinės valdžios nurodymus. Siekdama tokių tikslų, TSRS atstovai mėgė keisti Lietuvos valdininkus okupantų politinio pasitikėjimo administratoriais.

Lietuvos Respublikos valdininkijos pakeitimas okupantų politinio pasitikėjimo administratoriais 1940 m. birželio–liepos mėn

Lietuvos Respublikos valdininkų pakeitimo okupantų politinio pasitikėjimo administratoriais procesas prasidėjo pirmąją okupacijos dieną ir tęsėsi per visą pirmosios tarybinės okupacijos laikotarpį. Liaudies vyriausybės sudarymas buvo pirmasis TSRS valdžios žingsnis šioje srityje. Šio proceso turinys, tempai ir ypatumai priklausė nuo daugelio veiksnių Lietuvoje ir Taryb

S jungoje. J nulis aneksijos mechanizmas ir Lietuvos sovietizavimo politika (ypa tarybin s politin s sistemos ir valdymo modelio perk limo Lietuv bei tarybin s biurokratijos formavimo procesai), komunist partijos valdflios ir politikos mechanizmas okupuotoje Lietuvoje. Ty proceso organizatoriai laik si kai kuri komunist partijos kadr politikos princip ir ta iau tuo pa iu metu atsifvelg Lietuvos aneksijos mechanizm , praktinius okupuoto kra-to valdymo i-skai iavimus.

Lietuvos valdininkijos sud ties pakeitimas labai priklaus nuo okupacin s valdflios politinio pasitik jimo vietiniais komunistais ir vietine administracija apskritai, nuo Lietuvos komunist pasirengimo perimti kra-to administravim , ypa nuo to, ar jie tur jo administraciniam darbui tinkam flmoni . D l vairi priefflas i VKP(b) vadovyb politi-kai nepasitik jo ne rus tautyb s komunistais (šnacionalais) ir vietine administracija apskritai, politi-kai nepasiklio k tik i-pogrindffio i- jusia Lietuvos komunist partija. Tik po to, kai Lietuvos komunist organizacija buvo jungta VKP(b), okupantai leido vietiniams komunistams perimti kra-to administravim . Bet ir tuomet jie pasiliko savo rankose svarbiausius Lietuvos valdymo svetus, kadangi politi-kai nepasitik jo lietuvi-ka administracija.

D l praktini okupuoto kra-to valdymo interes okupacinei valdfliai nebuvo paranku i-karto pakeisti vis Lietuvos biurokratij , nes masinis kvalifikuot administratori atleidimas b t nei-vengiamai dezorganizav s valdym . Iki Liaudies seimo rinkim farso TSRS atstovai siek nusl pti Lietuvos aneksijos ir sovietizavimo planus, suklaidinti visuomen ir sudaryti regimyb , kad Lietuvos i-saugojo suverenitet , konstitucin santvark ir j toliau valdo vietin s j gos, d l to nebuvo suinteresuoti masi-kai pakeisti Lietuvos valdininkus vietiniais komunistais ir i- TSRS atvykusiai administratoriais (i-skyrus Vidaus reikal ministerijos aparat). Svarbu buvo tai, kad okupaciniam reffimui labai tr ko politi-kai patikim ir administraciniam darbui tinkam Lietuvos gyventoj . Okupacin valdflia steng si parinkti sau i-tikimus administratorius pirmiausia i-vietini komunist tarpo. Ta iau LKP nariai buvo daugiausia nei-silavin , nera-tingi ir politi-kai nei-prus flmon s, netur jo tinkamos kompetencijos ir administracini sugeb jim . Be to, vietini komunist buvo per mafrai visiems svarbesniems postams ufflimti. 1940 m. birffelio m nes i-pogrindffio i- jo ir i- kal jim buvo paleista beveik 1600 komunist , o Lietuvos Respublikos valdymo ir administravimo sistemoje dirbo mafldaug 25630 t kst. tarnautoj ²⁰⁷. D l toki priefflas i V. Dekanozovo grup negal jo apsiriboti tik vietiniais komunistais ir tur jo ie-koti tinkam politinio pasitik jimo administratori tarp kit okupaciniam reffimui ir komunistinei sistemai palanki visuomen s sluoksni .

Iki Liaudies seimo rinkim paskelbimo masi-kai buvo pakeisti tik Vidaus reikal ministerijos pareig nai, nes -i institucija buvo spar iai reorganizuojama okupacinio reffimo represin strukt r ²⁰⁸. Siekiant paralyffiuoti teism valdfli ir veikl , buvo prad ti -alinti Teisingumo ministerijos flinioje esan i apygard teism ir prokurat r vadovaujantys darbuotojai. Kitose

valdymo institucijose buvo pakeisti tik j vadovai ir kiti vadovaujan ios grandies valdininkai, kurie buvo politiškai prieiki okupacinei valdfiai.

Vadovaujan ios grandies Lietuvos valdinink pakeitimo okupant parinktais ir jiems i-tikimais administratoriais proces koordinavo V. Dekanozovo grup , o tiesiogiai j organizavo TSRS pasiuntinyb s darbuotojai kartu su LKP CK nariais A. Snie kumi ir I. Meskupu. Paskyrus A. Snie k saugumo departamento vadovu, vadovaujan i j pareig n parinkim nuo birffelio m nesio pabaigos atliko I. Meskupas ir LKP CK sekretoriato narys, v liau ó LKP CK kadr skyriaus ved jas Chaimas Aizenas²⁰⁹. G. Zimano liudijimu, I. Meskupas atliko ypa svarb vaidmen parenkant flmones Liaudies vyriausyb s ir ministerij aparatams²¹⁰.

V. Dekanozovo grup sprend , kuriuos institucij vadovus reikia nedelsiant pa-alinti i-tarnybos d l politini ar socialini prieflas i , o kuriuos galima laikinai palikti kol bus parinkti juos pakeisiantys flmon s. Ji sudar potenciali kandidat vadovaujan ius postus s ra-us, rinko flnias apie juos. TSRS pavyzdffiu grup s nariai ó TSRS NKVD darbuotojai patikrino kandidatus pagal savo -alinius. Parinkti flmon s tur jo prisistatyti TSRS pasiuntinyb pokalbiams su grup s nariais²¹¹. TSRS pasiuntinyb s sekretorius Fiodoras Molo kovas, pasiuntinyb s darbuotojai Luniakovas, Semionovas ir kiti toki pokalbi metu ai-kinosi kandidat politines paffi ras, poffi r TSRS sistem , galim reakcij Lietuvos aneksij . Remdamiesi NKVD informacija, LKP nari ir kit flmoni atsiliepimais, asmeninio pokalbio sp dffiais, pasiuntinyb s darbuotojai parengdavo trump kandidat charakteristik ir savo i-vadas. Jose buvo vertinamos -i flmoni politin s paffi ros ir i-tikimyb s okupantams laipsnis, prognozuojama, kaip gali keistis j paffi ros ir elgesys aneksavus Lietuv ir prad jus jos sovietizavim . I-toki charakteristik matyti, kad kandidatus si l ir juos palaik LKP centro komitetas (tokiais atvejais buvo ra-oma, kad juos rekomenduoja LKP CK), partijos vadovai ir aktyvistai (dafniausiai I. Meskupas, A. Snie kus, Leiba Tmusas, G. Zimanas, M. Me-kauskien), kai kurie ministrai (Povilas Pakarklis, A. Venclova)²¹². D l atsiliepim apie juos buvo kreipiamasi tuos asmenis, kurie ketvirtajame de-imtetyje dafnai lankydavosi TSRS atstovyb je Kaune ir dalyvavo jos renginiuose. Daug flni beveik apie visus kandidatus vadovaujan ius postus suteik su pasiuntinybe artimai bendrav ir jos akyse gerai ufsirekomendav komunistai, pasiuntinyb je dirb Lietuvos gyventojai.

Antai, pasikalb j s su Kauno gimnazijos direktoriumi Juozu fiugfda ir surink s apie j atsiliepimus, TSRS pasiuntinyb s Lietuvoje darbuotojas nurod : šfiugfda baiminasi to, kad d l vyki bus prarasta Lietuvos nepriklausomyb . J apima daugyb abejoni , taip pat d l tarptautin s pad ties ir kol kin s statybos. Mies ionis. Metodologija paini, smulkiaburfluazin . Liberalas. Dabar labai bijo savo kilm s ir buvimo pas esdekus [socialdemokratas. ó N. M.]. Dideli gabum neturi. Panaudojant, kas yra galima, reikia labai siffi r ti. Rekomenduoja Me-kauskien , kuri j flno kaip savo mokytoj , v liau pinigais pad jus MOPRøai. Cvirkos atsiliepimas neigiamas. Jo flodffiais,

fi[iugfda] d l didel s –imos stojo net tautinink partij ō²¹³. Atsiffvelgus toki charakteristik , susilaikyta skirti j –vietimo ministru, bet nutarta paskirti –vietimo ministro A. Venclovos pavaduotoju.

Apie kandidat T^Mvietimo ministerijos generalinio direktoriaus pareigas ra–ytoj L. Gir SSRS pasiuntinyb s darbuotojas ra– : šDafnai b davo pasiuntinyb s atstovyb je, informuodavo apie lietuvi politin gyvenim . T^Minformacija ne visada buvo svarbi ir patikrinta. [í] 19196[19]20 m. buvo Vilniaus flvalgybos vir–ininkas, bet kaffin ar geras flvalgybininkas. [í] Zimano atsiliepinu, G[ira] ó šsud tingas rei–kynysō. [í] T^Musas rei–kia abejones d l G[iros], pasiremdamas visgi jo praeitimi. Reikia panaudoti dideliame liaudies –vietimo darbeō²¹⁴. I– esm s teigiama i–vada nul m , kad L. Girai buvo paskirtas numatytas postas.

Apie potencial kandidat finans viceministrus elektros element fabriko ōHeliosō technin direktori Ch. Alperavi i TSRS pasiuntinyb s darbuotojas ra– : šAlperovi , flydas,[...] Zimano atsiliepinas: A[lperavi ius] ó nepartinis bol–evikas.[..] Zimanas mano, kad A[lperavi i] reikia panaudoti finans viceministru, tada mes flnosime visus Galvanausko darbus, taip pat ir su flyd kapitalu, kur A[lperavi ius] gerai flino. Drg. Molo kovo atsiliepinas: flino A[lperavi i] beveik 2 metus, sp dis geras. A[lperovi ius] uflleidavo pasiuntinyb s atstovyb su informacija apie laikra– i ufdarym –. m. kovo m nes (kartu su T^Musu), po to kartu su Zimanu pra– suteikti galimyb inflinieriams pad ti RKKKA²¹⁵ karin ms statyboms Lietuvojeō²¹⁶. TSRS galiotiniams suabejojus, ar tikslinga skirti Ch. Alperavi i finans viceministru, I. Meskupas ir G. Zimanas pateik jiems papildomos informacijos ir par m jo kandidat r . TSRS pasiuntinyb s darbuotojas raportavo: ōAlperovi [í] Buvo susij s su komunistais (Zimanu, Maiminu, T^Mneideriu). Formaliai [komunist] partijos nariu nebuvo. Id ji–kai laiko save komunistu. [í] Zimano rekomendacija. Geri T^Mneiderio, Adomo [I. Meskupo] atsiliepinimai. Reikia panaudoti finans ministerijojeō²¹⁷. I. Meskupo ir G. Zimano pastangos i–kelti Ch. Alperavi i vadovaujant post nebuvo bergfdffios. Nors V. Dekanozovo grup nepatik jo jam okupuoto kra–to finans , bet liepos 26 d. paskyr naujos Pramon s ministerijos ministru²¹⁸. Pana–ios charakteristikos buvo parengtos Valstyb s kontrolieriui L. Adomaskui, Valstybin s flem s komisijos pirmininkui Alfonsui fiukauskui, Uflsienio reikal ministerijos generaliniam sekretoriui Pijui Glovackui, fiem s kio viceministrei M. Me–kauskienei ir kitiems vadovujan ius postus numatytiems asmenims.

I– kandidat vadovujan ius postus charakteristik matyti, kad tuo metu okupacinei valdffiai svarbiausias buvo politinio lojalumo okupacinei valdffiai ir komunistinei sistemai. Rodiklis. Pana–iai, kaip ir formuojant J. Paleckio vyriausyb , V. Dekanozovo grupei buvo labai svarbios asmenin s kandidat s vyb s, pirmiausia paklusnumas ir galimyb jais manipuluoti. TSRS atstovai pirmenyb teik flmon ms, kurie nepasifflym jo valia ir pilietine dr sa, buvo paklusn s ir lengvai valdomi. Kandidat partin priklausomyb , socialin kilm tuo metu nebuvo svarbiausi asmen

parinkimo vadovujanias pareigas kriterijai. Antai, staig vadovais buvo numatyti asmenys, kurie nebuvo komunist partijos nariai, veik komunistams prieikiuose politinse organizacijose (pvz., M. Meikuskienė, J. Biugėdaitė ir kt.), netgi dirbo Lietuvos Respublikos valstybės įstatymų struktūroje (pvz., L. Gira), buvo kiliečiai vadinamurfluazini sluoksni ar priklausijems. V. Dekanozovo grupės nesilaikant VKP(b) prast kadr atrankos kriterijų, pirmiausia partikumo ir socialiniskilmės, tais atvejais, kada turjatsifvelgti okupuotos, taciau formaliai dar neanekusotos Lietuvos statuso, okupacinisk valdžios interes iki Lietuvos inkorporavimo dezinformuoti visuomenės nuslepian Lietuvos aneksijos ir sovietizavimo planus, kada negaljo surasti kitokiu, okupantams labiau tinkam kandidat vadovujanias pareigas.

Parinkant žmones vadovujanius postus, tam tikr vaidmen atliko ir j asmeniniai ryšiai su marionetinsk vyriausybes nariais ir Lietuvos komunist partijos vadovais. Tarybų Sąjungos nomenklatūros sistemoje vyravo santykiai, paremti ne tik politine, bet ir asmenine itikimybe partijos ir administracijos vadovams. Dėl to okupacinisk valdžia vertino asmenines rekomendacijas ir laikjais savotiškoms garantijomis, kad skiriami pareig niai bus itikimi juos ikilusiems asmenis ir nerizikuos nei savo, nei patron padėjimais. V. Dekanozovo grupės pirmiausia atsifvelgti Liaudies vyriausybes nari komunist nuomonė. Antai, Vidaus reikalų ministras M. Gedvilas kur laik veik Lietuvos valstieiki liaudininkisk jungoje, vienu metu kartu su J. Paleckiu, Valerijonu Knyva ir Juozu Vaišnoru buvo Lietuvos jaunimisk jungos centro valdybos nariai²¹⁹. Tiesiog pafinties dka V. Knyva tapo Vidaus reikalų ministerijos savivaldybi departamento direktoriumi, o po poros mnesi ó LTSR komunalinio kio liaudies komisaru²²⁰. Pafintis su M. Gedvilu, J. Paleckiu ir Vidaus reikalų ministerijos generaliniu sekretoriumi komunistu Aleksandru Guzeviiumi padjo J. Vaišnorai tapti finans viceministru, o, paalinus finans ministr E. Galvanauskieipareig, netgi uffimti jo post²²¹.

Parinkti Lietuvos ministerij finioje esaniki staig vadovus V. Dekanozovo grupės atstovai paved LKP CK sekretoriui. Tiesiog darb atliko I. Meskupas ir Ch. Aizenas. Pavyzdžiui, daugum apskriiki virininkieki I. Meskupas, o j kandidat ras su ministru M. Gedvilu telefonu suderino Ch. Aizenas. TSRS atstov pasitik jim gij LKP CK sekretoriato nariai laipsnikai gijo vis daugiau teisi. Ipradffijie skirst po staigas tik komunistus. V liau, matyt, pateisin TSRS atstov lkesius, m tvarkyti ir svarbesnius postus numatyt kit asmen reikalus²²². LKP CK sekretoriatsusiformavo siaura komunist grupė, kuri per miki V. Dekanozovo struktūros kai kuriuos kadr reikalus.

Parinkus okupantams itikimus žmones buvo pakeisti Lietuvos institucij vadovai. Birželio liepos mnes J. Paleckio aktais, vyriausybes nutarimais ir ministr sakymais buvo atleistas Prezidento kanceliarijos virininkas, valstybisk kontrolierius, Vidaus, Ufšienio reikalų ir Finans ministerij generaliniai sekretoriai, vietimo ministro pavaduotojas, ministerij departament

direktoriai, Lietuvos banko valdytojas, Darbo r m pirmininkas, Eltos direktorius, š Lietuvos aido ō redaktorius ir t.t.²²³ Teisingumo ministro P. Pakarklio sakymais buvo prad ti –alinti teis jai ir prokurorai, vidaus reikal ministro M.Gedvilo sakymais ó ministerijos departament vadovai ir darbuotojai, saugumo apygard , policijos ir apskri i vir–ininkai, vals i vir–ai iai, miest burmistrai ir savivaldybi darbuotojai. Iki liepos vidurio buvo atleisti Vidaus reikal ministerijos padalini vadovai, 40 apskri i vir–inink , saugumo apygard ir policijos vir–inink , 175 vals i vir–ai iai, 25 apskri i valdyb nariai, savivaldybi darbuotojai, 13 burmistr pad j j ir kit pareig n , buvo suimti arba patys pasitrauk i–Lietuvos 83 Saugumo departamento bendradarbiai. I– viso iki liepos vidurio buvo atleista ne maffiau kaip 380 valstyb s tarnautoj ²²⁴. Siekiant paspartinti – proces , buvo pla iai praktikuojamas b das atleisti valdininkus prisidengus staig strukt ros ir etat pertvarkymu. Birffelioóliepos m n. Ministr taryba kelis kartus keit Lietuvos Respublikos Prezidento Kanceliarijos, Ministr tarybos, Kra-to apsaugos, Vidaus reikal , Finans , Valstyb s kontrol s, Sveikatos ir socialin s apsaugos, Darbo ir ^Tvietimo ministerij etatus²²⁵. Prsidengus tuo, kad buvo panaikinami esantys ir steigiami nauji etatai, ne tik d l j ufflimam pareig , bet ir d l politini prieflas i buvo atleidffiami vadovaujan ios ir vidurinosios grandies valdininkai, o darb priimami tik okupantams i–tiki asmenys. Ta iau buvo atvej , kai Liaudies vyriausyb s nariai pri m flmones darb j vadovaujamose institucijose savo iniciatyva, neaptardami j kandidat r su V. Dekanozovo grupe. Tokius flmones jie pasirinko savaranki–kai, remdamiesi bendra visuomenine veikla ir asmenine paffintimi. Daffniausia taip elg si komunistai, kurie tur jo palankiausias galimybes darbinti naujus flmones. Antai, Vidaus reikal ministras M. Gedvilas pasikviet i–Tel–i savo ger pafflam Jurg Glu–ausk ir i– pradffi darbino j savo sekretoriumi, po savait s paskyr Kauno apskrities vir–ininku, o po m nesio rekomendavo LTSR socialinio apr pinimo liaudies komisaru²²⁶.

darbinus okupant politinio pasitik jimo pagrindu parinktus ir okupacinei valdffiai i–tikimus asmenis svarbiausi Lietuvos valdymo ir administravimo staig vadovais, TSRS atstovai m rengti prielaidas pakeisti okupaciniam reffimui nelojalius vidurinosios ir ffemutin s grandies valdininkus komunistais ir kitais reffimo –alininkais.

Prsidengus valdymo demokratizavimo id ja, okupant kontroliuojamos masin s informacijos priemone s ir komunist propaganda ragino sugriauti biurokratin sistem ir atsikratyti j k nijan i de–ini j politini paffi r valdinink . Komunistin je spaudoje buvo formuojamas Lietuvos tarnautoj kaip liaudies prie– ir –nip vaizdis. Birffelio 18 d. LKP CK paskelb parei–kim , kuriame pareikalavo kuo spar iau i–valyti valdymo aparat šnuo –nip , provokatori ir niek– ō²²⁷. Tai buvo pirmoji oficiali LKP direktyva prad ti masi–kai –alinti Lietuvos Respublikos valdininkus. Birffelio 29 d. komunist mitinge M. Me–kauskien pareikalavo nedelsiant i–valyti valdymo aparat ir kariuomen nuo šliaudies prie– ō, suimti juos ir konfiskuoti j turt ²²⁸. Toks

– kis atspind jo stalinin s pakraipos bol–evizmo ideologijos nuostatas ir atitiko masinio teroro atmosfer Taryb S jungoje²²⁹. Liaudies prie– id j noriai pri m kai kurie Liaudies vyriausy b s nariai. J. Paleckis suteik jai netgi vietin kolorit : ragino pa–alinti i– staig taip vadinamo plutokratinio reffimo valdininkus ó vairius plutokratus²³⁰. M. Me–kauskien s parei–kimas i–rei–k oficiali LKP pozicij grei iau pakeisti Lietuvos valdininkijos sud t ir i–pl sti tokio proceso mast . Komunist propagandoje buvo i–kelta mintis apie taip vadinam –imtaprocentin Lietuvos Respublikos valdinink pakeitim okupaciniam reffimui i–tikimais flmon mis, kuri ideologi–kai ir psichologi–kai labai patiko kra–tutini nuostat komunistams. Buvo teigiama, kad ne tik auk–toji biurokratija yra šreakcingaõ ir špolitik–kai pasidavusiõ, bet ir likusieji, tariamai prie vis valdffi prisitaikantys ši–verstkailliaiõ tarnautojai, irgi yra potencial s liaudies prie–ai, tod l negali b ti palikti valstybiniame darbe ir turi b ti ši–luotiõ i– vis valstybini staig²³¹. Tokia nuomon schemati–kai atspind jo bol–evik poffi r, kad, pa m valdffi , komunistai turi sulauflyti burfluazin s valstyb s aparat ir visi–kai pakeisti jos biurokratij naujais administratoriais. Prisidengus bol–evik teiginiu, kad valstyb gali valdyti bet kuris liaudies atstovas, buvo raginama pakeisti profesionali Lietuvos valdininkij nei–silavinusiais, neprofesionaliais ir administracinio darbo nei–manan iais, ta iau i– šliaudiesõ kilusiais ir jai i–tikimais flmon mis. I– esm s buvo pasisakyta ufl tai, kad reikia nedelsiant pagal politinius kriterijus suformuoti visi–kai nauj okupacinei valdffiai i–tikim biurokratij . Radikali nuostat Lietuvos komunistai orientavosi stalininius kadr politikos principus ir masini vadinam j kadr valymo (komunist partijai nei–tikim , politiniu ir socialiniu atffvilgiu netinkam flmoni atleidimo i– darbo ir j pakeitimo komunistams i–tikimais asmenimis) kampanij praktik Taryb S jungoje. Netgi tie komunistai, kurie buvo paskirti institucij vadovais, pritar tokiai nuomonei, nepaisydami to, kad tai gali dezorganizuoti j vadovaujam staig darb²³². Tokia kra–tutin komunist dalies nuostata neatitiko V. Dekanozo grup s pozicijos d l Lietuvos biurokratijos sud ties pakeitimo temp . Neff rint to, TSRS atstovai leido platinti radikalius komunist –kiaus, kadangi juose nebuvo tiesmukai raginama pakeisti visus valdininkus tik komunistais. Populistiniai parei–kimai apie valdymo demokratizavim ir reikalavimai i–kelti liaudies atstovus valstyb s aparat formavo sp d , kad Liaudies vyriausy b pasisako ufl demokratinis pertvarkymus, o komunist partija reikalauja grei iau gyvendinti demokratines reformas.

1940 m. vasar V. Dekanozovas orientavo Lietuvos komunist partij parinkti komunistus, kurie pamaflu pakeist Lietuvos Respublikos valdininkus. Kad nesutrikt ministerij ir j staig veikla, auk–tesni pareig nai buvo atleidffiami tik tada, kai j viet buvo parinkti komunistai ar kiti okupaciniam reffimui politiki–kai i–tikimi flmon s. Kadangi darbas valdymo staigose buvo komunistams svarbus ir prestiflinis, siekta nukreipti j partijos veikloje pasiflym jusius flmones. Nat ralu, kad pirmiausia tai buvo buvusios pogrindin s komunist partijos ir komjaunimo aparatas:

sekretoriato nariai, instruktoriai, politiniai kaliniai kolektyvų vadovybė. Norint sparčiau suburti tokią grupę, ji buvo traukti beveik visi partijos vadovybei po ranka buvę ir Kaune susitelkę komunistai, komjaunuoliai, ir – kalėjimų paleisti politiniai kaliniai²³³. Tokia praktika nulėmė ir kitos aplinkybės, pirmiausia tai, kad Kaune buvo sutelktos visos centrinės Lietuvos valdymo institucijos, todėl okupantams buvo patogiau parinkti asmenis, įsitenę gyvenant komunistų bei tarybinų, kuriuos gerai pažino TSRS atstovai Kaune. TSRS atstovams kryptiškai veikusių ir – kalėjimų paleistų komunistų ir todėl, kad tai buvo komunistų partijos ir jos takojė veikusių organizacijų vadovai, aktyvūs komunistinio judėjimo dalyviai. Kai kurie iš jų trumpai gyveno Tarybų Sąjungoje, mokėsi Vakarų tautinių mažumų komunistiniame universitete ar Tarptautiniame V. Lenino mokykloje, kur komunistai buvo rengiami partiniam darbui. Okupantams jie atrodė politiškai patikimiausi, labiau išprusę ir iniciatyvūs žmonės, prieš – kai nusiteikę Lietuvos valstybės ir jos valdininkų atfėvilgiu. Ir – tokių žmonių buvo suformuotas pakankamai gausus, okupaciniam režimui politiškai patikimas, nors ir menkai išsilavinęs, nekvalifikuotas, socialiniu ir tautiniu atfėvilgiu labai margas komunistų rezervas vidurinėsios grandies valdininkams pakeisti.

Tam tikrai problema, matyt, kilo nukreipiant darbui administracines staigas partijos aparate dirbusius žmones. Pagal bolševikų tradiciją, partijos aparatas sudarė elitinį komunistų sluoksnį, kuriam be konkurencijos turėjo atitekti visi svarbesni politiniai ir administraciniai postai. Dėl to dauguma partijos organizatorių tik josi uflimti aukštas pareigas. Tačiau 1940 m. vasarą partijos vadovybė panaudojo partijos aparatą pirmiausia tam, kad suformuotų ir sustiprintų partijos struktūras. Dauguma partijos organizatorių, pirmiausia sekretoriato nariai, instruktoriai, teritorinių organizacijų sekretoriai, buvo palikti partijos organizaciniame darbe ir tik nedaugelis iš jų buvo paskirti ministrų ir kitais administraciniais. Komunistams, ypač Kauno organizacijos nariams, susisklostė spėjimas, kad TSRS atstovai neprileidžia pasiflymų jusi komunistų prie administracinio darbo²³⁴. Ir – tiesiai, Lietuvos aneksijos iš – skai iavimais okupacinė valdžia vengė darbinti staigose visuomenei žinomus komunistus. Tačiau svarbesnį vaidmenį, matyt, suvaidino tai, kad okupantams buvo politiškai svarbu, jog nukreipdama komunistus administraciniam darbui, Lietuvos komunistų partija nesusilpnintų savo struktūrą, kurios, inkorporavus Lietuvai TSRS ir diegus joje tarybinę politinę sistemą, turėjo tapti svarbiausiu komunistų partijos valdymo ir politikos mechanizmo elementu.

Norinti sidarbinti valstybės staigose komunistų buvo kur kas daugiau, negu tuo metu jiems buvo numatyta postai. Kadangi retai kuris iš jų tenkinosi buvusiu darbine veikla, LKP CK sekretoriatui Kaune birželio pabaigoje ó liepos pradžioje uflplėdo šgeroó darbo centrinėse valdymo staigose reikalaujantys komunistai ir jų – alininkai, pirmiausia kauniečiai²³⁵. Panašiai padėtis klostėsi ir provincijoje. LKP apskrities komitetai tapo šdarbo birželio²³⁶, kurias masiškai įjo komunistai ir nepartiniai ir reikalavo darbinti. Dėl partijos pastangų sparčiau išplėsti savo gretas liepos mėnes

LKP i-augo iki 3629 nari²³⁷. Komunistai jau gal jo pasi lyti du kartus daugiau flmoni negu birflelio pabaigoje. Kadangi V. Dekanozovo grup liepos m nes neskub jo dalyti komunistams post ir staigose jiems nebuvo laisv darbo viet , -ie m reikalauti greiau atleidin ti Lietuvos tarnautojus. Asmeniniai komunist norai sidarbinti administracin se staigose sutapo su politiniais okupacin s valdffios ir Lietuvos komunist organizacijos interesais bol-evizuoti Lietuvos administracij .

Iki liepos vidurio Lietuvos valdymo ir administracijos institucijose buvo darbinta beveik 300 komunist²³⁸. Dar 105 A. Snie kaus ir I. Meskupo parinkti komunistai buvo pasi sti Saugumo departament²³⁹. Komunistai administratoriai sudar palyginti menk Lietuvos biurokratijos dal . Ta iau jie ufl m auk-t pad t biurokratin j hierarchijoje, jie sudar politi-kai takingiausi administratori sluoksn . Komunist taka pranoko j skai i ir jie vaidino ypa svarb vaidmen Lietuvos valdymo ir administravimo sektoriuje. D l bendr politini interes ir tiksl komunistai administratoriai susitapatino su okupacine valdffia. Visuomen s akyse -is sluoksnis pagr stai k nijo okupacin valdffii .

Pakeitus Lietuvos Respublikos vadovaujan ios grandies valdininkus okupant politinio pasitik jimo pagrindu parinktais administratoriais, buvo sudarytas okupacinei valdffiai i-tikimas biurokratijos sluoksnis, kuris pagal jos nurodymus organizavo institucij veikl ir kreip j okupacinei politikai gyvenditi. Tye vadovai hierarchi-kai subordinavo sau likusius tarnautojus ir administracin mis priemomis palenk juos vykdyti TSRS atstov nurodymus. Okupant politinio pasitik jimo pagrindu parinkti ir institucijose darbinti administratoriai sudar biurokratijos sluoksn , kuris pritapo prie okupacin s valdffios, o komunistai ó susitapatino su ja. TSRS atstovams panaudojus Lietuvos valdymo ir administravimo institucijas okupacinei politikai gyvendinti, Lietuvos biurokratijos dalis buvo traukta jos vykdym ir m suart ti su okupacine valdffia.

Teroro pieš Lietuvos valdininkiją pradžia

Okupavus Lietuv daugelis Lietuvos Respublikos valdinink toliau jo savo pareigas ir vykd naujos vyriausyb s nurodymus. Tik mafla dalis j protestuodami prie-okupacij paliko savo postus, ar, nor dami i-vengti komunist teroro, pasitrauk uffsien . Atsistatydino ir uffsien pasitrauk finans ministras E. Galvanauskas. Liepos 5 d. jis buvo atleistas i-pareig ufl tai, kad nepritar Liaudies seimo rinkimams²⁴⁰. Anot M. Gedvilo, jis štapo de-ini ja V. Kr v s-Mickevi iaus ranka, pri-nek davo -iam visoki abejoni , g sdino, kad Lietuvai, jos kult rai mu-a paskutin valanda²⁴¹. Po pokalbio su V. Molotovus liepos 1 d. i-Ministro pirmininko pareig nor jo atsistatydinti V. Kr v -Mickevi ius, ta iau J. Paleckis nepri m jo atsistatydinimo. Nenor damas toliau dalyvauti Liaudies vyriausyb s veikloje V. Kr v -Mickevi ius i- jo atostog , o jo pareigas m eiti M. Gedvilas²⁴². Suvok s Lietuvos nepriklausomyb s netekt , tai i-gyveno J. Paleckis, netgi komunistas M. Gedvilas²⁴³. Ta iau visi jie liko savo postuose, toliau vykd V.

Dekanozovo nurodymus, o M. Gedvilas netgi organizavo are-tus. Toks nuolankumas kuriam laikui uftikrino asmenin saugum . Ta iau tai nei-gelb jo nuo okupacinio reffimo teroro kit valstyb s politini veik j , auk-t j valdinink ir eilini tarnautoj , politini srovi atstov ir politi-kai aktyvi visuomen s sluoksni .

Siekdama pa-alinti i- Lietuvos visuomeninio gyvenimo politi-kai s moningiausias ir aktyviausias bei okupaciniam reffimui opozicines politines grupes, Liaudies seimo rinkim i-vakar se bauginti visuomen ir uflgniaufti jos pasiprie-inim , V. Dekanozovo grup ir TSRS NKVD vadovyb prad jo represijas prie- Lietuvos politini srovi atstovus, valdininkus ir kitus visuomen s sluoksnius. Birfelioóliepos m nes buvo suimti buv Lietuvos Reaspublikos ministrai pirmininkai Augustinas Voldemaras, Antanas Merkys, Leonas Bistras, Ufsienio reikal ministras Juozas Urb-ys. Liepos 10ó17 d., prie-pat rinkimus seim , buvo are-tuoti 504 Lietuvos politiniai ir visuomen s veik jai, valstyb s tarnautojai²⁴⁴. Lietuvos politik ir valdinink are-tai vyko ir po liepos 17 d. Juos organizavo ir vykd A. Snie kaus vadovaujamo saugumo departamento darbuotojai komunistai. A. Merkio ir J. Urb-io are-t ir i-tr mim i- Lietuvos liepos 16 d. sankcionavo pats J. Paleckis²⁴⁵.

Lietuvos gyventoj are-tai ir deportacijos TSRS gilum buvo neteis ti ir nusikalstami okupacin s valdffios ir jos marionetini strukt r veiksmi, kurie pafleid Lietuvos Respublikos ir tarptautin s teis s normas²⁴⁶. Pirmieji Lietuvos Respublikos vadov ir valstyb s tarnautoj su mimai sukr t ir baugino Lietuvos valdininkij ir kitus visuomen s sluoksnius. Represijos privert okupaciniam reffimui nelojali biurokratij nesiprie-inti TSRS valdffiai ir past m jo jos dal prisitaikyti prie jos. Ta iau didesn dalis lietuvos valdinink liko i-tikimi Lietuvos Respublikos valstybei. Okupacin valdffia neabejotinai suvok , kad ji privers vis biurokratij ir kitus Lietuvos visuomen s sluoksnius prisitaikyti prie jos tik tada, kada bus sugriautas Lietuvos valstybingumas ir bus palauftas lietuvi tautos pasiprie-inimas okupacijai.

Lietuvos aneksijos iforminimas

Siekdama inscenizuoti tariamai savanori-k ir legali Lietuvos aneksij , okupacin valdffia organizavo rinkimus Liaudies seim . V. Dekanozovo grup liepos 1 d. aptar rinkim plan ²⁴⁷. V. Dekanozovas pareikalavo, kad rinkimai vykt ne v liau kaip po 10 dien ²⁴⁸. LKP CK nariui Vladui Niunkai ir Teisingumo ministrai P. Pakarkliu buvo liepta skubiai parengti rinkim statym , pagrindu imant Lietuvos Respublikos Seimo 1936 m. rinkim statym ir pakei iant jo nuostatas taip, kad susidaryt demokratinio atstovavimo ir balsavimo regimyb , bet fakti-kai b t uftikrinta komunist kontrol rinkim eigai. Po keli dien V. Dekanozovo grup ir LKP CK sekretoriatas patvirtino rinkim statym ir sudar rinkim komisij ²⁴⁹.

Rinkim statyme buvo diegtos kai kurios TSRS konstitucijos normos²⁵⁰. Sulig jomis kandidatus seim gal jo kelti tik apskri i ódarbo flmoni ó susirinkimai, kuriuos reng apygard

rinkim komisijos. Kandidat gal jo b ti si loma tik tiek, kiek apygardoje renkama atstov , balsavimas buvo privalomas²⁵¹. Tariamai demokratinis kandidat si lymas (rinkimin iniciatyva) sl p tai, kad komunistai gal jo nevarflomai primesti savo vali rink jams, nes, kaip liepos 8 d. i-ai-kino Vyriausioji rinkim komisija, teis rengti susirinkimus ir kelti kandidatus tur jo tik tos organizacijos, kurios tuo metu veik Lietuvoje. Vidaus reikal ministrui M. Gedvilui ufdarius visas Lietuvos Respublikos politines partijas ir organizacijas, veik tik Lietuvos komunist partija ir jos takoje buvusi Lietuvos komunistin jaunimo s junga, Liaudies pagalba (buv s MOPR'as), komunist kontroliuojamos profs jungos²⁵². Norint sudaryti palankias s lygas rinkim rezultatams falsifikuoti, statyme nebuvo reikalaujama sudaryti rink j s ra- . Rinkim statyme ra-ius nuostat d l rink j pas flym jimo, balsavimas tapo privalomu. Taip siekta priversti kuo daugiau flmoni ateiti rinkimus ir imituoti tariam tautos valios parei-kim

V. Dekanozovo grup taip parinko Vyriausi j rinkim komisij , kad ji klaidint visuomen , o okupantai gal t kontroliuoti rinkim inscenizavim ir pasiekti norim rezultat : jos pirmininku buvo paskirtas LKP CK narys V. Niunka, pavaduotojais ó flymaus Lietuvos socialdemokrat partijos veik jo Andriaus Doma-evi iaus s nus K stutis Doma-evi ius, nariais: Andrius Bulota, komunistai Valerija Narvydait ir Jonas Kvietkauskas²⁵³.

Ministr taryba liepos 5 d. pri m Seimo rinkim statym ir paskyr Rinkim komisij ²⁵⁴. Kit dien J. Paleckis paskelb rinkimus seim , paskyr j dat ó liepos 14 d. ir paskelb Vyriausiosios rinkim komisijos sud t²⁵⁵. Liepos 6 d. Vyriausioji rinkim komisija i-siuntin jo instrukcijas apygard komisijoms d l rinkim organizavimo tvarkos²⁵⁶. Kandidatams kelti buvo skirtos tik trys dienos.

TSRS atstovai paved Lietuvos komunist partijai organizuoti rinkim kampanij . Buvo akivaizdu, kad jie vis daugiau pasitik jo vietiniais komunistais. LKP centro komitetas kartu su V. Dekanozovu sudar vienintel , joki varflov netur jus 79 kandidat numatytas 79 vietas Liaudies seime s ra- , pavadint Lietuvos darbo liaudies s jungos rinkiminiu bloku²⁵⁷. flmon s - blok buvo surinkti ne kandidat demokratinio si lymo ir rinkimo bei rink j atstovavimo, bet rekrutavimo b du. s ra- buvo traukti net 38 komunistai, kurie sudar beveik pus b simojo Liaudies seimo nari ir uftikrino, kad jis atliks jam pavest aneksijos forminim . Siekiant suklaidinti visuomen , j buvo sura-ytas 41 nepartinis ir netgi nekomunistin s orientacijos flmogus. I-tikr j tai buvo jokio balso neturinti šmasuot ō, fonas komunistams ir -irma j savivalei pridengti. Daugel i-j komunistai grasinimais privert b ti kandidatais, kiti apskritai nebuvo net informuoti ir apie savo ši-k lim ō suflinojo tik i- spaudoje paskelbt rinkiminio bloko nari s ra- ²⁵⁸. Pasitaik netgi kuriozinis atvejis, kada Ukmerg s apygardos kandidat s ra- buvo klaidingai ra-yta vieno i- kandidato pavard (vietoje A. Bakonis ó Jonas Abakonis) ir rink jams teko balsuoti ufl asmen , kurio apskritai nebuvo²⁵⁹. Kandidatai Liaudies seimo narius buvo

parinkti taip, kad demonstruot jo ūliaudin ōpob d . seim komunistai vos ne lygiomis dalimis delegavo vairi vidurini j sluoksni atstovus: darbininkus, valstie ius, kairiosios orientacijos inteligentij . Siekiant nuraminti visuomen , V. Dekanozovo grup formavo lietuvi-kos sud ties Liaudies seimo vaizd ir ypa grieftai kontroliavo, kad tarp kandidat b t kuo maffiau tautini maflum atstov . s ra- buvo ra-yti tik 4 flydai (5,06 proc. b simojo seimo nari), 3 lenkai (3,79 proc.), 2 baltarusiai (2,53 proc.), po 1 rus ir latv (2,53 proc.), o lietuviai sudar daugum (86,07 proc.)²⁶⁰.

Tariamias rinkiminis blokas buvo socialiniu ir politiniu atffvilgiu nevienalytis, amorfinis, neatstovavo socialini sluoksni ar grupi interes . I-skyrus komunistus, kiti kandidatai netur jo ai-kios politin s platformos, buvo politi-kai nepatyr . Tarp j nebuvo ry-ki asmenybi , kurios perprast seimui skirt vaidmen , m gint sutrukdyti okupantams panaudoti seim savo interesams. Pa iame seime sutrukdyti forminti aneksij , matyt, neb t pavyk . V. Dekanozovo grup s moningai suformavo tok rinkimin blok , kuriame komunistai stelb kitus flmones ir buvo vienintel sutelkta grup , pasirengusi gyvendinti TSRS atstov direktyvas.

Liepos 6 d. buvo paskelbta Lietuvos darbo liaudies s jungos rinkimin programa, kuri pareng V. Niunka, Ch. Aizenas ir Liudas Gira, priffi rint V. Dekanozovui ir LKP CK sekretoriatui²⁶¹. TM-iolikos punkt platformoje buvo deklaruotos demokratin s ir visuomen je populiarios socialin s id jos bei pafladai uftikrinti demokratines laisves ir teises, i-pl sti socialin draudim ir sveikatos apsaug , pagerinti pramon s moni darbinink ir valstyb s tarnautoj pad t ir pan.²⁶² Atsiffvelgus tai, kad dauguma rink j buvo kaimo gyventojai ir kininkai, buvo skelbiama, kad kininkai bus atleisti nuo skol ir mokes i nepriemok , beflemiai ir maflaflemiai gaus flem s ir pan. Norint patraukti flemesniuosius valstyb s tarnautojus ir kitus visuomen s sluoksnius, kurie buvo nepatenkinti vadovaujan ios grandies valdinink materialine pad timi, buvo fladama sumaffinti auk-tas pareigas jusi tarnautoj atlyginimus ir panaikint j priedus²⁶³. Siekiant nesukomplikuoti Lietuvos aneksijos, joje nebuvo ufsiminta apie Lietuvos jungim TSRS ir kok nors politin s santvarkos pakeitim .

Rinkim kampanija fakti-kai buvo rinkim inscenizacija, tur jusi nusl pti tai, kad TSRS atstovai savo nuoffi ra formavo Liaudies seim . TSRS pavyzdffiu ji vyko spar iai, vietiniams komunistams kontroliuojant rink j susirinkimus, kandidat i-k lim , rinkimini komisij sudarym ir j veikl . Dauguma agitatori buvo komunistai²⁶⁴. Netgi tarp Vyriausiosios rinkim komisijos organizatori , agitatori ir technini darbuotoj vyravo komunistai, daugiausia kaunie iai. Kai kurie techninius darbus atlik komunistai ir j -alininkai, k l r pes i netgi patiems komisijos nariams²⁶⁵. V. Dekanozovo nurodymus vykdfiusi Vyriausioji rinkim komisija ypa sunerimo, kai rinkim kampanijoje agitatoriai nelietuviai, ypa flydai, m stelbti lietuvius. Tai neatitiko komunist propagandos mito, kad lietuvi tauta pati tvarko savo gyvenim ir lemia

politin raid . Visgi tarp tarp komisijos nari ne komunist ir komunist bei j –alinink suk l gilesn s politin s prieflastys. Kai kurie komisijos nariai, matyt, suprato TSRS planus aneksuoti Lietuv ir Liaudies seimo vaidmen aneksijoje, d l to m gino vilkinti techninius ir organizacinius darbus ir kitaip trukdyti Liaudies seimo rinkimus. Nepavykus atid ti rinkim , jie m gino nustatyti grieftesnes balsavimo s lygas (pvz., pareikalauti i– apygard komisij sudaryti tikslus rink j s ra–us, kad b t flinomi tiksl s balsavimo rezultatai) ir bent i–dalies uflkirsti keli rink j valios klastojimui²⁶⁶. Tuo tarpu V. Dekanozovo strukt ros valdomi komunistai ir j –alininkai orientavo komisij nesilaikyti prast rinkim organizavimo proced r , ypa rink j s ra– sudarymo, nustatytos formos balsavimo biuleteni parengimo ir kt., ir taip reng prielaidas j rezultatams klastoti.

Siekiant bauginti visuomen ir pa–alinti i– visuomeninio gyvenimo tas politines j gas, kurios gal jo raginti gyventojus boikotuoti rinkimus, arba kitaip okupant nenaudai paveikti rink jus bei rinkim rezultatus ir taip sukomplicuoti aneksijos forminim , V. Dekanozovo grup ir TSRS NKVD vadovyb paved A. Snie kaus vadovaujama Valstyb s saugumo departamentui rinkim i–vakar se vykdyti pirmuosius masinius Lietuvos valstyb s ir visuomen s veik j are–tus.

Visuomen s dalis liepos 14 d. at jo rinkimus. Taciau bendras rink j aktyvumas buvo mafas²⁶⁷. D l to J. Paleckis liepos 14 d. prat s rinkimus vienai dienai, es d l blogo oro²⁶⁸. Istorikas L. Truska nustat , kad rinkimuose dalyvavo 85 proc. rink j , Lietuvos darbo liaudies s jungos blokas gavo 55 proc. bals , flymi dalis kandidat nesurinko n pus s bals ²⁶⁹. Tyrin tojas pabr fl , kad, nusl pusi rink j atiduot kandidatams bals skai i ir 10 proc. padidinus balsavusi flmoni skai i , Vyriausioji rinkim komisija suklastojo rinkim rezultatus²⁷⁰. Kaip min ta, Ukmerg s apygardoje seim buvo ši–rinktasō netgi neegzistav s flmogus. Norint kaip nors i–sisukti i–tokios pad ties, buvo paskelbta, es –is Liaudies seimo narys neatvyko pos d ²⁷¹. Visgi tai, anot komisijos pirmininko V. Niunkos, šsavoti–kai i– jo naud ō²⁷². Mat, inkorporavus Lietuv , J. Paleckis buvo numatytas b simosios laikinosios LTSR Auk– iausios tarybos pirmininku, taciau jis kaip laikinai j s Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas asmuo nebuvo netgi i–keltas kandidatu Liaudies seimo narius. Tokiai kolizijai i–spr sti buvo pasinaudota –iuo atveju: rinkim rezultatai Ukmerg s apygardoje buvo anuliuoti, rugpj io 22 d. buvo organizuoti papildomi rinkimai ir J. Paleckis pateko Liaudies seim ²⁷³.

Okupacijos s lygomis Lietuvos gyventojai negal jo laisvai i–reik–ti savo vali rinkimuose. Tye rinkimai buvo nedemokratiniai ir be pasirinkimo, juos organizavo ir kontroliavo svetimos valstyb s atstovai. Realiai tai buvo pagal Taryb S jungos pavyzd atlikta rinkim inscenizacija, kuri tur jo legalizuoti svetimos valstyb s iniciatyva sudaryt ir nuo jos visi–kai priklausom strukt r Lietuvos aneksijai forminti ó Liaudies seim .

TSRS ypatingieji galiotiniai Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje V. Dekanozovas, A. Višinskis ir A. fidanovas Taline liepos 17 d. aptar Lietuvos, Latvijos ir Estijos aneksijos forminim²⁷⁴. Visose okupuotose Baltijos valstybėse jis vyko pagal tarybų planą ir sinchroniškai.

Siekiant inscenizuoti, kad Lietuva patį prašosi priimama TSRS, liepos 18 d. komunistai mėginė organizuoti mitingus, kuriuose reikalavo prijungti Lietuvą prie Tarybų Sąjungos²⁷⁵.

Liaudies seimo posėdžiai prasidėjo liepos 21 d. ir tęsėsi iki 23 d.²⁷⁶ V. Dekanozovo grupė diktato seimui²⁷⁷. Liaudies seimo nariai paklusti svetimos valstybės valiai panaikinti Lietuvos nepriklausomybę ir sugriauti Lietuvos Respublikos konstitucinį santvarką²⁷⁸. Pirmą darbo dieną komunistai primetė Liaudies seimui deklaraciją dėl valstybės santvarkos ir Lietuvos stojimo TSRS, kurios buvo paskelbtos nė vienam seimo nariui nei drįsus paprieštarauti, nepakeitus nė vieno žodžio pateiktuose tekstuose, netgi neskaičiuojant balsų²⁷⁹. Pirmoje deklaracijoje buvo skelbiama, kad Lietuvoje vedama tarybinė santvarka ir Lietuva skelbiama socialistine tarybų respublika, o antroje šprašoma jungti Lietuvos TSR Tarybų Sąjungos sudėtis jungtinės respublikos teisėmis²⁸⁰. Liepos 22 d. Liaudies seimas priėmė deklaraciją, kuri paskelbė dėl valstybinės nuosavybės, pagal kurią seimas nustatė 30 ha normą vienam žmogui, o dėl žemės plotų, viršijančių šią normą, paverstų valstybiniu žemės fondu, iš kurio numatė skirti žemės bežemiams ir mažažemiams²⁸¹. Liepos 23 d. Liaudies seimas paskelbė apie banko ir stambiosios pramonės nacionalizavimą²⁸². Tokie sprendimai buvo nukreipti prieš Lietuvos Respublikos valstybinį santvarką, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje tvirtintą politinę ir ekonominę sistemą, prielaidas ir žmogaus teises, pafėidė Lietuvos valstybės, visuomenės ir jos žmonių interesus. Tarsi pabrėžiant Liaudies seimo deklaraciją vertė agresoriui ir jo bendrininkams, jos buvo atspausdintos paausdotomis raidėmis ant specialaus popieriaus²⁸³.

Siekiant visiškai nutraukti Lietuvos Respublikos Konstitucijos veikimą ir forminti Lietuvos TSR aneksiją, Liaudies seimas liepos 23 d. paskyrė 11 asmenų komisiją LTSR konstitucijai parengti ir suformavo delegaciją, kuri turėjo nuvykti į Maskvą²⁸⁴. TSRS Aukščiausios Tarybos sesija rugpjūčio 3 d. sinchroniškai jungė Lietuvos, Latvijos ir Estijos TSR Tarybų Sąjungą²⁸⁵. Tai buvo atlikta skubotai, nesilaikant netgi paties TSRS Konstitucijos raidės: Tarybų Sąjunga, kaip formaliai federacinė valstybė, buvo paremta jos subjektų sąjungine sutartimi, gi okupuotos Baltijos valstybės buvo jungtos TSRS netgi nemandant inscenizuoti jų prisijungimo prie tokios sutarties²⁸⁶. Liaudies seimui paskelbus deklaraciją dėl santvarkos pakeitimo, Lietuvos TSR paskelbimo ir LTSR jungimo Tarybų Sąjungai, iš Lietuvos išvyko V. Dekanozovas²⁸⁷. Jo pareigas perėmė N. Pozdniakovas.

Liaudies Seimo pareikimai sukūrė Lietuvai ir užsienio visuomenėms. Lietuvos Respublikos diplomatijos atstovai užsienyje išreiškė protestus prieš lietuvių tautos valios klastojimą ir teikė juos palaikyti, kuriuose buvo akredituoti vyriausybės, taip pat pasiuntė Kauną²⁸⁸. Tą pačią dieną užsienio

valstybės ir visuomenė taip pat i-rei-šk protest prieš TSRS vykdyt Lietuvos aneksiją²⁸⁹. Lietuvos ir kit pasaulio kra-t visuomenei buvo akivaizdu, kad Lietuva buvo aneksuota neteis tai ir jos atffvilgiu vykdytas tarptautinis nusikaltimas.

Pra jus dviems metams, 1942 m. rugpj io 30 d. Kaune susirink a-tuoni Liaudies seimo nariai, tarp j ir V. Kr v -Mickevi ius, pri m rezoliucij , kurioje i-rei-šk protest prieš TSRS vykdyt Lietuvos okupacij ir aneksij , lietuvi tautos valios suklastojim Liaudies seime²⁹⁰. Jie pabr fl , kad Liaudies seimo nariai negal jo i-reik-ti ir nei-rei-k lietuvi tautos valios.

Liaudies seimo nutarimai buvo neteis ti Lietuvos Respublikos konstitucin s ir tarptautin s teis s poffi riais²⁹¹. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucij Seimas netur jo teisin s galios spr sti valstyb s likimo, svarstyti ir priimti lietuvi tautos valiai prie-ingus ir jos interesus pafleidusius sprendimus. Lietuvos suverenumas priklaus lietuvi tautai, kuri Liaudies seimo rinkimuose nei-rei-k savo valios pakeisti lietuvi tautos nacionalin ir valstybin apsisprendim , panaikinti Lietuvos suverenitet ir pakeisti Lietuvos Respublikos valstyb s santvark . Eidami rinkimus ir balsuodami, pilie iai nebalsavo ufl Lietuvos Respublikos pavertim LTSR ir jos jungim Taryb S jung . Lietuvos darbo liaudies s jungos programoje taip pat nebuvo pasisakyta ufl valstyb s statuso ir valstyb s santvarkos pakeitimus. Suverenines galias tur jusi lietuvi tauta tokios valios, apie kuri kalb jo komunistai Liaudies seime, neparei-k . Liaudies seimas, i-rinktas nedemokratinu b du, tautai neatstovavo. Jis uzurpavo Lietuvos valstyb s ir lietuvi tautos suverenum , falsifikavo visuomen s vali . M.R m ris paflym jo, kad konstitucin s teis s poffi riu Liaudies seimas vykd konstitucin perversm , kuris buvo loginis Lietuvos pajungimo svetimai valstybei ir jos okupacijos padarinys, ta iau joku b du nebuvo konstitucinis²⁹². Iki tol VKP(b) vykd okupacin politik Lietuvoje, manipuliudama Lietuvos Respublikos Konstitucija, ja prisidengdama ir jos prisilaikydama. Liepos 21623 d. tokia vyki eiga buvo nutraukta: Lietuvos Respublikos Konstitucija buvo sulauflyta ir parengtos prielaidos visi-kai nutraukti jos veikim²⁹³.

Liaudies seimo deklaracijos buvo primestos svetimos valstyb s, buvo neteis tos, nelegalios, neatitiko ir nei-rei-k lietuvi tautos interes . Prievara, apgaule ir kitais teisei prie-ingais b dais i-gautas tariamas tautos valios parei-kimas Liaudies seime buvo niekinis²⁹⁴. Tarptautin s teis s poffi riu Lietuva netapo teis ta TSRS dalimi. Lietuvos Respublika ir toliau egzistavo kaip tarptautin s teis s subjektas, o Lietuvos Respublikos teritorijoje okupant steigta Lietuvos TSR buvo marionetinis darinys ó Lietuv okupavusios Taryb S jungos teritorin -administracin strukt ra²⁹⁵.

2. Tarybinės politinės sistemos pradų diegimas Lietuvos TSR 1940 m. rugpjūčio – rugsėjo mėn.

Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbus Lietuvos TSR ir jungus ją Tarybų Sąjungai, Lietuva buvo prievarta traukta TSRS visuomeninį gyvenimą ir ten vykusius procesus. Tuo metu Tarybų Sąjungoje susiklostė politinė sistema, kurios esminiai bruožai buvo uždarytos visuomenės ir neteisėtos valstybės modelis, bolševikų partijos diktatura ir totalitarinis režimas. Ideologiniais ir propagandiniais sumetimais TSRS konstitucija deklaravo federacinę valstybės sandarą, sąjungos subjektu – respublikų lygiateisiškumą ir suverenumą. Tačiau tikrovėje, siekdami išaugoti Rusijos imperijos rėmės ir ją ribose sudaryti vieningą komunistinę valstybę, bolševikai diegė centralizuoto valdymo modelį. Tarybų Sąjungai buvo savotišku Rusijos imperijos pakaitu – komunistinė imperija²⁹⁶. Praktiškai TSRS buvo centralizuota valstybė, kurioje subjektai – respublikos neturėjo suverenios valdžios galių, negalėjo savarankiškai priimti jokių politinių sprendimų. Tarybų Sąjungai valdžiusi komunistų partija maksimaliai suvaržė respublikų teises, apribojo kompetencijas, pajungė institucijas centrinei valdžiai diktatui ir kontrolei²⁹⁷. 1936 m. TSRS konstitucija dar labiau susiaurino respublikų kompetencijas ir pavertė jas savarankiškumo fikcija. Politiniai sprendimai priimti ir sugebėjimo juos gyvendinti (politinis valios ir galios), valdžios kompetencijos ir funkcijų prasme sąjunginės respublikos faktiškai buvo unitarinės valstybės teritoriniai vienetai, o jų administracijos – TSRS valstybės aparato grandys vietose (respublikose)²⁹⁸. Lietuvos TSR, kaip ir kitos junginės respublikos statusą turėdamos, administracija neturėjo suverenios valdžios galių, veikė TSRS valdžios nustatytose kompetencijos ribose, hierarchiškai buvo subordinuota tos valdžios institucijoms. Dėl centralizuotos valstybės sandaros Tarybų Sąjungoje buvo diegta vieninga politinė sistema, vienodas biurokratinis valdymo modelis, unifikuota valstybės valdžios sandara ir valdymo aparato struktūra²⁹⁹. Inkorporavus Lietuvai TSRS sudėtį, ji buvo perkeliama ir diegiama Lietuvai svetima komunistinė socialinė-ekonominė ir politinė sistema, bolševizmo ideologija ir kultūra, gyvenimo būdas ir vertybės.

Politiniai procesai aneksuotoje Lietuvoje, panašiai kaip ir visoje Tarybų Sąjungoje, labai priklausė nuo valdančios VKP(b) šgeneralinės linijos³⁰⁰. Visose aneksuotose Baltijos valstybėse buvo paskelbtas taip vadinamas pereinamasis (komunistų terminija – pereinamasis iš kapitalizmo socializmą ir socializmo pagrindų statybos) laikotarpis, per kurį buvo numatyta sovietizuoti inkorporuotus kraštus³⁰¹. Komunistų partija siekė sulyginti Lietuvai su Tarybų Sąjungai vieningos planinės ir centralizuotai valdomos ekonomikos, tarybinės politinės sistemos, socialistinės kultūros ir komunistinės ideologijos, lietuvių tautos suvienodinimo su kitomis TSRS tautomis pagrindus. Sovietizavimo procesas prijungtuose kraštuose vyko pagal tą patį schemą ir apėmė visas gyvenimo sritis³⁰². žymus politologas Z. Brzezinski (Z. Brzezinski) pažymėjo, kad, nepriklausomai

nuo –ali jungimo komunistin sistem istorini aplinkybi ,j socialin s-ekonomin s ir politin s pad ties, jose pagal pana-i schem buvo diegiamas vienodas politinis ir socialinis-ekonominis modelis. Jo pagrindinis politinis bruoflas buvo totalitarinis reffimas ir komunist partijos diktat ra³⁰³.

Politinius sprendimus d l Lietuvos sovietizavimo pri m auk–iausia VKP(b) vadovyb . Lietuvos TSR administracija negal jo daryti takos komunist partijos vadov politinei valiai. Juo labiau to negal jo daryti Lietuvos visuomen . Ta iau VKP(b) politikos sovietizuojant Lietuv gyvendinimo taktika, ypa tarybin s politin s ir socialin s-ekonomin s sistemos diegimo tempai ir formos, priklaus nuo kai kuri veiksniai Lietuvoje: nuo objektyvi s lyg komunistinei sistemai diegti, visuomen s pasiprie–inimo okupaciniam reffimui ir kra-to sovietizavimui, nuo partijos valdffios ir politikos mechanizmo sudarymo ir jo funkcionavimo Lietuvoje.

Svarbiausi politiniai VKP(b) tikslai Taryb Lietuvoje buvo diegti Lietuvoje tarybin politin sistem , totalitarin reffim ir komunist partijos diktat r .

Siekdama toki tiksl , VKP(b) vadovyb rugpj io m n. pri m politinius sprendimus d l Lietuvos Respublikos visuomenin s ir valstyb s santvarkos panaikinimo, tarybin s politin s sistemos diegimo ir LTSR administracijos sudarymo. Rugpj io 14 d. VKP(b) CK ir TSRS LKT pri m nutarim ōd l valstybin s ir kio statybos Lietuvos TSR, Latvijos TSR ir Estijos TSR, kuris trij respublik vyriausybm nurod rugpj io 20625 d. su–aukti Lietuvos ir Latvijos Liaudies seim ir Estijos Valstyb s d mos sesijas³⁰⁴. Jos tur jo priimti prijungtiems kra–tams pritaikytas TSRS konstitucijas, patvirtinti naujas vyriausybes, kuri sud tis tur jo b ti prie–tai suderinta su VKP(b) CK Politiniu biuru. Nutarimas nustat ekonomikos pertvarkymo tarybiniais pagrindais gaires. Buvo nutarta laikinai palikti Lietuvos, Latvijos ir Estijos sienas su Baltarusijos ir Rusijos tarybin mis respublikomis. Rugpj io 22 d. VKP(b) CK Politinis biuras nustat Liaudies seimo nepaprastosios sesijos darbotvark . V. Dekanozovas pateik biurui Lietuvos TSR konstitucijos projekt , kur TSRS konstitucijos pagrindu pareng N. Pozdniakovo priffi rima Liaudies seimo komisija. Politinis biuras pritar LTSR konstitucijos projektui ir paved Liaudies seimui j priimti³⁰⁵. Remiantis –iais VKP(b) vadovyb s sprendimais, buvo tarybiniais pagrindais prad tas pertvarkyti Lietuvos gyvenimas. Vienvaldi–kai spr sdama svarbiausius Lietuvos raidos klausimus, VKP(b) vadovyb parod , kad LTSR administracija neturi joki valdffios gali ir jas atitinkan ios kompetencijos, negali savaranki–kai priimti joki politini sprendim . VKP(b) CK Politinio biuro nutarimai atskleid , kad VKP(b) vadovyb disponuoja realia Lietuvos TSR valdffia, formuoja savo politik savavali–kai, nepaisydama Lietuvos visuomen s valios ir interes ir priima visus svarbesnius politinius sprendimus d l jos gyvenimo pakeitimo pagal komunist partijos doktrin jos interesais ir tikslais. Tokia praktika i–rei–k VKP(b) valdffios ir politikos mechanizmo veikimo principus.

TSRS politinės sistemos pagrindų įtvirtinimas LTSR konstitucijoje

TSRS valdžios nurodymu rugpjūčio 24 d. vyko Lietuvos TSR Liaudies seimo nepaprastoji sesija, kuri legalizavo TSRS valdžios sprendimus dėl tarybinės politinės sistemos vedimo Lietuvoje³⁰⁶. Rugpjūčio 24 d. Liaudies seimas paskelbė Lietuvos TSR konstituciją (pagrindinį statymą), kuri nustatė Tarybų Sąjungos politinę ir socialinę-ekonominę sistemos pagrindus³⁰⁷. Tai buvo Lietuvos TSR sąlygoms pritaikytas TSRS 1936 m. konstitucijos variantas. Pagrindinis LTSR konstitucijos nuostatos atkartojė TSRS konstitucijos tekstą.

Ideologiniais sumetimais VKP(b) siekė respektuoti federacinę TSRS sandarą ir sudaryti iliuziją, kad Lietuvos TSR savanoriškai įsijungė Tarybų Sąjungai. Dėl LTSR konstitucijos 13-ąsias straipsnis skelbė, esant Lietuvos TSR šalis, norinti susijungti su kitomis tarybinėmis respublikomis ir jungtinėmis valstybėmis Tarybų Sąjungoje³⁰⁸. Buvo pažymima, kad LTSR šifto tikrino Tarybų Sąjungai jos aukščiausią valdžios ir valdymo organą asmenyje teises, nustatytas TSRS konstitucijos 14-ąsias straipsnio, o 15-ąsias straipsnio ribojant Lietuvos TSR šalis valstybinę valdžią vykdo savarankiškai, visiškai išlaikydama savo suverenines teises. LTSR konstitucijos 15-ąsias straipsnis skelbė Lietuvos TSR teisė eiti į TSRS sudėtį, 19-ąsias straipsnis deklaravo plačią LTSR organų kompetenciją (skaitant statymų leidybą), 25-ąsias straipsnis nurodė, kad Lietuvos TSR statymai skelbiami lietuvių ir rusų kalbomis, 116-ąsias ir 117-ąsias straipsniai nustatė LTSR vėliavą ir herbą, o 118-ąsias straipsnis konstatavo, kad Lietuvos sostinė yra Vilnius³⁰⁹.

Teiginiai apie savanorišką Lietuvos TSR įsijungimą Tarybų Sąjungos sudėty, LTSR suverenitetą ir suverenią galią delegavimą TSRS valdžiai neatitiko tikrovę. Lietuvos valstybė buvo panaikinta prieš jos gyventojus, prievarta, klaida ir kitais teisei priešingais būdais. Lietuvos TSR steigė ne Lietuvos visuomenę, o okupacinę valdžią. Lietuvos gyventojai nesuteikė jokių teisių ir ne galėjo deleguoti kokias nors teises TSRS kompetencijai. LTSR konstitucijos 16-ąsias straipsnis skelbė Tarybų Sąjungos statymą, skaitant jos konstitucijos, viršenybę ir privalomumą. Tarybų Sąjungos 1936 m. konstitucija buvo imperatyvi visoms respublikoms: ji nustatė respublikų konstitucinį santvarką, valdymo ir administravimo sistemos sandarą, jos institucijų kompetencijas ir funkcijas. TSRS konstitucija išplėtė Sąjungos institucijų galiojimą ir niekais pavertė respublikų suverenumą³¹⁰. Kaip minima, LTSR suvereniteto deklaravimas visiškai neatitiko politinę tikrovę. Dėl TSRS unitarinės sandaros, centralizuoto valdymo ir praktiškai neribotų TSRS politinių institutų prerogatyvų, Lietuvos TSR administracija neturėjo suverenios valdžios galių, negalėjo priimti jokių svarbesnių politinių sprendimų ir savarankiškai tvarkyti krašto reikalus³¹¹. Sąjunginės respublikos teisė eiti į TSRS sudėtį buvo fiktyvi, sėmingai neparemta jokių atsiskyrimo mechanizmu. Bet kurios respublikos atsiskyrimas nuo Tarybų Sąjungos neatitiko komunistinės politinės doktrinos, partijos politinės programos ir interesų išlaikyti savo valdžioje visą buvusios Rusijos imperijos teritoriją. VKP(b) teroru slopino bet kurios pavergtos tautos

i-sivaduojam j jud jim , prievarta laik respublikas Taryb S jungoje ir ufkirto keli bet kokiems flingsniams ar pastangoms i-eiti i-jos³¹².

LTSR konstitucija tur jo ypatum , skyrusi j nuo TSRS 1936 m. konstitucijos. VKP(b) atsifvelg akivaizdflius socialin s-ekonomis ir politin s pad ties skirtumus Taryb S jungoje ir Lietuvoje, kurioje dar nebuvo diegta tarybin politin ir socialin -ekonomis sistema, nesusiklost socialistin s visuomen s strukt ra. Pagal komunist doktrin , Taryb S jungoje buvo sukurtas socializmas, o Lietuvoje nebuvo diegti netgi jo pagrindai. TSRS valdffia negal jo teigti, kad Lietuvoje yra socialistin sistema. D l to LTSR konstitucija paskelb komunist partijos politikos tiksl suformuoti socialistin visuomen Lietuvoje³¹³. D l toki prieflas i konstitucijoje buvo fiksuota kitokia, negu Taryb S jungoje, ekonomis sistema. Buvo pripafstama, kad Lietuvoje egzistuoja socialistin , privataus kio ó kapitalistin ir smulkios preki gamybos sanklodos³¹⁴. Kadangi Lietuvoje nebuvo steigti kol kiai, o kooperatin nuosavyb buvo organizuota Lietuvos Respublikos kooperatini susivienijim pagrindu, LTSR konstitucija kitaip negu TSRS apibr fl kooperatin nuosavyb . LTSR konstitucijoje buvo labai aptakiai ra-oma apie visuomen s socialin strukt r . Ideologiniais sumetimais buvo nutyl ta, kad komunistai siek j pakeisti.

Kitaip negu TSRS konstitucijoje buvo apib dinta Lietuvos TSR ir jos politin s sistemos pagrindas. Taryb S jungos 1936 m. konstitucija skelb , kad, suk rus socializm i- esm s, proletariato diktat ros valstyb peraugo visaliaudin . Kadangi Lietuvoje nebuvo diegtas socializmas, LTSR konstitucija skelb , kad Lietuvoje vedama politin sistema, kuri atitinka pereinamojo laikotarpio i- kapitalizmo socializm valstyb s ir valdffios poflymius. Pagal komunist doktrin , tokiai pereinamojo laikotarpio politinei sistemai b dinga proletariato diktat ra ir -ios diktat ros valstyb . Tokiais sumetimais LTSR konstitucijos 2-asis straipsnis teig , kad politin LTSR pagrind sudaro darbo flmoni atstov tarybos, š sigal jusios nuvertus dvarinink ir kapitalist valdffi ir k rus proletariato diktat r ó. 1-me ir 3-me straipsniuose buvo teigiama, kad Lietuvos TSR yra šsocialistin darbinink ir valstie i valstyb ó, kurioje visa valdffia priklauso miesto ir kaimo darbo flmon ms, darbo flmoni atstov taryb asmenyje³¹⁵. Toks LTSR tipo ir valdffios apib dinimas nesiderino tarpusavyje, neatitiko kai kuri bol- evizmo politin s doktrinos teigini ir tikrov s. Tai buvo ideologiniai parei- kimai, kuriais siekta teisinti okupacin valdffi ir sudaryti sp d , kad kra-t valdo vietiniai gyventojai. Teigdami, kad Lietuvoje vesta darbo flmoni valdffia ir proletariato diktat ra, komunistai sl p savo diktat r , maskavo Lietuvos okupacij ir aneksij . Parei- kimai apie darbo flmoni valdffi atspind jo okupacinio reffimo pastangas sudaryti savo socialin s baz s regimyb .

Kiti politin s santvarkos Lietuvos TSR aspektai atitiko Taryb S jungos politin model . Ideologiniais i- skai iavimais LTSR konstitucijoje buvo nutyl ta komunist partijos diktat ra ir realus adminsitravimo iinstitucij subordinavimas partijos strukt roms³¹⁶. Komunist partija buvo

s moningai nepriskirta administravimo sektoriui (švalstybinis valdymas ir valdymo organams), o buvo minima piliečių teisė ir pareigų skyriaus 98-jame straipsnyje greta kitų visuomenės organizacijų³¹⁷. Konstitucija tvirtino VKP(b) politinį diktatą visoms politinėms LTSR struktūroms. Laikantis TSRS konstitucijos formuluotės, buvo skelbiama, kad Visas jungtinis komunistų partija (bolševikų) yra šprieškinis darbo fmonis b rysis j kovoje d l socialistinis santvarkos sustiprinimo bei išplėtimo ir visų, tiek visuomeninių, tiek valstybinių, darbo fmonis organizacijų vadovaujantis branduolys³¹⁸. Paflym tina, kad konstitucijoje nieko nebuvo pasakyta apie Lietuvos komunistų partiją, kuri tuo metu dar veikė kaip formaliai savarankiška organizacija.

Konstitucija nustatė LTSR valdymo formą ir valdymo organizavimo schemą³¹⁹. Siekiant sudaryti regimybę, kad Lietuvos TSR buvo vesta atstovaujama demokratija ir respublikinis valdymo forma, buvo teigiama, kad valdymas priklauso renkamiems organams ir taryboms. Konstitucija nurodė, esantį valdymą organizuojama visuotini, lygi ir tiesiogini rinkimai būdu ir slaptu balsavimu. Tokia norma neatitiko politinį tikrovę, kadangi Tarybų Sąjungoje valdymą monopolizavo komunistų partija, o Darbo fmonis deputatų tarybos neturėjo realios valdymo galių. Rinkimais tarybas buvo fiktyvus, nes tikrovėje jos buvo sudaromas skyrimo būdu, komunistų partijai parenkant kandidatus³²⁰. Tarybų formavimo tvarka iš dalies atspindėjo konstitucijos 113-į straipsnį, kuris nurodė, kad teisė kelti kandidatus tarybas turi komunistų partija ir kitos komunistų kontroliuojamos š darbo fmonis organizacijos³²¹.

LTSR konstitucijoje buvo aprašyta Lietuvos TSR administravimo sistema. Buvo teigiama, esantį LTSR institucijos disponuoja valdymu ir konstatuotas valdymo padalinimas. Institucijos buvo suskirstytos aukščiausius ir vietinius valstybinius valdymo bei valstybinių valdymo organus³²². LTSR Aukščiausioji taryba buvo pavadinta aukščiausioju valstybinių valdymo ir statymų leidimo organu (LTSR konstitucijos 20-asis ir 23-asis straipsniai), LTSR Liaudies komisarų taryba ir aukščiausioju vykdomuoju ir tvarkomuoju organu (39-asis straipsnis), Darbo fmonis tarybos ir valstybinių valdymo organais apskrityse, miestuose, valsčiuose, miesteliuose, apylinkėse (52-asis straipsnis), o tarybų renkami vykdomieji komitetai ir vietinių valdymo vykdomieji ir tvarkomieji organai (56-asis straipsnis)³²³. Pagal LTSR konstitucijos 45-ąjį straipsnį buvo nustatyta Liaudies komisarų tarybos sudėtis. Buvo numatyta steigti 13 liaudies komisariatų (Vietinis pramonės, Maisto pramonės, Finansų, ūkio, Prekybos, Vidaus reikalų, Teisingumo, Sveikatos apsaugos, Vietinio, Komunalinio ūkio, Socialinio aprūpinimo, Darbo, Valstybės kontrolės), išjungtinis Liaudies komisariatų galiotini staigai ir LTSR valstybinio plano komisijai³²⁴. Komisariatams buvo suskirstyti išjungtiniai respublikiniai ir respublikiniai (48-asis straipsnis). Maisto pramonės, ūkio, Finansų, Prekybos, Vidaus Reikalų, Teisingumo, Sveikatos apsaugos ir Valstybės kontrolės liaudies komisariatams buvo pavadinti išjungtiniais respublikiniais, o Vietinis pramonės, Vietinio, Darbo,

Komunalinio kio ir Socialinio aprėpinimo ó respublikiniais³²⁵. Toks paskirstymas atspind jo centralizuoto teritorinio ir –akinio valdymo principus Taryb S jungoje.

Administravimo institucij i–d stymas, tarpusavio s veika ir pavaldumas formaliai atitiko respublikos schem . Pagal LTSR konstitucijos 40-j straipsn Liaudies komisar taryba (vyriausyb) buvo atsakinga ir atskaitinga LTSR Auk–iausiai tarybai (šparlamentui), o laikotarpiuose tarp jos sesij ó jos Prezidiumui³²⁶. Visi komisariatai formaliai buvo pavald s Liaudies komisar tarybai. LTSR konstitucijoje s moningai nebuvo apibr fta komunist partijos vieta administracijos strukt roje. Oficialiai konstitucija nesuteik partijai teisi pajungti sau administravimo staigas, dubliuoti ar uzurpuoti j funkcijas.

LTSR konstitucijoje nusakyta administracijos strukt ra jos grandffi tarpusavio s veikos, pavaldumo, kompetencijos ir funkcij prasme neatitiko tikrov s. D l TSRS sandaros ir centralizuoto valdymo n viena Lietuvos TSR institucija netur jo valdffios gali . LTSR Auk–iausioji taryba ir jos Prezidiumas nebuvo savaranki–ki statym leidffiamosios valdffios organai. Tai buvo institucijos, kurios palaik Lietuvos TSR suvereniteto regimyb . Kompetencijos prasme tai buvo staigos, kurios Lietuvos TSR s lygoms pritaik TSRS valdffios sprendimus. Oficialiai LTSR Auk–iausioji taryba nebuvo atsakinga jokiai kitai institucijai, ta iau realiai ji buvo subodinuota TSRS valdffios institucijoms, o jos veiklai politi–kai diktato komunist partija. Taryb S jungoje buvo sustiprinta vykdomosios valdffios –aka ir jai pajungtos kitos valstybin s valdffios –akos. Ta iau d l centralizuoto valdymo ir daugeriopo pavaldumo TSRS valstyb s institucijoms ir komunist partijos strukt roms, Liaudies komisar taryba ir komisariatai netur jo vykdomosios valdffios gali ir negal jo atlikti valdymo funkcij . Jie vykd operatyvaus vadovavimo, TSRS valdffios sprendim gyvendinimo organizavimo ir j vykdymo kontrol s funkcijas³²⁷. LTSR Liaudies komisar taryba ir komisariatai realiai buvo atsakingi ne LTSR Auk–iausiai tarybai, o TSRS valdymo institucijoms ir komunist partijos strukt roms. Darbo flmoni tarybos, kurios LTSR konstitucijoje buvo apib dintos kaip politinis LTSR pagrindas ir vietiniai valstyb s valdffios organai, nebuvo organizuotos pirmosios tarybin s okupacijos laikotarpiui. Pagal bol–evik politin doktrin ir LTSR konstitucijoje fiksuot politin sistemos konstrukcij , taip vadinama proletariato diktat ra ir taryb valdffia negal jo gyvuoti be taryb . Ta iau realiai tai visi–kai neatsiliep okupacin s valdffios funkcionavimui. Tarybin je politin je sistemoje tarybos buvo formali politin strukt ra, tur jusi sudaryti legitimios ir demokratin s valdffios regimyb . Tai buvo institucijos, kurios atliko tvarkom sias funkcijas ir buvo pavaldffios Liaudies komisar tarybai ir komunist partijos strukt roms. Komunist partija buvo pabr ftinai i–skirta i– LTSR administracijos organizacijos. Ta iau tikrov je b tent partijos strukt ros politi–kai diktavo kitoms administravimo institucijoms, dubliavo j funkcij dal ir kontroliavo veikl . Lietuvos komunist partijos Centro komiteto biuras realiai buvo auk–iausia LTSR administravimo staiga.

LTSR konstitucija atspindjo kai kuriuos VKP(b) socialin s politikos ir prioritetus. Konstitucijos 90-sis ir 93-sis straipsniai deklaravo LTSR pilie i teis darb , poils , materialin apr pinim senatv je, moksl (nemokam , visuotin privalom vidurin i-silavinim , mokym si gimt ja kalba)³²⁸.

LTSR konstitucijoje buvo fiksuotas tarptautinei fmogaus teisi sampratai prie-ingas pilie i teisi supratimas. Jis atspindjo ufdaros tarybin s visuomen s ir totalitarin s valstyb s bruoflus, tvirtino valdffios diktat visuomenei ir fmogui. Konstitucija i-rei-k TSRS valstyb s ir valdffios interes pirmum prie-fmogaus teis s ir laisves. Ji tvirtino privilegijuot valdffios proteguojam socialini sluoksni ir komunistini paffi r flmoni pad t bei diskriminavo kit sluoksni ir paffi r flmones. Konstitucijoje nebuvo skelbiamos prigimtin s fmogaus teis s. Siekiant sudaryti demokratinio reffimo fasad , buvo skelbiamos tik tos pilie i teis s ir laisv s, kurios atitiko komunist partijos interesus ir nekenk j valdffios stabilumui³²⁹. Konstitucija nusuteik flmon ms teis s laisvai pasirinkti ir keisti gyvenimo b d ir gyvenam j viet . D l komunist politikos princip joje buvo apribota fmogaus teis nuosavyb . 103-sis straipsnis tvirtino neteisin , fmogaus teises ir orum pafleidffian i taip vadinamo liaudies prie-o kategorij . Asmenys, kurie k sinosi socialistin nuosavyb buvo vadinami liaudies prie-ais. Visuomen negal jo pasinaudoti deklaruotomis flodffio, spaudos, susirinkim ir miting laisv mis ir teise burtis visuomen s organizacijas, kadangi pagal konstitucijos 97-j ir 98-j straipsnius legaliai gal jo veikti tik komunist partijai ir jos kontroliuojamos organizacijos, skleidffiam tik komunistin spauda ir ideologija. D l totalitarinio reffimo, pirmiausia visuotinos visuomen s gyvenimo kontrol s ir represavimo, realiai negaliojo konstitucijos 96-jo, 99-jo ir 100-jo straipsni nuostatas d l s flin s laisv s, asmens ir buto nelie iamyb s bei susira-in jimo slaptumo. Politin realyb prakti-kai niekine pavert fmogaus teis gyvenim , asmens nelie iamum , s flin s laisv , panaikino politines teises ir laisves.

LTSR konstitucijos 102o105-sis straipsniai nustat pilie i pareigas, kurias flmon ms diktato totalitarin valstyb ir komunist valdffia³³⁰. Pafleidffiant tarptautin s teis s normas, okupuotos Lietuvos gyventojams buvo primesta prievol tarnauti okupacin je kariuomen je ir pareiga laikytis okupacij vykdfliusios Taryb S jungos ir jos teritorinio vieneto o LTSR statym . Konstitucijos 105-sis straipsnis i-kreip t vyn s s vokos turin ir tvirtino klasin patriotizmo interpretacij . Remiantis komunistine ideologija, t vyn buvo sutapatinta su komunistine valstybe ir valdffia. T vyne buvo pavadinta socialistin valstyb o Taryb S junga ir jos teritorinis vienetas o Lietuvos TSR.

LTSR konstitucijos turinys, ypa joje nustatytas politinis modelis, daugeliu aspekt neatitiko realyb s. Tai buvo formali konstrukcija ir negyvybinga schema, tur jusi imituoti valstybingumo ir demokratijos id jas, respublikin valdymo form , formuoti demokratin valstyb s

ir valdžios fasad³³¹. Visgi konstitucija nebuvo tik deklaratyvi teiginis rinkinys. Ji atspindėjo jo pakitusi Lietuvos padėtį. Konstitucija panaikino Lietuvos Respublikos visuomeninį ir valstybinį santvarką. Ji oficialiai nustatė tarybinį santvarką ir tarybinės politinės sistemos pagrindus. Paskelbus konstituciją, TSRS valdžia tarybinėmis teisėmis teisinė save ir savo institutus. Ji pagrindė LTSR administravimo sistemos vaidmenį tarybinėje politinėje sistemoje, jo padėtį TSRS valstybės aparate ir nustatė jos struktūrą.

Deklaruodama LTSR suverenios valdžios galią, TSRS valdžia siekė sudaryti legitimios, suverenios ir demokratinės valdžios fasadą, kuris klaidintų Lietuvos ir užsienio visuomenę. Tačiau, laikui bėgant, konstitucijos teiginiai apie tai, kad LTSR švalstybinė valdžia vykdo savarankiškai, visiškai išlaikydama savo suverenines teises, ėmė gauti praktinį reikšmę. Konstitucija tapo kai kurių administravimo institucijų ir jų vadovų argumentu ginant gyti realias galias.

Lietuvių tautai ir valstybei visos tarybinės teisės normos, taip pat LTSR konstitucija, buvo į ją primestos ir neteisėtos, kadangi Lietuva buvo okupuota ir aneksuota prievarta. TSRS primetė Lietuvai savo statymą, taip pat LTSR konstitucijos veikimą. Paskelbusi konstituciją, TSRS valdžia padėjo pagrindus sudaryti Lietuvoje savo aparatą. Buvo sudarytos prielaidos LTSR vardu suformuoti jos administravimo sektorių, kuris praktiškai veiktų kaip TSRS valstybės aparato grandis Lietuvoje.

Pagrindinių LTSR administravimo institucijų sudarymas ir jų vadovų paskyrimas 1940 m. rugpjūčio – rugsėjo mėn.

Paskelbusi LTSR konstituciją, TSRS valdžia galutinai sugriovė Lietuvos Respublikos valstybės santvarką, panaikino valstybės valdžios reikalingą valstybės institucijų sistemą. Jų vietoje buvo formuojamas LTSR administravimo sektorius. Dėl TSRS valstybės sandaros ir centralizuoto valdymo LTSR administravimo institucijų visuma sudarė TSRS valdymo sistemos dalį. LTSR konstitucija nustatė administravimo staigius uždavinius, apibrėžė formalias kompetencijas ir funkcijas. LTSR administracija turėjo gyvendinti TSRS valdžią ir komunistų partijos politiką, organizuoti ir tvarkyti jai pavestas Lietuvos gyvenimo sritis pagal komunistų partijos ir TSRS valdymo institucijų nurodymus komunistų partijos interesais ir tikslais.

Inkorporavus Lietuvai TSRS sudėtį, buvo sudarytas VKP(b) CK ir TSRS LKT galiotinio N. Pozdniakovo aparatas. Tai buvo komunistų partijos politikos mechanizmo struktūra, kuri sukonkretino ir Lietuvos sąlygoms pritaikė VKP(b) vadovybės politinius sprendimus dėl Lietuvos sovietizavimo ir kontroliavo jų vykdymą³³². Ji politiškai diktavo LTSR administracijai ir prifiūrė jos veiklą³³³. Realiai N. Pozdniakovas buvo aukščiausias administratorius Lietuvoje, turėjęs plačius TSRS valdžios galiojimus³³⁴.

N. Pozdniakovo aparatas kartu su Lietuvos komunistų partijos vadovybe rugpjūčio mėn. m. formuoti pagrindines LTSR administravimo struktūras ir jų vadovybę³³⁵. LTSR administracijos

vadovai buvo parinkti laikantis pagrindini komunist partijos kadr politikos princip . Pagrindiniai atrankos kriterijai buvo politin i-tikimyb komunist partijai, bes lyginis ir uolus komunist partijos politikos ir TSRS valdffios institucij nurodym vykdymas, atitinkama socialin kilm ir pad tis. Prad jus diegti tarybin politin sistem ir tvirtinti komunist partijos diktat r Lietuvoje, komunistams buvo ypa svarbu parinkti komunist partijai i-tikus administratorius. Tod l vienas i- svarbiausi buvo parti-kumo rodiklis. vadovaujan ius postus buvo i-kelti flmon ms, kurie priklaus komunist partijai, jos takoje veikusioms politin ms organizacijoms ar buvo jai politi-kai artimi. Vienas i- svarbesni komunist partijos kadr politikos princip buvo kadr atranka pagal socialin poflym (socialin kilm ir pad t). Buvo s moningai ufkirstas kelias patekti administracijos vadovyb auk-tesni j ir kai kuriems vidurini j sluoksni atstovams, ypa tiems, kurie tur jo priva i nuosavyb , buvo kil ar priklaus taip vadinamai burfluazijos klasei. vadovaujan ius postus buvo noriai skiriami flmon s i- varging j visuomen s sluoksni . Ideologiniais sumetimais norint imituoti šdarbo flmoni valdffi ō ir pabr fti šliaudin ō administracijos pob d , buvo pla iai reklamuojama komunist veikla i-keliant vadovaujan ias pareigas vadinamuosius darbo flmones. Parenkant flmones vadovaujan ias pareigas, nebuvo reikalaujama, kad jie tur t tinkam kompetencij , administracinius sugeb jimus ir administracinio darbo patirt . Tik buvo stengtasi parinkti flmones, kurie b t pakankamai nuovok s, kad gal t suprasti ir tiksliai vykdyti direktyvas. Propagandiniais i-skai iavimais komunistai siek sudaryti lietuvi-kos vadovyb s vaizd ir parodyti, kad Lietuv valdo vietiniai gyventojai, daugiausia lietuviai. D l to vadovaujan ias pareigas buvo stengtasi parinkti pirmiausia lietuvius. Ideologiniais sumetimais komunistai siek pademonstruoti, kad administracija atstovauja vairiems visuomen s sluoksniams. Parenkant vairi D l to buvo kuriamas socialiniu, partiniu ir tautiniu atffvilgiu margos administracijos vaizdis.

Pagal tokius kriterijus buvo parinkti flmon s LTSR laikinosios Auk- iausios tarybos Prezidium , Auk- iausi j teism ir Liaudies komisar taryb . Laikinais prezidento pareigas j s J. Paleckis talkino TSRS valdffiai aneksuojant Lietuv ir pateisino jos politinius l kes ius. Liepos 17 d. jis netgi stojo komunist partij . Atsifvelgus tai, jis buvo patvirtintas LTSR laikinosios AT Prezidiumo pirmininku. Jo pavaduotojais buvo paskirtas LKP Tel-i apskrities komiteto sekretorius Domas Rocius (komunistas nuo 1920 m.) ir Liaudies vyriausyb s galiotinis Vilniaus miestui ir kra-tui K. Didfliulis (komunistas nuo 1919 m.). Kadangi V. Kr v -Mickevicius nepritar Lietuvos aneksijai ir sovietizavimui, TSRS valdffia politi-kai juo nebepasitik jo ir pa-alino i- vadovyb s³³⁶. Liaudies komisar tarybos pirmininku buvo patvirtintas buv s Liaudies vyriausyb s Vidaus reikal ministras M. Gedvilas (komunistas nuo 1934 m.), jo pavaduotojais ó Stasys Bra-i-kis (LKP narys 1918ó1919 m.) ir buv s Liaudies vyriausyb s Uffsienio reikal viceministras Pijus Glovackas (dokumentuose ó Glovackis, LKP narys 1920ó1928 m.), kuriam buvo pavestos ir

Valstybinio plano komisijos pirmininko pareigos. Didesnė dalis komunistams ištikimi buvusi Liaudies vyriausybės ministrų ir jų pavaduotojų buvo patvirtinti liaudies komisarais. Mykolas Junas Kučinskis (LKP narys nuo 1919 m.) buvo numatytas Darbo liaudies komisaru, Juozas Vaišnoras (nepartinis, bet LKP(b) stojo 1940 m.) – Finansų, Liudas Adomuskas (nepartinis, VKP(b) stojo 1941 m.) – Valstybės kontrolės, Matas Mickis (nepartinis) – Ūkio, Povilas Pakarklis (nepartinis) – Teisingumo, Antanas Venclova (nepartinis) – Tvirtinimo, Aleksandras Gudaitis-Guzevičius (buvęs Vidaus reikalų ministerijos viceministras, LKP narys nuo 1927 m.) – Vidaus reikalų, Valerijonas Knyva (buvęs Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamento direktorius, nepartinis) – Komunalinio Ūkio liaudies komisarais. Prekybos liaudies komisaru buvo patvirtintas buvęs liaudininkas Marijonas Gregorauskas, Maisto pramonės liaudies komisaru – nepartinis Jonas Laurinaitis, numatyto steigti naujo Socialinio aprašymo liaudies komisariato vadovu – nepartinis Jurgis Glušauskas. Iš ministrų pareigų buvo atleisti M. Koganas ir Ch. Alperavičius³³⁷. Sveikatos apsaugos liaudies komisaru buvo numatytas buvęs socialdemokratas Vytautas Girdzijauskas. Susirūpinęs, kad visuomenėje mąstyti pafliurą, jog lietuviams ir kitatautiams administratoriams taikomi skirtingi socialiniai kriterijai, TSRS atstovai pakeitė išlyd pramonininkų reikalavimus ir Pramonės ministro pareigas įsū Ch. Alperavičiui lietuvių darbininku³³⁸. Vietinį pramonės liaudies komisaru buvo paskirtas Kauno darbininkas, buvęs Darbo rėmimo pirmininkas Motiejus Tūmauskas (LKP narys nuo 1924 m.). Tarp numatytų ūkio liaudies komisarų keturi buvo komunistų partijos nariai (M. Gedvilas, A. Gudaitis-Guzevičius, M. Junas Kučinskis ir M. Tūmauskas), du anksčiau priklausę LKP, bet dėl vairių priežasčių pasitraukę ar buvo pašalinti iš jos (St. Braškis ir P. Glovackas), du rengsi stoti partijai ir buvo priimti į ūkio reikalavimų viliu (L. Adomuskas ir J. Vaišnoras). Komunistai rengsi atstatyti St. Braškio ir P. Glovacko partikūmą ir priimti partijai lengvatiniams lygomis dar kelis liaudies komisarus. Dėl to komunistai galėjo turėti Liaudies komisarų taryboje aštuonias vietas – lygiai pusę jos narių. Kiti liaudies komisarai, nors ir nepriklausę komunistų partijai, buvo komunistams artimi pafliur. Nors komunistai nesudarė daugumos, jie politiškai vyravo Liaudies komisarų taryboje. Pagal panašius kriterijus buvo parinkta ir LTSR laikinosios Aukštųjų tarybos Prezidiumo ir Aukštųjų teismo sudėtis.

Laikantis nomenklatūros sistemos taisyklių, administratorių kandidatūros buvo pateiktos komunistų partijos struktūroms patvirtinti. VKP(b) CK Politinis biuras rugpjūčio 22 d. aptarė ir patvirtino LTSR Aukštųjų tarybos Prezidiumo pirmininko ir jo pavaduotojų, LTSR Liaudies komisarų tarybos pirmininko kandidatūras³³⁹. LKP CK plenumas rugpjūčio 24 d. aptarė vis administracijos vadovybę³⁴⁰. LKP centro komitete kandidatams buvo sudarytos asmens bylos, kurias tvarkė iš Maskvos Kauną atvykę komunistai, iki tol dirbę Komunistinio internacionalo Vykdomojo komiteto kadrų skyriuje.

Administracijos sud ties formavimo tvarka sudar komunist partijai galimyb i– pat pradfi pajungti institucij vadovus partijos politiniam diktatui ir kontrolei. Auk– iausi pareig nai buvo politi–kai atsakingi juos i–k lusioms ir patvirtinusioms partijos strukt roms. J pad tis administracijoje visi–kai priklaus nuo komunist politinio pasitik jimo. Tai sudar prielaidas ne tik politi–kai, bet ir hierarchi–kai subordinuoti juos partijos vadovybei.

Komunist parinkta ir VKP(b) vadovyb s patvirtinta LTSR aministracijos vadovyb s sud tis buvo pateikta LTSR Liaudies seimo sesijai patvirtinti. Liaudies seimo nepaprastoji sesija rugpj io 25 d. pavadino seim LTSR laikin ja Auk– iausi ja taryba su visomis teis mis, kurias Auk– iausiajai tarybai suteik LTSR konstitucija, iki bus i–rinkta nuolatin Auk– iausioji taryba ir paved jos Prezidiumui paskirti rinkim dat ³⁴¹. Kadangi pirmosios tarybin s okupacijos laikotarpiu tokie rinkimai nebuvo nei skelbti nei organizuoti, laikinoji Auk– iausioji taryba veik kaip nuolatin ³⁴².

LTSR laikinosios Auk– iausios tarybos pirmoji sesija rugpj io 25 d. sudar LTSR administravimo staigas ir paskyr j vadovus³⁴³. Laikinosios Auk– iausios tarybos pirmininku tapo komunistas Boleslovas Baranauskas, jo pavaduotojais ó nepartinis Liudas Dovydnas ir komunist Marija Kutrait ³⁴⁴. TSRS pavyzdffiu LTSR laikinosios Auk– iausios tarybos pirmininkas ir pavaduotojai buvo parinkti taip, kad pabr ffinai šatstovaut ó tris socialinius sluoksnius (darbininkus, valstie ius ir inteligentij). TŲ asmenys tur jo k nyti bol–evik propagandos lozungus apie vis šdarbo flmoni valdffiosō atstovavim visiems šdarbo flmoni ō sluoksniams ir –i sluoksni politin vienyb . Jie tur jo pademonstruoti vadovaujant komunist partijos vaidmen visuomen s gyvenime. Siekiant akcentuoti ly i lygiateisi–kum , buvo s moningai i–kelta moteris komunist , kuri atitiko bol–evik propagandos formuojam tarybin s moters tip .

Laikinosios Auk– iausios tarybos Prezidiumas buvo sudarytas i– 15 asmen ³⁴⁵. Jos pirmininku tapo J.Paleckis, pavaduotojais ó K. Didffilulis ir D. Rocius, sekretorius ó buv s Susisiekimo ministras Stasys Pupeikis (LKP narys nuo 1928 m.), nariais: Birut Abdulskait (LKP nar nuo 1933 m.), Juozas Banaitis (LKP narys nuo 1933 m.), Antanas Baufla (LKP narys nuo 1932 m.), Petras Cvirka (LKP stojo 1940 m.), Pranas Eidukaitis, Michalina Me–kauskien (LKP nar nuo 1935 m.), Jan Pa–kevi (Janas Pa–kevi ius), Pranas Petrauskas (LKP narys nuo 1924 m.), A. Snie kus (LKP narys nuo 1920 m., CK sekretorius nuo 1936 m.), Jankelis Vinickis (LKP narys nuo 1927 m.) ir Romanas fiebenka. 13 prezidiumo nari buvo komunistai ir tik 2 nepartiniai; 13 lietuvi ir po vien lenk ir flyd ; 8 valstie iai, 6 inteligentai ir 1 darbininkas. Komunistai prezidume sudar daugum .

Pagal pana– princip buvo sudaryta ir vienintel laikinosios AT komisija ó Biudffeto komisija. TŲ komisija netur jo realios takos biudffeto sudarymui, nes j formavo TSRS valdymo institucijos. Siekiant uftikrinti skland biudffeto patvirtinim , komisij buvo paskirti flmon s,

kurie netur jo jokio supratimo apie biudžeto sudarym ir vykdym bei finans tvarkym , ta iau buvo komunistai ir garantavo partijos kontrol –iai tarybos veiklos sri iai. Komisijos pirmininku tapo Juozas Banaitis, nariais Icikas Demba (LKP narys nuo 1932 m.), Romualdas Juknevi ius, Ignas Lauc (LKP narys nuo 1932 m.) ir Petron I Milan i t ³⁴⁶.

Laikinoji Auk– iausioji taryba be joki svarstym rugpj io 25 d. paskelb M. Gedvil Liaudies komisar tarybos pirmininku, o rugpj io 26 d. patvirtino Liaudies komisar tarybos sud t ³⁴⁷. Kaip min ta, M. Gedvilo pavaduotojais tapo St. Bra–i–kis ir P. Glovackas, kartu j s Valstybinio plano komisijos pirmininko pareigas, Vietin s pramon s liaudies komisar u ó M. Tm–auskas, Maisto pramon s ó J. Laurinaitis, Finans ó J. Vai–noras, fiem s kio ó M. Mickis, Prekybos ó M. Gregorauskas, Vidaus reikal ó A. Gudaitis-Guzevi ius, Teisingumo ó P. Pakarklis, Sveikatos apsaugos ó V. Girdzijauskas, Tvietimo ó A.Venclova, Komunalinio kio ó V. Knyva, Socialinio apr pinimo ó J. Glu–auskas, Darbo ó M.J un as-Ku inskas, Valstyb s kontrol s ó L. Adomauskas³⁴⁸.

LTSR laikinoji Auk– iausioji taryba sudar Auk– iausi j teism . Jo pirmininku buvo paskirtas Jurgis Blieka, pavaduotoju ó Edmundas Medffius (LKP narys nuo 1936 m.) ir Pranas Zibertas (LKP narys nuo 1919 m.), nariais Berelis Latvis-Fridmanas (LKP narys nuo 1932 m.), Petras Ki–kis, Eugenijus Me–kauskas, Stas Vaineikien , Jok bas Zimanas³⁴⁹. Tarp 9 Auk– iausiojo teismo nari daugelis buvo teisininkai, trys komunistai, o kiti buvo artimi komunist partijai

LTSR Liaudies seimui ir laikinai Auk– iausiai tarybai paskelbus nutarimus d l LTSR administracijos sudarymo, buvo suformuotos adminsitravimo institucijos, kurios tur jo tiesiogiai pagal komunist partijos direktyvas ir TSRS valdymo institucij nurodymus administruoti kra–t ir keisti visuomen s gyvenim komunist partijos politiniais interesais ir tikslais.

Tarybin je politin je sistemoje komunist partijos strukt ros buvo svarbiausi valdffios ir partijos politikos mechanizmo elementai. TSRS valdymo ir administravimo sistemoje jos atliko lemiam politin ir bazin administracin vaidmen . Lietuvos sovietizavimo politikos gyvendinimas labai priklaus nuo partijos organizacijos ir jos veikimo. Lietuvos komunist partija tur jo tapti okupacinio reffimo politine atrama, Lietuvoje diegiamos tarybin s politin s sistemos –erdimi, pagrindiniu partijos valdffios ir politikos mechanizmo elementu bei administracijos branduoliui. Siekdama toki tiksl , VKP(b) pakeit Lietuvos komunist organizacijos status ir vaidmen respublikos politin je sistemoje. VKP(b) CK Politinis biuras spalio 8 d. jung Lietuvos, Latvijos ir Estijos komunist partijas VKP(b)³⁵⁰. Lietuvos KP(b) tapo VKP(b) teritorine organizacija srities organizacijos teis mis. Pagal VKP(b) XVIII suvafliavime priimtus status srities partin organizacija negal jo savaranki–kai spr sti joki politini , organizacini , kadr ir kit klausim , buvo pavaldi VKP(b) vadovybei ir visi–kai priklaus nuo jos. VKP(b) CK Politinis ir Organizacinis biurai partini direktyv forma ir per savo atstovus Lietuvos KP(b) bei prad t formuoti nomenklat ros

sistemą diktavo ir kontroliavo jos veiklą, nustatė jos struktūrą ir etatus, formavo vadovaujančią partijos organą asmeninį sudėtį, skyrių įvairias VKP(b) ir TSRS valstybės biudžeto. VKP(b) vadovybė turėjo visus švertus pajungti Lietuvoje veikusių komunistų organizacijų savo valdymui ir politikai gyvendinti. LKP(b) tapo svarbiausiu komunistų partijos valdymo ir politikos mechanizmo instrumentu Lietuvos TSR.

Įjungusi Lietuvos komunistų organizacijų savo sudėtį, VKP(b) vadovybė formuotą jos vadovaujančius organus. VKP(b) CK Politinis biuras rugsėjo 21 d. sudarė LKP(b) CK biurą³⁵¹. Jo nariais buvo paskirti pirmasis sekretorius A. Snieckus, antrasis sekretorius I. Meskupas, trečiasis sekretorius Kazys Preikšas, nariais: LTSR laikinosios AT Prezidiumo pirmininkas J. Paleckis, LKT pirmininkas M. Gedvilas, Vidaus reikalų liaudies komisaras A. Guzevičius, LKP(b) CK Organizacinio instruktorio skyriaus vedėjas Daniilas Tšupikovas. Greita oficialiai paskirti biuro nario jo posėdžiuose dalyvavo N. Pozdiakovas. Formaliai jis nebuvo biuro narys, tačiau turėjo lemiamą balsą teisę. VKP(b) vadovybė suteikė LKP(b) CK biurui aukščiausio tarybinės politinės sistemos instituto statusą Lietuvoje, pavedė jam atlikti svarbiausias politines ir administracines funkcijas LTSR. Paskyrus biuro nariais svarbiausias LTSR administravimo institucijų vadovus, viename politiniame organe buvo sujungtos politinės ir administracinės veiklos sritys ir funkcijos. Biuras gijo teisę dubliuoti kitas administracines funkcijas. LKP(b) CK biuras praktiškai tapo vieningu politiniu ir administraciniu centru, aukščiausia administracijos institucija. Tai sudarė prielaidas pajungti komunistų partijos diktatui ir kontrolei visas kitas LTSR administracijos struktūras³⁵².

steigus LTSR laikinį Aukščiausiąją tarybą, Liaudies komisarų tarybą, Aukščiausiąjį teismą ir LKP(b) CK biurą, buvo sudaryti svarbiausi okupacinės valdymo ir komunistų partijos politikos mechanizmo elementai Lietuvos TSR. Tiesiogios struktūros buvo pagrindinės TSRS valstybės aparato grandys Lietuvoje. Remdamasi jomis ir per jas TSRS valdymui steigė kitas administracines staigas ir formavo LTSR administravimo sektorių.

3. Okupacinės politikos sistemos sudarymas ir krašto administracijos pertvarkymas tarybiniais pagrindais 1940 – 1941 m.

Įjungusi Lietuvos Tarybų Sąjungą, TSRS valdymui diegti Lietuvoje tarybinę politinę sistemą ir totalitarinį režimą, formuoti jos valdymo ir partijos politikos mechanizmą. Siekdama gyvendinti okupacinę politiką Lietuvoje, komunistų partija formavo savo politikos sistemą. Kadangi VKP(b) politika buvo gyvendinama panaudojant TSRS valstybės valdymą per komunistų partijos struktūras ir valdymo bei administravimo sistemą, Lietuvos komunistų partijos struktūros ir LTSR administravimo sektorių buvo pagrindiniai okupacinės politikos instrumentai.

TSRS politinė sistema buvo primesta Lietuvai jėga, diegiama prievartiniais metodais ir išviršaus, buvo Lietuvos visuomenei svetima ir nelegitimi. Kaip ir bet kuri okupacijų dangstanti

agresor ir nelegitimi valdžia, TSRS siek paneigti savo neteisėtumą Lietuvoje. Dėl to nuo pat pirmąją okupacijos dieną mėginogi Lietuvos visuomenės pripažinimą ir visuomenės dalies palaikymą, teigti, kad Lietuvai primesta valdžia ir jos reikėjai būtų valstybės institutai yra būtini, teisėti ir teisingi. TSRS valdžia panaudojo vairius metodus tam, kad save ideologiškai pateisintų, pagrįstų tarybinės teisės normomis, politinio tikslingumo motyvais, politiniais tradicijomis, kad suformuotų valdžios ir jos institutų legitimumą ir artumą Lietuvos visuomenei regimyb.

Nor darna sudaryti legalaus tipo legitimumo spėd, TSRS valdžia mėginogi teisinti save ir savo institucijų sistemą – pradži Lietuvos Respublikos, o inkorporavus Lietuvą Tarybų Sąjungai TSRS teisės normomis, paremti formaliais LTSR konstitucijos principais. LTSR administravimo sektorius buvo formuojama pagal LTSR konstitucijoje aprašytą schemą ir prisilaikant formalių institucijų steigimo procedūrą. Administravimo staigos buvo steigtos TSRS valdžios sprendimais, tačiau oficialiai jų steigimas buvo formintas LTSR statymais, laikinosios Aukščiausios tarybos sakais ar Liaudies komisarijų tarybos nutarimais, pabrėžiant, kad tai esdaroma pagal konstituciją LTSR valstybės valia ir vardu jos uždaviniais ir funkcijoms vykdyti. TSRS valdžia stengsis paremti legalaus tipo legitimumo regimybą tariamai legalia, racionalia ir galiojimus turinčia valdžios reikėj sistema – biurokratija. Administravimo sektorius turėjo kęnyti okupacinės valdžios legalumą ir racionalumą³⁵³. Komunistų partija mėginogi sudaryti spėd, kad LTSR administravimo sistema sudaryta pagal principus, kurie būdingi demokratinėms politinėms sistemoms³⁵⁴. Komunistai imitavo, kad aneksuotoje Lietuvoje veikia atstovaujama ir rinkimėliu organizuojama valdžia. Buvo teigiama, kad LTSR veikia suvereni valdžia, institucijos atlieka funkcijas, būdingas atitinkam valdžios – reikėjoms. LTSR administracija buvo padalinta tris sektorius, kurie išoriškai priminė statymėleidžiamą, vykdomą ir teismėvaldžią. Tokia administracijos organizacija sudarė spėd, kad LTSR vėsta konstitucine santvarka, atskirtos valdymo ir politikos sritys. Siekiant legalizuoti komunistų partijos padėt administracijoje buvo panaudota LTSR konstitucijos nuostata dėl partijos vadovaujančio vaidmens valstybės ir visuomenės gyvenime. Remiantis ja, buvo teisintas komunistų partijos diktatas administracinėms struktūroms.

TSRS valdžia priskyrė LTSR administracijai ypatingą vaidmenį formuojant savo legitimumą vaizdą, legalizuojant komunistų partijos diktatūrą, demokratinę politinę principų skraiste maskuojant totalitarinį režimą. Tai didino LTSR administravimo sektoriaus vaidmenį politikos sferai, partijos valdžios ir politikos mechanizme.

Siekdama prievarta išlaikyti Lietuvą Tarybų Sąjungos sudėtyje, TSRS valdžia formavo mechanizmą, kuris turėjo atlikti Lietuvos visuomenės pasipriešinimo okupacijai slopinimo ir jos pajungimo okupacinei valdžiai funkcijas. Sudarė organizuota prievartos įga (represinis aparatas) ir kitos administracinės struktūros, kurios turėjo poveikio visuomenei svertus.

Nor dėl tarybiniais pagrindais pertvarkyti Lietuvos gyvenimą, komunist partija siekė vesti visą visuomenės organizavimą, valdymą ir kontrolę. Visą visuomenės organizavimo nuostatomis paremta politinė praktika formavo biurokratinį valdymo modelį, kadangi partijos ir valstybės aparatas turėjo atlikti visuotinio visuomenės organizavimo, reglamentavimo ir kontrolės funkcijas. LKP(b) struktūros ir LTSR administravimo institucijos turėjo apimti visas Lietuvos visuomenės sritis, nepalikdamos vietos okupacinės valdžios nesankcionuotiems ir nevaldomiems reikiams ir procesams. Praktiškai Lietuvos valdymo efektyvumas iš esmės priklausė nuo partijos ir administracijos organizacijos, pirmiausia nuo to, ar jos buvo pakankamai išplėtos, kad apimtų visas visuomenės sritis, ar suderintai ir sklandžiai funkcionavo visos jos grandys.

Siekdama diegti tarybinę politinę sistemą, komunist partija pirmiausia panaikino Lietuvos pilietinės visuomenės institutus ir organizacijas. LTSR veikė tik tie visuomenės susivienijimai, kurių veikla reglamentavo TSRS valstybės ir kontroliavo komunist partija. LTSR veikusių visuomenės organizacijos buvo suvalstybintos, politizuotos ir biurokratizuotos. Komunist partijos struktūra politiškai diktavo ir kontroliavo organizacijas, o administracinės institucijos reglamentavo ir tiesiogiai prižiūrėjo jų veiklą.

VKP(b) gyvendino savo valdžią ir politiką per tarybinę politinę sistemą institutus, pirmiausia partijos struktūrą ir TSRS valstybės aparato grandis Lietuvoje. Tai sudarė partijai galimybę maksimaliai sutelkti visas Lietuvos valdymo ir administravimo pajėgas ir nukreipti jas savo politikai gyvendinti. LKP(b) struktūra Lietuvos sąlygoms pritaikė ir sukongretino VKP(b) vadovybės politinius sprendimus dėl Lietuvos gyvenimo pertvarkymo tarybiniais pagrindais, organizavo partijos politikos gyvendinimą ir kontroliavo jos vykdymą. LTSR administracija pagal partijos ir TSRS valdymo institucijų nurodymus organizavo ir gyvendino priemones, kuriomis buvo sovietizuojama Lietuva. Partijos politikos realizavimas administraciniais metodais per administravimo sektorių sustiprino Lietuvos sovietizavimo procesą priklausomybę nuo LTSR administravimo sistemos. Pastaroji galėjo efektyviai funkcionuoti ir atlikti jai pavestą politinę ir administracinę vaidmenį tik turėdama pastovią, centralizuotą ir griežtą hierarchinę vertikalią, kuri užtikrino tikslų ir operatyvų politinių sprendimų vykdymą. Dėl to komunist partija formavo stiprią valdžios vertikalią ir centralizuotą hierarchinę LTSR administracijos struktūrą. Siekdama pajungti pajungti administravimo sistemą partijai gyvendinti, LKP(b) plėtė savo organizaciją ir steigė struktūras, kurios politiškai diktavo institucijoms, nukreipė ir kontroliavo jų veiklą.

Lietuvos Komunistų partijos struktūrų sudarymas 1940 m. spalio – 1941 m. vasario mėn.

Pradėjus diegti TSRS politinę sistemą Lietuvoje, iš esmės pasikeitė Lietuvos komunist organizacijos padėtis ir vaidmuo. Negausi, politiškai netakinga organizacija, kuri nevaikino svarbaus vaidmens Lietuvos Respublikos visuomenės gyvenime, okupuojant Lietuvą buvo jungta

okupacinės politikos mechanizmas, o inkorporavus Lietuvos TSRS sudėtį tapo svarbiausiu tarybinės politinės sistemos elementu, komunistinės partijos valdymo mechanizmo ir politikos instrumentu.

LTSR konstitucijos 98-jo straipsnio teiginys apie VKP(b) vadovaujant vaidmenį tarybinės valstybės ir visuomenės gyvenime tvirtino komunistinės partijos diktatūrą ir jos dominuojančią padėtį LTSR politinėje sistemoje, valdymo organizacijoje ir komunistinės partijos politikos mechanizme. Teigdama, kad partija yra valstybės ir visuomenės organizacijų branduolys, komunistinė partija pagrindė savo politinį diktatūrą ir kontrolę visoms politinėms struktūroms ir administravimo institucijoms. Ideologiškai tai buvo grindžiama tuo, kad partija esanti buvo Lietuvos darbo žmonėms (švaldos –altinio ir valstybės suvereno) politinis avangardas, vienintelė legali politinė jėga, kuri atstovavo Lietuvos visuomenės interesams, organizavo ir valdė visuomenės procesus.

Okupacinės politikos įgyvendinimas ir krašto valdymo efektyvumas labai priklausė nuo komunistinės partijos organizacijos sandaros, jos veikimo ir santykių su kitomis politinėmis struktūromis. Siekdama radikaliai tarybiniais pakeisti visuomenės gyvenimą, LKP(b) mėgino apimti visas visuomenės gyvenimo sritis ir organizuoti jas per savo struktūras ir jį kontroliuojamas administravimo institucijas bei visuomenės organizacijas. Dėl to ji sparčiai plėtė savo organizaciją ir siekė, kad ji vertikalčiai ir horizontalčiai apimtų visas visuomenės gyvenimo sritis ir jas administruojančias institucijas. Komunistai norėjo, kad partija realiai pajungtų savo diktatūrai visas krašto administravimo grandis ir per jas gyvendintų Lietuvos sovietizavimo politiką. Tam reikėjo politiškai pajungti administravimo staigas partijos struktūras, sudaryti specialią partijos aparatūrą, kuriam būtų suteikti galiojimai ir svertai diktuoti institucijoms ir kontroliuoti jų veiklą. Norėdama panaudoti visuomenės organizacijas savo politikai gyvendinti, partija siekė vesti savo politinį diktatūrą ir kontroliuoti organizacijų veiklą.

Dėl vieningos centralizuotos VKP(b) sandaros visos jos teritorinės organizacijos buvo sudarytos ir veikė pagal vienodus centralizuotos, diktatoriškos ir autokratinės partijos organizacinius principus, daugelis kurių susiklostė bolševikų partijos nelegalaus veikimo laikotarpiu. Partinės valdymo koncentracija partijos ir valstybės diktatoriaus J. Stalino rankose ir centralizmas sudarė prielaidas suformuoti centralizuotą hierarchinę partijos struktūrą ir vesti autokratinį valdymą. Partinės valdymo buvo sutelkta partijos vado ir profesionalaus, skiriamo ir apmokamo partijos aparato, kuriuo rėmėsi partijos vadas ir jo aplinka, ir kuris juos palaikė, rankose. Formaliai pagal VKP(b) statusą partijos kolektyvinio vadovavimo ir operatyvinius organavus rinkimais keliu formavo partijos nariai. Tačiau praktiškai partijos organų rinkimai buvo formalūs, kadangi juos skyrė partijos vadai, partinių grupuočių lyderiai ir jiems pavaldūs partijos aparatas. Jie siekė suformuoti uždarytą vadovaujant partinės biurokratijos sluoksnį (partinį nomenklatūrą), kuris nepriklausytų nuo eilinių partijos narių, būtų atsakingas juos iškilusiais atvejais ir juos palaikytų. Tai sudarė prielaidas susiformuoti patrimonalinio pobūdžio santykiams. Aukštoji partinė

biurokratija visiškai priklausė nuo jėgų ir protegavusi firmą, grupę ir sluoksnius, buvo jiems atsakinga ir atskaitominga. Partijos vadovai ir partininkai biurokratijos skiriami operatyvniai organai (biurai) užėmė renkam kolektyvini vadovavimo organo funkcijas. Jie buvo hierarchiškai pavaldūs ir atsakingi ne partijos masėms, o aukštesnėms partijos instancijoms ir visiškai nuo jų priklausė. Partijoje susiformavo pastovi, centralizuota ir griežtai hierarchinė vertikala, kuri sudarė prielaidas subordinuoti žemesnės partijos struktūras aukštesnėms. Dėl partininkų valdymo koncentravimo aukštesnės vadovybės rankose partijos politiką formavo partijos lyderis, į palaikiusi oligarchų ir biurokratų grupę. Partijos organizacija, ypač žemesnės struktūros ir eiliniai nariai, neturėjo jokios tokos partijos politiniams sprendimams. Dėl centralizmo aukštesnio partijos organo direktyvos buvo privalomos visoms partijos struktūroms. Partininkų hierarchija užtikrino, kad partijos vadovybės sprendimai buvo realizuojami beveik lygiškai, tiksliai ir operatyviai. Dėl partininkų disciplinos (šgeležinis drausmės) žemesnės partijos struktūros ir komunistai neturėjo jokių galimybių pakeisti partijos vadovybės valią ar jos nevykdyti.

Jaunąsias Lietuvos komunistų partiją VKP(b) sudarė, jos organizacija ir veikla buvo pertvarkyta pagal VKP(b) statusą. Siekdama išplėsti partijos organizaciją ir sudaryti partijos struktūras, LKP(b) vadovybė formavo partijos organus ir partijos aparatą.

LKP(b) CK biuras 1940 m. spalio mėn. reorganizavo Vilniaus srities organizaciją Vilniaus miesto ir Vilniaus apskrities organizacijas, lapkričio mėn. sudarė Tvenionių, o gruodžio mėn. Tvenionių apskrities organizacijas ir patvirtino jų komitetų sudėtį³⁵⁵. Spalio mėn. LKP(b) CK suformavo partijos miestų ir apskrities organizacijų komitetus, nustatė 24 komitetų sudėtį ir pateikė jų VKP(b) CK patvirtinti³⁵⁶. Pagal sąrašą buvo patvirtinti 3 miestų ir 21 apskrities komitetų 111 nariai, tarp jų 17 pirmųjų sekretoriai, 12 antrųjų ir 6 sekretoriai. Viliavo buvo patvirtinti Tvenionių ir Tvenionių komitetų nariai. LKP(b) CK biuras spalio 1941 m. sausio mėn. patvirtino miestų ir apskrities komitetų pirmuosius ir antruosius sekretorius³⁵⁷. Kauno miesto komiteto pirmuoju sekretoriumi tapo Antanas Petrauskas (nuo 1941 m. Juozas Grigalavičius), Tvenionių miesto – Alteris Kleineris, Vilniaus miesto – Povilas Baltruška, Alytaus apskrities komiteto pirmuoju sekretoriumi – Tomas Tamulevičius, Biržų – Petras Paunksnis, Kauno – Vladislavas Petraitis, Kdainių – Silvestras Fiolneris, Kretingos – Petras Kuninas, Marijampolės – Karlas Petrikas (nuo 1941 m. Kazimieras Masenis), Mafleikių – Meislovas Viulius (1941 m. Alfonsas Kondratas), Panevėžio – Kazys Petrauskas (1941 m. Jonas Kuninas), Raseinių – Stasys Filipavičius, Rokiškio – Stasys Mikšius, Seinų – Juozas Skaisgirys, viliavo – Michailas Kuninas, Tvenionių – Pranas Oleka, Tvenionių – Jonas Filipovas, Tvenionių – Sergejus Sosinas (Sergej Sosin), Tvenionių – Aleksandras Abramovas, Tauragės – Kazys Mozuras (1941 m. Domas Pundzius), Telšių – Valerijonas Mockus (1941 m. Antanas Baufla), Trakų – Michailas Afoninas, Ukmergės – Vladas Vildfišas (1941 m. Jonas Juodagalvis), Utenos – Juozas Gruodis (1941 m. Vilhelmas

Ma i nas), Vilkavi-kio ó Agota Geleffi nait , Vilniaus ó Nikita Fedorenko, Zaras ó Michailas Kov-ovas. Vilniaus miesto komiteto antruoju sekretoriumi buvo paskirtas Jankelis Vinickis, TŲauli miesto ó i-pradffli Petras Kareckis, v liau ó Ivanas Solovjovas, Birfl apskrities komiteto antruoju sekretoriumi tapo Aleksandras Kabanovas, Kauno ó Vladimiras TŲbalko, K daini ó Michailas Golubevas, Kretingos ó i- pradffli Michailas Sorokinas, o nuo 1941 m. ó Kasjanas Bobrovas, Mafleiki ó Ivanas Frolovas, Panevefflio ó Michailas Sorokinas, Roki-kio ó Anatolijus Kazakovas, TŲki Jonas fiiprys, Taurag s ó i-pradffli Pranas Jonu-as, v liau ó Vladimiras TŲstovas, Tel-i ó Borisas Mironovas, Trak ó Samuilas TŲdevi ius, Sein ó Vladimiras Girko, TŲki ó Vasilijus Zaicevas, TŲven ion li ó Antonas Smoli ius, TŲven ioni ó Fiodoras Pivunovas, Ukmerg s ó Semionas Glamzinas, Utenos ó Pavelas Lobanovas, Vilniaus ó Marijonas Miceika, Vilkavi-kio ó Fiodoras Pivunovas, Zaras ó Valerijonas Mockus.

Partijos teritorini organizacij komitet sud tis buvo formuojama taip, kad juose b t vietini administracini strukt r atstovai. Komitet nariais privaloma tvarka buvo paskirti laikin j vykdom j komitet pirmininkai, NKVD skyri vir-ininkai arba j pavaduotojai. Tuo pa iu metu buvo laikomasi J. Stalino suformuluot partijos kadr politikos princip ir pagrindini kriterij , pagal kuriuos tur jo b ti parinkti partijos vadovai. Tai tur jo b ti komunist partijai ir jos vadovybei bes lygi-kai atsidav ir organizacinius sugeb jimus turintys komunistai. Jie tur jo teisingai suprasti taip vadinam partijos generalin linij ir uftikrinti bes lygi-k , operatyv ir skland jos gyvendinim . Paklusnumas partijos vadovybei, dogmatinis m stymas, partin disciplina ir administracinis-komandinis darbo stilius buvo privalomos s vyb s vis lygi partijos vadovams, ypa komitet sekretoriams³⁵⁸. Ideologiniais i-skai iavimas LKP(b) vadovyb m gino suformuoti vietiniams gyventojams kuo patrauklesn partijos komitet vaizd , parodyti, kad jie atstovauja tos teritorijos flmon ms, flemutiniams socialiniams sluoksniams, varioms tautyb s ir lytims. D l to buvo stengiamasi, kad komitetuose b t toje teritorijoje gyvenusi darbinink , valstie i ir tarnautoj , kad jiems vadovaut lietuviai arba tos tautyb s, kurios gyventojai sudar daugum konkre ioje teritorijoje, komunistai. Sunkiau buvo pasiekti, kad komitetuose b t bent po vien moter . Kai kuri komitet ir j aparat sud tis, LKP(b) vadovyb s poffli riu, netinkamai reprezentavo partij : joje buvo maflai lietuvi , darbinink ir pan. Nor damas pagerinti toki komitet vaizd , LKP(b) Centro komitetas delegavo juos flmones, kuriuos parinko centro komiteto aparatas i-komunist , gyvenusi kitose vietose. Antai nor damas šsustiprinti partiniais kadrais ó TŲven ion li apskrities komitet , LKP(b) CK biuras paved centro komiteto Kadr skyriui parinkti 10 komunist ir pasi sti juos TŲven ion lius³⁵⁹.

LKP(b) teritorini organizacij komitet nariais paskyrus partijos, laikin j vykdom j komitet ir NKVD organ vadovus ir sudubliavus j pareigas, buvo sudarytos prielaidos pajungti vietines administravimo institucijas partijos diktatui ir kontrolei. Partijos teritorini organizacij

komitet lygmenyje praktiškai buvo sujungta trijų svarbiausi vietini administraciniai struktūra (partijos, laikinųjų vykdomųjų komitet ir NKVD organ) vadovybė, sudaryta vientisa vietinė administracija, kurioje pagrindinį politinį ir administracinį vaidmenį atliko partijos vadovai. Tai skatino partijos komitetus dubliuoti kitas administravimo staigų funkcijas, perimti jų prerogatyvas. Iš kitos pusės, tai sudarė prielaidas traukti vietines administravimo institucijas partijos politikos mechanizmą ir pajungti jas okupacinei politikai gyvendinti. Partijos komitetai tapo vieningu politiniu ir administraciniu centru.

Norima sustiprinti partijos kontrolinį administravimo staigoms, komunistinė partija plėtė savo pirminę organizaciją tinklu. Buvo norima steigti komunistines grupes visose LTSR administravimo institucijose ir joms pavaldžiose staigose, kad jos iš vidaus kontroliuotų jų veiklą. Buvo formuojamas pirminis organizacijų aparatas, parenkami ir skiriami etatiniai sekretoriai. Antai LKP(b) CK biuras gruodžio 8 d. steigė Vidaus reikalų liaudies komisariato aparatą ir jo Vilniaus valdybos pirminis partinis organizacijų sekretoriatus³⁶⁰. 1941 m. sausio mėn. visuose liaudies komisariatuose buvo vesta partijos organizatorių pareigybė³⁶¹. Buvo parinkti ir paskirti komunistai, kurie turėjo organizuoti partines grupes komisariatuose ir per jas iš vidaus kontroliuoti komisariatų veiklą. Liaudies komisariatuose ir kitose administravimo institucijose steigus komunistines grupes, išsiplėtė administravimo sektoriaus bolševizavimo procesas.

LKP(b) vadovaujančių struktūrų sudarymas LKP(b) V suvažiavime

Siekiant pagal VKP(b) statusą pertvarkyti Lietuvos komunistinės partijos organizacinę struktūrą, buvo surengta partijos organizacijų ataskaitinių rinkimų susirinkimų kampanija ir suauktas LKP(b) V suvažiavimas. Kampanijos metu turėjo būti baigta formuoti pastovi, centralizuota ir hierarchinė partijos struktūra, sudaryti vadovaujantys ir operatyvūs partijos organai. Partijos vadovaujantys organai rinkimai buvo formalūs. Jie turėjo imituoti vidinį partinį demokratiją ir kadrų rotaciją ir maskuoti tai, kad komitetai sudarė ir jų vadovus skyrė partijos vadovybė ir aparatas. Pasinaudojus rinkimų procedūra, jie galėjo tariamai legaliai būti pakeisti nepaklusniais, partijai netinkamais ar vadovybei netikusiais žmonėmis. Partijos vadovai ir aparatas siekė suformuoti uždarą vadovaujant partinis biurokratijos sluoksnį, kuris nepriklausyt nuo eilinių partijos narių, būtų atsakingas juos iškilusiais vadovams ir aparatui ir juos palaikyt.

Kampanija vyko pagal LKP(b) vadovybės nustatytą planą ir schemą, griežtai kontroliuojant LKP(b) CK aparatui. LKP(b) CK biuras gruodžio mėn. patvirtino partijos teritorinių organizacijų pertvarkymo priemonių ir komitetų rinkimų planą³⁶². Partijos miestų ir apskričių komitetams buvo nurodyti pagal VKP(b) statusą suvienodinti partijos organizacinę struktūrą su VKP(b): pertvarkyti nelegalaus veikimo metu steigtas kuopelės pirmines organizacijas, steigti valsčius, apskričių ir respublikinio pavaldumo miestų organizacijas, jeigu jos nebuvo iki tol steigtos, suformuoti jų vadovybė. Partijos organizacijos turėjo būti steigiamos teritoriniu-gamybiniu principu. Iki gruodžio

30 d. tur jo b ti suformuota pirmini ir vals i organizacij strukt ra; nuo 1941 m. sausio 15 iki 25 d. pagal nustatyt grafik tur jo vykti apskri i organizacij konferencijos; o vasario pradffioje tur jo b ti su-auktas LKP(b) V suvaffiavimas. staigose, mon se ir kaimuose, kur dirbo ne mafliau kaip 3 komunistai, reik jo steigti pirmines organizacijas, kurias tur jo patvirtinti miesto ar apskrities komitetas. Vals iuose, kuriuose buvo daugiau kaip 20 komunist , tur jo b ti sudaryti vals i komitetai i– 5 asmen . Vals i komitet sekretori ir vals i partini organizatori kandidat ros tur jo b ti suderintos su LKP(b) CK aparatu ir pateiktos LKP(b) CK biurui patvirtinti. Ypa grieftai buvo reglamentuota apskri i konferencij eiga ir juose sudarom komitet sud tis. Tokios konferencijos tur jo vykti pagal LKP(b) CK biuro nustatyt darbotvark ir Organizacinio-instruktori skyriaus patvirtint reglament . Siekiant uftikrinti partijos vadovyb diktat ir LKP(b) CK aparato kontrol teritorin ms organizacijoms, kiekvienai i– j buvo paskirti priffi r tojai i– LKP(b) CK. Jie tur jo organizuoti ir valdyti apskri i konferencijas. Buvo nustatytos apskri i komitet nari kvotos. Antai Kauno, Vilniaus ir Tlyuli miest organizacijos tur jo i-rinkti komitetus i–19627 nari ir 569 kandidat bei biurus i–2 sekretori ir 769 nari . Miest ir apskri i komitetams buvo nurodyta uftikrinti, kad vis lygi vadovaujan ius partijos organus b t i–kelti špatikrinti bol–evikai, bes lygi–kai atsidav Lenino-Stalino partijai, sugebantys šiki galo ginti komunist partijos reikal ō³⁶³.

Pasibaigus ataskaitini -rinkimini susirinkim kampanijai, buvo pagal VKP(b) pavyzd sudaryta pastovi hierarchin partijos strukt ra ir jos vadovaujantys organai. Partijos vad ir partin s biurokratijos paskirti operatyviniai organai (komitetai, biurai) uzurapavo renkam kolektyvini vadovavimo organ funkcijas. Jie buvo hierarchi–kai pavald s ir atsakingi ne partijos mas ms, o auk–tesn ms partijos instancijoms ir visi–kai nuo j priklaus . Apskri i ir vals i komitet sud tis maflai pakito. Lietuvos s lygomis negal jo b ti i–karto pritaikyta VKP(b) b dinga partijos kadr rotacija, nes LKP(b) netur jo didelio vadovaujan i kadr rezervo ir organizacinius sugeb jim tur jusi flmoni . Tik keli sekretoriai buvo perkelti i– vienos teritorin s organizacijos komiteto kit ; gi dauguma buvo palikti tuose pa iose komitetuose. Partijos vadovyb i–esm s politi–kai patenkino ta komitet sudetis, kuri LKP(b) CK aparatas sudar 1940 m. ruden . Buvo tik keli atvejai, kai d l politini prieflas i teko pakeisti sekretorius ar komitet narius, nes paai–k jo, kad jie buvo Lietuvos Respublikos Saugumo departamento ar policijos agentai, arba j gyvenime buvo fakt , kompromituojan i juos komunist akyse. Antai Maffeiki apskrities komiteto sekretorius Me islovas Vi iulis buvo pa–alintas i–pareig ir partijos škaip nevertas politinio pasitik jimo ō ufl tai, kad palaik ry–ius su Lietuvos Respublikos policijai talkinusiu giminaiu (šprovokatoriumi) ³⁶⁴. Kai kuri komitet nari sud tis pasikeit d l nat rali aplinkybi , pasikeitus j pareigoms. Kaip min ta, partijos komitetus privaloma tvarka buvo skiriami asmenys, kurie ufl m tam tikras pareigas kitose administracin se strukt rose. Pasikeitus laikin j

vykdom j komitet ir kit institucij vadovams, automatiškai pasikeit ir partijos komitet sud t is.

1941 m. pradfioje ir v liau pasikeit LKP(b) Kauno miesto, Marijampol s, Mafleiki , Paneveffio, Sein , Taurag s, Tel-i ir Ukmerg s apskri i komitet pirmieji sekretoriai. Kai kurie i-j buvo pauk-tinti pareigose, perkelti darbui kitas partijos ar administracijos strukt ras, pakeit pareigas d l kit aplinkybi . Antai Kauno miesto komiteto sekretorius A. Petrauskas pasitrauk i-pareig savo iniciatyva, kadangi nesugeb jo laviruoti tarp besivarflan i miesto komunist grupuo i ir nebegel jo i-laikyti j spaudimo. Jo vietoje buvo paskirtas buv s LKP(b) CK Organizacinio-instruktori skyriaus instruktorius, buv s Roki-kio apskrities organizacijos sekretorius J. Grigalavi ius. Neffi rint to, kad A. Petrauskui tr ko organizacini sugeb jim (matyt, ir b tin charakterio s vybi), asmenini ry-i su partijos vadovais, ypa A. Snie kumi, I. Meskupu, Maiminu ir Ch. Aizenu, d ka jis buvo pauk-tintas pareigose ir kovo m n. tapo LKP(b) CK sekretoriumi maisto pramonei. 1941 m. pradfioje ir v liau palyginti dafnai keit si ir komitet antrieji sekretoriai, ypa tie, kurie atvyko i- TSRS. J perk limas buvo susij s su tuo, kad -ie partijos vadovai ie-kojo sau geresni gyvenimo, buities ir partin s veiklos s lyg , dafnai buvo nepatenkinti paskyrimo vieta. Didel tak dar subjektyvios aplinkyb s: antrojo ir pirmojo sekretori santykiai, antrojo sekretoriaus sugeb jimas pritapti prie kit komitet nari , apskrityje dirbusi administratori (ypa NKVD pareig n). Toli grafu ne visi pirmieji sekretoriai buvo link automatiškai paklusti atvykusiems šantriesiems asmenims. I- TSRS atvyk NKVD darbuotojai laik save svarbiausiais TSRS atstovai ir ne visada nor jo klausyti antrojo sekretoriaus. LKP(b) CK aparatas atsifvelgdavo antr j sekretori norus ir perkeldavo juos kitas apskritis. Tokie kadr perstumdymai keit komitet asmenin sud t , bet nedar didesn s takos j veiklai.

LKP(b) organizacij ataskaitin s-rinkimin s kampanijos metu buvo forminta komitet aparat strukt ra, paskirti komitet strukt rini padalini (skyri) vadovai. Komitet apart strukt ra beveik nepasikeit ir liko tokia pati, koki j sudar LKP(b) Centro komitetas 1940 m. ruden . Ji i- esm s atitiko LKP(b) CK aparato strukt r , tik buvo maffiau i-pl tota. Apskri i komitetuose dirbo flymiai maffiau flmoni , negu Centro komitete.

Siekiant pagal VKP(b) status forminti auk-iausi partijos strukt r sudarym , buvo su-auktas partijos suvaffliavimas. Laikantis stat raid s, LKP(b) CK biuras sudar komisij partijos V suvaffliavimui organizuoti ir delegatams aptarnauti, patvirtino suvaffliavimo darbotvark , delegat atstovavimo normas³⁶⁵. Lietuvos teritorijoje dislokuotos TSRS Raudonosios armijos ir NKVD kariuomen s komunistai formaliai nebuvo traukti LKP(b) skait ir nepriklaus jos teritorinei organizacijai. Neffi rint to, jie tur jo delegatuoti LKP(b) suvaffliavim savo atstovus. Delegat rinkimai tur jo demonstruoti neva vidin partin demokratij , plataus komunist atstovavimo partijos vadovyb je galimybes. Tikrov je partijos vadovyb s rinkikus ó suvaffliavimo delegatus ir

pa i vadovyb uflkulisini susitarim b du formavo partin biurokratija. Delegatus LKP(b) V suvaffliavim parinko partijos komitet vadovyb , j kandidat ras suderinusi su LKP(b) CK aparatu. Kiekviena organizacija privalo deleguoti administracini strukt r vadovus, partijos aparato darbuotojus, Lietuvoje dioslokuotos TSRS kariuomen s vadus ir kitus, vietiniams komunistams dafnai visai neflinomus asmenis, kuriuos nurod LKP(b) Centro komitetas. Antai Vilniaus miesto organizacijai buvo liepta ši-rinktiõ N. Pozdniakov , K. Preik- , D. Tmpikov , Tauli miesto ó I. Meskup , Alytaus apskrities ó A. Guzevi i , Paneveffio ó M. Gedvil , Vilniaus ó J. Paleck ir kt.³⁶⁶ Gausiausios ir takingiausios Kauno miesto organizacijos delegat s ra- sudar LKP(b) CK aparatas ir aprobavo partijos vadovyb ³⁶⁷. Kauno komunistai tur jo ši-keltiõ A. Snie k , liaudies komisarus M. Tmausk ir J. Glu-ausk , LTSR karin komisar Fiodor Bogdanov , profs jung Organizacinio centro biuro pirminink Juoz Stimbur ir kitus administratorius. Tarp 63 jos delegat su sprendffiamuoju balsu buvo net 20 Lietuvoje dislokuotos TSRS kariuomen s vadai, 6 vadovaujantys NKVD darbuotojai. Taip renkant delegatus, pasitaik netgi kurjoz . Antai Alytaus apskrities organizacija tariamai i-rinko komunist A. Butk , kuris apie tai nieko neflinojo; Kauno miesto komitetas informavo Elen Krasauskien , kad ji tapo delegate, bet uflmir-o prane-ti, kada vyks suvaffliavimas, ir pan.³⁶⁸ Tik prasid jus suvaffliavimui, mandat komisija suskato ie-koti delegat , kuriuos pamir-o partijos aparatas.

LKP(b) V suvaffliavimas vyko 1941 m. vasario 569 d. Jame dalyvavo 279 delegatai su sprendffiamuoju ir 65 su patariamuoju balsu³⁶⁹. Tarp delegat lietuvi buvo 135, rus ó 120, flyd ó 42, baltarusi ó 21, ukrainie i ó 15, kit tautybi ó 11 flmoni . Suvaffliavime vyravo i- TSRS atvyk komunistai rusai, ukrainie iai ir baltarusiai, o lietuviai sudar maflum . 176 delegatai ufl m vadovaujan ias pareigas partijos ir administracijos strukt rose ir priklaus auk-tajam tarybin s biurokratijos sluoksniui. 119 delagat buvo TSRS kariuomen s karininkai ir atsakingi NKVD darbuotojai. Suvaffliavime dominavo ir jo veikl kreip partijos ir administracijos strukt r , skaitant represines, ir TSRS ginkluot j paj g atstovai. Kiti delegatai netur jo takos suvaffliavimui. I- esm s tai buvo biurokratijai ir j gos strukt roms atstovavusi komunist suvaffliavimas.

Kaip buvo prasta VKP(b), komunist organizacijos auk- iausius organus sudar siaura komunist vadov grup uflkulisini susitarim keliu pagal nomenklat ros formavimo taisykles. Pagal tarybin s politin s sistemos model LKP(b) Centro komitetas tur jo b ti vieningas politinis centras aneksuotoje Lietuvoje, sujung s partijos, administracijos ir Lietuvoje dislokuotos TSRS kariuomen s vadovyb . D lto j buvo traukti vis svarbiausi politini ir j gos strukt r vadovai. Siekiant uftikrinti nomenklat ros sluoksniu dominavim , du tre daliai Centro komiteto nariu buvo flmon s, kurie sudar LTSR auk-tosios biurokratijos branduol . Visi kandidatai buvo parenkami vadovaujantis partijos politinio pasitik jimo, paklusnumo auk-tesnei partijos instancijai ó VKP(b) CK ir LKP(b) CK biurui, i-tikimyb s partijos lyderiams (pradedant J. Stalinu ir baigiant A.

Snie kumu) principais. Reikalavimai laikyti partin s drausm s ir paklusti partijos vadov valiai buvo svarb s, norint sudaryti nuo partijos vadovyb s visi-kai priklausom strukt r , kuri sklandffiai ir be i-lyg aprobuot jos sprendimus, bei siekiant tvirtinti partijoje autoritarinio vadovavimo stili . Propagandiniai s-kai iavimais nor ta, kad LKP(b) Centro komitetas demonstruot neva plat komunist atstovavim vairiems visuomen s sluoksniams. D l to j privaloma tvarka buvo deleguotos moterys, pramon s, -vietimo ir kitoki staig ir moni darbuotojai, vairi amffiaus grupi atstovai. Tam tikr problem i-kilo, norint respektuoti neva darbininki-k partijos vadovyb s sud t . Pagal bol-evik tradicijas, Centro komitete prival jo b ti bent keli darbininkai ir valstie iai, palaikantys proletarin s vadovyb s vaizd . Ta iau visi veiklesni partie iai, kurie pagal socialin kilm ir pad t buvo darbininkai ir valstie iai, inkorporavus Lietuv TSRS, buvo i-kelti auk-tus postus ir tapo partijos funkcionieriais arba LTSR administratoriais. Buvo rasta tokia i-eitis. Pasiremiant VKP(b) partin s statistikos praktika, i- darbinink ir valstie i kil nomenklat riniai kadrai buvo pavadinti darbininkais ir valstie iais pagal socialin pad t . Taip darbininkais pagal socialin pad t tapo LKP(b) CK sekretorius K. Preik-as, CK skyri ved jai Ch. Aizenas, M. iblys, K. Didffulis, P. Jakovlevas, liaudies komisaras M. Tmauskas, Geleffinkeli valdybos vir-ininkas Vasilijus Lochmatovas ir kt. partini ir administracini staig vadovai. I- auk-t administratori tik J. Paleckis, M. Gedvilas ir kai kurie liaudies komisar pavaduotojai buvo vadinami tarnautojais. Pagal susiklos iusi tradicij nebuvo minima A. Snie kaus kilm ir pad tis³⁷⁰. Manipuliuojant partine statistika, buvo suformuotas neva darbininki-kos sud ties Centro komitetas.

Kandidat ros Centro komiteto narius buvo aptartos ufdarame partin s nomenklat ros pasitarime. Prisidengus partin s paslapties skraiste, nuo delegat , o ypa nuo kit eilini partie i , buvo slepiama, kad partijos vadovyb ir aparatas slapta formavo Centro komitet . Vilniaus laikra- io šNovaja fliznō redaktoriui Aleksandrui Kozlovui (Aleksandr Kozlov) po suvaffiavimo prasitarus komunistams apie slapt pasitarim , A. Snie kus i-bar j uff³⁷¹. Komunist partijos vadovyb nor jo palaikyti partini masi iliuzij , kad partijoje laikomasi VKP(b) stat norm . Tokia LKP(b) Centro komiteto formavimo proced ra uftikrino reffimui tinkam CK nari atrank , ta iau ji savaim negarantavo, kad suvaffiavimas automati-kai juos patvirtins. Tam reik jo valdyti delegatus ir palenkti juos be i-lyg pritarti ufkulisiniam nomenklat ros sprendimui. B vo b tina neleisti i-kelti nenumatyt kandidat r , arba atmesti kur nors parinkt kandidat , kuris netiko delegat grupei. I-esm s tai rei-k , kad partijoje tur jo b ti tvirtintas partini masi paklusnumas partijos aparatui ir vadams, o pati partija funkcionuot kaip monolitinis, lengvai manipuliuojamas ir vadovybei visi-kai paklusnus organizmas. Suvaffiavimas rod , kad dalis delegat d l vairi priefflas i nepritar LKP(b) CK vadovyb s ir aparato pasirinkimui ir sukomplikavo kai kuri CK nari aprobavimo proced r .

Buvusios nelegalios LKP veikėjai mėginę pasinaudoti kandidatų svarstymo procedūra ir iškelti CK narius komunistų pagrindinius J. Vinickį, M. Chodosaitį ir kitus asmenis, kairiuoliai delegatų dalis pasipriešino buvusi liaudinink J. Paleckio ir J. Vaišnoras kandidatams³⁷². Neftirint D. Tūpikovo patikinimą, kad Finansų liaudies komisaras J. Vaišnoras švykdo teisingą partijos liniją, kairieji radikalai pasiekė, kad jis būtų išbrauktas iš balsavimui pateikiamo CK narių sąrašo. Tik LKP(b) CK sekretoriaus propagandai K. Preikšio uftarimo dėka šTiesosė redaktorius G. Zimanas buvo paliktas kandidatų sąrašė, nors buvo akivaizdu, kad prieš jį nusistatė nemažai delegatų, ypač lietuviai ir išTSRS atvykę kitatauriai.

LKP(b) Centro komitetas buvo išrinkti 47 nariai ir 16 kandidatų; dar 11 flmoni buvo išrinkti Revizijos komisijos nariais³⁷³. CK nariu nebuvo išrinktas tik G. Zimanas (iš 263 balsavusių jė 137 balsai prieš). LKP(b) mastu tai buvo nemenkas vykis. Jis rodė, kad LKP(b) CK vadovybė ir aparatas nesuvaldė suvaffiavimo delegatų ir nepriverė jį prabalsuoti ufl vadovybės parinktą, bet partijoje nepopuliarė flmogė. Tai iau tai, kad G. Zimanas ir J. Vaišnora nepateko LKP(b) CK, jiems neturėjo neigiamų padarinių, kadangi jė padėtis partijoje ir administracijoje priklausė nuo parties, o nuo TSRS valdfios ir LKP(b) vadovybės politinio pasitikėjimo jais. Pastarasis netrupu išo nesusvyravo G. Zimano atffvilgiu. J. Vaišnora padėtis administracijoje mėsilpnėtidė nepakankamo uolumo, organizuojant komisariato kadrų valymą.

Tarp 63 LKP(b) CK narių ir kandidatų 35 buvo partijos, 13 iš administracijos struktūrų vadovai, 4 iš visuomeninių organizacijų (komjaunimo, profsų jungė ir kt.) vadovai, 10 iš Lietuvoje dislokuotos TSRS kariuomenės vadai, 1 iš komunistinio laikraščio redaktorius. Priešingai komunistų propagandos patikinimams, kad Centro komitetas atstovauja darbo flmonėms, jame vyravo politinės biurokratijos ir jėgos struktūrų atstovai. Nomenklatūriniai kadrė sudarė 84 proc. LKP(b) CK narių. Pagal formavimo tvarką, sudėtis ir pavaldumai buvo nomenklatūros organas. CK narių padėtis jame priklausė nuo partijos vadovybės pasitikėjimo jais ir jė uftimam pareigė. Susvyravus politiniam pasitikėjimui ar pasikeitus pareigoms, jie galėjo netekti CK nario statuso. Formaliai CK buvo aukščiausias kolektyvinio vadovavimo partijai organas, o tikrovė jė LKP(b) CK biurui pavaldi struktūra, turėjusi reikalui esant aprobuodavo VKP(b) vadovybės ir LKP(b) CK biuro nutarimus. Realias partijos valdymo galias turėjo LKP(b) CK biuras.

LKP(b) CK pirmasis plenumas vasario 9 d. paskyrė uflkulisiniu būdu sudarytą ir su VKP(b) vadovybe suderintą Lietuvos komunistų organizacijos vadovybę³⁷⁴. Reffimas patvirtino, kad politinškai pasitikė daugeliu LKP(b) vadovų, ir paliko juos partijos vadovybėje. LKP(b) CK pirmojo sekretoriaus pareigas buvo pavesta toliau eiti A. Sniečkui, antrojo iš I. Meksupui, o sekretoriaus propagandai iš K. Preikšio. CK sekretorių grupuotė buvo vestas naujas flmogus iš sektorius kadrėms Nikolajus Gridinas. Jis turėjo laipsninėkai perimti iš N. Pozdniakovo vyriausiojo LKP(b) ir kitų LTSR administracijos struktūrų priffirtojų funkcijas. Jam buvo pavesta koordinuoti VKP(b)

kadr politikos gyvendinim . VKP(b) vadovyb buvo politiškai nepatenkinta vietini komunist veikla kadr srityje, todėl nuėalino juos nuo savo kadr politikos. I–TSRS atvyk komunistai rusai N. Gridino asmenyje sutelk savo rankose svarbiausius kadr reikalus. Po to, kai VKP(b) XVIII konferencijoje buvo nutarta steigti respublik , kra–t , sri i ir miest partin se organizacijose kelis sekretorius pramonei, kurie prifi r t j pagrindines pramon s –akas, ir sekretorius transportui, LKP(b) CK antrasis plenumas kovo 7 ó 8 d. paskyr dar du LKP(b) CK sekretorius³⁷⁵ . Pramon s ir transporto skyriaus ved jo pareigas j s M. iblys tapo LKP(b) CK sekretoriumi pramonei, o buv s partijos Kauno miesto komiteto pirmasis sekretorius A. Petrauskas ó CK sekretoriumi maisto pramonei. Kadangi LKP(b) vadovyb niekaip negal jo rasti tinkamo vietinio komunisto, kuris prifi r t transport , teko kreptis VKP(b) Centro komitet , kad jis atsi st savo flmog ³⁷⁶ . VKP(b) CK atsiunt Aleksandr Zubov (Aleksandr Zubov) ir LKP(b) CK biuras balandflio 23 d. patvirtino j LKP(b) CK sekretoriumi transportui³⁷⁷ .

LKP(b) CK pirmasis plenumas sudar auk–iausi vadovaujant partijos organ ó biur . Jo nariais buvo LKP(b) CK sekretoriai A.Snie kus, I. Meskupas, N. Gridinas, K. Preik–as, partijoje svarbiausios ir takingiausios Kauno miesto organizacijos komiteto sekretorius J. Grigalavi ius, LKP(b) CK organizacinio instruktori skyriaus vd jas D. TŰpikovas, LTSR administracijos centrini strukt r ir represini institucij vadovai J.Paleckis, M.Gevdilas, A. Guzevi ius, P. Gladkovas ir Lietuvos teritorijoje dislokuotos kariuomen s vadovyb s atstovas Vasilijus Morozovas (Vasilij Morozov). VKP(b) CK galiotinis N.Pozdiakovas formaliai nebuvo biuro narys, ta iau, kaip ir ank–iau, dalyvavo jo pos dfliuose ir kartu su N. Gridinu prifi r jo jo veikl . Plenumas su maflais pakeitimais patvirtino iki tol veikusius LKP(b) CK skyri ved jus: D. TŰpikov ó Organizacinio instruktori skyriaus ved ju, K. Didflul ó fiem s kio, M. ibl ó Pramon s ir transporto, J. Zdanavi i ó Mokykl . I–TSRS atvyk s Piotras Jakovlevas (Petr Jakovlev) buvo paskirtas naujo Karinio, o buv s Pramon s ir transporto skyriaus ved jo pavaduotojas TŰMaiminas ó Prekybos skyriaus ved ju. Buvo patvirtinti komunistini leidini redaktoriai: G. Zimanas ó ŖTiesosŏ, J. TŰchatas ó ŖEmsŏ, M. Me–kauskien ó ŖValstie i laikra–ioŏ, V. Dilmanas ó ŖTrufflenikŏ.

LKP(b) CK biuras buvo svarbiausias partijos politikos instrumentas. Jis Lietuvos s lygoms pritaik ir sukonkretino VKP(b) vadovyb s politinius sprendimus d l Lietuvos visuomen s gyvenimo pertvarkymo tarybiniais pagrindais, numat priemon s partijos politikai gyvendinti ir kontroliavo j vykdym . Biuras pri m svarbiausius nutarimus d l administravimo institucij steigimo, pertvarkymo, j strukt ros sudarymo ir pakeitimo, veiklos organizavimo, sprend administracijos sud ties pakeitimo ir vadov skyrimo klausimus. Jis svarst svarbiausius visuomen s organizacij veiklos, tame tarpe gyvendinant partijos politik , klausimus, pri m nutarimus d l organizacij vadov paskyrimo. LKP(b) CK biuras sujung visas svarbiausias LTSR

administravimo institucijas viening LTSR administracin centr . Biuras k nijo komunist partijos ir administracini strukt r suagim . Tai buvo auk–iausia LTSR administracijos institucija, pajungusi sau visas kitas administracijos strukt ras. Biuro nariai sudar vietin s politin s biurokratijos branduol , buvo faktin LTSR vadovyb . Formaliai biuras buvo kolektyvinio vadovavimo organas, kuriame visi klausimai buvo sprendffliami balsavimu, visi jo nariai tur jo lygias teises. Ta iau realiai biuro nari pad tis ir taka skyr si. Biur vald keturi asmenys: N. Pozdiakovas, N. Gridinas, A. Snie kus ir I. Meskupas. Kiti biuro nariai –liejosi prie faktini biuro vadov arba m gino formuoti savo atskiras grupuotes. Antai J. Paleckis ir M. Gedvilas retkar iais m gino pareik–ti nuosaikesn , negu kiti biuro nariai, nuomon . Svarstant tarybin s lietuvi kult ros reikalus, prie j kartais prisid damo ir K. Preik–as³⁷⁸. Ta iau j pozicija niekada nei– jo ufl VKP(b) politikos r m .

LKP(b) CK aparato sudarymas

Visas jungin s komunist partijos organizacijoje ir politikos mechanizme svarb vaidmen atliko auk–iausia partijos strukt ra ó Centro komitetas ir jo aparatas. VKP(b) Centro komitetas buvo partijos organas, kuris pri m politinius sprendimus d l visuomen s gyvenimo organizavimo ir pakeitimo³⁷⁹. VKP(b) CK aparatas sukonkretino ir organizavo partijos politini sprendim gyvendim , tiesiogiai diktavo visiems politiniams institutams ir valstyb s aparato grandims, kontroliavo, kaip jos vykdo partijos nutarimus. Lietuvos komunist partijos Centro komitetas taip pat buvo svarbi partijos strukt ra, kuri svarst partijos politikos gyvendimimo Lietuvoje klausimus ir pri m sprendimus d l j . LKP(b) CK aparatas tiesiogiai organizavo LKP(b) Centro komiteto ir jo biuro sprendim gyvendim , kontroliavo LTSR administracini ir politini strukt r veikl gyvendinant partijos politik ir tarybiniais pagrindais organizuojant j darb . Kiekviena LKP(b) CK aparato grandis buvo steigiamas konkre iai partijos politinei, ideologinei, organizacinei ar kitai veiklai organizuoti ir vykdyti, VKP(b) politikai tam tikroje srityje gyvendinti. LKP(b) Centro komitete buvo steigti strukt riniai padaliniai (skyriai ir sektoriai), kurie tur jo priffi r ti tam tikr visuomen s gyvenimo sfer , diktuoti –i srit administravusioms institucijoms ir kontroliuoti j veikl .

1940 m. spalio m nes buvo sudaryti Organizacinis-instruktori , Kadr , Agitacijos ir propagandos, Mokykl , fiems kio, Pramon s ir transporto skyriai, Ypatingasis ir Finansinio ir kio sektoriai. Organizacinis-instruktori skyrius buvo steigtas partijos organizacinei veiklai vystyti ir bendrai LTSR administravimo institucij bei visuomen s organizacij prieffi rai atlikti. Jis tiesiogiai priffi r jo LTSR laikinosios Auk–iausios tarybos ir laikin j vykdom j komitet darb , kontroliavo j veikl gyvendinant partijos politikos priemones. Taip pat jis kontroliavo ir kit administravimo staig , pirmiausia Liaudies komisar tarybos, veikl , nors formaliai j prieffi rai buvo patik ta LKP(b) CK sekretoriams. Organizacinis-instruktori skyrius organizavo

pertvarkym , susijusius su tarybin s politin s sistemos ir partijos diktat ros diegimu Lietuvoje, gyvendinim ir kontroliavo, kaip realizuojama partijos politika –ioje srityje. Kadr skyrius buvo steigtas tvarkyti visus partijos funkcionieri ir LTSR administratori atrankos, paskyrimo ir j veiklos kontrol s reikalus. Tai buvo viena i– svarbesni ir partijoje labiausia taking strukt r , kuri, panaudodama partijos kadr politikos ir nomenklat ros sistemos svertus, kontroliavo vis partijos ir administravimo strukt r veikl . Agitacijos ir propagandos skyrius buvo steigtas tam, kad pagal komunist ideologij pertvarkyt visuomen s dvasin gyvenim . Jis tiesiogiai diktavo institucijoms, kurios administravo visuomen s dvasinio gyvenimo sritis, kontroliavo j veikl ir prifi r jo prakti–kai vis LTSR mokslo, kult ros, meno staig ir organizacij , masin s informacijos priemoni darb . Mokykl skyrius buvo steigtas partijos politikai –vietimo srityje gyvendinti ir kontroliuoti, kaip LTSR institucijos ir –vietimo staigos pagal komunistin ideologij pertvarko –vietimo sistem . Skyrius tiesiogiai diktavo TMvietimo liaudies komisariatui, kontroliavo jo ir jam pavaldfi –vietimo staig veikl . LKP(b) CK –akiniai skyriai (fiems kio, Pramon s ir transporto, v liau ó ir Prekybos) buvo steigti tam, kad gyvendint komunist ekonomin politik . Jie diktavo, reglamentavo ir kontroliuoti LTSR –akini liaudies komisariat veikl ir prifi r jo j administruojamas pramon s, transporto, statybos, fiems kio mones, staigas ir organizacijas.

1940 m. spalio m nes LKP(b) CK biuras paskyr skyri ved jus. Karolis Didfiulis (LKP narys nuo 1919 m.) buvo paskirtas fiems kio skyriaus, TMerelis Maiminas (LKP nuo 1922 m.) ó Pramon s ir transporto, Petras Jodelis ó Mokykl , Chaimas Aizenas (LKP nuo 1927 m.) ó Kadr skyriaus ved jais³⁸⁰. Po m nesio Michailas iblys (VKP(b) narys nuo 1924 m.) buvo paskirtas Pramon s ir transporto skyriaus ved ju, o TM Maiminas buvo pervestas Pramon s ir transporto skyriaus ved jo pavaduotojo pareigas³⁸¹. Mokykl skyriaus ved ju gruodfiio m n. buvo patvirtintas Jonas Zdanavi ius (LKP narys nuo 1932 m.)³⁸². Buvo paskirti skyri ved j pavaduotojai. I–TSRS atvyk s komunistas Vladimiras Kurojedovas buvo paskirtas Agitacijos ir propagandos skyriaus ved jo pavaduotoju, o Juozas Grigalavi ius ó Organizacinio-instruktori skyriaus ved jo pavaduotuju³⁸³. 1941 m. vasario 12 d. Ch. Aizenas buvo paflemintas pareigose ó paskirtas LKP(b) CK Kadr skyriaus ved jo pavaduotoju³⁸⁴.

Buvo suformuoti LKP(b) CK skyri padaliniai (sektoriai) ir pasikirta j vadovyb . Organizacinio-instruktori skyriaus Partin s statistikos ir vieningojo partinio bilieto sektoriaus ved ju buvo paskirtas baltarusas Vladimiras Tarasevi ius. Jis atvyko i– Baltarusijos TSR ir buvo darbintas pagal D. TMpikovo rekomendacij . Kadr skyriaus Kadr skaitos sektoriaus ved ja buvo paskirta Kazimiera Ozarskaja, kuri iki tol dirbo Komunistinio internacionalo Vykdomojo komiteto Kadr skyriuje ir kuravo nelegalios LKP kadrus. Partini kadr sektoriaus ved ju tapo Antanas Skardis, Tarybini kadr sektoriaus ved jas ó Juozas Da–kauskas, Pramon s kadr sektoriaus ved jas ó Alfonsas Kudla. Ypatingojo sektoriaus ved ju buvo paskirtas i– TSRS atvyk s rusas

Vasilijus Dolotovas. Propagandos ir agitacijos skyriaus Politin s agitacijos sektoriaus ved ja tapo Marija Chodosait , Partin s propagandos sektoriaus ved jas ó i– TSRS atvyk s rusas Aleksandras Ogarkovas. Finansinio ir kio sektoriaus ved ju tapo Jonas Besparaitis³⁸⁵.

Spalio m nes buvo prad tas formuoti LKP(b) CK skyri ir sektori aparatas, skiriami instruktoriai ir kiti atsakingi partiniai funkcionieriai. Antai gruodffio ó 1941 m. kovo m n. LKP(b) CK biuras patvirtino Propagandos ir agitacijos skyriaus instruktorius Jon Jurevi i , i– TSRS atvykusius Tichon Ko–elev , Dmitrij Laptuchov , Konstantin Svistunov ; Kadr skyriaus instruktori i– TSRS atvykus Grigorij Melnikov ; Organizacinio instruktori skyriaus instruktorius Jon Mikulevi i , Leon Ku insk , i– TSRS atvykus Georgij Jacko; Pramon s skyriaus instruktor Dveir Berzakait ; Finansinio ir kio sektoriaus vyriausi j buhalter Moisej Bergman ir kt.³⁸⁶ Ta pa ia tvarka buvo patvirtinti kit skyri instruktoriai ir kiti atsakingi darbuotojai. Suformavus LKP(b) CK aparat , buvo sudaryta partijos strukt ra, kuri tiesiogiai diktavo LTSR administravimo institucijoms, kontroliavo j veikl gyvendinant partijos politik ir tarybiniais pagrindais organizuojant j darb .

LKP(b) CK sekretoriai buvo auk– iausi partijos vadovai ir LTSR administracijos pareig nai. J veiklos sfera sutapo su komunist partijos politikos sfera. Jie tur jo uftikrinti VKP(b) politikos gyvendinim , partijos diktat ir kontrol toms visuomeninio gyvenimo sritims, kurias jiems buvo pavesta priffi r ti. Sekretoriai diktavo ir kontroliavo tas strukt roms, kurios reguliavo sekretori priffi rim sfer . LKP(b) CK sekretoriai dar didel tak j kontroliuojamoms institucijoms ar organizacijoms, kuri dafnai prilygo, o kartais net vir–ijo –i staig vadov tak . Sekretori kompetencija buvo paskirtyta pagal VKP(b) vadovyb s nustatyt schem . Pirmasis sekretorius A. Snie kus priffi r jo LTSR sovietizavimo ir tarybin s politin s sistemos diegimo procesus, atsak ufl bendr politin partijos diktat visai LTSR administracijai. LKP(b) vadovyb s šspecifikaõ buvo ta, kad nebuvo paskirtas sekretorius flem s kiui. Pagal nevie– susitarim VKP(b) agrarin s politikos gyvendinimas Lietuvoje buvo A. Snie kaus prerogatyva. Antrasis sekretorius I. Meskupas tvark partijos organizacinius reikalus, koordinavo partijos strukt r veikl , kontroliavo partijos politikos mechanizmo veikim , pirmiausia partijos politin diktat ir kontrol administracijai, visuomen s organizacijoms. Sekretorius kadrans N. Gridinas tvark visus kadr reikalus. Jis priffi r jo, kaip komunistai darbinami administracin se staigose, kaip kei iama administracijos sud tis, formuojama tarybin biurokratija ir jos auk– iausias sluoksnis ó nomenklat ra. Pagal VKP(b) susiklos iusi tradicij kadr sfera buvo svarbiausia partijos veiklos dalis, kuris uftikrino partijos politikos mechanizmo funkcionavim , partijos diktat ir kontrol visoms politin ms strukt roms ir visuomen s organizacijoms. D l biurokratinio valdymo tipo Taryb S jungoje nuo J. Stalino laik sigal jo praktika, kad partij ir valstyb vald tas, kas savo rankose telk kadr reikalus. D l to sekretorius kadrans buvo viena i– svarbiausi fig r partin je ir valstybin je hierarchijoje. TSRS

okupuotose ir prijungtose valstybėse tai buvo dar ir tas filmogus, kuris realizavo centrinius valdžios diktat ir kontrol vietinei administracijai. Sekretorius propagandai K. Preikšas pagal bolševik tradiciją buvo laikomas partijos ideologu. Suprantama, kad VKP(b) vadovybė nesuteik Lietuvos komunist organizacijai teisės savo nuoforiškai interpretuoti komunistinę ideologiją. LKP(b) galėjo ufsiimti tik komunistinę ideologijos propagavimą, labai retais atvejais ó kai kuri komunistinio teigini pritaikymu vietos lygoms (šaktualizavimuð). Pagrindinis sekretorius propagandai funkcijos buvo organizuoti ir kontroliuoti bolševizmo ideologijos diegimą visuomenei, visuomeninio, pirmiausia dvasinio, gyvenimo srityje politizavimą ir ideologizavimą, partijos ideologinį kontrol visuomenei vedimą ir plitimą. Pramonės sekretoriai turėjo prifi rti VKP(b) ekonomines reformas, kontroliuoti planinį ekonomikos diegimą ir funkcionavimą Lietuvoje. Jie daugiausia dmesio skyr kio plan derinimui, j vykdymo kontrolei, ekonomikos administravimo strukt r ir kio subjekt veiklos prieffirai. Greta visuomeninio gyvenimo srityje prieffiros, CK sekretoriai kontroliavo konkre i LTSR administravimo staig ir visuomenini organizacij veiklą³⁸⁷. Antai A. Sniekus prifi rjo laikinį Aukšausį taryb ir jos Prezidium , Liaudies komisar taryb , Valstybin plano komisij ir 5 liaudies komisariat (Vidaus reikal , Saugumo, Valstybės kontrol s, fiems kio ir TSRS Paruoš liaudies komisariato galotinio valdyb); I. Meskupas ó Valstybin bank , Finans ir Prekybos liaudies komisariat, Ry-i , Upi laivininkyst s ir Geleffinkelio valdybas, profs jung Centrin organizacin biur ir Vartotoj kooperacij ; K. Preikšas - TMvietinio liaudies komisariat , Meno, Kinofikacijos ir Radiofikacijos valdybas, Glavlit , Valstybin leidykl ir TASS'o agent r ; N. Gridinas ó Aukšausį teism , Prokurat r , Teisingumo ir Darbo liaudies komisariat; D. TMpikovas ó Sveikatos apsaugos liaudies komisariat , komjaunimo Centro komitet ir kartu su A. Snieki kontroliavo laikinosios AT Prezidium ; M. iblys ó Pramon s kooperacij , Keli valdyb ir 5 liaudies komisariat (Vietin s pramon s, Maisto pramon s, M sos ir pieno pramon s, Mi-k kio ir Komunalinio kio); P. Jakovlevas ó Fizin s kult ros ir sporto komitet , Hidrometeorologijos tarnyb , Draugij aviacijai ir cheminei gynybai remti (šOsoaviachim ð); Ch. Aizenas ó Socialinio apr pinimo liaudies komisariat ir Valstybinio draudimo staigas. Tarpusavyje pasidalij partijos politikos gyvendinimo sritis ir atitinkamas institucijas, LKP(b) CK sekretoriai ir svarbiausi skyri ved jai savoti-kai pasiskirst takos zonomis. m klostytis praktika, kad joks svarbesnis partijos politikos gyvendinimo tam tikroje srityje ir -i srit administruojan ios staigos reikalas negali bti svarstomas, juo labiau sprendffiamas, jo neaptarus ir nesuderinus su -i srit prifi rin iu (škuruojan iuð) sekretoriumi ar skyriaus ved ju.

Pagal VKP(b) nusistov jusi tvark CK sekretoriai buvo asmeni-kai atsakingi ufl partijos politikos realizavimą j prifi rimoje srityje. Asmenin s atsakomyb s ufl politini spendim gyvendinim priskiriamas vadovams buvo vienas i- svarbesni VKP(b) politikos mechanizmo ir

TSRS biurokratinio valdymo instrument . Tai vert partijos funkcionierius ir administratorius bes lygi-kai, uoliai ir bet kokiomis priemon mis vykdyti partijos nutarimus. Turint omenyje tai, kad totalitarinio reffimo s lygomis politin biurokratija rizikavo b ti represuota ufl nukrypim nuo direktyv ar nepaklusnum , partijos sekretoriai buvo gyvybi-kai suinteresuoti tinkamai ir sklandffiai realizuoti VKP(b) politin vali .

LKP(b) Centro komiteto skyri ved jai buvo ne tik partijos funkcionieriai, bet ir skyriaus priffi rimos srities administratoriai. Jie organizavo j vadovaujamo skyriaus veikl ir siek tiesiogiai kontroliuoti skyriaus priffi rim staig darb . Realios skyriaus ved j , kaip ir viso skyriaus aplamai, galios labai priklaus nuo to, koki tak tur jo LKP(b) CK sekretorius, kuris priffi r jo atitinkam visuomeninio gyvenimo srit . Kiekvienas sekretorius siek , kad jam pavald s skyriai grieffiau priffi r t joms pavest srit ir staig veikl , skatino skyrius ki-tis visus -ios srities reikalus ir vesti visuotin jos priffi r . Antai K. Preik-as nuo 1940 m. vasaros ved grieffit ^{TM}Vietimo liaudies komisariato kontrol ³⁸⁸. Buvo nustatyta tvarka derinti su juo ir LKP(b) CK Mokykl skyriumi visus svarbesnius ^{TM}Vietimo liaudies komisariato sakymus ir aplinkra- ius. Mokykl , Propagandos ir agitacijos skyriai ypa priekabiaii vertino ^{TM}Vietimo liaudies komisariato nutarim ir nurodym ideologin kryptingum . Analogi-kai Pramon s ir transporto skyriaus ved jas M. iblys 1940 m. ruden ved tvark derinti su juo Liaudies komisar tarybos, atitinkam liaudies komisariat nutarim pramon s, prekybos ir transporto nacionalizavimo ir sovietizavimo, -i sri i administravimo, kadr parinkimo ir kitais klausimais, reikalavo pateikti ataskaitas apie komisariat darb , j reguliavimo sferoje veikusi moni veikl (skaitant plan vykdym) ir t.t.³⁸⁹ Partin j hierarchijoje LKP(b) CK skyri ved jai ufl m formaliai flemesn pad t , negu liaudies komisarai. Taciau d l partijos politinio diktato administravimo institucijoms ir jos politikos mechanizmo, jie atliko svarbesn politin vaidmen , ufl m auk-tesn pad t ir tur jo daugiau gali . Realiai liaudies komisarai buvo priklausomi nuo CK skyri ved j , o dafnai netgi nuo eilini skyriaus instruktoriai .

LKP(b) CK skyri ir sektori instruktoriai, kiti atsakingi aparato darbuotojai i- pradffii vykd tik LKP(b) CK vadovyb s aptarnavimo funkcijas. Jie rinko ir teik partijos vadovams informacij apie partijos politikos gyvendinim tam tikroje srityje, -ios srities pertvarkym tarybiniais pagrindais, administravimo institucij ir joms pavaldffii staig , moni ar organizacij veikl , reng vairias pafflymas, retesniais atvejais netgi ruo- LKP(b) CK biuro nutarim projektus. I-pl tus LKP(b) CK aparato diktat ir kontrol administracijai, pasikeit instruktoriai funkcijos. Jie m tiesiogiai priffi r ti konkre ias staigas ar organizacijas ir pretendavo tapo j administratoriais. Instruktoriai tiesiogiai ki-osi visus svarbesnius staig reikalus, pradedant liaudies komisariat nuostat , komisar sakym vairiais veiklos klausimais rengimu, baigiant komisariat ir jiems pavaldffii staig kadr komplektavimu. I-VKP(b) CK aparato LKP(b) CK buvo perkelta praktika pateikti instruktoriais i-nagrini ti, o po to su skyri ved jais suderinti visus liaudies komisariat

rengiamus norminius dokumentus. Ypač tai buvo būdinga skyriams, kurie vykdė ideologines funkcijas (Propagandos ir agitacijos, Mokyklų). Tokia tvarka padėjo stiprinti komunistų partijos politinį diktatą administracijai, suvaržė administravimo institucijų kompetencijas ir galimybes savarankiškai priimti sprendimus institucijų veiklos klausimais.

LKP(b) CK aparatui apraipiant vis daugiau visuomenės gyvenimo sritis, plečiant politinį diktatą institucijoms ir jų veiklos prieflir, partijos struktūros vis labiau kišosi staigū vidaus reikalus ir m dubliuoti jų veiklą.

LKP(b) struktūrų ir partijos aparato plėtimas 1941 m. pavasarį

LKP(b) teritorinį struktūrą po LKP(b) V suvaffiavimo kito daugiausia dėl natūralių priežasčių. TSRS pavyzdžiui steigus didžiuosiuose miestuose administracinius vienetus ó rajonus, buvo sudarytos atitinkamos partijos organizacijos. Vilniaus miesto partinė organizacija buvo suskaidyta 4, Kauno ó 3 rajon organizacijos. Balandžio mėn. LKP(b) CK biuras patvirtino Kauno miesto Lenino ir Stalino rajon komitetų sudėtį³⁹⁰. Antai Lenino rajono komiteto pirmuoju sekretoriumi tapo Vaclovas Supranas, antruoju ó pradži Kauno miesto laikinojo vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas Michailas Koriaginas (Michail Koregin), o nuo gegužės mėn. ó Via eslavas Goriunovas (Ve eslav Goriunov), nariais ó karinės gamyklos partijos organizatorius Aleksandras Kuriatnikovas (Aleksandr Kuriatnikov), Nemuno laivininkystės partijos organizatorius Stepanas Dobromudrovos (Stepan Dobromudrov), kariuomenės pulko komisaras B. Pinesas (B. Pines) ir partijos instruktor Chana Geronavičiūtė. Spalio rajono komiteto pirmasis sekretorius buvo Stasys Tėkevičius, nariais ó komiteto Organizacinio instruktorio skyriaus vedjas Nachmanas Gordonas, Kadrų skyriaus vedjas Solomonas Atamukas, Propagandos ir agitacijos skyriaus vedjas Jonas Karduėvičius, kariuomenės brigados komisaras L. Susalinas (L. Susalin) ir Vidaus reikalų liaudies komisariato darbuotojas Adomas Godliauskas.

1941 m. pavasarį buvo plečiamas pirminis organizacijų tinklas, steigiamos naujos komunistų organizacijos. Antai reorganizavus Vidaus reikalų liaudies komisariatų du komisariatus atitinkamai buvo pertvarkyta ir pirminė partinė organizacija. Buvo steigta nauja Valstybės saugumo liaudies komisariato partinė organizacija. LKP(b) CK biuras gegužės mėn. patvirtino A. Godliauskos sekretoriumi³⁹¹.

Nor ma apraipinti visas visuomeninio gyvenimo sritis ir jas administruojančias staigas, komunistų partija 1941 m. pavasarį sparčiai plėtė savo aparato struktūrą ir didino ten dirbusių žmonių skaičių. VKP(b) pavyzdžiui LKP(b) Centro komitete kovo mėn. Pramonės transporto skyrius buvo reorganizuotas du skyrius: Pramonės ir Transporto, sudaryti nauji Maisto pramonės ir Karinis skyriai³⁹². Transporto skyriaus vedu buvo paskirtas iš TSRS atvykęs rusas Michailas Perovas. Buvo išplėsta iki tol veikusių skyrių struktūra, steigti nauji sektoriai. Plečiant aparato struktūrą, buvo didinamas ten dirbusių žmonių skaičius.

Toks pat procesas vyko ir flemesn se partijos strukt rose, kurios kopijavo LKP(b) Centro komiteto sandar , jo strukt rini padalini funkcijas. LKP(b) CK pavyzdffiu visuose miest komitetuose buvo numatyta vesti sekretoriaus kadrams pareigyb , o visuose miest ir apskri i komitetuose suformuoti kadr skyrius³⁹³. Kopijuojant LKP(b) CK strukt r , miest ir apskri i komitetuose buvo taip pat sudaryti Kariniai, Pramon s-transporo skyriai, numatyti j etatai³⁹⁴.

1941 m. pavasar VKP(b) vedus pramonini miest partijos organizacij komitet sekretori pramonei pareigyb , tas pats buvo padaryta ir Lietuvoje. LKP(b) CK biuras kovo 768 d. pasky Antan Petravi i Kauno, o Aleks Kazlausk ó TŲauli miesto komitet sekretoriais pramonei³⁹⁵. Kadangi komunistams labai tr ko tinkam flmoni , LKP(b) CK biuras kreip si VKP(b) CK atsi sti komunist Vilniaus miesto komiteto sekretoriaus pramonei pareigoms.

Ple iant partijos aparat , formavosi partijos biurokratija. Ji sudar naujosios tarybin s biurokratijos sluoksn , kuris LTSR administratori hierarchijoje ufl m auk-t pad t ir pagal savo tak buvo takingiausia biurokratijos grupuot . Skirtingai nuo administracin s (vadinamosios valstybin s), technokratin s (vadinamosios kin s) ir kit besiformuojan i biurokratijos grupi , kurios buvo nevienalyt s partiniu ir ideologiniu atffvilgiu, partijos biurokratija buvo politi-kai ir ideologi-kai vieninga. J siejo bendri tikslai gyvendinti partijos politik ir tvirtinti partijos politin diktat visuomnei. Joje vyravo pagrindin s LKP aktyvistai, kuriuos jung bendra ilgamet prie-valstybin veikla ir joje susiklost neformal s ry-iai, buv svarbesni ufl formalius hierarchinio pavaldumo ry-ius. TŲ grup sudar naujosios tarybin s biurokratijos branduol , i- jos buvo parenkami flmon s vadovaujan ius postus LTSR administracijoje. Partijos biurokratija buvo sudar elitin grup , kuri dafnai nesiskaityti su jai nepriklausiusiais administratoriais. I-skirtin pad tis leido netgi flem pad t biurokratijos hierarchijoje ufl musiems komunistams nepaklusti auk-t pad t turintiems administratoriams, jeigu pastarieji nepriklaus partijai.

LTSR administracinio sektoriaus plėtimas 1940 m. rugsėjo – 1941 m. birželio mėn.

Okupacin valdffia gal jo formuoti ir pl sti LTSR administravimo sektori dviem b dais: arba visi-kai sugriaudama Lietuvos Respublikos institucij sistem ir prakti-kai tu-ioje vietoje steigdama nauj , arba transformuodama Lietuvos Respublikos biurokratin organizacij tarybin . Pirmuoju atveju okupacin valdffia b t nei-vengiamai dezorganizavusi Lietuvos valdym , kadangi realiai ji nepaj g greitai sudaryti visi-kai nauj administravimo aparat ir pakeisti vis Lietuvos valdininkij tarybine biurokratija. Gi netur dama biurokratin s organizacijos, komunist partija neb t gal jusi gyvendinti savo politikos Lietuvoje. Lietuvos sovietizavimo politik tekt atitid ti, kol bus sudarytas jos mechanizmas. D l politini prieflas i ir praktini valdymo i-skai iavim TSRS valdffiai nebuvo naudinga panaikinti visi-kai sugriauti buvusios Lietuvos Respublikos biurokratin organizacij . Lietuvos Respublikos valdymo sistemos transformavimas tarybin sudar prielaidas laipni-kai, per tam tikr pareinam j laikotarp ir nedezorganizuojant kra-to

valdymo, pakeisti Lietuvos valdymo organizacij ir valdininkij TSRS valdymo ir administravimo sistema ir tarybe biurokratija. Toks b das atitiko politinius, ideologinius ir praktinius komunist partijos interesus. Jis sl p okupacij , pad jo sudaryti okupacin s valdflios ir jos institut sistemos legalumo, valdymo perimamumo sp d . Komunistai i–karto gal jo panaudoti Lietuvos institucijas savo politikai gyvendinti pakeit j vadovyb ir ved jose savo diktat ir kontrol . Prakti–kai daugelis Lietuvos staig gal jo b ti i–saugotis ir transformuotos tarybines pakeistus j ufdavinius, funkcijas, kompetencij ir pavaldum . Tokiu pat b du buvo galima laipsni–kai, per tam tikr laikotarp pakeisti biurokratijos sud t . Komunist partija gal jo greitai pakeisti Lietuvos auk–t j biurokratij savo politinio pasitik jimo administratoriais ir i– j sudaryti tarybin s biurokratijos sluoksn , kuris organizuot institucij veikt ir nukreipt j partijos politikai gyvendinti. Tai sudar galimybes kuriam laikui palikti staigose kvalifikuot , bet okupaciniam reffimui nelojali valdininkij , subordinuoti j komunist politinio pasitik jimo administratoriams ir priversti veikti pagal j nurodymus. Kadangi komunistai tur jo labai maflai flmoni , tinkam administraciniam darbui, ir jiems reik jo laiko parinkti ir parengti tinkamus asmenis, tai buvo vienintelis prakti–kai manomas b das pakeisti biurokratijos sud t nedeorganizavus LTSR administracin s sistemos ir nesuk lus administracinio chaoso. Taip gal jo b ti suderinti suderinami komunist interesai sudaryti okupacinei valdfliai politi–kai i–tikim , paklusni ir disciplinuot , bet tuo pa iu metu ir profesionali , sugabena i tinkamai atlikti administracin darb biurokratij . Lietuvos Respublikos institucij transformavimas tarybines sudar prielaidas laipsni–kai, bet pakankamai spar iai sudaryti okupacin s valdflios ir komunist partijos politikos mechanizm , panaudojant vietin s biurokratijos organizacij ir nedeorganizuojant aneksuoto kra–to valdymo. Tokiais i–skai iavimais LTSR administravimo sektorius buvo kuriamas naikinant tik tuos Lietuvos Respublikos politinius institutus, kurie neatitiko tarybin s politin s sistemos ir totalitarinio reffimo pagrind ; pertvarkant ir TSRS politinei sistemai pritaikant tas staigas, kurias komunist partija gal jo panaudoti savo politikai ir priderinti prie savo valdflios mechanizmo; steigiant naujus TSRS valstyb s aparato elementus, kurie funkcionavo Taryb S jungoje ir koki iki tol nebuvo Lietuvoje. Daugelis Lietuvos Respublikos staig , tik kitais pavadinimais ir pakeitus j ufdavinius ir funkcij politin turin , buvo jungtos LTSR administravimo sistem . Apib dindamas LTSR administravimo sistemos formavimo proces , LTSR laikinosios Auk– iausios tarybos Prezidiumo pirmininkas J. Paleckis pabr fl , kad šm s tarybinio aparato sudarymo ypatyb buvo ta, kad mes gavome sen burfluazin s Lietuvos valstyb s aparato palikim . Tai tur jo ir teigiamas ir neigiamas puses. Teigiama buvo tai, kad legaliu keliu per j i– burfluazin s santvarkos tarybin , mes gal jome pasinaudoti jau esan io aparato darbu ir jo kadrais, nereik jo visk i–pagrind formuoti. Pakeit me valstyb s aparato vadovyb ir gal jome j pertvarkyti naujiems ufdaviniams. Bet kartu su senu aparatu mes per m me jo tr kumus, jo atotr k nuo masi , nuo liaudies interes , naujo gyvenimo ir

jo uždavini nesupratim i–buvusi valdinink pus sī ū³⁹⁶ Pana–iai pad t vertino LTSR Liaudies komisar tarybos pirmininkas M. Gedvilas, LKP(b) CK pirmasis sekretorius A. Snie kus ir kiti auk–ti administratoriai³⁹⁷. Tiesa, komunistai pasteb jo, kad toks administravimo sekatoriaus formavimo b das suk l partijai nemaflai politini ir ideologini problem , gerokai rimtesni , negu tos, kurias min jo J. Paleckis. D l Lietuvos biurokratin je organizacijoje nusistov jusi veiklos princip , profesin s veiklos standart , biurokratin s hierarchijos ir valdinink dalies nelojalumo okupacinei valdfliai LKP(b) strukt roms buvo sunku pajungti administravimo staigas savo diktatui ir paversti jas partijos politikos mechanizmo elementu³⁹⁸. Neffl rint to, partijos vadovai ai–kiai suvok , kad nebuvo kito kelio greitai sudaryti administracin sektori , kuris paj g gyvendinti Lietuvos sovietizavimo politik .

Pagrindiniai Lietuvos pilietin s visuomen s ir valstyb s politiniai institutai buvo panaikinti 1940 m. vasar . Okupacin valdflia paleido visas nekomunistines politines partijas ir organizacijas, Lietuvos Respublikos Seim , Valstyb s taryb , kitus institutus. Ruden buvo spar iai likviduojamos institucijos, kuri komunistai negal jo pritaikyti prie tarybin s politin s sistemos, komponuoti partijos valdflios mechanizm ir TSRS valdymo ir administravimo sistem .

TSRS valdflia siek sudaryti regimyb , kad vietin s politin s j gos kei ia Lietuvos politin sistem ir administravimo organizacij , d l to ji neafi–avo savo vaidmens –iame procese ir sl p , kad Lietuvos institucijos buvo panaikintos VKP(b) ir kit TSRS valstyb s institucij sprendimu. Lietuvos Respublikos staig likvidavimo tariamai LTSR valstyb s valia ir jos institut vardu tvarka tur jo palaikyti LTSR suvereniteto ir vietin s administracijos savaranki–kumo regimyb .

LTSR Ministr taryba liepos 26 d. paleido Valstyb s taryb ³⁹⁹. Rugpj io 2 d. buvo panaikinta Vyriausyb s galiotinio Vilniaus miestui ir kra–tui staiga, rugpj io 7 d. ó Klaip dos reikalams komisija, o rugpj io 9 d. ó Perkeliamoji komisija⁴⁰⁰. Buvo panaikinti tie Lietuvos Respublikos teism sistemos organai, kuri refflmas negal jo panaudoti savo tikslams. LTSR Liaudies komisar taryba rugs jo 26 d. panaikino Vyriausi j tribunol ir Apeliacijos r mus⁴⁰¹. 1941 m. sausio 9 d. buvo likviduotos ipotekos staigos ir j turtas perduotas laikiniesiems vykdomiesiems komitetams⁴⁰².

TSRS konstitucija teisinio s jungini valdymo organ prerogatyvas vadovauti, organizuoti ir valdyti visuomen s gyvenimo sritis. J kompetencijai buvo priskirtos ufsienio, gynybos, finans ir kredito, transprto ir ry–i bei kitos sritys. D l to buvo panaikintos tos Lietuvos staigos, kurios kompetencij ir funkcij per m TSRS centrin s valdymo institucijos.

Pagal LTSR konstitucijoje deklaruot LTSR kompetencij ir jos administravimo institucij schem , jos administracija negal jo tvarkyti joki gynybos ir ufsienio reikal . D l to buvo panaikintos –ias sritis administravusios fflybos. Likviduojant Lietuvos Respublikos kariuomen , buvo panaikinta Gynybos ministerija. Rugpj io 9 d. buvo likviduota Ufsienio reikal ministerija, o

rugpjūčio 10 d. buvo paskelbta, kad sustabdomas vis Lietuvos Respublikos pasiuntinybių ir konsulatų ufsienyje veikimas⁴⁰³. Pafleidffiant Lietuvos Respublikos kaip tarptautin s teis s subjekto teises, j kilnojam ir nekilnojam turt bei dokumentus pasisavino Taryb S junga. Lietuvos Respublikos pasiuntinybi personalui buvo liepta gr fti aneksuot Lietuv . Rugs j o m n. pradffioje buvo ufdarytos ufsienio valstybi pasiuntinyb s Kaune. Kadangi ufsienio prekyba Taryb S jungoje buvo vykdoma valstybinio monopolio pagrindu ir ji priklaus TSRS kompetencijai, rugpjūčio 24 d. buvo panaikinti LTSR Finans ministerijos Ufsienio prekybos ir Muitin s departamentai⁴⁰⁴. Visos Lietuvos Respublikoje veikusios muitin s su j turtu atiteko TSRS Ufsienio prekybos liaudies komisariato Vyriausiajai muitini valdybai.

LTSR administracijos centrini institucij sistema buvo formuojama pagal Taryb S jungai bendr schem . Formalios kompetencijos ir pavaldumo prasme staigos buvo suskirstytos LTSR administracinio sektoriaus grandis, kurios tvark Lietuvos TSR kompetencijai priskirtus reikalus ir buvo pavaldffios LTSR Liaudies komisar tarybai, bei eksteritorialumo principu veikian ius TSRS valdymo organ padalinius. Pastarieji tur jo prerogatyvas administruoti tas sritis, kuri valdymas buvo priskirtas TSRS kompetencijai.

Nacionalizavus bankus bei kredito mones ir jungus jas viening TSRS finans bei kredito sistem , TSRS per m j valdym . VKP(b) Centro komitetas ir TSRS Liaudies komisar taryba spalio 3 d. pri m nutarim d l TSRS bank kontor steigimo Lietuvos TSR. Pagal j Lietuvos bankas buvo pertvarkytas TSRS Valstybinio banko Lietuvos respublikin kontor⁴⁰⁵. LKP(b) CK biuras gruodffio 20621 d. paskyr Aleksandr Drobn kontoros valdytoju⁴⁰⁶. Jo pavaduotoju tapo i– TSRS atvykus komunistas Vasilijus U–akovas⁴⁰⁷. I– nacionalizuot Tarptautinio, kio ir Vilniaus miesto bank buvo kurtas LTSR Komunalinis bankas, pavaldus TSRS centriniam komunaliniam bankui⁴⁰⁸. LTSR Liaudies komisar taryba lapkriio 23 d. banko valdytoju paskyr Jack Sondeck , jo pavaduotoju ó Jurg Grabausk , o v liau ó ir Andrej Jer–ov . Buvo steigta TSRS fiem s kio banko Lietuvos respublikin kontorai, kuriai perduoti nacionalizuoti fiem s kio ir Kooperacijos bankai⁴⁰⁹. LTSR LKT lapkriio 29 d. paskyr Broni Bieliuk banko valdytoju, o LKP(b) CK biuras 1941 m. balandffio 2 d. patvirtino j pareigose. Jo pavaduotoju buvo paskirtas i–TSRS atvykus komunistas Fiodoras Kovryga⁴¹⁰. Vietoje Komercijos banko 1941 m. sausio 16 d. buvo steigta TSRS Pramon s banko Lietuvos respublikin kontora⁴¹¹. Jos valdytoju komunistai i– pradffi paskyr nepartin Alf Lukait , o v liau ó i– TSRS atvykus komunist Samuil Mov–ovi i⁴¹². LTSR bankai buvo paversti TSRS bank teritoriniais ir strukt riniais padaliniais.

Taryb S jungoje transporto ir ry–i sri i valdymas buvo priskirtas s jungini valdymo organ kompetencijai. jungus Lietuvos transporto ir ry–i mones viening ir centralizuotai valdom TSRS transporto ir ry–i sistem , buvo pertvarkytas j valdymas. LTSR Liaudies

komisar taryba rugpjūčio 27 d. panaikino Susisiekimo ministerij⁴¹³. TSRS Susisiekimo liaudies komisariatas perėmė Lietuvos geležinkelius, garvežius ir vagonų remonto dirbtuves, o TSRS Rytų liaudies komisariatas – telefono ir telegrafo linijas. Geležinkelio transportui administruoti buvo sudaryta Respublikinė geležinkelių valdyba. Nacionalizavus privačias transporto bendroves, įrengė garlaivius perėmė TSRS Jūrų laivyno liaudies komisariatas, o upių laivyną – TSRS Upių laivyno liaudies komisariatas⁴¹⁴. Upių laivynui administruoti buvo steigtas TSRS Upių laivyno liaudies komisariato struktūrinis padalinys – LTSR Valstybinis upių laivininkystės. LTSR administracijai buvo patikėta tvarkyti tik auto transporto sritį.

TSRS Paruošimo liaudies komisariatui steigus savo padalinį Lietuvoje, LKP(b) CK biuras 1940 m. gruodžio mėn. organizavo TSRS Paruošimo liaudies komisariato galutinio valdybą Lietuvos TSR, patvirtino jos struktūrą ir etatą, išrašė ir paskyrė Bronislav Leon-Pušin jos galotiniu⁴¹⁵. LTSR Liaudies komisariatyba po dviejų mėnesių išleido komunistų partijos ir TSRS valdymo institucijos sprendimams analogiškus aktus⁴¹⁶. Po to, kaip LKP(b) CK biuras 1941 m. sausio 23 d. paskyrė B. Leon-Pušin finansinio liaudies komisaru, TSRS Paruošimo liaudies komisariato galotiniu buvo paskirtas Kazys Banys⁴¹⁷. Liaudies Komisariatyba 1941 m. vasario 13 d. nutarimu priėmė tokį patį sprendimą ir paskyrė Kaz Ban galotiniu⁴¹⁸. Jo pavaduotoju tapo iš TSRS atvykęs komunistas Nikolajus Volfas⁴¹⁹.

Dėl centralizuoto valdymo daugelis TSRS liaudies komisariatų siekė turėti savo ir jų srityje buvusių staig teritorinius padalinius aneksuotoje Lietuvoje, kurie veiktų nepriklausomai nuo LTSR administracijos kaip eksteritorialios, TSRS valdymo institucijoms tiesiogiai pavaldžios struktūros. Tokiais sumetimais TSRS liaudies komisariatams steigė savo galotinius tarybas, vairių staig padalinius. Antai, TSRS Pramonės liaudies komisariatas steigė savo kontorą šioje Sojuzutilo padalinį Lietuvoje – LTSR respublikinį šioje Sojuzutilo kontorą. LTSR Liaudies komisariatyba gruodžio 17 d. perdavė kontorai nacionalizuotus geležies laužus, makulatūrą ir kitus antrinius žaliavų punktus⁴²⁰. Panašiai, TSRS Paruošimo liaudies komisariatui nutarus steigti Visas junginio susivienijimo Centrinę grupę paruošimo (šioje Centrozagotzerno) kontorą padalinį Lietuvoje, LTSR liaudies komisariatyba 1941 m. vasario 12 d. organizavo respublikinį kontorą ir 40 jos paruošimui į punktus bei bazes visoje Lietuvos teritorijoje⁴²¹. šioje Centrozagotzerno Lietuvos respublikinei kontorai buvo perduoti iki tol Vartotojų kooperacijos su jungiai priklausę grūdų elevatoriai, kooperatyvų su jungė šioje Linas⁴²².

TSRS valdymo institucijų teritoriniai padaliniai Lietuvoje buvo baigti formuoti 1941 m. pavasarį. Jie veikė eksteritorialumo principu. LTSR Liaudies komisariatyba turėjo mažai svertų jų veiklai kontroliuoti. Realiai jas galėjo prifi rti tik LKP(b) centro komiteto biuras, kuris turėjo politinio ir administracinio poveikio joms priemones.

Taryb S jungos valdffia steng si sudaryti regimyb , kad ji atstovauja vadinamiems s jungos subjektams ó respublikoms, tod l steig j atstovybes Maskvoje. Tai buvo formalios strukt ros, kurios nevaicino jokio politinio ir administracinio vaidmens. LTSR Liaudies komisar taryba spalio 25 d. sudar Lietuvos TSR atstovyb prie TSRS Liaudies komisar tarybos⁴²³. LKP(b) CK biuras paskyr komunist Povil Rotomsk einan iu nuolatinio LTSR atstovo prie TSRS LKT pareigas, o Liaudies Komisar Taryb formino – sprendim ⁴²⁴.

Pagal TSRS valdymo model ir biurokratin s organizacijos schem Lietuvos TSR buvo steigiamos institucijos konkre ioms visuomen s gyvenimo sritims administruoti.

Siekdama suformuoti visuomen s ideologinio indoktrinavo ir ideologin s kontrol s aparat , TSRS valdffia steig administracines staigas, kurios tur jo reglamentuoti ir kontroliuoti spaudos ir masin s informacijos priemoni veikl . LTSR liaudies komisar Taryba rugs jo 5 d. reorganizavo Vidaus reikal ministerijos spaudos ir draugij skyri Vyriausi j literat ros ir leidykl valdyb prie LTSR LKT⁴²⁵. LKP(b) CK biuras rugs jo 11 d. valdybos pagrindu steig Vyriausi j literat ros valdyb prie LTSR LKT (šGlavlit ō)⁴²⁶. Valdyba tur jo kontroliuoti spaudos leidini turin ir neleisti reik-tis politinei opozicijai, komunistinei pasaul ffi rai ir ideologijai prie-ingoms mintis. Glavlitas buvo komunistin s cenz ros organas, kuris tur jo uflkirsti keli bet kokiai komunistin s sistemos, valdffios ir politikos kritikai, neleisti skelbti ir skleisti lietuvi tautos pasiprie-inimo okupacijai ir komunistiniam reflimui id j . Jis buvo svarbus visuomen s ideologin s kontrol s organas, TSRS represinio ir ideologinio aparato elementas.

Siekiant reglamentuoti masin s informacijos priemoni veikl , LKP(b) CK biuras spalio 21 d. nutar steigti Radiofikacijos ir radiofonijos komitet ⁴²⁷. LTSR Liaudies komisar taryba savo nutarimu legalizavo – sprendim ir reorganizavo Valstybin radiofon Radiofikacijos ir radiofonijos komitet prie LTSR LKT⁴²⁸. Komiteto pirmininku biuras paskyr Juozap Banait , jo pavaduotoju ó komunist Emanuel Cirinsk . Komitetas tur jo atlikti visuomen s ideologinio indoktrinavimo ir kontrol s funkcijas. Jis buvo TSRS valstyb s ir komunist partijos ideologinio aparato organas.

TSRS valdffia steig staigas, kurios tur jo sovietizuoti visuomen s dvasin gyvenim . LTSR Liaudies komisar taryba gruodffio 30 d. steig Meno reikal valdyb prie LTSR LKT ir paskyr Petr Juodel jos vir-ininku⁴²⁹. Po trij m nesi LKP(b) CK biuras patvirtino – nutarim ⁴³⁰. Kadangi Meno reikal valdyba veik liaudies komisariato teis mis, laikinosios Auk-iausios tarybos Prezidiumui balandffio 3 d. saku legalizavo jos pad t LTSR auk-iausioje administracijoje, o balandffio 14 d. paskyr M. Me-kauskien valdybos vir-ininke⁴³¹. Valdyba tur jo sovietizuoti visuomen s dvasin gyvenim , pagal komunist ideologij j interesais ir tiklais organizuoti, reglamentuoti ir kontroliuoti meno staig , k rybini organizacij ir meno koletyv veikl , priffi r ti menin k ryb . Norint organizuoti, reglamentuoti ir kontroliuoti kinofikacijos staig

veikl ir kino produkcijos platinim , spalio 25 d. buvo steigta Valstybin kinofikacijos valdyba⁴³². Valdybos virininku buvo paskirtas iTSRS atvyk s Aleksandras Prokonovas. T pa i dien buvo steigta Valstybin respublikin kontora šGlavkinoprokatō, kuri buvo pavaldi Kinematografijos reikal komitetui prie TSRS LKT ir tur jo monopolin teis nuomoti kino filmus Lietuvoje. Buvo vestas TSRS valstyb s monopolis kino produkcijai ir uftikrinta, kad Lietuvoje b t rodomi tik valdffios leidffiami filmai.

Suvalstybinus sporto ir fizin s kult ros organizacijas ir draugijas, buvo steigtas administracinis aparats j veiklai organizuoti ir reglamentuoti. LKP(b) CK biuras rugs jo 26 d. nutar steigti Fizin s kult ros ir sporto komisij prie LTSR LKT ir paskyr Aleksiej TŲman jos pirmininku, o Vinc Petron ō pavaduotoju⁴³³. LTSR Liaudies komisar taryba gruodffio 17 d. legalizavo biuro sprendim ir organizavo Respublikin fizin s kult ros ir sporto komitet⁴³⁴. Komiteto pirmininku buvo paskirtas A. TŲmanas, pavaduotojais ō V. Petronis ir iTSRS atvyk s TŲoma Kapeliu-nikas. Kovo m n. -ie pavaduotojai buvo atleisti i-pareig ir j vietoje paskirtas Ivanas iudimovas⁴³⁵.

Taryb S jungoje buvo ypa i-pl tota ekonomikos valdymo sistema. D l visuotinio gamybos priemoni suvalstybinimo, valstybin s nuosavyb s koncentravimo valdffios ir valdymo strukt rose ir -ia nuosavybe disponavusi valdytoj rankose, susiformavo milffini-kas ir daugiapakopis ekonomikos valdymo aparatas. Buvo siekiama centralizuotai planuoti, valdyti ir reglamentuoti visus ekonominius procesus. Nor ta vesti visuotin centralizuot kio planavimo, paskirstymo ir apskaitos sistem , kontrolioti kio subjekt veikl ir visas gamybos proceso grandis. Lietuvos TSR buvo perkelta analogi-ka valdymo sistema ir ja atitinkanti biurokratin organizacija.

Siekiant vesti centralizuot kio apskait , buvo steigta speciali strukt ra, pavaldi TSRS Valstybinio plano komisijos Centrin s liaudies kio apskaitos valdybai. LTSR Liaudies komisar taryba gruodffio 17 d. organizavo Respublikin liaudies kio apskaitos valdyb⁴³⁶. Ji tur jo nuo 1941 m. sausio 1 d. vesti unifikuot centralizuot kio apskait ir atskaitomyb bei kontroliuoti, kaip j vykdo staigos ir organizacijos. Valdyba tur jo savo teritorinius padalinius visose apskrityse ō kio apskaitos inspekcijas. Domas Micuta buvo paskirtas laikinai eiti Respublikin s liaudies kio apskaitos valdybos virininko pareigas. Pagal TSR ekonomikos valdymo organ schem buvo pertvarkytos staigos, kurios organizavo, reglamentavo ir kontroliavo suvalstybint energetikos ir kuro moni veikl . Spalio 10 d. buvo steigta LTSR Energijos valdyba prie Komunalinio kio liaudies komisariato⁴³⁷. LKP(b) CK biuras ir LTSR LKT 1941 m. balandffio 14 d. reorganizavo valdyb Vyriausi j energijos valdyb prie LTSR LKT⁴³⁸. Valdybai buvo perduotos nacionalizuotos elektros mon s, j transporto ir paskirstymo tinklai, kuri valdyti neper m TSRS liaudies komisariatai. 1940 m. spalio 16 d. buvo steigta Vyriausioji kuro valdyba prie LTSR LKT

⁴³⁹. Jurgis Vidmantas buvo paskirtas laikinai eiti Valdybos viršininko, o iš TSRS atvykęs Vasilijus Nesvitas – jo pavaduotojo pareigas. 1941 m. gegužės mėn. J. Vidmantas pakeitė Vaitiekus Palevičius⁴⁴⁰. Kuro valdybai buvo perduotas Valstybinis durpių trestas su visomis jam pavaldžiomis montomis, kuris iki tol priklausė Vietinės pramonės liaudies komisariatui, ir steigta nauja Anglių kontora⁴⁴¹.

Nacionalizavus automobilius ir auto transporto įmones, buvo sudaryta struktūra joms administruoti. LTSR Liaudies komisariatų taryba spalio 3 d. steigė Valstybinio auto remonto, susisiekimo ir transporto trestą prie Komunalinio kio liaudies komisariato. Trestui buvo perduotos 5 nacionalizuotos auto transporto bendrovės ir visos autobusų stotys. 1941 m. balandžio 14 d. trestas buvo pertvarkytas Auto transporto valdyba prie LTSR LKT⁴⁴². Valdyba turėjo organizuoti ir reglamentuoti keleivinio ir krovininio auto transporto įmones transporto remonto ir apšilimo bazes ir gamybos dirbtuves.

Visos prie LTSR Liaudies komisariatų tarybos steigtos valdybos praktiškai veikė liaudies komisariatų teisėmis. Iki reorganizavimo jos dažniausia buvo liaudies komisariatų struktūriniai padaliniai. Reorganizavus jas savarankiškas staigas, LTSR administracinis sektorius buvo išplėstas ir suskaidytas smulkesnes administracines struktūras. Buvo susiaurinta jų veikimo sritis, susmulkintos administracinės funkcijos. TSRS valdžia tikėjosi, kad išplėstus ir susmulkinus administravimo sektorių, staigos pajėgs visiškai apimti joms pavestas sritis ir pertvarkyti jas tarybiniais pagrindais. Pagal komunistus, biurokratinės organizacijos plėtimas ir jos grandžių smulkinimas turėjo padėti efektyviai valdyti ir sovietizuoti okupuotą kraštą.

Buvo steigtos smulkios staigos, kurios priklausė administravimo staigų sistemai ir tvarkė labai siaurą sritį. TSRS Liaudies komisariatų taryba 1941 m. sausio 6 d. steigė LTSR Hidrometeorologijos tarnybą⁴⁴³. LTSR LKT balandžio 24 d. steigė Blankams gaminti kontorą, kuri turėjo aprūpinti LTSR staigas apskaitos dokumentacijos blankais, atitinkančiais Tarybų Sąjungoje naudojamus blankų formas⁴⁴⁴. Pagal TSRS Liaudies komisariatų tarybos nutarimą buvo reorganizuoti Vyriausieji matavimai, saikavimas, svarstyklės ir prabavimo rėmai, buvę LTSR Finansų liaudies komisariato filioje. Buvo steigta TSRS Matavimo ir matuojamųjų prietaisų komiteto galotinio valdyba prie LTSR LKT ir Prabavimo rėmai prie LTSR Finansų liaudies komisariato⁴⁴⁵. Viktoras Budzys buvo paskirtas TSRS Matavimo ir matuojamųjų prietaisų komiteto galotiniu prie LTSR LKT. Pagal TSRS Liaudies komisariatų tarybos 1941 m. balandžio 19 d. nutarimą, LTSR Vietinės pramonės liaudies komisariato Geologinės grupės bazėje buvo organizuota Geologijos reikalų komiteto prie TSRS LKT Lietuvos geologijos skyrius⁴⁴⁶.

LTSR centrinė staigų struktūra iš esmės buvo baigta formuoti 1941 m. lie mėn. Buvo sudarytas administravimo sektorius, kuris aprūpino pagrindines Lietuvos gyvenimo sritis ir galėjo jas pertvarkyti tarybiniais pagrindais. Tačiau administracijos formavimo procesas tuo nesibaigė. TSRS

valdžia toliau plėt LTSR administravimo sektori ir smulkino jo grandis. Tuoos struktūros pertvarkymus labiausiai nulėmė TSRS valdymo aparato struktūriniai pokyčiai. Tačiau, kitaip negu anksčiau, tokos turėjo ir tai, kad LTSR administracijoje pasireikė TSRS biurokratijai būdinga tendencija maksimaliai išsiplėsti.

Tarybų Sąjungoje totalitarinio režimo sąlygomis, ypač priekario metais, buvo didinamas valstybės organizacinis vaidmuo, diktatas ir kontrolė visoms visuomenės gyvenimo sritims. Dėl to sparčiai išbujojo biurokratinė sistema. TSRS liaudies komisariatų skaičius išaugo nuo 18 iki 40, padaugėjo joms pavaldžių administravimo staigų ir jose dirbusių žmonių⁴⁴⁷. Valdymo ir administravimo sistemos augimą skatino ir pati biurokratija. Siekdama realizuoti politinius ir korporatyvinius interesus, pirmiausia sustiprinti savo viešpatavimą ir privilegijuotą padėtį valstybėje ir visuomenėje, TSRS biurokratija plėtė savo organizaciją ir didino jos vaidmenį visuomenės gyvenime. Lietuvoje perkopus totalitariniam režimui būdingo valdymo modelio ir biurokratinę organizaciją, mums reikėtų biurokratinio aparato augimo ir maksimalaus išsiplėtimo tendencija. LTSR administracijos vadovybė mums plėsti staigas ir didinti jose dirbusių žmonių skaičių.

TSRS Vidaus reikalų liaudies komisariatų suskaidyti į du komisariatus, buvo pertvarkytas ir LTSR Vidaus reikalų liaudies komisariatas. LKP(b) CK biuras 1941 m. kovo 6 d. reorganizavo komisariatų Vidaus reikalų ir Valstybės saugumo liaudies komisariatus⁴⁴⁸. Vidaus reikalų liaudies komisaru buvo paskirtas Aleksandras Guzevičius, Valstybės saugumo ó Piotras Gladkovas (Piotr Gladkov). LTSR laikinosios Aukštiausios tarybos Prezidiumas kovo 8 d. išleido panašų sak⁴⁴⁹.

Biurokratinės organizacijos plėtimo tendencija ypač pasireikė ekonomikos valdymo srityje. Buvo suskaidytas ir susmulkintas vietinis pramonės ir žemės ūkio administravimo sektorius. LKP(b) CK biuras 1941 m. vasario 12 d. nutarė organizuoti du naujus liaudies komisariatus: Mėkės pramonės, Mėsos ir pieno pramonės⁴⁵⁰. Liaudies komisariatų tarybai buvo pavesta perduoti iki tol žemės ūkio liaudies komisariatui priklausiusius mėkės ūkio objektus Mėkės pramonės, o iki tol Vietinės pramonės liaudies komisariato flinioje buvusias mėsos ó Mėsos ir pieno pramonės liaudies komisariatams. Biuras paskyrė komunistą Eliją Bilevičių Maisto pramonės, buvusio Maisto pramonės liaudies komisariato ó Mėsos ir pieno pramonės, o buvusio Socialinio aprūpinimo liaudies komisariato Jurgą Glušauską ó Mėkės pramonės liaudies komisariatu⁴⁵¹. Komunistų partijos sprendimo pagrindu LTSR Liaudies komisariatų taryba parengė nutarimo projektus dėl naujų liaudies komisariatų steigimo ir pateikė juos laikinajai Aukštiausiai Tarybai patvirtinti⁴⁵². LTSR laikinosios Aukštiausios tarybos Prezidiumas vasario 14 d. ir kovo 24 d. išleido atitinkamus sakus, o Liaudies komisariatų taryba vasario 22 d. priėmė analogišką nutarimą⁴⁵³.

TSRS Liaudies komisariatų taryba 1941 m. balandžio 2 d. steigė Grūdų ir gyvulininkystės tarybinį ūkio liaudies komisariatą, kuris turėjo tvarkyti valstybinę žemės ūkio nuosavybę,

reglamentuoti, organizuoti ir kontroliuoti tarybini ki veikl Lietuvoje. Pagal – nutarim balandflio 22 d. buvo organizuotas LTSR Gr d ir gyvulininkyst s tarybini ki liaudies komisariatas, v liau pavadintas Tarybini ki liaudies komisariatu⁴⁵⁴. LKP(b) CK biuras paskyr Vytaut Vazalinsk liaudies komisaru, o i–TSRS atvykus ir iki tol fiem s kio liaudies komisaro pavaduotojo pareigas jus komunist Ivan fiitkov ó jo pavaduotoju⁴⁵⁵. LTSR Liaudies komisar taryba i–leido tokius pa ius nutarimus⁴⁵⁶.

steigus naujus liaudies komisariatus, komitetus ir valdybas prie Liaudies komisar tarybos, LTSR administracijos strukt ra neatitiko jos konstitucijoje nustatytos sandaros. Siekiant i–spr sti – neatitikim ir pagal tarybin s konstitucijos normas teisinti nauj staig pad t LTSR adminsitracijoje, LKP(b) CK biuras paved J. Paleckiui padaryti pakeitimus LTSR konstitucijoje, o balandflio 9 d. patvirtino statymo d l konstitucijos straipsni pakeitim projekt⁴⁵⁷. LTRS laikinosios Auk– iausios tarybos 2–ji sesija 1941 m. balandflio 12 d. pri m LTSR konstitucijos pataisas⁴⁵⁸. Liaudies komisariat s ra–as buvo papildytas naujais liaudies komisariatais ir komitetais. TSRS–Vokietijos karo i–vakar se LTSR veik 18 liaudies komisariat , 8 valdybos ir komitetai prie LTSR LKT ir 5 TSRS liaudies komisariat galiotini staigos, i– viso ó 31 s junginio-respublikinio ir respublikinio pavaldumo centrin administracin staiga. LTSR administracija buvo paj gi apr pti visas pagrindines Lietuvos gyvenimo sritis.

LTSR administracijos centrini staig strukt ra ir j vidin sandara buvo pritaikyta Taryb S jungos valstybei ir kopijavo jos i–buojus biurokratin aparat . Ji buvo pernelyg didel Lietuvos TSR s lygoms ir nepaslanki. Kuo labiau buvo smulkinamos administracini staig funkcijos, skaidomos institucijos ir steigiamas daugiau strukt rini padalini , tuo labiau buvo ple iamas administravimo sektorius, augo jame dirban i fmoni skai ius ir i–laidos, reikalingos aparatui i–laikyti. Komunistai tik josi, kad susmulkinus administracines grandis ir susiaurus j funkcijas, padid s j veiklos efektyvumas, jos paj gs apr pti, griefl iau reglamentuoti ir kontroliuoti joms pavest siaur srit . Ta iau pasirei–k visi–kai prie–inga tendencija. Tiksliai nenusta ius administracini strukt r kompetencijos ir pavaldumo ry–i , jos m dubliuoti viena kitos funkcijas, varflytis d l pirmumo biurokratin je hierarchijoje ir veiklos prioritet . LTSR administratoriai pasteb jo, kad susiformavo milflini–kas biurokratinis aparatas, kurio grandys nesuvok savo paskirties, neffinojo, kok administracin darb tur jo atlikti, ufl koki veiklos srit buvo atsakingos ir kokiai institucijai atskaitomingos⁴⁵⁹. Antai Maisto pramon s liaudies komisaras E. Bilevi ius skund si, kad netgi jis neffinojo, kokia administravimo staiga priklaus jo komisariatui ir ufl koki srit ji buvo atsakinga. LKP(b) CK sekretorius Michailas iblyys teig , kad kai kurios administracin s strukt rose, ypa –akini liaudies komisariat padaliniai, nieko neveik , tik štu– ius popierius ra– õ. M. Gedvilas paflym jo, kad administraciniame sektoriuje susidar painiava ir šffmon s tiesiog pasiklydo staig mi–keo⁴⁶⁰. Auk–ti LTSR administratoriai suvok , kad,

priešingai, negu buvo tik tasi, biurokratinio aprašo pildymas apsunkino krašto administravimą ir sukėlė daugias biurokratinės patologijas.

Administracijos vadovybė, pirmiausia Liaudies komisarų taryba, suprato, kad LTSR biurokratinė organizacija pildymas pagal TSRS pavyzdį sukėlė administracinę painiavą ir biurokratinės patologijas ir galėjo sutrukdyti administracijai gyvendinti partijos politiką sovietizuojant Lietuvą⁴⁶¹. Dėl to ji mėgino rasti būdą, kaip sudaryti ir išlaikyti stabilų, jai palankių optimalių ir efektyvių veikiančių administracijos struktūrą ir išvengti jos ardymo struktūrinėmis pertvarkymais. Buvo pasinaudota biurokratijai prastu metodu atidelioti sprendimų priėmimą ir jų vykdymą prisidengus sudėtingais ir ilgai trunkančiais nutarimų projektų svarstymu ir suderinimu su partijos ir administracijos struktūromis dingstimi. LTSR Liaudies komisarų taryba su moningai vilkino priimti sprendimus dėl liaudies komisarų struktūros patvirtinimo ar pakeitimo, atidėliojo ją nuostatų ir etatų sąraštų tvirtinimą. LKP(b) CK vadovybė suprato tokią taktiką ir palaikė ją, kadangi buvo politiškai suinteresuota sudaryti jos palankių optimalių biurokratinę organizaciją, kuri sklandžiai gyvendintų partijos sprendimus. Tačiau ne visi LTSR administratoriai suprato tikrą šios tokio vilkinimo priežastis. Antai Maisto pramonės liaudies komisaras E. Bilevičius skundėsi, kad dėl biurokratizmo Liaudies komisarų taryba vilkina patvirtinti jo komisarų struktūrą. LKP(b) CK sekretorius A. Sniečkus nepritarė jo išsakyti minėtiems šiegiams biurokratizmo ir palaikė M. Gedvilos poziciją atidėti sprendimus. Jis aiškino komunistams, kad štegu geriau jie [nutarimų dėl struktūros projektai] pagali Liaudies komisarų taryboje, negu Liaudies komisarų tarybos pirmininkas neišsiaiškinti pasirašytą projektą. Draugas Gedvilas visiškai teisus. Pas mus atvairiuodavo vairūs žmonės, siūlydami vairius projektus ir mes dėl savo nepatyrimo pasirašėme nemažai tokių projektų, o dabar reikia perflirtuoti, kaip pasirašėme ir tai, kaip nutarėme⁴⁶². Nutarimų dėl centralizuoto administracinio staigios struktūros atidėjimas sudarė galimybių LTSR administracijos vadovybei užvilkinėti kai kuriuos TSRS valdymo sprendimų gyvendinimą, tačiau negalėjo jį pakeisti. Dėl centralizuoto valdymo ir komunistų partijos politikos mechanizmo LTSR administracija turėjo paklusti VKP(b) nutarimams ir TSRS politiniams struktūriniams nurodymams ir prisiderinti prie unifikotos Tarybų Sąjungos valdymo schemas.

Mechanizmas ir vietinams lygoms nepritaikytas TSRS biurokratinė organizacijos schema perklimas Lietuvai atspindėjo centralizuotą Tarybų Sąjungos valdymo sistemą ir atitiko totalitariniams reikiams būdingą biurokratinį valdymo modelį. Išplėtotas ir turintis sudėtingą struktūrą biurokratinis aparatas padėjo komunistų partijai išlaikyti savo diktatūrą ir gyvendinti politiką. Pirmosios tarybinės okupacijos laikotarpiu tokia biurokratinė sistema buvo tik pradėta diegti Lietuvoje, dėl to LTSR administracijos vadovai neįkarto suvokė juos vaidmenį tarybinėje politinėje sistemoje, ypač partijos politikos mechanizme. Netgi partijos struktūros nesuprato biurokratinio absoliutizmo reikšmę sovietizuojant Lietuvą. LTSR administratoriai siekė parodyti

okupacinei valdžiai, kad pajėgia vykdyti komunist partijos nurodymus, dėl to buvo suinteresuoti efektyviai administruoti Lietuvį. Jie norėjo, kad administravimo sektorius būtų nedidelis, turėtų būti aiškūs ir pastovūs struktūros, su griežtai nustatyta jo grandžių kompetencija ir pastoviais pavaldumo ryšiais. LKP(b) vadovybė siekė sudaryti tokią administraciją, kuri pajėgtų prižiūrėti, galėtų kontroliuoti visas jos grandis ir veiklos sritis. Išplėtus administracinį sektorių, jis labai išaugo, jo struktūra tapo sudėtingesnė, todėl daugelis komunistų nebegalėjo susiorientuoti joje ir nepajėgė jos kontroliuoti. A. Snieckus konstatavo, kad dėl kai kurių centrinių administracinių staigų griozdiškos struktūros ir išplėstetų netgi partijos ir administracijos vadovai nebegalėjo išsiaiškinti, kuo jos užsiima⁴⁶³. Tokiomis sąlygomis komunistai negalėjo tikėtis, kad jiems pavyks kontroliuoti administraciją. M. Izbys pastebėjo, kad kuo labiau plečiamas administravimo sektorius ir smulkinama jo struktūra, tuo šreikalai eina blogyn. Jis išreiškė LKP(b) vadovybės nerimą, kad toks gremždikas, sudėtingas ir nepaslankus biurokratinis aparatas nesugebės efektyviai administruoti kraštą ir gyvendinti partijos politiką sovietizuojant Lietuvį⁴⁶⁴.

LTSR vietinių administravimo struktūrų sudarymas

Siekiant sudaryti Tarybų Sąjungai vienodą vietinio administravimo sistemą, komunist partija mėgė steigti vietinius administravimo organus. Pagal LTSR konstituciją ir TSRS Aukščiausios tarybos 1940 m. rugpjūčio 3 d. nutarimą Lietuvoje turėjo būti organizuoti rinkimai vietines Darbo ūmonių deputatų tarybas. Tačiau komunistai neskubėjo to daryti.

TSRS politinėje sistemoje tarybos formavo demokratinės ir teisėtios valdžios spūdį ir demonstravo neva platus gyventojų atstovavimo valdžioje galimybes. Tačiau politinė tikrovė jos neturėjo valdžios galių ir nevaidino svarbaus vaidmens valstybės valdyme. Tarybų Sąjungoje vietiniai valdymo organų prerogatyvas turėjo partijos komitetai ir jiems pajungti tarybų vykdomieji komitetai. Dėl to TSRS valdžia galėjo valdyti prijungtą Lietuvį ne steigusi vietinių tarybų. Krašto valdymo interesai reikalavo, kad vietose būtų steigtos tik tvarkomosios struktūros, o formaliai LTSR Liaudies komisarų tarybai, faktiškai – komunist partijos vietiniams struktūroms pavaldūs ir jį kontroliuojami vykdomieji komitetai. LKP(b) vadovybė taip pat nerodė iniciatyvos steigti vietines tarybas. Ji aiškino, esant netikslinga rengti rinkimus, kol nenustatytas naujas Lietuvos TSR administracinis-teritorinis padalinimas, kol apskritys TSRS pavyzdžiu nepertvarkytos rajonus⁴⁶⁵. Tam tikrą vaidmenį, matyt, suvaidino tai, kad komunistai buvo suinteresuoti rinkimus vietines tarybas nukelti kuo toliau, kada, jei įmanoma, galėję išreikšti pirmieji teigiami sovietizavimo proceso rezultatai. Tokiais sumetimais komunist partija nusteigė vietinių tarybų, bet mėgė formuoti vietines tvarkomasias struktūras, o laikinuosius vykdomuosius komitetus.

Laikinieji vykdomieji komitetai buvo steigiami TSRS valdžios sprendimu. Komitetus ir jų sudėtį formavo komunist partijos struktūros. LTSR centrinių administracinių staigų legalizavo partijos nutarimus ir pagal tarybinės teisės normas teisino komitetų sudarymą ir jų padėtį LTSR

administracijoje. LKP(b) CK biuras spalio 17 d. nurodė LTSR laikinosios Aukščiausios tarybos Prezidiumui sudaryti laikinuosius vykdomuosius komitetus, kurie iki rinkimų vietines tarybas atliktų tarybų vykdomųjų komitetų funkcijas⁴⁶⁶. Laikinieji vykdomieji komitetai turėjo pakeisti iki tol veikusias Lietuvos Respublikos vietines savivaldos institucijas. Komunistai ketino panaikinti miestų burmistrus, apskrity viršininkus ir valsčių viršaičius pareigybės, perduoti jų funkcijas miestams, apskrityms, valsčiams, apylinkėms laikiną vykdomąjį komitetą pirmininkams. LKP(b) CK biuras patvirtino 3 miestų ir 15 apskrity laikiną vykdomąjį komitetą su sąlyga, sudaryti ir patvirtinti komitetų narius sudėt. Antai Kauno miesto laikinojo vykdomojo komiteto pirmininku buvo paskirtas Aleksejus Timonas, jo pavaduotoju – Juozas Termušenko ir Stasys Babalevičius, nariais – LKP(b) miesto komiteto pirmasis sekretorius Antanas Petrauskas, antrasis sekretorius Nikita Parašenko, Vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas Balys Baranauskas, miesto karinis komisaras Kozinovas (Kozinov), miesto laikinojo komiteto sveikatos apsaugos skyriaus vedėjas, buvęs miesto burmistras Antanas Garmus ir komiteto narė Matilda Domeikienė. Vilniaus miesto laikinojo komiteto pirmininko pavaduotoju buvo paskirtas iš TSRS atvykęs Ivanas Garinas (Ivan Garin), nariais – LKP(b) miesto komiteto pirmasis sekretorius Povilas Baltruška, NKVD skyriaus viršininko pavaduotojas Davidas Bykovas (David Bykov) ir Jonas Drutas. Vilniaus apskrities laikinojo vykdomojo komiteto nariais tapo komiteto pirmininkas Vilhelmas Dudelis, LKP(b) apskrities komiteto pirmasis sekretorius Nikita Fedorenko, NKVD skyriaus viršininkas Jonas Vildfišas ir Viktoras Bergas (Viktor Berg). Kadangi apskrities laikinojo vykdomojo komiteto nariais buvo paskirti pirmininkas Aleksandras Urbanas, pavaduotoju – Ilja Gamus, nariais – LKP(b) apskrities komiteto sekretorius Silvestras Fiolneris (Silvestr Fiolner), NKVD skyriaus viršininkas Justas Rugienis ir flemingų skyriaus vedėjas Vytautas Sakalauskas. Iš viso buvo parinktos ir patvirtintos 93 kandidatūros iš 18 laikiną vykdomąjį komitetų narius. LKP(b) CK biuras liepė Liaudies Komisarų Tarybai pertvarkyti liaudies komisariatų vietinius organus laikiną vykdomąjį komitetų struktūrinius padalinius (skyrius arba inspekcijas). Komunistų partijos struktūroms buvo pavesta kartu su patvirtintais laikiną vykdomąjį komitetų nariais sudaryti laikinuosius valsčių komitetus.

VKP(b) CK Politinis biuras lapkričio 10/19 d. priėmė nutarimą dėl vietinių administracijų organų kaimo prijungtuose kraštuose⁴⁶⁷. Buvo nustatyta tokia pat, kaip Tarybų Sąjungoje vykdomąjį komitetų formavimo, jų darbuotojų parinkimo ir tvirtinimo tvarka. Formaliai laikinieji komitetai turėjo būti steigiami pagal LTSR administracijos struktūrinius nutarimus: respublikinio pavaldumo miestų ir apskrity laikinieji vykdomieji komitetai – pagal LTSR laikinosios Aukščiausios tarybos Prezidiumo sakymą, o likusieji komitetai – pagal apskrity laikiną vykdomąjį komitetų sprendimus. Laikantis nomenklatūros sistemos taisyklių, apskrity komitet

pirminink kandidat ros tur jo b ti pateiktos tvirtinti VKP(b) Centro komitetui, o flemesnio lygio laikin j vykdomej komitet sud t tur jo patvirtinti LKP(b) Centro komitetas.

Pagal – VKP(b) vadovyb s sprendim LKP(b) CK biuras lapkri io 12 d. patvirtino LTSR laikinosios AT Prezidiumo sako d l vietin s administracijos organ sudarymo projekt ⁴⁶⁸. Pagal j buvo panaikintas iki tol formaliai dar veik s Savivaldybi statymas. Buvo nustatyta, kad Liaudies Komisar taryba turi parinkti miest ir apskri i laikin j vykdomej komitet personalin sud t, o apskri i laikinieji vykdomejie komitetai ó vals i, miesteli ir apylinki komitet sud t. Ideologiniai sumetimais nebuvo uflsiminta apie LKP(b) diktat formuojant vietin administracij . Buvo nustatyta vietini administracini organ sud tis. Miest ir apskri i vykdomuosius komitetus tur jo sudaryti 569 asmenys: pirmininkas, pavaduotojas, sekretorius ir nuo 2 iki 6 komiteto nari, o vals i, miesteli ir apylinki komitetus ó pirmininkas, pavaduotojas ir sekretorius. LTSR laikinosios AT Prezidiumas lapkri io 12 d. saku formino partijos direktyv ⁴⁶⁹. Liaudies Komisar Taryba nustat konkre i laikin j vykdomej komitet strukt r, patvirtino j etatus⁴⁷⁰. 22-iems apskri i laikiniams komitetams buvo numatyta skirti 626 etatus, o TMen ioni apskrities komitetui palikti tuos pa ius etatus, kuriuos skyr – komitet sudariusi Baltarusijos TSR administracija.

Prakti–kai komitetus formavo komunist partijos strukt ros. Jos parinko komitet narius, pateik komitet sud t Liaudies komisar tarybai, o pastaroji ó LTSR laikinajai Auk– iausiajai tarybai patvirtinti. Antai lapkri io m n. LTSR laikinosios AT Prezidiumas Liaudies komisar tarybos teikimu patvirtino miest ir apskri i laikin j vykdomuj komitet pirmininkus, 1941 m. vasario m n. ó miest ir apskri i laikin j vykdom j komitet narius⁴⁷¹. LKP(b) Centro komitetas svarst ir tvirtino visas komitet nari kandidatas. Tokia laikin j vykdomej komitet ir j sud ties formavimo tvarka uftikrino komunist diktat vietinei administracijai ir sudar galimybes kontroliuoti jos veikl nuo pat jos sudarymo pradffios.

Konkre ias kandidatas miest ir apskri i laikinuosius vykdomuosius komitetus parinko LKP(b) CK Organizacini-instruktori ir Kadr skyriai atitinkam partijos komitet teikimu, o vals i ir apylinki ó partijos apskri i komitetai i–komunist partijos nari ir reflimui politi–kai i–tikim flmoni . Kandidatai komitet narius buvo parinkti pirmiausia pagal j pareigas vietin je administracijoje. Ta iau buvo laikomasi ir komunist partijos kadr politikos princip . Parti–kumas, politin i–tkimyb komunist partijai ir reflimui buvo pagrindiniai kandidat politin s atrankos kriterijai. TSRS pavyzdffiu apskri i laikin j vykdom j komitet nariais buvo paskirti asmenys, ufl m vadovaujan ias pareigas svarbiausiose vietin se administracin se strukt rose: vykdomojo komiteto pirmininkas ir jo pavaduotojas, komunist partijos komiteto pirmasis arba antrasis sekretorius (kartais ó netgi abu), NKVD skyriaus vir–ininkas ir dar keli komiteto nariai, tarp j laikinojo vykdomojo komiteto –akinio, dafniausiai flem s kio, skyriaus ved jas. Atskirais atvejais

komiteto sudėtis buvo sutraukti tie miesto burmistrai ar apskrities viršininkai, kurie buvo paskirti –ias pareigas 1940 m. vasarą, po Lietuvos okupacijos. Siekiant uftikrinti komunist partijos diktat laikiniesiems komitetams, j sudėtis buvo formuojama taip, kad komunistai uffimt vadovaujan ius postus ir sudaryti daugum . D l to daugelis komitet pirminink ir pavaduotoj buvo partijos nariai. Nor dama vesti TSRS valdflios atstov kontrol vietin ms administracin ms staigoms, komunist partija skyr komitet pirminink pavaduotojais i– Taryb S jungos atvykusius komunistus. Kadangi 1940 m. ruden toki asmen dar tr ko, pavaduotojais laikinai buvo skiriami vietiniai flmon s. Komunist partija ketino laipsni–kai pakeisti juos TSRS atstovais ir pasiekti, kad visuose komitetuose dirbt i–Taryb S jungos atvyk administratoriai.

Pagal LTSR administracin padalinim tur jo b ti steigti 4 respublikinio ir 32 apskri i pavaldumo miest , 23 apskri i , 267 vals i ir 2866 apylinki , i– viso ó 3192 vykdomieji komitetai⁴⁷². Jie buvo sudaryti 1940 m. spalio ó gruodffio m n. Tuo pa iu metu buvo steigiami komitet strukt riniai padaliniai ó skyriai. TSRS pavyzdffiu apskri i komitetuose buvo sudaryti bendrieji ir –akiniai skyriai (vietin s pramon s, flem s kio, prekybos, keli , darbo, finans , komunalinio kio, sveikatos apsaugos, socialinio apr pinimo, –vietimo, skyriaus teis mis funkcionavusi plano komisija). Miest laikinuosiuose vykdomuosiuose komitetuose buvo steigiami bendrasis, vietin s pramon s, prekybos, darbo, finans , komunalinio kio, sveikatos apsaugos, socialinio apr pinimo, –vietimo, civilin s metrikacijos skyriai ir skyriaus teis mis funkcionavusi plano komisija. Vals i komitetuose skyri nebuvo. Apskri i pavaldumo miest ir vals i laikin j vykdom j komitet aparatas buvo nedidelis, o apylinki komitetai jo apskritai netur jo. Daugiausia flmoni dirbo respublikinio pavaldumo miest ir apskri i komitetuose (vidutini–kai nuo 25 iki 40 flmoni). Bendrieji skyriai tur jo tvarkyti laikin j vykdom j komitet ra–tvedyb , finans ir kio reikalus; jie buvo pavald s komiteto vadovybei. Tmkiniams skyriams buvo pavestas LKP(b) strukt r ir atitinkam liaudies komisariat nutarim gyvendinimo vietose organizavimas. Jie buvo pavald s atitinkamiems liaudies komisariatams. Iki 1941 m.gegufl s m n. buvo patvirtinti 173 miest ir apskri i laikin j vykdom j komitet pirmininkai, pavaduotojai ir nariai, visi flem s kio ir finans skyri ved jai, dalis kit skyri vadov⁴⁷³. Kadangi nebuvo laikin j vykdom j komitet darbuotoj apskaitos, LTSR centrin s administracin s strukt ros netur jo tiksli flni apie komitet padalini sudarym ir komitetuose dirbusi flmoni skai i . Remdamasis LKP(b) CK Kadr ir Organizacinio-instruktori skyri duomenimis, LKP(b) CK sekretorius A. Snie kus partijos V suvaffiavime 1941 m. vasario 5 d. nurod , kad laikinuosiuose vykdomuosiuose komitetuose dirbo 8 833 vadovaujantys ir atsakingi darbuotojai, o skaitant dirbusius komitet skyriuose ó maffdaug 10 000 atsaking darbuotoj⁴⁷⁴.

LTSR vietin s administracijos strukt ros buvo sudarytos TSRS valdflios iniciatyva, jos nurodymu ir pagal jos nustatyt tvark , paffeidffiant netgi LTSR konstitucijos normas. Laikinieji

vykdomieji komitetai gavo galiojimus iš VKP(b) ir jos teritorinės organizacijos iš LKP(b) vadovybės. Jie neatstovavo Lietuvos visuomenės sluoksniams. Komunistų partija paskyrė juos tik savo atstovus. Nuo pat pradžių vietinės administracijos institucijos buvo pajungtos atitinkamoms partijos struktūroms: LKP(b) centro komiteto skyriams, miestų ar apskrities komitetams ir jų aparatams. Laikiną vykdomąjį komitetą veiklė tiesiogiai priklauso LKP(b) centro, miestų ir apskrities komitetams Organizaciniai-instruktoriai skyriai. TSRS pavyzdžiu laikiną vykdomąjį komitetą vadovybėje buvo svarbiausi administraciniai struktūriniai (partijos, administraciniai tvarkomąjį ir represiniai organai) vadovai. Pareigų dubliavimas sudarė prielaidas vietinės administracijos lygmenyje sujungti partines ir administracines struktūras ir jų aparatus, suartinti politines ir administracines funkcijas, politinį ir administracinį sferų ir faktiškai panaikinti ribas tarp jų.

Komunistams sudarius laikinuosius vykdomuosius komitetus, išformuoti LTSR vietiniai administraciniai struktūriniai biurokratija. Joje vyravo pagal politinius kriterijus atrinkti ir politinio pasitikėjimo pagrindu paskirti vietiniai administratoriai. Jie buvo atsakingi pirmiausia komunistų partijos struktūroms, o tik po to toms administracinėms staigoms, kurioms buvo formaliai pavaldūs. Vietiniai administratoriai sudarė tarybinę biurokratijos sluoksnį, kuris jo nomenklatūra ir buvo susijęs su partine biurokratija faktinio hierarchinio pavaldumo ryšiais⁴⁷⁵.

Atstovavimas LTSR administracijai TSRS politinėse struktūrose

Tarybinis jungoje TSRS Aukščiausioji Taryba buvo formali institucija, kuri demonstravo valstybinį valdymą, bet neturėjo realios valdymo galių. Jos paskirtis buvo imituoti valdymą ir politinio reikšmės teisėtumą, federacinę TSRS sandarą ir parlamentinį valdymo formą, palaikyti bolševikinę politinę doktriną ir ideologijos kertinį akmenį tarybinio valdymo idėjų gyvavimui. Realiai ši institucija turėjo tik vieną funkciją – formuoti komunistų partijos struktūrą, pirmiausia VKP(b) CK Politinio biuro, sprendimus, suteikti jiems formą statymo, kuris buvo privalomas visiems TSRS administracinėms teritorinėms dariniams, skaitant respublikas, ir visoms valstybinėms institucijoms. Tarybinis visuomenės indoktrinavimo procese Aukščiausioji Taryba atliko svarbų ideologinį vaidmenį. Ji privalėjo kelti bolševikinę propagandą apie šaliaudinio valstybinio valdymo pobūdį, valdymo teisėtumą, tarybinę respubliką ir TSRS tautų lygybę – kum, valdymo atstovavimą visuomenei ir TSRS tautoms.

Rinkimai TSRS Aukščiausioji Taryba aneksuotose Baltijos valstybėse turėjo sudaryti regimybę, kad TSRS valdymą Aukščiausiosios Tarybos asmenyje atstovauja aneksuotus kraštus, kad ji savo politiką formuoja atsižvelgdama į interesus. Buvo norima padaryti spaudimą, esant LTSR atstovai TSRS Aukščiausioje Taryboje daro tik jos sprendimams, tariamai dalyvauja formuojant TSRS valdymo politiką. Rinkimai TSRS Aukščiausioji Taryba aneksuotose kraštuose turėjo praktinį paskirtį. Paskyrus LTSR atstovus TSRS Aukščiausioji Taryba buvo suformuota prijungti kraštus

valdymo sistemos grandis ir VKP(b) politikos mechanizmo svertas. Vadinamieji LTSR atstovai TSRS Auk–iausioje Taryboje buvo svarbus VKP(b) politikos ir partijos vadovybės kontrolės Lietuvos TSR administracijai instrumentas. Dėl tokių ideologinių ir praktinių išskaičiavimų TSRS valdžiai rūpėjo, kad būtų parinkti tokie žmonės, kurie tinkamai atliktų jiems pavestą atstovavimo Lietuvos tarybų socialistinei respublikai TSRS valdžioje vaidmenį.

Ideologiniais išskaičiavimais Tarybų Sąjungoje buvo imituojama demokratinis rinkimų procedūra. Tačiau realiai valdžia buvo organizuojama rekrutavimo būdu. Valdanti komunistų partija parinkdavo išvairių sluoksnių žmones, kurie turėjo imituoti atstovavimą jiems. Tai buvo visiškai nuo komunistų partijos priklausomos tipinės marionetinės figūros. VKP(b) struktūros savo nuoforiu prinesdavo rinkėjams vieną ar kitą kandidatą, galėjo perkelti į vieną rinkimų sąpygardos kitą, bet kada ir bet kokia dingstimi pakeisti jį kituoju ir pan. Tarp kandidatų išsiskyrę grupės žmonės, kurie buvo parinkti pagal jų užimamas pareigas partijoje ir valstybinėje hierarchijoje, priklausė politinės burokratijos sluoksniui ir atstovavo jos interesams. Tiesiog nomenklatūriniai vadovai grupuoti iš vidaus kontroliavo TSRS Auk–iausiojo Tarybų ir užtikrino komunistų partijos diktatą jai. Rinkimai vyko pagal komunistų partijos nustatytą schemą. Komunistai skelbė rinkimus, sudarė rinkimines komisijas ir kontroliavo jų veiklą, imitavo kandidatų išrinkimo ir registravimo procedūrą, organizavo rinkimų kampanijas ir balsavimą. Rinkimai buvo nealternatyvūs: vieną vietą davė iškeleimiam tik vienas žmogus ir neleidiama kelti konkuruojančių kandidatų. Rinkimų rezultatai buvo nulemti iš anksto, buvo tokie, kokių pageidavo jų organizatoriai. Totalitarinio režimo sąlygomis visuomenė neturėjo galimybių pareikšti savo valią rinkimuose.

Pagal tokią schemą buvo organizuoti rinkimai ir Lietuvos TSR. VKP(b) CK Politinis biuras paskyrė 1941 m. sausio 12 d. rinkimus TSRS Auk–iausiojo Tarybų. Rinkimus Lietuvos TSR organizavo ir juos kontroliavo LKP(b) struktūros, pirmiausia LKP(b) CK Organizacinis instruktorių skyrius. Jo teikimu LKP(b) CK biuras 1940 m. lapkričio 10/11 d. sudarė 13 asmenų LTSR rinkimų komisiją rinkimams TSRS Auk–iausios Tarybos Tautybių Tarybų⁴⁷⁶. Komisijos pirmininku buvo paskirtas LTSR profsąjungų Centrinio organizacinio biuro pirmininkas Juozas Stimburys, pavaduotojas – LKP(b) CK finansinio skyriaus vedėjas Karolis Didžiulis. Oficialiai 10 komisijos narių atstovavo profsąjungoms, po vieną – komunistų partijai, komjaunimui ir Lietuvoje dislokuotai TSRS kariuomenei. Biuras patvirtino direktyviną laišką partijos struktūroms dėl rinkimų organizavimo. Partijos miestų ir apskričių komitetams buvo nurodyta sudaryti sąpygardos rinkimines komisijas ir pateikti jų sudėtį LKP(b) CK biurui patvirtinti; sudaryti apylinkių komisijas ir patvirtinti jas apskričių komitetų posėdžiuose. Buvo pabrėžiama, kad rinkiminių komisijų nariai turi būti parinkti iš partinio aktyvo, kuris išpasireikš stiprinant tarybų santvarką, rodant savo ištikimybę Lenino-Stalino partijos reikalui. Siekiant respektuoti lygiavertę, buvo reikalaujama, kad moterys sudarytų ne mažiau kaip 30 proc. komisijos narių. Panašią tvarką turėjo būti parinkti ir

kandidatai deputatus. LKP(b) CK biuras pareikalavo, kad partijos struktūroje parinktų tokius kandidatus, kurie būtų ištikimi refluimui ir komunistų diktatui, pabrėždama, kad nebūtų leidžiama kelti partijai ir liaudies svetimumui ir priešingoms formoms. Norint užtikrinti sklandų komunistų parinktų formų išlikimą, partijos komitetams buvo liepta parinkti staigas, formos ar organizacijas, kurios inscenizuotų kandidatų išlikimą, parinkti konkrečius asmenis ir paskirstyti jiems vaidmenis tokioje inscenizacijoje ir panašiai. Buvo pateiktos konkrečios instrukcijos, kaip suvaldyti formos, jeigu jie sumanytų kelti komunistų kandidatui alternatyvius kandidatus, kaip užkirsti keli nepartiniam pasiūlyti savo atstovus ir panašiai. LKP(b) struktūroje taip pat turėjo būti parinkti agitaciniai-propagandiniai aktyvai, deputatų patikintiniai, kurie reklamuotų komunistų parinktus kandidatus. Partijos komitetams buvo nurodyti prifiltruoti visus organizacinius ir techninius pasirengimo rinkimams klausimus: kontroliuoti, kaip sudaromi rinkimų sąrašai, spausdinami biuleteniai, agitacinė medžiaga ir kt.

LTSR laikinosios AT Prezidiumas patvirtino LTSR rinkimų sąrašų komisijos sudėtį, sudarant 10 apygardų rinkimams TSRS AT Sąjungos Tarybų ir 25 ūkinių Tautybių Tarybų⁴⁷⁷.

Komunistų partijos struktūroje pasiūlytus kandidatus aptarė LKP(b) CK Organizacinis instruktorius ir Kadrų skyriai. Pagal TSRS rinkimų inscenavimo tradicijas, rinkimai Lietuvos TSR turėjo būti nealternatyvūs. Buvo numatyta kelti tik tiek kandidatų, kiek jiems buvo skirta vietų, t. y. po vieną kandidatą kiekvienoje apygardoje. Sąjungos Tarybų buvo numatyta 10 formų, daugiausia parinktų pagal ufmimamas aukštąsias pareigas. Tarp jų buvo LTSR vadovai VKP(b) CK ir TSRS LKT galotinis N. Pozdiakovas, LKP(b) CK pirmasis sekretorius A. Sniečkus, partijos CK antrasis sekretorius I. Meskupas, Liaudies Komisarų Tarybos pirmininkas M. Gedvilas, Vidaus reikalų liaudies komisaras A. Guzevičius, TSRS 11-os armijos vadas Ivanas Morozovas (Ivan Morozov), LTSR profsąjungos Centrinio organizacinio biuro pirmininkas Juozas Stimburys. Propagandines sumetimais išnomenklatrinę grupuotą buvo traukti trys asmenys, kurie turėjo kviesti atstovavimo darbininkus ir valstiejiams iš įvairių lygiateisiškumo idėjų: darbininkas iš Mėulių Kazys Milius, valstietis iš Zarasų apskr. Antanas Cibulskis ir valstietė Sofija Nakaitė. 8 kandidatai buvo komunistai. Tautybių Tarybų buvo parinkti 25 formos, iš jų 9 ūkinių administracijos vadovai: LTSR laikinosios AT Prezidiumo pirmininkas J. Paleckis, Lietuvos liaudies komisaras A. Venclova, LKP(b) CK sekretorius propagandai Kazys Preikšas, LKP(b) CK Organizacinio instruktorius skyriaus vedėjas Danilas Čepikovas, LKP(b) Vilniaus miesto komiteto sekretorius Povilas Baltruška, LKP(b) Vilkavikių apskrities komiteto sekretorė Elena Gelefičaitė, LKP(b) apskrities komiteto narys Ignas Jonušas, TSRS kairuomenės 29-jo teritorinio pulko vadas Vincas Vitkauskas, LLKJS CK sekretorius Feliksas Bieliauskas. Propagandiniams sumetimais kandidatais buvo padaryti 4 darbininkai, 7 valstieji, 5 inteligentijos atstovai (prof. V. Krivickas-Mickevičius, rašytoja Solomėja Neris, mokytojos Kazimiera Treikienė ir Liuda Tomkytė, gydytojas prof.

Vladas Kuzma). Tarp kandidat buvo 23 lietuviai, 1 lenk ir 1 baltarusis; 9 moterys. LKP(b) CK biuras lapkričio 16 d. patvirtino parinktas kandidatas ir pateikė jas VKP(b) Centro komitetui⁴⁷⁸.

Parinkant kandidatus, pasitaikė vietiniams komunistams politiškai nepageidaujamam nesklandumui. Antai, patikrinus buvusios Lietuvos Respublikos policijos archyvus, paaiškėjo, kad kandidatas TSRS AT Tautybių Tarybų Rapolas Gedminas dirbo policijoje, o kandidatas TSRS AT Sąjungos Tarybų Kazys Milius turėjo ryšius su saugumu. LKP(b) CK biurui teko kreiptis į VKP(b) CK, kad jis išbrauktų tuos asmenis iš kandidatų sąrašo⁴⁷⁹. Jų vietoje buvo pasiūlytas Tylaui miesto laikinojo vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas komunistas Petras Kareckas ir LKP(b) Raseinių apskrities komiteto sekretorius Stasys Filipavičius.

TSRS pavyzdžiui iškomunistuoti parinkti kandidatai buvo sudarytas vadinamasis komunistų ir nepartinis blokas, kuris turėjo demonstruoti neva platų atstovavimą visuomenės sluoksniams. Tikrov, jis neatstovavo netgi reffimui prijautusiems socialiniams grupėms, nei reikėjo koki nors konkrečių sąlygų pageidavimų TSRS valdžiai. Kaip minima, pastarųjų atstovai buvo traukti deputatų sąrašų privaloma tvarka, pagal nustatytas kvotas. Blokas neturėjo savo rinkiminių programų. Kandidatai agitavo už VKP(b) politiką. Komunistų partijos ar bloko vardu leidžiamose rinkiminių literaturoje taip pat buvo propaguojama VKP(b) politika, Lietuvos sovietizavimo ir tarybinės politinės sistemos diegimo uždaviniai⁴⁸⁰. Politiniu požiūriu blokas atstovavo reffimui ir komunistų partijai, socialiniui ir politinei biurokratijai (nomenklatūrai).

LKP(b) CK surengė lapkričio 11 d. ir 1941 m. sausio 3 d. miestų ir apskričių komitetų sekretorių pasitarimus, kuriuose LKP(b) CK Organizacinio inspektoriaus skyriaus vedėjas D. Tūpikovas smulkiai instruktavo, kaip sklandžiai inscenizuoti rinkimus ir pasiekti pageidaujamus rezultatus. Gruodžio 17 d. LKP(b) CK biuras Kauno ir Tylaui miestų bei Vilkavikių ir Tylaui apskričių pagrindu aptarė, kaip partijos struktūros organizuoja rinkiminių kampanijų⁴⁸¹. Komunistai sunerimo, kad sustiprėjo visuomenės nepasitenkinimas reffimu ir sparčiai augo rinkimų boikoto nuotaikos. Nenorėdami, kad flugt rinkimų inscenizavimas, jie nurodė komunistų struktūroms vairiais pafadais ir kitomis ideologinio poveikio priemonėmis patraukti žmones savo pusėn, suagituoti juos ateiti prie balsavimo urnų. Antai buvo rekomenduojama gyventojams prieinama forma aiškinti, kad jų materialiniai padidėjimai pablogėjo ne dėl komunistų vykdomos politikos, bet dėl ilgalaikei socialistinės statybos sunkumų. Atsivėlgus tai, kad dauguma rinkėjų buvo tikintys, komunistų partija ragino savo agitatorius vengti ateistinių teiginių, reikalavo stengtis ne fleisti tikintiems jausmams. Komunistų partija nesikliovė ideologinio manipuliavimo priemonėmis ir rengėsi panaudoti totalitariniam reffimui prastus prievartos ir grasinimo metodus. Iškomunistuoti struktūrai buvo pareikalauta doryfingai sustiprinti bolševikinį budrumą prieš klasinį elementą atfvilgiu. LKP(b) CK biuras 1941 m. sausio 9 d. patvirtino LKP(b) CK biuro kreipimąsi rinkėjus, kurio

tekst komunist partijos vadovyb s pavedimui pareng laikiniosios AT Prezidiumo pirmininkas J. Paleckis ir Vidaus reikal liaudies komisaras A. Guzevi ius⁴⁸².

Rinkimin kampanija vyko pagal komunist sudaryt schem . J rikiavo LKP(b) CK Organizacinis instruktori skyrius ó faktinis rinkim inscenizavimo –tabas. Skyrius dubliavo LTSR rinkimin s komisijos funkcijas: formavo rinkim komisijas, nukreip ir kontroliavo j veikl , prifi r jo vis rinkim eig , skai iavo balsavimo rezultatus. Analogi–kai komunist partijos strukt ros kontroliavo apygard ir apylinki rinkimini komisij darb . Antai LKP(b) Trak apskrities komitetas parinko rinkimin s komisijos narius, instruktavo juos, kaip organizuoti balsavim ir pasiekti norim rezultat , kontroliavo j darb ⁴⁸³. Paai–k jus, kad komisijas pateko keletas partijai nei–tik flmoni , komitetas liep sekti kiekvien j flingsn .

TSRS valdflios represin s politikos bauginti gyventojai dalyvavo rinkim inscenizavime. Tai iau bendras rink j aktyvumas buvo menkas. Visuomen s dalis boikotavo rinkimus. Tai rod netgi oficialios komunist rinkiminio –tabo flinios. LKP (b) CK Organizacinio instruktori skyriaus duomenimis sausio 12 d. iki 20 val. balsuoti at jo vidutini–kai 76, 6 proc. s ra–us ra–yt flmoni ⁴⁸⁴. Mafliusias rink j aktyvas buvo Tel–i apygardoje, kurioje buvo i–kelti M. Gedvilas ir K. Preik–as. Ten at jo 46, 5 proc. rink j . Rinkimai strigo Kretingos, Marijampol s, Mafleiki , Taurag s, Sein ir kitose apygardose, kur kandidatais buvo i–kelti V. Kr v –Mickevi ius, Izabel Laukaityt , J. Paleckis, A. Venclova, gen. V. Vitkauskas ir kiti. Pagal LKP(b) CK flinias, kurios buvo pateiktos VKP(b) Centro komitetui, aktyviausiai buvo balsuota prie–I. Meskup (10 000 bals prie–), P. Kareck (daugiau kaip 8 000), M. Gedvil (daugiau 7 000), Z. Nakait (beveik 7 000), J. Paleck (daugiau 6 000), V. Morozov (beveik 6 000), A. Snie k (beveik 5 000), A. Guzevi i (beveik 5 000) ir kt.⁴⁸⁵ Pagal oficialius LTSR rinkimin s komisijos duomenis rinkimuose dalyvavo 91, 3 proc. turin i teis balsuoti, i–j 95, 5 proc. balsavo ufl komunist kandidatus⁴⁸⁶. Okupacijos ir totalitarinio reffimo s lygomis visuomen netur jo galimybi nedemokratinuose rikimuose pareik–ti savo vali . Jos valia buvo suklastota lygiai taip pat, kaip Liaudies seimo rinkimuose 1940 m. liepos m n.

Inscenizavus rinkimus, buvo sudaryta asmen grup , kuri atstovavo LTSR administracij Taryb S jungos institucijoje ir imitavo Lietuvos TSR atstovavim TSRS valdfloje.

Taryb S jungoje reali valdflia buvo sutelkta VKP(b) Centro komitete ir jo biure. VKP(b) CK buvo kolektyvinio vadovavimo organas, kuris tur jo demonstruoti neva kolektyvinio partijos politikos formavimo ir vadovavimo partijai, valstybei ir visuomenei principus. Norint sudaryti plataus VKP(b) teritorini organizacij atstovavimo partijos vadovyb je ir dalyvavimo jos politikos formavime regimyb , VKP(b) CK privaloma tvarka buvo skirimai partijos teritorini organizacij vadovai. Kartu taip buvo sustiprinama kra–t , sri i ir joms prilygint s jungini respublik partini organizacij prieffi ra. Konkretaus teritorin s organizacijos vadovo i–k limas VKP(b) CK

buvo pateikiamas kaip VKP(b) vadovyb s politinio pasitik jimo teritorin s organizacijos vadovu rodymas, teigiamas jo veiklos, vykdam VKP(b) politik , vertinimas. Partin s organizacijos vadovui tapimas VKP(b) CK nariu ar kandidatu rei-ki kilim politin s biurokratijos vir-nes ir priart jim prie auk-iausios politin s TSRS vadovyb s. Tai leido jam i-kilti vir-kit vietini partini funkcionieri ir administratori , padidinti savo politin tak vietin je administracijoje ir svor TSRS politin se strukt rose. VKP(b) CK nari neformal s ry-iai sudar galimyb naudotis jais ne tik stiprinant savo asmenin pad t nomenklat roje, bet ir i-pe-ti praktin s naudos administruojamai teritorijai, pav. gauti daugiau resurs . Ta iau greta garb s ir didesn s politin s takos, buvimas VKP(b) CK didino rizik ne tikti VKP(b) lyderiui J. Stalinui, pritapti prie kokios nors partin s grupuot s, kuri v liau gal jo pralaim ti grupuo i kovoje. Totalitarinio reffimo s lygomis nei vienas VKP(b) CK narys negal jo b ti tikras d l savo pad ties ir i-likimo jame: jis gal jo b ti lengvai ir bet kada pa-alintas i- io organo, ap-auktas vidaus opozicionieriumi (de-iniuotu ar kairiuotu nukrypimu, nacionalizmu ar vietininki-kumu) ir represuotas. Norint i-silaikyti VKP(b) Centro komitete, reik jo politin s nuovokos ir nemaflai apsukrumo.

VKP(b) XVIII konferencijoje 1941 m. vasario 15-20 d. LKP(b) CK pirmasis sekretorius A. Snie kus tapo kandidatu VKP(b) CK narius⁴⁸⁷. VKP(b) vadovyb pademonstravo, kad ji politi-kai pasitiki juo. Kartu taip buvo pripafl stama, kad LKP(b) tinkamai vykd VKP(b) politik . A. Snie kus m atstovauti LKP(b) ir LTSR administracijai viename i- svarbiausi Taryb S jungos politini institut . Jo asmenyje TSRS valdfios strukt roje buvo pristatyta LTSR politin biurokratija.

LTSR administravimo institucijų vaidmuo okupacinės politikos sistemoje

VKP(b) vadovyb formavo okupacin politik , pri m svarbiausius politinius sprendimus d l Lietuvos sovietizavimo. Lietuvos komunist organizacija ir LTSR administravimo institucijos prakti-kai nedalyvavo formuojant okupacin politik , priimant politinius sprendimus, ta iau buvo politin s strukt ros, kurios sukonkretino i sprendim vykdym , organizavo politikos priemoni gyvendinim ir kontroliavo j vykdym . LTSR politin s strukt ros priimdavo nutarimus d l VKP(b) CK Politinio biuro, TSRS Liaudies komisar tarybos ar kit TSRS valdymo institucij sprendim vykdymo, komunist partijos politikos priemoni gyvendinimo. Antai VKP(b) CK 1940 m. lapkri io 10 d. pri mus nutarim d l LTSR vietinio administravimo institucij steigimo, LKP(b) CK biuras ir LTSR Auk-iausios tarybos Prezidiumas nutar sudaryti laikinuosius vykdomuosius komitetus⁴⁸⁸. VKP(b) vadovyb neleido LTSR administracijai savaranki-kai spr sti netgi t klausim , kurie pagal TSRS ir LTSR konstitucijas buvo priskirti LTSR staig kompetencijai, pvz., teis s, -vietimo.

D l centralizuoto valdymo modelio ir TSRS valdfios politinio diktato LTSR politin ms strukt roms, jos buvo realiai pavaldffios ir hierarchi-kai subordinuotos atitinkamoms TSRS

institucijoms. Pastarosios vadovavo, reglamentavo ir kontroliavo Lietuvos administracijos veiklą, kišosi daugelį staigų veiklos. TSRS politinis struktūros nuolat tikrino LTSR institucijų ir jų vadovų darbą. Antai, TSRS Teisingumo liaudies komisariato kolegija 1941 m. kovo mėnesį iškvietė Tarybų Lietuvos, Latvijos ir Estijos teisingumo liaudies komisarus atsiskaityti už darbą⁴⁸⁹. Kadangi šie teisingumo liaudies komisarai užvilkinio tarybinės teisės sistemos diegimą, kolegija nusprendė, kad tokia jų veikla neatitiko politinių TSRS interesų. LKP(b) Centro komiteto biuras turėjo atsifvelgti kolegijos nutarimą ir svarstyti teisingumo liaudies komisariato ir jo komisaro P. Pakarklio darbą⁴⁹⁰.

TSRS valdymui per Lietuvą visoms tarybinėms respublikoms vienodą politinio diktato ir vadovavimo vietinei administracijai ir jos veiklos kontrolės modelį. LTSR administracijos veiklą prižiūrėjo TSRS atstovai: VKP(b) CK ir TSRS LKT galiojantis Lietuvoje N. Pozdiakovas (1941 m. jam išvykus iš Lietuvos jo funkcijas perėmė LKP(b) CK sekretorius kadrans Nikolajus Gridinas) ir jo aparatas, iš TSRS Lietuvos atsiųsti ir komunist partijos bei administracijos struktūrose dirbinti žmonės⁴⁹¹. Biurokratijos hierarchijoje šie asmenys užėmė aukštus, dažnai politini ir administracini struktūrų vadovų pavaduotojų postus. Realiai jie užėmė vadovaujančią padėtį, dažnai faktiškai vadovavo staigų veiklai. Komunist partijos organizacijoje veikė tokia pati sistema. VKP(b) CK galiojantis N. Pozdiakovas, LKP(b) CK sekretorius kadrans Nikolajus Gridinas, ir iš TSRS Lietuvos atsiųsti ir paskirti LKP(b) miestų bei apskrityų komitetų antraisiais sekretoriais, skyrių vedėjais ar jų pavaduotojais ir kitais atsakingais darbuotojais, prižiūrėjo vietinius komunistus. Tokia vadovavimo šantrijų asmenų sistema buvo komunist partijos ir okupacinės valdžios politinio diktato LTSR administracijai ir jos veiklos kontrolės instrumentas.

Politinis VKP(b) vadovybės diktatas ir partijos ir administracijos struktūroms, centralizuotas valdymas ir hierarchinis LTSR staigų pavaldumas TSRS institucijoms, pastarjį diktatas ir kontrolę Lietuvos staigoms, TSRS atstovų (šantrijų asmenų) priemonės ir kitos priemonės buvo komunist partijos ir okupacinės valdžios diktato LTSR administracijai ir jos veiklos kontrolės instrumentai. Tokios priemonės padėjo komunist partijai palaikyti LTSR struktūras tiksliai ir sklandžiai gyvendinti jos politinius sprendimus.

LTSR administravimo institucijų vaidmenį gyvendinant VKP(b) politiką nulėmė jos pačios politikos uždaviniai Lietuvoje, jų gyvendinimo strategija ir taktika, partijos politikos gyvendinimo priemonės. Komunist partija gyvendino savo politiką per partijos struktūras, jai pajungtas administracines institucijas ir politinį biurokratijos hierarchinius ryšius. Valdžios monopolis sudarė partijai galimybę panaudoti savo politikos gyvendinimui visus valdžios resursus (politines ir teises normas, represines priemones, ideologinį poveikį ir kt.) ir visas priemones (politines, administracines). LKP(b) struktūros ir LTSR administravimo institucijos buvo svarbus okupacinės politikos gyvendinimo rankis. Jos organizavo partijos politinių sprendimų gyvendinimą,

kontroliavo jį vykdyti, pagal partijos nurodymus savo kompetencijos ribose organizavo ir administravo joms pavestą sritį.

LTSR laikinoji Aukščiausiasioji taryba buvo TSRS statymų pritaikymo Lietuvos sąlygoms institucija. Laikinosios AT Prezidiumas buvo institucija, kuri komunistų partijos struktūrą, TSRS LTSR institucijų nutarimų pagrindų leido atitinkamus aktus, suteikdama jiems tarybinės teisės normų pavidalą. LTSR laikinoji Aukščiausiasioji taryba ir jos Prezidiumas išleido statymus ir sakus, kurie pakartojo visus svarbesnius LKP(b) ir LTSR Liaudies komisarų tarybos nutarimus dėl Lietuvos sovietizavimo, jos administracijos sudarymo, institucijų vadovų paskyrimo ir pan. LTSR Liaudies komisarų taryba buvo institucija, kuri Lietuvos sąlygoms taikė ir konkretino partijos politinius sprendimus ir TSRS valdymo institucijų nutarimus, organizavo ir kontroliavo VKP(b) politikos priemonių įgyvendinimą. TSRS valdymo ir valdymo institucijų bei LKP(b) sprendimų pagrindų ji priminė jimo nutarimus dėl tarybinės politinės sistemos diegimo ir visų visuomenės gyvenimo sričių sovietizavimo. Ji turėjo ribotą sprendimų laisvę ir savarankišką veiklos sąlygas, bet pakankamas administracines galias. Laikinieji vykdomieji komitetai buvo vietiniai vykdomieji ir tvarkomieji organai, kurie vykdė komunistų partijos ir centrinio administravimo steigimo nutarimus, tvarkė vietinės reikalingas kadrų, socialinius ir kitus reikalus.

Lietuvos komunistų partija įgyvendino VKP(b) politiką Lietuvoje, panaudodama tam jai suteiktas politines ir administracines prerogatyvas, poveikio LTSR administracijai ir visuomenei priemones. Ji pritaikė Lietuvos sąlygoms ir sukonkretino VKP(b) politinius sprendimus dėl krašto gyvenimo pertvarkymo tarybiniais pagrindais, nustatė partijos struktūrą ir administravimo steigimo uždavinius ir priemones įgyvendinat politinius sprendimus. LKP(b) CK biuras kaip svarbiausia politinė ir aukščiausia administracinė struktūra politiškai diktavo administravimo steigimo ir kontroliavo jį veiklą. Tam ji panaudojo įvairias diktato ir kontrolės priemones.

LKP(b) CK biuras nuolat svarstė, kaip LTSR administravimo institucijos įgyvendina partijos politikos priemones sovietizuojant Lietuvą, administruoja joms pavestą sritį ir organizuoja savo darbą. Pagal partinio aparato darbo tvarką, atitinkamas LKP(b) CK skyrius patikrindavo administravimo steigimo veiklą ir pateikdavo savo išvadą (paflęmą, biuro posėdžio nutarimo projektą), kurios pagrindų LKP(b) CK biuras priimdavo sprendimą dėl institucijos ir jos vadovų veiklos. Antai LKP(b) CK kadrų skyrius 1941 m. balandžio mėn. patikrino, kaip Finansų liaudies komisariatas keičia kadrus, ir rekomendavo LKP(b) CK biurui nubausti komisariato vadovybę už kadrų valymo vilkinimą. LKP(b) CK biuras atleido liaudies komisaro pavaduotoją K. Zaleckį, spėjo liaudies komisarą J. Vaišnorą ir pavedė LKP(b) CK sekretoriui I. Meskupui patikrinti vis komisariato darbą. J. Vaišnorui buvo nurodyta radikaliai išvalyti liaudies komisariatą nuo komunistams netinkamų tarnautojų ir atsiskaityti LKP(b) Centro komitetui už kadrų valymą ir kitą savo veiklą⁴⁹². Faktiškai buvo sankcionuotas susidorojimas su J. Vaišnoru. Netrukus jis buvo

pa-alintas i- pareig , o jo viet paskurtas komunistas Bronislovas Mark nas⁴⁹³. Ufl plan nevykdym LKP(b) CK biuras atleido i- pareig Vidaus reikal liaudies komisariato Magistralini keli valdybos (šU-osdor-oō) vir-inink Govorovk⁴⁹⁴. Tokie administravimo staig ir j vadov svarstymas rod , kad komunist partija turi veiksmingus svertus diktuoti administravimo staig ir j vadov veiklai kontroliuoti. Tš partijos kontrol s administracijai mechanizamas veik visose partijos strukt rose: LKP(b) CK biure, miest , apskri i ir vals i komitetuose, primin se organizacijose. Netgi partijos organizatoriai periodi-kai svarst administravimo staig ir j vadovus. Paplitus tokiai praktikai atsirado biurokratiniam valdymo tipui b dinga tendencija: kuo buvo flemesn strukt ra, tuo labiau ji vir-ininkavo ir nesiskait su kitomis. Kai kurie partijos komitetai m gino vesti savo vienvaldyst . Institucij ir j vadov veiklos svarstymas partijos komitetuose vis dafniau gydavo necivilizuotas formas. Antai LKP(b) Kauno miesto komiteto antrasis sekretorius N. Para-enka prato gr sinti staig ar j strukt rini padalini vadovams komunistams i-m sti juos i- partijos ufl nepakankamai uol direktyv vykdym . Jis primygtinai si lydavo tokiems administratoriams: šne vykdei partijos uflduot ó d k partin biliet ant staloō. Provincijoje komunistai prato gr sinti šsuskai iuoti -onkauliusō, šare-tuotiō, špasodintiō ar kitaip susidoroti su nepakankamai uoliais administratoriais⁴⁹⁵. Siekdami kontroliuoti administravimo staigas, kai kurios partijos strukt ros m nepaiyti priemoni . A. Snie kus, J. Paleckis M. Gedvilas pasteb jo, kad d l to m formuotis tampa tarp partijos ir administravimo strukt r ir paa-tr jo j santykiai⁴⁹⁶.

Liaudies Komisarų Tarybos biuras – LTSR administracijos kontrolės svertas.

1941 m. gegufl s m n. buvo sudarytas LTSR Liaudies komisar tarybos biuras, kuris kontroliavo VKP(b) vadovyb s, TSRS valdffios ir valdymo institucij sprendim , LKP(b) CK nutarim vykdym . LKP(b) CK biuras 1941 m. gegufl s 21 d. paskyr LKT biuro nariais M.Gedvil , jo pavaduotojus M. Tšmausk , J. Mik n , J. Vai-nor , Valstybin s plano komisijos pirminik P. Glovack ir LKP(b) CK antr j sekretori I. Meskup⁴⁹⁷. Sudariusi Liaudies komisar tarybos biur ir paskyrusi LKP(b) CK sekretori jo nariu, LKP(b) vadovyb sugrieftino savo kontrol Liaudies Komisar Tarybai.

TSRS pavyzdffiu visuose LTSR liaudies komisariatuose 1941 m. pavasar buvo sudarytos kolegijos, kurias komunist partija steig kaip partijos kontrol s administracijai bei vadinamojo kolektyvinio vadovavimo organ . Kolegija tur jo sukonkretinti partijos sprendim vykdym ..

Komunistų vadovavimas administracijos įstaigų kadrų reikalams

Laikydamosi komunistini kadr politikos princip , LKP(b) sutelk savo rankose visus svarbesnius staig kadr reikalus: tvirtino centrini administravimo staig etatus ir j kolegijas, pagal socialinius ir politinius kriterijus atrinko ir skyr vis lygi vadovaujan ius darbuotojus, politi-kai kontroliavo j veikl . Antai, LKP(b) CK biuras 1940 m. gruodffio 8 d. steig visose

LTSR administravimo staigos spekskyrius, 1941 m. sausio 9 d. paskyrė laikiną vykdomąjį komitetą pirmininkus, gegužės 7 ir 21 d. – LTSR Valstybės saugumo komisariato skyrių viršininkus ir pavaduotojus ir t.t.⁴⁹⁸. 1940 m. rudenį – TSRS Lietuva buvo perkelta LKP(b) CK nomenklatūra kaip vadovaujanti darbuotojų atrankos, paskyrimo ir priežiūros sistema.

Lietuvos komunistų partijos sudėtis 1940 m. birželio – rugsėjo mėn.

Lietuvos okupacijos išvakarėse Lietuvos komunistų partijoje buvo 1261 narys. Pagal socialinį padėtį 48 proc. buvo darbininkai, 24 proc. – valstiečiai, 24 proc. – prekybininkai ir amatininkai, 4 proc. – tarnautojai. Moterys sudarė 10 proc., vyrai – 90 proc. komunistų. Lietuvių buvo 54,48 proc., žydai – 30,61 proc., rusai – 14,27 proc. ir kitos tautybių – 0,63 proc. Dauguma komunistų (81,89 proc.) turėjo pagrindinį veiklos stažą iki 1939 metų. Iš viso pagrindiniame LKP, skaičiuojant laisvąjį buvusius ir kalintus, Lietuvos okupacijos išvakarėse buvo maždaug 1600 komunistų. Palyginimui palyginime, kad Latvijos KP 1940 m. birželio mėn. buvo 968, o Estijos KP – 150 narių^{499, 500}.

1940 m. birželio 25 d. legalizavus Lietuvos komunistų organizaciją, jos vidaus gyvenimas buvo pertvarkomas VKP(b) organizaciniais ir idėjiniais pagrindais, atsivertęs okupacinius politikos uždavinius. LKP reikėjo sparčiai išplėsti partiją, kad ji galėtų parinkti komunistus administraciniam darbui. Pildomas ji turėjo papildyti tik socialiniu, politiniu ir ideologiniu atitinkamais partijai tinkamais žmonėmis, kurie besilygiškai laikytis VKP(b) politinėmis linijomis. Todėl jai buvo ypač svarbu reguliuoti savo sudėtį ir valdyti jos kaitos procesus.

1940 m. birželio mėn. pabaigoje – liepos mėn. pradžioje V. Dekanozovo grupė ir LKP vadovybė beveik nekontroliavo partijos augimo ir jos sudėties pokyčius. VKP(b) pirmiausia rėpė jo Lietuvos aneksijos procesas, todėl ji neskyrė daug dėmesio LKP vidaus gyvenimui, kol jis neatirsdavo jos priešingų neigiamų tendencijų. Iš pagrindinio išėjimo LKP – tuo metu siekė greičiau išplėsti savo gretas, kad suburtų komunistus administraciniam darbui, parodytų TSRS atstovams, kurie nepasitikėjo LKP ir skeptiškai vertino jos taktiką, kad ji yra gausi partija.

1940 m. birželio mėn. LKP miestų ir apskrities komitetuose buvo tik registruojami pagrindiniai LKP nariai ir norintys stoti jai. Liepos mėnesį atnaujintas priėmimas iki rugpjūčio mėnesio vyko paspartintai, supaprastinus jo sąlygas (be kandidatino stažo, esant bent vienai rekomendacijai)⁵⁰¹. Daugelyje miestų ir apskrities organizacijų jis buvo nekontroliuojamas ir nevaldomas, be jokios socialinės, politinės ir ideologinės stojančių atrankos, nesilaikant individualaus priėmimo principo⁵⁰². Dėl tokio nekontroliuojamo antplūdžio LKP narių skaičius birželio – liepos mėn. išaugo beveik 3 kartus: nuo 1261 okupacijos išvakarėse iki 3629 liepos pabaigoje⁵⁰³. Partini bilietų išdavimo kampanijos išvakarėse 1940 m. spalio mėn. LKP buvo jau 5365 komunistai⁵⁰⁴. Nuo 1940 m. birželio iki spalio mėn. Lietuvos kompartija išaugo 4,25 karto.

Dėl politinės konjunktūros, karjerizmo, noro išgyventi okupacinio režimo sąlygomis komunistų partijai stojo vairi socialiniai sluoksniai ir tautybių asmenys. Didesnį dalį su moningai pasirinko bendradarbiavimo su okupacine valdžia ar prisitaikymo prie jos keli, kiti stojo LKP aplinkybių vėriai. 1940 m. liepos mėnesį pareikšimus priimti partijai parašė net ir Liaudies vyriausybės ministrai Povilas Pakarklis, Moisejus Koganas, Matas Mickis, Lietuvos kariuomenės vadas generolas Povilas Vitkauskas⁵⁰⁵, kiti toli gražu ne komunistiniai pofieriai. Visus juos 1940 m. liepos mėnesį LKP CK sekretoriatas priėmė partijai.

Išplėtotus LKP pasikeitė jos sudėtis. Joje sumažėjo komunistų pagrindininkų su staflu iki 1939 m. rudens (nuo 81,8 proc. 1940 m. birželio mėnesį iki 19 proc. spalio mėn.) Tarp stojančių buvo nemažai varguomenės atstovų ir nelietuvių tautybės asmenų, ypač žydai. Dėl to LKP mėgė augti nedarbininkų sluoksniai ir žydų tautybės komunistų skaičius. 1940 m. liepos mėn. amatininkų ir prekybininkų padaugėjo nuo 24 proc. birželio iki 25 proc. liepos mėn., o žydų tautybės komunistų nuo 30,6 proc. birželio iki 36 proc. liepos mėn. Kauno miesto organizacijoje žydų tautybės komunistų skaičius išaugo nuo 70,88 proc. birželio iki 76 proc. liepos mėn. Tokia tendencija sukėlė nerimą VKP(b) ir LKP vadovams, nes ji griovė komunistų mitą, kad partija atstovauja pirmiausia darbininkų klasei, ir teikė pagrindą visuomenei vertinti LKP kaip nelietuvių organizaciją. Išryškėjo ir kita komunistų vadovų pofieriu neigiama tendencija: partijai stojo ideologiškai ir politiškai komunistams neištikimi asmenys, veikė Lietuvos Respublikos partijose ir organizacijose. Iki 1940 m. rugsėjo mėn. LKP miestų ir apskrityų komitetuose užsiregistravo buvę 63 tautininkų sąjungos, 188 žydų sąjungos, 143 valstieji liaudininkų sąjungos ir socialdemokratų partijos, 56 žydų politinių organizacijų nariai (t.t. 4 Bundo, 18 Poalei Cion, 26 sionistų sąjungos, 8 Beitar⁵⁰⁶), 3 trockistais pasivadinę asmenys⁵⁰⁷. Siekiant neleisti plisti tokioms tendencijoms, liepos mėn. buvo atnaujintas individualus priėmimas narius, o rugpjūčio mėn. VKP(b) CK liepė sugrieftinti priėmimo sąlygas, vedant kandidatų staflą ir privalomas 2 komunistų rekomendacijas⁵⁰⁸. Pradžiai taikyti naujį priėmimo tvarką, iškart sumažėjo LKP augimo tempai, amatininkų ir prekybininkų sumažėjo iki 10 proc., žydų iki 16,24 proc. spalio mėnesį⁵⁰⁹. Pradžiai skirti daugiau komunistų administraciniam darbui, nuo rugpjūčio mėn. m. didinti komunistų tarnautojų skaičius: spalio mėnesį komunistai administratoriai sudarė 15 proc. partijos narių. 1940 m. rugsėjo pabaigoje beveik 300 komunistų buvo darbinti aukštesniaisiais valdininkais centriniame valdymo staigose Kaune, t.t. 3 LTSR Aukštųjų tarybose (visi lietuviai), 4 Liaudies komisarų tarybose (1 lietuvis, 3 rusai), 4 Teisingumo komisariate (1 lietuvis, 3 rusai), 10 prokuraturoje (6 lietuviai, 1 žydas, 3 rusai), 87 Vidaus reikalų komisariate⁵¹⁰, 15 milicijoje (4 lietuviai, 2 žydai, 9 rusai), 5 Finansų komisariate (1 lietuvis, 1 žydas, 3 rusai), 10 Vietinės pramonės komisariate (4 lietuviai, 4 žydai, 2 rusai), 6 Maisto komisariate (2 lietuviai, 4 žydai), 5 ūkio komisariate (5 lietuviai), 4 Prekybos komisariate (1 lietuvis, 2 žydai, 1 rusas), 21 Ryšių valdyboje (2 lietuviai, 1 žydas, 18 rusų), 4 Autotransporto treste

(2 lietuviai, 1 flydas, 1 rusas), 6 Nemuno laivininkystės valdyboje (1 lietuvis, 5 rusai) ir pan. 28,5 proc. administraciniam darbui nukreipti komunistai buvo lietuviai, 31,3 proc. flydai, 40,2 proc. rusai. Daugelis rusai buvo atvykę iš Lietuvos – TSRS.

1940 m. spalio mėnesio pradžioje LKP buvo 5365 komunistai⁵¹¹. Pagal socialinį padalinį 50 proc. buvo darbininkai, 24 proc. valstiečiai, 15 proc. tarnautojai, 10 proc. amatininkai, prekybininkai ir verslininkai. Moterų buvo 14 proc., vyrų – 86 proc. Lietuviai sudarė 68,49 proc., flydai – 16,24 proc., rusai – 11,97 proc., kitos tautybių asmenys – 3,3 proc. 1593 komunistai veikė pagrindinėje kompartijoje. LKP buvo ne mažiau kaip 450 Lietuvos Respublikos politinėse organizacijose veikusių asmenų.

1940 m. rugpjūčio mėnesį nustatyta nauja priemonė LKP tvarka iš esmės nepakeitė LKP socialinės sudėties, nepašalino iš jos visų bolševikams socialiniu, politiniu ir idėjiniu atžvilgiu netinkamų sluoksnių. Iš TSRS Lietuvos atvykę komunistai po pirmą kartą LKP buvo škrutinau uždėta komunistams priešais ir neišvengiamai flmon mis⁵¹². VKP(b) vadovybė suprato, kad išvalyti šmaseikai uždėta organizaciją galima tik planinga, masiška ir organizuota jos valymo kampanija, analogiška tomis, kurios vyko VKP(b) 3-4 dešimtyse. Toks LKP sudėties pakeitimo modas buvo panaudotas 1940 m. spalio mėnesį oficialiai jungus LKP VKP(b) sudėtį.

Socialinis ir politinis Lietuvos komunistų valymas

1940 m. spalio 8 d. VKP(b) CK politinis biuras traukė Latvijos, Lietuvos ir Estijos komunistų partijas savo sudėtinė respublik organizacij teis mis⁵¹³. Vadovauti Lietuvos komunist organizacijos pertvarkymui pagal VKP(b) pavyzdį ir pirmą kartą jos veiklą buvo paskirtas VKP(b) CK ir SSRS LKT galiotinis N. Pozdniakovas. 1940 m. lapkričio 15 d. prasidėjo VKP(b) biliet išdavimo Lietuvos komunistams akcija, savo tikslais ir mastais prilygusi Lietuvos komunist organizacijos narių atrinkimui VKP(b) pagal socialinius, politinius ir ideologinius kriterijus, jai netikusi komunist pašalinimui (taip vadinamam valymui) siekiant iš esmės pakeisti Lietuvos komunist sudėtį ir priartinti ją prie VKP(b). Nors VKP(b) XVIII suvažiavimas 1939 m. panaikino masinius periodinius partijos valymus kaip jos sudėties reguliavimo priemonę, tačiau ji buvo panaudota 1940 m. rudenį Estijos, Latvijos ir Lietuvos komunist organizacijose ir vyko planingai, organizuotai ir pirmą kartą VKP(b) vadovybei.

LKP(b) valymas prasidėjo 1940 m. spalio mėnesį ir vyko iki 1941 m. gegužės 15 d., bet faktiškai baigėsi 1940 m. gruodžio mėnesį.⁵¹⁴ 1941 m. balandžio 7, 29 d. ir birželio 2 d. LKP(b) CK svarstė 105 komunistų apeliacijas dėl jiems neišduotų bilietų. Jis buvo organizuojamas pagal VKP(b) direktyvas ir jomis remiantis parengtas LKP(b) CK instrukcijos. Jose buvo apibrėžtos akcijos uždaviniai, nustatyta, kaip turėtų būti tikrinami anketiniai komunistų duomenys, svarstomos jų bylos. Valymo veiksmus koordinavo LKP(b) centro komitetas, o tiesiogiai jį organizavo ir vykdė LKP(b) CK organizacinis instruktorių skyrius (vedė jį - Daniilas Tšepikovas). Miestų ir apskrityų komitet

organizaciniai skyriai vykdė valymą vietos organizacijose. Lietuvos komunistų organizacijos valymo laikotarpiu buvo sustabdytas naujų narių priėmimas. 1940 m. spalio - lapkričio mėn. buvo tikrinamos bylos apie komunistus, spalio mėn. pradėta svarstyti bylas dėl bilietų išdavimo. Pagal nustatytą tvarką priėmė VKP(b) ir bilietų išdavimą tvirtino komunistų partijos miestų ir apskričių komitetai, o galutinį sprendimą priimdavo LKP(b) CK biuras, kurio posėdžiuose dalyvavo N. Pozdniakovas, D. Tūpikovas, A. Snieckus, I. Meskupas, K. Preikšas ir Aleksandras Guzevičius. Lemiamą balsą visada turėjo N. Pozdniakovas, D. Tūpikovas, A. Snieckus ir I. Meskupas.

Jau tikrinant komunistų anketas ir autobiografijas paaiškėjo daug duomenų klastojimo atveju. Siekdami lengviau patekti į LKP(b) ar apsisaugoti nuo pašalinimo, komunistai, kaip ir anksčiau, tik dabar jau masiškai slapto savo neproletarinę kilmę ir ufsimė. Tokiu atveju, kai verslininkai, prekybininkai ir amatininkai pasivadindavo darbininkais, ypač daug pasitaikė Kaune.

Iki 1941 m. gegužės 15 d. LKP(b) CK perfiūrė 4372 miestų ir apskričių komitetų nagrinėtus ir jam tvirtinti pateiktas komunistų bylas. 2793 asmenys buvo pripažinti komunistais, 1129 pašalinti iš LKP(b), 450 žmonėms bylos atidėtos. 1407 asmenys patys pasitraukė iš partijos, supratę, kad jiems ufkirstas kelių d l socialini, politini ir kitų priedas. Neabejotina, kad tarp jų buvo ir okupaciniu režimu bei marionetinės partijos veikla pasipiktinusių piliečių. Atsivėlgus komunistų apeliacijai d l partikumo svarstymo LKP(b) CK biure rezultatus, iki 1941 m. birželio 2 d. komunistais buvo pripažinta 2813 asmenų (52,43 proc. visų komunistų, buvusių partijoje 1940 m. spalio mėn.), tarp jų 1390 nelegalios LKP narių, o iš partijos pašalinti 1109 žmonės (20,67 proc.), tarp jų 300 komunistų pagrindininkai ir 82 jais pasivadinę asmenys⁵¹⁵. Pagal kiekybinius rodiklius komunistų valymo procesas Lietuvoje buvo radikalesnis negu Estijoje ir Latvijoje; ten VKP(b) dokumentus gavo 85,5 - 86,8 proc., o iš partijos pašalinta 11-12 proc. komunistų⁵¹⁶.

Valymo kampanijos metu buvo siekta pašalinti iš Lietuvos komunistų organizacijos šklasinius priešus - buržuazinius ir smulkiaburžuazinius sluoksnius (verslininkus, prekybininkus, amatininkus, Lietuvos Respublikos tarnautojus). Socialinis valymas taip pat buvo priemonė patikrinti, ar LKP(b) vadovais i-tikimi bolševikų partijos socialinio grynumo principui ir ar jie nesitaiksto su komunistams socialiniu atfvilgiu prieš-i-kais elementais. Iš LKP(b) buvo pašalinti 95 kininkai (4 dvarų savininkai ir 91 buofle pavadintas stambus kininkas), 97 prekybininkai, 40 verslininkai, 80 amatininkai bei 6 spekuliantais pavadinti smulkūs prekeiviai, iš viso 318 žmonėms (28,16 proc. visų iš partijos pašalintų asmenų)⁵¹⁷. Tarp pašalintų kininkų 84 buvo lietuviai, 9 rusai, 1 flydas ir 1 baltarusis; tarp prekybininkų - 10 lietuvių, 2 rusai, 85 flydai; tarp verslininkų - 7 lietuviai ir 33 flydai. Visi pašalinti amatininkai buvo flydai. Vis dėlto -ie duomenys neatspindi viso partijos socialinio valymo masto, nes, pradėjus socialinį valymą, nedarbininkai patys m bgti iš komunistų organizacijos, nenorėdami rizikuoti ar supratę, kad dėl socialinių priedas jie negali priklausyti partijai.

TSRS politinės sistemos diegimo ir komunist partijos diktatūros tvirtinimo uždaviniai nulm tai, kad LKP(b) organizacijoje siekta palikti tik marksistin pasaulfiros, komunistin s ideologijos ir okupaciniam reffimui i-tikimus flmones. D l to komunist pasaul fi ra, politin orientacija ir veikla, id jinis-politinis patikimumas buvo svarb s j atrankos kriterijai. D l pasaul fi ros i- komunist partijos buvo pa-alinta 18 tikin i j , o politiniais motyvais - 501 komunistas⁵¹⁸. Tarp pastar j buvo 129 Lietuvos -auli s jungos nariai, 66 Lietuvi tautinink s jungos, 21 ūJaunosios Lietuvos, 41 Lietuvos socialdemokrat partijos, 29 Lietuvos valstie i liaudinink s jungos nariai, 2 Rusijos socialistai revoliucionieriai (eserai) ir 1 eseru pavadintas au-rininkas, 50 floyd politini organizacij nariai (tarp j 6 Bundo ir 21 bendr j sionist partijos narys), 40 Lietuvos savanori ir Kerenskio bei Kol ako armij kareivi , 11 i- Rusijos raudonosios armijos dezertyravusi kari , 58 antitarybine agitacija apkaltinti bei kiti bol-evikams politi-kai nepatikimi asmenys ir 53 špolitik-ai pasyv s flmon s.

Komunist valymu buvo siekiama pakirsti prielaidas vidaus opozicijai, pa-alinti savaranki-ko m stymo dvasi bei veikimo pro ius ir paversti Lietuvos komunist partij monolitine, grieftai centralizuota ir drausminga, VKP(b) vadovybei bes lygi-kai paklusnia organizacija. Buvo kruop-iai tikrinami pagrindin s LKP nariai: k jie veik nelegalios veiklos laikotarpiu, ar laik si oficialios partin s linijos. I- partijos buvo pa-alinti 103 asmenys, tarp kuri 10 dalyvavo frakcin je LKP veikloje, 79 patys pasitrauk , o 4 d l vairi prieflas i buvo pa-alinti i- jos 4-me de-imtmetyje. Kadangi tarp komunist buvo Lietuvos fvalgybos agent , VKP(b) reikalavo pa-alinti ir juos. Nor dami i-likti partijoje ir nenukent ti nuo represij , su Lietuvos Respublikos policija ar fvalgyba bendradarbiav flmon s steng si tai nusl pti. Bet pagal fvalgybos archyvus buvo atskleisti ir i-partijos pa-alinti 67 policijos bendradarbiai bei 80 slapt j agent ⁵¹⁹.

Kadangi nelegali LKP ne formindavo nauj nari pri mimo ir nei-duodavo biliet , flmon s, nor j patekti partij , gal jo teigti, kad buvo pagrindininkai. Tokius asmenis komunistai traktavo kaip fiktyvius ir atsiribojo nuo j . I-partijos buvo pa-alinti 82 pagrindininkais apsiskelb flmon s. I-kitos pus s, LKP(b) vadovai, nor dami sureik-minti nelegalios LKP veikl , steng si i-laikyti joje kuo daugiau flmoni , tod l orientavo vietos organizacijas bandyti š rodyti ū toki flmoni partikum . Taip nelegalios LKP gretas špapild ū net 50 asmen , fakti-kai stojusi partij 1940 m. vasar ⁵²⁰.

Siekiant pagerinti LKP(b) vaizd , buvo uflkirstas kelias patekti j baudfliamojon atsakomyb n patrauktiems, amoralieams komunistams, asmenims stojusiems partij norint siekiant sidarbinti administracin se staigose ar padaryti karjer . I- partijos buvo pa-alinti 23 vairiomis baismis Lietuvos Respublikoje nuteisti flmon s, 6 kontrabanda Lietuvos - Latvijos ir Lietuvos - Lenkijos pasienyje vert si asmenys, mafldaug 10 flmoni buvo pa-alinti šufl karjerizm ū ir šsavanaudi-kum ū, o uflnuolatin girtuokliavim , chuligani-k ir amoral elges ū 48 komunistai⁵²¹.

LKP(b) valymas netur jo tautinio pobūdžio ir nebuvo specialiai nukreiptas prieš kurias nors tautybes Lietuvos komunistus. Dėl visų priedėlių LKP(b) buvo pašalinti 772 lietuviai (68,37 proc. vis pašalintųjų), 125 rusai (11,07 proc.), 222 žydai (19,66 proc.) ir 10 kitų tautybių (0,88 proc.) komunistai⁵²². Iš viso pašalinta arba patys partiją paliko maždaug 55 proc. komunistų rašiusių rašytuvais, 49 proc. žydų, 18 proc. rusų. Lietuviai ir rusai daugiausia pašalinti dėl politinių priedėlių, žydai – socialiniu ir ideologiniu pagrindu dėl jų kilmės, padėties ir veikimo sionistinėse partijose.

Komunistų partijos valymas nebuvo specialiai rusinimo priemonė, tačiau objektyviai kartus su VKP(b) kadrų politikos bei nomenklatūros sistemos diegimu prisidėjo prie LKP rusinimo. Plati rusų tautybes komunistams taikoma išimčių praktika LKP(b) valymo metu ir komunistų migracija iš SSRS Lietuvai didino rusų komunistų skaičių ir jų vaidmenį partijoje.

Po Lietuvos komunistų valymo VKP(b) nario bilietus ar kandidato korteles gavo daugiau nei pusė komunistų, buvusių partijoje 1940 m. spalio mėn., o penktadalis jų buvo pašalinti kaip okupantams nepatikimi asmenys. Daugiausia žmoniai pašalinti dėl socialinės kilmės, padėties bei ufsimimo (25,16 proc. vis pašalintųjų) ir dėl politinių motyvų (44,37 proc.).

LKP(b) valymo rezultatai rodo, kad VKP(b) iš esmės pavyko pasiekti ufsibrėžtus tikslus: buvo suformuota socialiniu ir idėjiniu atžvilgiu vienyta komunistų organizacija. Atrinkus partiją paklusnius žmones, buvo pakirstos vidaus opozicijos galimybės. Monolitinė, griežtai centralizuota ir drausminga organizacija buvo suburta neišlavintiems, neturėjusiems civilizuotos politinės veiklos patirties, paklusni ir lengvai valdoma partinė masė, kuri buvo nesunku nukreipti VKP(b) ir okupacinio režimo politikai gyvendinti. LKP(b) buvo paversta stalininio tipo partija.

Pagal oficialias statistines ataskaitas, kurias LKP(b) Centro komitetas pateikė Maskvai, 1941 m. sausio 1 d. Lietuvoje buvo 2486 (be 1940 m. rudenį sudarytų LKP(b) ūkiniai ir ūkiniai apskrinių organizacijų), o skaitant jas – 2653 komunistai⁵²³. Moterų sudarė tik 14,84 proc. komunistų ir beveik trečdalis jų buvo kauniečiai. Partijoje vyravo darbininkų ir valstiečių kilmės komunistai: beveik pusė (48,1 proc.) jų kilę iš darbininkų, 28,9 proc. – iš valstiečių ir 22,9 proc. – iš tarnautojų. Tačiau pagal ufsimimą daugiau nei pusė (56,8 proc.) komunistų buvo darbininkų ir sovietinėse staigose tarnautojų, o darbininkais dirbo tik 17,1 proc., valstiečiais – 18,2 proc., amatininkais – 3,1 proc. komunistų. Iš 1412 tarnautojų komunistų 184 dirbo respublikinėse, 264 – miestuose, 762 – apskriniuose, 202 – valsčiuose sovietinėse staigose ir beveik trečdalis (589 žmonės) buvo staigų vadovai. Tokia padėtis susiklostė 1940 m. vasarą ir išliko iki 1941 m. birželio mėn. Jėnulį komunistų darbininkų administravimo institucijose ir partijos politika pakeisti buvusius Lietuvos Respublikos valdininkus komunistais. Lietuvos komunistų organizacija pamafly virto tarybinės biurokratijos partija. Ūf tendencija labiausiai išryškėjo LTSR administraciniame centre Kaune, kur daugiau nei du trečdaliai (76,59 proc.) komunistų tapo buvo darbininkų administravimo institucijose, tarp jų 156 (41,5 proc. kauniečių komunistų) – staigų vadovais.

Nemaflai komunist buvo sutelkta represin se strukt rose: LSSR vidaus reikal komisariato sistemoje dirbo net 485 partijos nariai (19,5 proc. vis komunist), i–j Kaune ó 82. Ta iau tai buvo tik dalis –ioje sistemoje darbint komunist ; be j , Lietuvoje buvo ne maffiau kaip 270 i– TSRS atsi st , ta iau LKP(b) skait ne ra–yt ir jos statistikoje nefiksuot komunist ⁵²⁴. skaitant pastaruosius, LTSR vidaus reikal komisariato sistemoje dirbo ne maffiau kaip 755 komunistai.

Kadangi LKP(b) statistin se ataskaitose n ra flini apie atvykusius i– TSRS ir iki 1941 m. pavasario LKP(b) skait ne ra–ytus bei Lietuvoje dislokuotos TSRS kariuomen s komunistus, tod l jos neatskleidflia i–samaus vaizdo, kaip komunistai buvo pasiskirst administravimo staigose.

LKP(b) buvo palyginti jaun ir vidutinio amfliaus flmoni organizacija: 46,2 proc. komunist tur jo iki 30 met , 40,2 proc. - nuo 31 iki 40, 11,4 proc. - nuo 41 iki 50, 1,8 proc. - nuo 51 met . Matyt, nat ralu, kad bol–evik doktrinai buvo ypa iml s menko i–silavinimo flmon s. Tai akivaizdffiai rodo ir komunist partijos sud tis pagal jos nari i–silavinim . Tarp 2627 komunist (be TMen ion li apskrities) tik 42 asmenys (1,6 proc. vis komunist) tur jo auk–t j , 28 (1,06 proc.) - nebaigt auk–t j , 119 (4,5 proc.) - vidurin , 160 (6,1 proc.) - nebaigt vidurin , 1352 - pradini i–silavinim (51,46 proc.); 909 buvo –iek tiek ra–tingi, bet netur jo jokio i–silavinimo (34,6 proc.) ir 17 komunist (0,64 proc.) buvo bera–iai. Akivaizdu, kad Lietuvos komunist organizacijoje vyravo pradinio ir jokio i–silavinimo neturintys flmon s, kurie sudar 86,7 proc. vis komunist ⁵²⁵. D l masinio antpl dflio LKP 1940 m. vasar ir komunist valymo partijoje sumafl jo komunist pagrindinink ir padaug jo po Lietuvos okupacijos j stojusi flmoni skai ius. Ta iau LKP(b) vadovyb steng si i–saugoti partijoje kuo daugiau nelegalios LKP nari , netgi formindavo fiktyvi naryst joje, tod l buv pagrindininkai sudar daugum . 1309 vietiniai ir i–SSRS atvyk komunistai tur jo partin stafl iki 1940 m. birflelio m n., tarp j 1245 buvo nelegalios LKP nariai⁵²⁶

Po komunist valymo ypa pasikeit j tautin sud tis. Pa–alinas pus lietuvi komunist , j sumafl jo iki 63,45 proc. D l socialinio komunist valymo beveik perpus sumafl jo flyd ir 1941 m. sausio m n.jie sudar 16,25 proc. komunist . Kaune flydai sudar 47,87 proc. miesto komunist . D l plataus i–im i taikymo rusams komunistams valymo metu, komunist i– TSRS antpl dflio ir d l to, kad LKP(b) sijung TMen ion i bei TMen ion li apskri i komunistai 6 proc. padid jo rus komunist skai ius (iki 16,06 proc.) ir beveik tris kartus - baltarusi (iki 2,66 proc.).

Nuo 1940 m. rudens i– TSRS Lietuv administraciniam darbui atsi sti ir i– okupacin s kariuomen s demobilizuoti komunistai buvo svarbus LKP(b) augimo –altinis. LKP(b) CK organizacinio instruktoria skyriaus duomenimis iki 1941 m. sausio 3 d. Lietuv i–TSRS atvyko ne maffiau kaip 497 komunistai, ne skaitant Lietuvoje dislokuotos TSRS kariuomen s komunist , apie kuriuos n ra apibendrint flini ⁵²⁷. I–j net 54,3 proc. dirbo LSSR NKVD sistemoje.

Lietuvos komunist organizacijoje buvo 249 asmenys (daugiau negu 5 proc. vis komunist), anks iau veikusi Lietuvos Respublikos partijose ir politin se organizacijose⁵²⁸. vairioms partijoms

priklaus 58 komunistai: valstie i liaudinink 617, socialdemokrat 611, socialist revoliucionieri 68, Lenk socialist partijai (PPS) 61 ir JAV socialist partijos šLietuvi kuopai6 61 narys, flyd partijoms 620 (i–j šPoalei cion6 68, bendr j sionist partijai 612). Tarp 116 politini organizacij nari 53 buvo Lietuvos jaunimo s jungos, 14 6 Jaunosios Lietuvos, 8 6 šPavasario6, 7 - šfiieffirbos6, 4 6 šVarpo6, 2 6 šAteities6, 1 6 šAu–ros6, 3 6 kit lietuvi , 24 6 sionistini jaunimo organizacij nariai.

Lietuvos komunist partijos vadovybei valymo metu nebuvo taikomi griefti atrankos kriterijai, tod l valymo i–veng nemaflai nedarbininki–kos kilm s vadov , praesityje veikusi nekomunistin se organizacijose. Pavyzdffliui, mafldaug 40 proc. miest ir apskri i komitet sekretori buvo tarnautojai, net 12 proc. pirm j sekretori anks iau veik –auli s jungoje, tiek pat 6 sionistin se organizacijose⁵²⁹. Vykdam VKP(b) kadr politik , i– TSRS atsi sti komunistai buvo skiriami antraisiais sekretoriais. Du tre daliai komitet antr j sekretori buvo i– TSRS ir tik tre dalis 6 vietiniai komunistai. Daugiausia d l to lietuviai sudar 42,5 proc., rusai 632 proc., o flydai 66,38 proc. pirm j ir antr j sekretori . Kit miest ir apskri i komitet darbuotoj sud tis maflai skyr si nuo visos Lietuvos komunist sud ties. Pus komitet nari , skyri ved j ir instruktori buvo darbininkai, po ketvirtadal - valstie iai ir tarnautojai. 61,26 proc. komiteto nari buvo lietuviai, 27,9 proc. - rusai, 9,9 proc. 6 flydai, likusieji 6 kit tautybi . Ta iau tarp komitet skyri ved j ir instruktori lietuvi ir rus buvo mafldaug 6 proc. mafliau, o flyd 6 dvigubai daugiau ir jie sudar net 22 proc. –i darbuotoj ⁵³⁰.

1941 m. pradffioje Lietuvos komunist organizacijoje vyravo okupantams i–tikimi, bol–evikini paffi r , nera–tingi ir nei–silavin sovietini staig lietuvi , rus ir flyd tautybi tarnautojai, smulki pramon s moni darbininkai ir valstie iai.

Lietuvos komunistų sud6ties kaita 1941 m. sausio - birželio mėn.

Pasibaigus partijos valymui, Lietuvos komunist sud tis toliau buvo reguliuojama VKP(b) prastais b dais ir metodais, siekiant uftikrinti pastov kiekybin jos augim , padidinti darbininki–k skai i ir pla iau traukti j vietinius gyventojus, ypa lietuvius. Remdamasis VKP(b) praktika, kai periodinius masinius valymus pakeisdavo masiniai telkimai partij , LKP(b) V suvaffiavimas nubr fl kurs i–pl sti partij ⁵³¹. Buvo atsifvelgta ir tai, kad, ple iantis Lietuvos valdininkijos socialiniam ir politiniam valymui, reik jo vis daugiau komunist , kurie pakeist buvusius Lietuvos Respublikos valdininkus. Nuo 1941 m. sausio m n. iki birffelio 22 d. LKP(b) padid jo 2086 asmenimis: nuo 2653 iki 4739 komunist ⁵³², ta iau toks augimas buvo nestabilus ir negal jo patenkinti poreikio kelti naujus valdininkus i–komunist . Sausio - vasario m n. partij stojo labai maflai komunist . 1941 m. kovo m n. VKP(b) CK nustatius lengvatines pri mimo partij s lygas, –is procesas paspart jo, ta iau masinio antpl dffio LKP(b) jau nebuvo. SSRS-Vokietijos karo nuojauta, komunist partijos politika, teroras ir represijos sustiprino Lietuvos visuomen s antitarybin orientacij , atst m nuo komunist

partijos netgi darbininkus ir kitus varginguosius visuomenės sluoksnius, o norintys stoti partijai negalėjo to lengvai padaryti dėl griežtos socialinės ir politinės atrankos.

Pagrindinė LKP(b) augimo –altinis sudarė TSRS atsiųsti komunistai. Balandžio pradžioje Lietuvoje buvo 1198, o birželio mėn. – 1516 iš SSRS atvykusių komunistų (be 167 iš Baltarusijos Lietuvos komunistų partijos skaitė pervestų kareivių ir kareivėlių apskričių ir 179 laikinoje LKP(b) skaitoje rašytų komunistų). Skaitant juos, TSRS-Vokietijos karo išvakarėse Lietuvoje buvo ne mažiau kaip 1862 atvykusieji komunistai, kurie sudarė 40 proc. visų LKP(b) narių⁵³³. Plečiantis tokiai tendencijai, LKP(b) pamalū virto ne vietinė komunistų organizacija.

Dėl griežto LKP(b) sudėties reguliavimo 1941 metų pirmoje pusėje mažai kito Lietuvos komunistų organizacijos sudėtis pagal komunistų socialinį padėtį, tačiau pasikeitė pagal ufsi mīm , išsilavinimą ir tautybę. Dėl VKP(b) kadrų politikos partijoje sparčiai daugėjo komunistų tarnautojų, o tarp jų – vadovaujančias ir atsakingas pareigas ėjusius asmenis, ir atitinkamai mažėjo darbininkų, valstiečių, amatininkų ir namudininkų. Per mėnesį 1941 m. mėnesius darbininkų skaičius LKP(b) sumažėjo beveik perpus (iki 8,65 proc.), valstiečių – 2,5 karto (iki 7,2 proc.), o tarnautojų išaugo iki 69,8 proc. LTSR administracijoje buvo darbiniai apie 65 proc. lietuvių, beveik 67 proc. rusų ir maždaug 79 proc. kiti komunistai⁵³⁴. Nepaisant LKP(b) V suvafliavime iškelto – kio telkti partijai šdarbininkus nuo stakliū ir taip išplėsti šproletarinės bazės, iki 1941 m. birželio mėn. vyravo atvirkštinė tendencija: partijai priimti darbininkai netrukus sidarbindavo tarybinėse staigose ir papildydavo tarybinę tarnautojų gretas. Vis daugiau komunistų darbinant administracijoje partija iš šproletariato politinio avangardo virto tarybinės biurokratijos, pirmiausia valdančiojo elito, organizacija.

Lietuvos komunistų organizacijoje sparčiai mažėjo vietiniai gyventojai, ypač lietuvių, ir daugėjo atvykusių iš TSRS, pirmiausia rusų. Per mėnesį 1941 m. mėnesius lietuvių komunistų sumažėjo iki 46,4 proc., kiti – iki 12,6 proc., o rusų padaugėjo 4 kartus ir jie sudarė beveik 39 proc. komunistų⁵³⁵. Tai ypač išryškėjo Vilniuje ir Kaune, kur šie daug iš TSRS atvykusių komunistų. 1941 m. birželio mėn. Kaune rusai sudarė net pusę miesto komunistų, lietuviai – tik 21,6 proc., kiti – beveik 26 proc. Vilniuje lietuvių ir kitių buvo dar mažiau: maždaug po 11 proc., o rusai sudarė 77 proc. komunistų. Be to, Vilniuje nebuvo nė vieno lenko komunisto. Sumažėjus Lietuvos gyventojų stojimui LKP(b) ir padaugėjus komunistų iš TSRS, pirmiausia rusų, skaičių, rusakalbiai pradėjo stelbti lietuvių ir kitų tautybių vietinius komunistus. LKP(b) tapo nelietuviška komunistų organizacija.

TSSR-Vokietijos karo išvakarėse Lietuvos komunistų partijoje buvo 4739, o skaitant 179 laikinų LKP(b) skaitė rašytus žmones – 4918 komunistų⁵³⁶. Palyginimui pažymėtina, kad Estijos KP(b) 1941 m. birželio mėn. buvo 3732, Latvijos KP(b) – 5057 komunistai⁵³⁷.

4. LTSR politinių ir administracinių struktūrų vaidmuo įgyvendinant okupacinę politiką

Vienas iš svarbiausių komunistų partijos politikos uždavinių buvo tarybiniais pagrindais pertvarkyti Lietuvos gyvenimą ir diegti joje tarybinę sistemą.

Siekiant suvienodinti LTSR gyventojų teisinį padėtį su Tarybų Sąjungos, TSRS Aukščiausios tarybos prezidiumas 1940 m. rugsėjo 7 d. priėmė sak. šD 1 tvarkos sigyti Lietuvos, Latvijos ir Estijos Tarybų Socialistiniame Respublikų piliečiams TSRS pilietybę⁵³⁸. Pagal į atgaline data nuo rugpjūčio 3 d. visi Lietuvos Respublikos piliečiai buvo pavadinti TSRS piliečiais. Remiantis juo, LTSR laikinosios AT Prezidiumas 1940 m. gruodžio 30 d. priėmė sak. d 1 LTSR pilietybę⁵³⁹. Ji Lietuvos TSR piliečiais pripažino visus asmenis, kurie 1939 m. rugsėjo 1 d. gyveno Lietuvos Respublikos teritorijos ribose, nepriklausomai nuo to, ar jie tuo metu turėjo Lietuvos Respublikos pilietybę ar ne. Okupacinės valstybės pilietybės primetimas Lietuvos Respublikos piliečiams buvo neteisėtas, tarptautinėms teisės normoms prieštaravęs ir Lietuvos gyventojų pilietines teises pažeidęs aktas.

1941 m. pavasarį Lietuvos Respublikos piliečiai pasai buvo pradėti keisti TSRS piliečiais. TSRS Liaudies komisariatyba 1941 m. vasario 8 d. vedė Lietuvos TSR teritorijoje tarybinę pasų sistemą. Tuo pagrindu LKP(b) CK biuras vasario 22 d. nurodė LTSR Vidaus reikalų liaudies komisariatui organizuoti pasų pakeitimą⁵⁴⁰. Komunistų partijos struktūroms ir komunistinei spaudai buvo liepta propaguoti TSRS pilietybę šiuo ir pasiekti, kad Lietuvos Respublikos gyventojams būtų pristatyta TSRS pilietybė ir jos pasai. LTSR Liaudies Komisariatyba balandžio mėn. formavo LKP(b) CK direktorių ir nurodė nuo gegužės 15 d. imti keisti pasus. Tačiau dauguma Lietuvos gyventojų nenorėjo atiduoti Lietuvos Respublikos pasus. Antai Lietuvos Respublikos piliečių pasų TSRS dokumentų pakeitė tik 20 proc. žmonėms, kuriems buvo liepta tai padaryti gegužės 15-20 d.⁵⁴¹

Komunistai siekė sunaikinti viską, kas primint nepriklausomą Lietuvos valstybę ir simbolius, staigiai bei aiškiai pavadinimus ir kt. Lietuvos simbolikos pakeitimas tarybine buvo tarybinės politinės sistemos diegimo ir ideologinio visuomenės indoktrinavimo dalis. Buvo siekiama simboliškai reikšti politinius pokyčius, diegti Lietuvos visuomenei TSRS valstybės ir komunistinio reffimo vertybes. Komunistams nurodė LTSR laikinosios Aukščiausios tarybos Prezidiumas rugpjūčio 27 d. vedė LTSR vėliavą ir herbą⁵⁴². Rugpjūčio 5 d. LTSR Ministrų taryba nutarė pasukti laikrodžius 1 valanda pirmyn ir vesti Maskvos laiką Lietuvoje⁵⁴³. LKP(b) CK biuras rugsėjo 26 d. panaikino Lietuvos Respublikos valstybės vėliavą Vasario 16 d. bei Rugsėjo 8 d. ir nustatė komunistines vėliavas⁵⁴⁴. Tokio nutarimo pagrindu reffimas uždraudė minėti Vasario 16 d. ir mėnesius persekioti jų vėliavas. Buvo pakeisti staigiai ir kt. pavadinimai, kurie buvo pavadinti Lietuvos istorinėmis asmenybių, Lietuvos Respublikos valstybės ir kultūros veikėjų vardais. Antai Ministrų taryba nutarė išbraukti iš staigiai pavadinimų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto vardą. Vytauto Didžiojo kultūros muziejus buvo pavadintas Kauno valstybiniu muziejumi, o

Vytauto Didžiojo universitetas o Kauno universitetu⁵⁴⁵. Buvo pradėta griauti ir naikinti kultūros paminklus, kurie ideologiškai netiko režimui. Į vietoje skubėta pastatyti skulptūras, kurios simbolizuot okupacinį režimą ir bolševizmo sistemą. LKP(b) CK biuras 1941 m. gegužės 21 d. nurodė Tarybų Liaudies komisariatui nugriauti keturis Lietuvos Respublikos karininkų ir kareivių paminklus Kauno miesto Karo muziejaus skvere, tarp jų generolo Juozo Gaištono, Tarybų Sąjungos vadovo Putvio-Putvinsko, ir į vietoje pastatyti fiemaites ir J. Janonio biustus⁵⁴⁶. 1940 m. gruodžio 29 d. partijos vadovybė nutarė pastatyti Vilniuje paminklą Leninui⁵⁴⁷.

LTSR politinių struktūrų vaidmuo diegiant TSRS teismų sistemą

Siekdama diegti Lietuvoje Tarybų Sąjungos teis tvarką, komunistų partijos struktūrų nurodymu buvo keičiama teismų santvarka ir statymai, tarybiniais pagrindais pertvarkoma teismų sistema. LTSR Ministrų taryba rugpjūčio 29 d. priėmė Baudžiamąjį statuto, Baudžiamosios teisenos, Tautai ir valstybei saugoti statymų pakeitimus, rugpjūčio 2 d. o Teismų santvarkos ir Baudžiamosios teisenos statymų pakeitimus⁵⁴⁸. LKP(b) CK biuras spalio 21 d. nutarė pakeisti ir papildyti Baudžiamąjį statuto straipsnius ir patvirtino pakeitimų projektą⁵⁴⁹. Kitą dieną LTSR laikinosios AT Prezidiumas pakeitė ir papildė Baudžiamąjį statuto 242, 262, 562, 563, 568, 578 ir 639 straipsnius⁵⁵⁰. Siekiant bauginti Lietuvos visuomenę ir priversti ją paklusti režimui, buvo numatytos griežtos bausmės už veiklą prieš TSRS valstybę, valdymą ir tarybinę sistemą, už TSRS valstybinio turto suflalojimą, spekuliacijas ir kt. Antai už tyčinį turto suflalojimą ar sunaikinimą, o siekiant pakenkti socialistiniam kiui buvo baudžiama 10 metų sunkių darbų kalėjimu; už piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi, tyčinį nesirpinimą reikalais siekiant susilpninti TSRS valdymą arba sutrikdyti jos aparato veikimą o iki 10 metų kalėjimo ir t.t. Tokios TSRS teisės normos labai suvaržė Lietuvos Respublikos valdininkus, kurie po Lietuvos aneksijos liko dirbti LTSR administracijoje, galimybes mėginti atsispirti komunistų diktatui, užtvirkinti kai kurių komunistų partijos sprendimų gyvendinimą.

TSRS Aukščiausios tarybos Prezidiumas lapkričio 6 d. vedė RTFSR baudžiamąjį, civilinio, darbo statymų, santuokos, šeimos ir globos statymų kodeksą, baudžiamąjį ir civilinio proceso kodeksą galiojimą Lietuvos, Latvijos ir Estijos TSR nuo gruodžio 1 d. iki tol, kol jose bus parengti (faktiškai o tik išversti) RSFSR kodeksus atitinkantys respublikiniai kodeksai. LTSR laikinosios Aukščiausios tarybos Prezidiumas lapkričio 30 d. išleido sakymą, kuriuo patvirtino tokį sprendimą⁵⁵¹. Buvo nustatyta, kad už nusikaltimus padarytus Lietuvos teritorijoje iki okupacijos asmenys turėjo būti baudžiami pagal RTFSR baudžiamąjį kodeksą. Taip pat numatyta, kad išspręstos iki 1940 m. liepos 21 d. bylos, jeigu nuosprendžiai nebuvo vykdyti, turėjo būti perspręstos pagal RTFSR baudžiamąjį kodeksą. Tai leido režimui neteisėtai patraukti TSRS valstybės baudžiamajon atsakomybėn Lietuvos gyventojus už veiklas, kurios Lietuvoje nebuvo laikomos nusikaltimais, bet RTFSR baudžiamasis kodeksas laikė jas pavojingomis TSRS valstybei ir

valdžiai. Antai pagal RTFSR baudžiamojo kodekso 58 straipsnius buvo baudžiama už tai, kad Lietuvos gyventojai priklaus Lietuvos Respublikos politinėms partijoms ir organizacijoms (dalyvavo kontrrevoliucinėje organizacijoje), kritikai pasisakė apie TSRS valstybę, jos valdžią ir sistemą (vykdė kontrrevoliucinę propagandą ir agitaciją), tarnavo Lietuvos Respublikos valdymo staigose (dalyvavo su revoliuciniu judėjimu, dalyvavo Tarybų Sąjungai ir kt.) ar reikėjo pabrėžti, kad vykdė tokius dalykus ir kontrrevoliucinius nusikaltimus kaip TSRS išdavimas, pagalbos teikimas tarptautinei buržuazijai, nepilniam ir t.t.⁵⁵² TSRS valstybės statymų primetimas aneksuotos Lietuvos piliečiams ir jų taikymas atgaline data pabrėžė visuotinai priimtus teisės principus, prieštaravo netgi TSRS teisės normoms ir LTSR konstitucijos raidei⁵⁵³. Panašiai Lietuvos TSR buvo perkelti ir sigaliojami kiti TSRS statymai. Antai nuo 1940 m. gruodžio 1 d. buvo veikti 1926 m. RTFSR santuokos, šeimos ir globos statymai.

Siekiant vesti TSRS teismų santvarką, komunistų partijos struktūroms nurodžius, LTSR laikinosios Aukščiausiosios tarybos Prezidiumas lapkričio 30 d. paskelbė sakdinti teismų sistemos pertvarkymo Lietuvoje remiantis 1938 m. TSRS teismų santvarkos statymu⁵⁵⁴. Iki tol veikę apylinkių teismai turėjo būti pertvarkyti liaudies teismais, o apygardos – apygardų teismais. Buvo nurodoma, kad liaudies teismus iki jų išrinkimo turėjo skirti laikinieji vykdomieji komitetai. Siekiant sudaryti demokratini tarj rinkimų regimybę, buvo paflymima, kad tarjus turėjo rinkti vadinamieji darbo fmonės susirinkimuose slapto balsavimu. Tokia rinkimų procedūra maskavo tai, kad realiai nebuvo jokių rinkimų: teisėjus ir tarjus parinko ir skyrė komunistų partijos struktūros, o laikinieji vykdomieji komitetai ir vadinamieji darbo fmonės susirinkimai tik formavo komunistų valdžią. Komunistų kontrol tarj kandidatų atrankai sustiprino tai, kad jie sraus turėjo tvirtinti komunistų prifilimi laikinieji vykdomieji komitetai. Apygardų teismūnarius ir tarjus penkiems metams turėjo skirti laikinoji Aukščiausioji Taryba. Realiai ji tik tvirtino tas kandidatūras, kurias parinko komunistų partijos struktūros. LTSR Liaudies Komisarų Taryba lapkričio 30 d. nustatė 5 apygardos bei 136 liaudies teismus ir patvirtino jų teritorinį suskirstymą⁵⁵⁵. LTSR konstitucijoje numatyti apskričių teismai nebuvo organizuoti. LTSR laikinosios AT Prezidiumas 1941 m. vasario 6 d. paskyrė aukščiausiojo teismo 8 narius ir 16 tarjų, apygardų teismūnų 23 teisėjus ir 264 tarjus⁵⁵⁶.

TSRS valdžios nurodymu buvo pertvarkyti advokatūros organai. LTSR Liaudies komisarų taryba gruodžio 17 d. panaikino iki tol veikusią advokatų ir privačių gybų institutą, nurodė Teisingumo liaudies komisariatui pagal TSRS advokatūros nuostatus pertvarkyti LTSR advokatūras, sudaryti laikiną LTSR advokatų kolegiją⁵⁵⁷. Buvo pertvarkytos ir notarinių kontorų. LTSR Liaudies komisarų taryba 1941 m. sausio 11 d. nustatė 60 valstybinių notarinių kontorų ir patvirtino jų teritorinį suskirstymą⁵⁵⁸. Teisingumo liaudies komisariatui buvo nurodyta prifilirti advokatūros ir notarinių kontorų veiklą. Pagal TSRS teismų santvarkos statymą 1941 m. vasario 17 d. buvo

likviduotos ipotekos staigos⁵⁵⁹. Taip pat buvo pertvarkytos prokuratūros staigos. Be to buvo specialūs teismai, suformuota flinibinis prokuratūros ir tribunolų sistema: Linijinis geleflinkelio teismas, karo tribunolai, karinis prokuratūra ir kt. Gruodflio 9 d. buvo steigtas LTSR Vidaus reikalų liaudies komisariato karinis tribunolas⁵⁶⁰.

LTSR vesta TSRS teis tvarka ir sudaryta teismų sistema turėjo uftikrinti TSRS valstybės interesus, palaikyti komunist valdflios stabilumą. Svarbi LTSR teismų, prokuratūros ir tribunolų paskirtis buvo slopinti lietuvi tautos pasipriešinimą okupacijai ir aneksijai, teisiniais aktais forminti reffimo teroro politikos vykdymą. Daugel Lietuvoje d l politiniai prieflasai suimt flmoni teis tokie specialūs teismai ar neteisminiai organai, pirmiausia TSRS Vidaus reikalų liaudies komisariato Ypatingasis pasitarimas⁵⁶¹. LTSR teritorijoje veik teismų organai buvo LTSR administracijos dalis, aneksuotos Lietuvos valdymo instrumentas ir viena iš-svarbesni komunist diktatūros ir totalitarinio reffimo ramsiai.

Politinių struktūrų vaidmuo įgyvendinant komunistų partijos socialinę politiką, panaikinant ir siaurinant žmonių teises

Komunist partija vykd solianin politiką, kuri pabloginoi auktesnįj ir dalies vidurinįj sluoksnių padėtį, diskriminavo tokias visuomenės grupes, panaikintos ar susiaurino flmoni teisės. Okupacin valdflią persekiojo ir diskriminavo okupaciniam reffimui priešius visuomenės sluoksnius.

LTSR Ministr Taryba atėmė pilietyb Lietuvos Respublikos diplomatijos atstovams ufsienyje. Ji ufdraudė jiems ir kitiems asmenis, kurie smerkė Lietuvos okupaciją ir aneksiją, gr fti iš-ufsienio Lietuv ir liep konfiskuotas jų turtą. Liepos 23 d. vyriausyb atėmė pilietyb Lietuvos Respublikos pasiuntiniui Vokietijoje Kaziui Tirkpai, liepos 26 d. ó pasiuntiniui Anglijoje Broniui Kaziui Balui, JAV ó Povilui fiadeikiui, rugpj io 2 d. ó Lietuvos Respublikos galiotajam ministrui Tvedijoje Vytautui Giliui, Italijoje ó Stasiui Lozorai iui, Vatikane ó Stasiui Girdvainiui, Argentinoje ó Kaziui Graufiniui, rugpj io 9 d. ó Tvedijoje Jurgiui Tuliui, ufdraudė jiems gr fti Lietuv ir nutar konfiskuoti jų turtą⁵⁶².

LTSR Ministr taryba rugpj io 7 d. priėmė Pab gusių iš-Lietuvos bei besislapstančių asmenų turtui konfiskuoti statymą, pagal kur turėjo būti konfiskuojamas d l politiniai prieflasai iš-Lietuvos iš-vykusių ar besislapstančių flmoni turtas⁵⁶³. Komunist priffimas fiems kio liaudies komisariatas parengė tokių asmenų sąrašą, o Liaudies Komisar Taryba rugs jo 24 d. patvirtino jį. Buvo nutarta nusavinti 143 kių (bendro 13 382 ha ploto) iš-asmenų, kurie iš-vyko ufsien, nuolat gyveno ufsienyje ar slapstėsi⁵⁶⁴.

LTSR Ministr taryba rugpj io 16 d. panaikino valdinink atlyginimų asmens priedus⁵⁶⁵. Siekiant nuskurdinti buvusius Lietuvos Respublikos auktuosius valdininkus, LTSR Valstybės

kontrol s liaudies komisariatas m i-iekoti i- buvusi Lietuvos Respublikos ministr 51000 Lt atlygini pried ⁵⁶⁶.

Lietuvos TSR perk lus Taryb S jungos socialinio draudimo sistem , buvo panaikinta teis gauti pensijas flmon ms, kuriuos reffimas traktavo kaip politi-kai prie-i-kus ar nepatikimus. LTSR Liaudies komisari taryba 1941 m. sausio 11 d. patvirtino valstybinio socialinio draudimo pensijoms gauti instrukcij , pagal kuri ufdraud skirti pensij d l senatv s asmenims, dirbusiems staigose, kuri ōpaskirtis buvo kovoti su revoliuciniu s j dffiu, ar asmenims, kurie ōsavo veikla ar savo darbo pob dffiu pasirei-k kaip revoliucinio s j dffio prie-ininkai⁵⁶⁷. Toks ideologinis apibr flimas leido plaiai traktuoti komunistiniam jud jimui prie-i-kas institucijas bei veikl ir i-pl sti diskriminuojam asmen rat . Kadangi komunistai tokiais asmenimis laik daugum buvusi Lietuvos Respublikos valdinink , pirmiausia vidaus reikal ir teism sistem darbuotoj , draudimas skirti pensij buvo nukreiptas prie- nemafl skai i flmoni . Socialinio apr pinimo liaudies komisariatas nuo 1941 m. sausio m n. m perffi r ti pensij bylas⁵⁶⁸. Komunist kontroliuojama Vyriausioji komisija pensijoms skirti realizavo diskriminacines nuostatas ir nutrauk pensij mok jim asmenims, kurie nepritar nelegalios LKP veiklai ar veik prie- j . Toks LKT nutarimas pafleid flmoni socialines teises. Jis prie-taravo netgi LTSR Konstitucijoje deklaruotai pilie i teisei materialin apr pinim senatv je. Diskriminacini nuostat realizavimas priklaus nuo administracijos strukt r , pirmiausia nuo socialinio apr pino organ darbuotoj pozicijos laikytis tokios instrukcijos raid s.

Reffimas panaikino visuomen s dalies teis neapmokam medicinos pagalb . Prie-ingai negu buvo skelbiama LTSR konstitucijoje, tiems sluoksniams, kurie samd darbo j g , nebuvo suteikta teis neapmokam medicinos pagalb : jie tur jo mok ti ufl gydym pagal nustatytus tarifus⁵⁶⁹.

Pana-iai buvo panaikinta LTSR konstitucijoje deklaruota teis nemokam moksl . Nor dami diskriminuoti pasiturinius ir viduriniuosius visuomen s sluoksnius, sudaryti kli tis gyti jiems vidurin ir auk-t j i-silavinim , komunistai ved mokest ufl moksl taip vadinamiems ōne darbo element ō vaikams. LKP(b) CK biuras 1941 m. vasario 22 d. nustat mokest ufl moksl vidurini mokykl 8-10 klasi , vis r-i specialii vidurini (technikum , pedagogini mokykl , mokytoj seminarij ir kt.) ir auk-t j mokykl moksleiviams ir studentams, kuri t vai tur jo daugiau negu 30 ha flem s, vertybini popieri ar kito turto, buvo nacionalizuot pramon s, prekybos, finans kredito ir kitoki moni , stambi nam savininkai, samd darbo j g ir pan.⁵⁷⁰ Ideologiniais sumetimais tokia diskriminacin priemon buvo maskuojama parei-kimu, kad mokestis ufl moksl vedamas vadinamiesiems ne darbo elementams ir netaikomas darbo flmoni vaikams. Vykdydama komunist direktyv Liaudies komisari taryba kovo 13 d. ved mokest ufl moksl ⁵⁷¹. TMvietimo liaudies komisariato instrukcijoje buvo nurodyta, kad -vietimo staigos turi

užtikrinti diskriminacines priemones, kontroliuoti, kad buvusi pramonink , prekybinink , stambi j ūm s savinink ir kit pasiturin i ūeim vaikams neb ūt leidūiama mokytis nemokamai.

Siekdami pagerinti reūimo proteguojam ū visuomen s sluoksni ū pad ūt kitos visuomen s dalies s skaita ir pabloginti pastarosios gyvenimo s lygias, komunistai nutar ū i–keldinti i– but pasiturin ias ūeimas ir padidinti joms but ū nuomos mokest . LKP(b) CK biuras 1941 m. vasario 22 d. ved ū naujus but ū nuomos tarifus, o kovo 19 d. ū nustat ū diskriminacin ū gyventoj ū apr ūpinimo gyvenamuoj ū plot ū tvark ⁵⁷². Toki ū nutarim ū pagrindu LTSR LKT 1941 m. kovo 22 d. nutar ū administracine tvarka i–keldinti i– but ū arba ūsuglaudinti ū tuos ūmones, kurie gyvena didesnio ploto, neg ū buvo nustatyta gyvenamojo ploto norma Taryb ū S ūjungoje, butuose⁵⁷³. LKP(b) CK biuro nutarime buvo pabr ūiama, kad ūsuglaudininimas ū turi paliesti visus be i–imties, netgi vadinamuosius darbo ūmones. Buvo norima greitai, reūimui lengviausiu ir joki ū resurs ū nereikalaujan ūiu keli ū pasiekti kuo didesn ū efekt ū, suteikti gyvenam ūj plot ū kuo daugiau j ū neturintiems ūmon ms. Gyvenamuoj ū plot ū pirmiausia reik ū jo apr ūpinti okupacin s kariuomen s karinink , i– TSRS Lietuvos atvykusi komunist ir tarnautoj ū ūeimas. Ideologiniais sumetimais buvo norima sudaryti regimyb ū, kad reūimas r ūpinasi vargingaisiais sluoksniais. D ūl to ūi sluoksni ū atstovai taip pat buvo apgyvendinti patalpose, kurias reūimas at ūm ūi–labiau pasiturin i ūeim ū. TSRS pavyzdūiui buvo vesti visuomen s sluoksniams skirtingi gyvenam ūj but ū nuomos tarifai⁵⁷⁴. Antai TSRS Raudonosios armijos, Vidaus reikal ū liaudies komisariato pasienio ir vidaus kariuomen s kadrinio komandinio ir vir–inink ū sud ūties kariams, TSRS VRM Valstyb ū saugumo valdybos vir–ininkams buvo nustatytas nuo 0,30 iki 0,80 Rb but ū nuomos mokestis ūfl vien kv.metr ū gyvenamojo ploto, priklausomai nuo j ū gaunamo per m nes atlyginimo (nuo 300 iki 750 Rb ir daugiau). Darbininkams ir tarybiniams tarnautojams buvo nustatytas dvigubai didesnis nuomos tarifas: nuo 0,80 iki 1,50 Rb, priklausomai nuo j ū atlyginimo (nuo 250 iki 500 Rb). Laisv ūj profesij ū atstovams, besiver ūiantiems priva ūia praktika ir pavieniams amatininkams, nenaudojantiems samdomojo darbo, nepriklausomai nuo j ū pajam ū, buvo nustatytas 1,80 Rb, o prekybininkams, pramonininkams ir amatininkams, ūgyvenantiems ne i–darbo ū, dvigubai didesnis neg ū darbininkams ir tarnautojams ū 3,00 Rb nuomos mokestis. Tokia socialin ū VKP(b) politika buvo nukreipta prie– auk–tesniusius ir viduriniusius Lietuvos Respublikos sluoksnius, juos diskriminavo ir skurdino.

Siekdama sulyginti Lietuvos ūmoni ū socialin ū turtin ū pad ūt su TSRS, VKP(b) ūm gyvendinti savo socialin ū politik ū Lietuvoje. Komunist partijos veikla buvo orientuota ūtai, kad pajungti visuomen ūalies industrializavimui, pramon ūs ūak ū, pirmiausia gamybos priemoni ū pramonei, raidai paspartinti ir kariniam TSRS potencialui sustiprinti. Politiniai interesai ir ideologiniai i–skai iavimai vert ū komunistus ūftikrinti minimalias pragyvenimo s lygias ūmesniesiems ir kai kuriems viduriniams sluoksniams, kuriuos reūimas traktavo kaip savo

politin atram . Ta iau tai buvo daroma kiek manoma maflesn mis s naudomis. Nuo 4-ojo de-imtme io pabaigoje TSRS m spar iai blog ti gyventoj socialin pad tis, smuko pajamos ir pragyvenimo lygis. D l l t but statybos ir plataus vartojimo reikmen gamybos temp ir mafl , lyginant su sunki j pramone, apim i gyventojams truko gyvenamojo ploto ir b tiniausi preki . Nuo 1939 m. TSRS buvo vestos b tiniausi preki pardavimo normos, –alis fakti–kai stov jo ties centralizuoto preki paskirstymo pagal korteles slenks iu. Tai nebuvo padaryti tik d l ideologini i–skai iavim . I–augus beveik vis plataus vartojimo preki deficitui ir paa–tr jus tiekimo krizei, buvo sudaryta ufldaros prekybos ir visuomeninio maitinimo sistema privilegijuotiems visuomen s sluoksniams, pirmiausiai biurokratijai, kari–kiams, NKDV darbuotojams ir kitiems. Komunist politika nuskurdino visus socialinius sluoksnius, i–skyrus privilegijuotoje pad tyje buvus valdan i j sluoksn ⁵⁷⁵. Inkorporavus Lietuv TSRS, joje m spar iai blog ti visuomen s sluoksni pad tis.

Nor dami patraukti reffimo pus flemesniuosius ir kai kuriuos viduriniuosius visuomen s sluoksnius, komunistai liep padidinti atlyginimus kai kuri kategorij darbininkams ir flemesniesiems tarnautojams. Vykdamt komunist vali , LTSR vyriausyb rugpj io 7 d. nurod pakelti atlyginimus priva i moni darbininkams ir kai kurioms tarnautoj kategorijoms, rugpj io 9 d. ó flem s kio, lapkri io 25 d. ó statybos, o 1941 m. sausio 9 d. ó pas flem s savininkus dirbusiems flem s kio darbininkams⁵⁷⁶. LKP(b) CK biuras rugs jo 26 d. nurod LTSR LKT padidinti atlyginimus darbininkams ir tarnautojams⁵⁷⁷. T pa i diena buvo i–leistas atitinkamas LTSR LKT ir LKP(b) CK nutarimas⁵⁷⁸. Siekdama gauti sau politin s naudos, komunist partijos ir administracijos vadovai pabr fl , jog õyra tikri, kad darbininkai, tarnautojai ir darbo inteligentija, atsiliepdami partijos ir vyriausyb s r pinim si, pakels darbo na–um , prisid s prie m s kra–to gynybos sustiprinimo ir dar tvir iau susitelks apie Lenino-Stalino partij õ Siekiant LTSR darbo atlyginimo sistem suvienodinti su TSRS, Liaudies komisar taryba lapkri io 23 d. paved liaudies komisariatams parengti tarnybini atlyginim schem , atlyginim normas ir kt.⁵⁷⁹ Ta iau atlyginim pak limas nepadidino realaus darbo ufmokes io ir nepagerino toki sluoksni materialin s pad ties. 1940 m. spalio ir lapkri io m n. pak lus mafmenines preki kainas, maisto produktai vidutini–kai pabrango 2,1 karto, o pramon s gaminiai ó 2,9 karto. Be to, m tr kti b tiniausi preki . Darbo ufmokesti kai kuri kategorij darbininkams ir tarnautojams padid jo tik 2 kartus. Vidutinis darbo ufmokestis 1941 m. gegufl s m n. buvo 290 Rb⁵⁸⁰. Gyventoj materialin pad tis labai blog jo. Netgi reffimo –alininkai buvo ja nepatenkinti. Kain augimo nepajuto okupacin s kariuomen s karininkai, represini strukt r darbuotojai ir kita sovietin s biurokratijos (ypa komunist partijos aparato) dalis, kurios darbo ufmokestis buvo didesnis ufl vidutin .

Vykdydama VKP(b) direktyvas, LTSR administracija panaikino darbinink ir tarnautoj darbo ufmokes io atskaitymai ligoni kasas ir kitus socialinio apr pinimo fonus, fakti–kai

panaikino ligoni kasas ir ved tok pat, kaip Taryb S jungoje valstybin socialin draudim ; nustat nemokom medicinos pagalb viduriniams ir flemesniesiems visuomen s sluoksniams; nuo 1941 m. prad jo mok ti pa-alpos daugiavaik ms motinoms ir kt.⁵⁸¹ LTSR staigose ir mon se dirbusi fmoni darbo s lygos buvo sulygintos su TSRS. LKP(b) CK biuras 1941 m. kovo 19 d. ved nuo balandffio 1 d. 8 valand darbo dien ⁵⁸². Tokio nutarimo Liaudies Komisar Tarybai pri mim atitinkam sprendim ⁵⁸³. Pagal TSRS LKT 1941 m. vasario 26 d. potvark LTSR LKT nuo balandffio 1 d. ved vis moni ir staig darbuotojams TSRS pavyzdffio darbo knygeles⁵⁸⁴. LTSR administracijos strukt ros nustat fiksuotas gyvenamojo ploto normas, toki pat kaip Taryb S jungoje gyvenamojo ploto suteikimo tvark ir but nuomos tarif ⁵⁸⁵.

LKP(b) CK biuras spalio 2 ir 3 d. aptar TSRS Finans liaudies komisariato parengt TSRS Liaudies Komisar Tarybos sprendim d l mokes i ir rinkliav i-gyventoj , moni ir organizacij atskai iavim biudflet projektus ir pritar jiems⁵⁸⁶. VKP(b) CK Politinis biuras 1940 m. lapkri io 22 d. nutar vesti aneksuotose Baltijos -alyse tokius pat kaip Taryb S jungoje atlyginim , mokes i , rinkliav i-gyventoj bei mafmenini kain tarifus ir tarybin valiut ó rubl ⁵⁸⁷. Lietuvos TSR Liaudies Komisar Tarybai buvo nurodyta padidinti mokes ius priva ioms mon ms, smulkiajam verslui, i-ie-koti mokes i nepriemokas ir kt. Siekiant devaluoti lit , jis buvo prilygintas 90 kapeik , nors jo kursas buvo nuo 3 iki 5 rubli ⁵⁸⁸. LTSR administracijos strukt ros formino -iuos VKP(b) sprendimus ir m juos gyvendinti. Kit dien LTSR Liaudies Komisar Taryba prane- apie TSRS valdffios sprendim nuo lapkri io 25 d. apyvert paleisti rubl ⁵⁸⁹. VKP(b) CK ir TSRS LKT 1941 m. kovo 22 d. nutarus i-imti i-apyvertos litus, LKP(b) CK biuras ir LTSR LKT kovo 24 d. formino - sprendim ir paskelb , kad nuo kovo 25 d. rublis tapo vienintele atsiskaitymo priemone⁵⁹⁰. T pa i dien buvo nusavintos bankuose ir taupomosiose kasose laikytos didesn s kaip 1 t kst. Lt gyventoj santaupos. D l to apie 10 t kst. ind linink neteko mafdaug 38 mln. Lt vert s santaup ⁵⁹¹.

LKP(b) CK biuras ir LTSR Liaudiekomisar taryba ved tok pat, kaip Taryb S jungoje, pajam mokest , padidino pelno, flem s ir kitus mokes ius, sugrieftino priemones mokes i siskolinimams i-ie-koti⁵⁹². Pelno mokestis priva ioms prekybos mon ms buvo padidintas nuo 50 iki 100 proc., pramon s mon ms ó nuo 25 iki 100 proc. Buvo nurodyta Finans liaudies komisariatui iki 1941 m. sausio 1 d i-nacionalizuot ir kit moni savinink . i-ie-koti mokes i nepriemokas ir padidintus mokes ius. kininkus uflgul sunki mokes i , privalom flem s kio produkt pristatym (pyliav) na-ta⁵⁹³. Daugelis vidutini ir smulki j flem s savinink ne steng j sumok ti. Daugiau negu 1 t kst. valstie i buvo atiduoti teismui ufl prievoli nevykdym . Tokiomis priemon mis buvo siekiama parengti dirv ki kolektyvizavimui. Prievoli nevykdytas buvo komunistams patogi dingstis prad ti ideologin kampanij prie- vadinam j buoffi kenk ji-k veickl , maskuoti planuojamas masines represijas. Prasid jus pavasario s jai, kai kurie

flem s savininkai neskub jo ufs ti savo flem , manydami, kad komunistai netrukus steigs kol kius ir j pas liai bus paimti kol ki nuosavyb n. Komunist partija vertino tai kaip sabotafi ir i–vyst teror prie–juos. LKP(b) CK biuras ir LTSR LKT gegufi s 28 d. liep LTSR prokurorui patraukti baudfiamojon atsakomyb n kininkus ufi vadinam j sabotafi , nubausti grieftomis bausm mis su flem s, pastat , gyvuli ir kito turto konfiskavimu⁵⁹⁴.

TSRS valdfia nor jo patraukti savo pus kai kuriuos flemesniusius aneksuotos Lietuvos visuomen s sluoksnius, formuoti i– j totalitarinio reffimo atram . D l to ji protegavo tokias visuomen s grupes. gyvendindama toki VKP(b) nuostat , LTSR administracija suteik privilegijas asmenims, kurie pasiflym jo komunistiniam jud jime, Lietuvos okupacijoje ir aneksijoje. Antai rugpj io 7 d. LTSR Ministr Taryba skyr vienkartin 500 Lt pa–alp ir 300 Lt pensij komunisto Juozo Greifenbergerio, kuris buvo su–audytas 1926 m. gruodfio 27 d., t vui⁵⁹⁵. Siekiant sukurti privilegij sistem reffimo –alininkams, LTSR Liaudies Komisar Taryba 1941 m. sausio 11 d. patvirtino pagal TSRS pavyzd sudarytus oypatingai nusipelnusiems o asmenims ir j –eimoms socialiniam apr pinimui teikti nuostatus⁵⁹⁶. Pagal juos komunistinio jud jimo, sovietin s valstyb s veik jai ir kiti uol s reffimo –alininkai ir j –eimos nariai gal jo gauti personalines pensijas ir pa–alpas. Jiems buvo nustatytos vairios lengvatos: 50 proc. nuolaida ufi buto nuom , naudojim si elektros energija, nemokomas naudojimas miest transportu, nemokomas gydymasis ir poilsis sanatorijose, kurortuose, specialus apr pinimas ir kt. Buvo padidintas atlyginimas sovietiniams tarnautojams, ypa partinio aparato darbuotojams.

Svarbus VKP(b) politikos ufdavinys aneksuotoje Lietuvoje buvo reglamentuoti ir kontroliuoti privat flmoni gyvenim . Tai gyvendinant, LTSR Ministr Taryba rugpj io 9 d. pri m Santuokos ir Metrik statym ⁵⁹⁷. Tai buvo i– TSRS aneksuot Lietuv retransliuoti statymai, kurie tvirtino tarybin s valstyb s diktat priva iam flmoni gyvenimui. Pagal metrik statym buvo vesta valstybin civilin metrikacija. Santuokos statymas primet Lietuvos gyventojams bol–evizmo ideologija pagr st poffi r –eimos instituto vaidmen ir funkcijas totalitarin je visuomen je, tarybin gyvenimo b d ir vertybes.

LTSR administracijos strukturu vaidmuo nacionalizuojant ekonomika ir formuojant planin s ekonomikos sistema

Siekdama perkelti ir diegti aneksuotoje Lietuvoje TSRS ekonomin sistem , VKP(b) pajung LTSR administracij savo ekonominei politikai gyvendinti. Tokia politika buvo norima panaikinti priva i gamybos priemoni nuosavyb ir vesti valstybin nuosavyb ; neatlygintino flem s, pramon s, prekybos, bank nacionalizavimo ir pilie i turto konfiskavimo keliu sudaryti valstybin socialistin sektori ; suformuoti socialistin gamybos b d ir santykius. Svarbiausias komunist ekonominis tikslas buvo suvalstybinti ekonomik , vesti centralizuot planin ekonomikos valdymo sistem . Nacionalizuodama privat sektori , VKP(b) taip pat siek pakeisti

socialin visuomenės struktūrą: iš pradžių ekonomiškai susilpninti, o po to visiškai sunaikinti stambiusius, vidutinius ir dalį smulkiųjų ūkių, pramonės, prekybos ir kt.moni savininkų. Komunist terminija buvo nor ta likviduoti miesto ir kaimo stambiųjų buržuazijų kaip klasę, susilpninti ir palaipsniui sunaikinti vidutin buržuazijų, apriboti ir išstumti burokraciją⁵⁹⁸. LTSR administracijos struktūros gyvendino tokią VKP(b) politiką.

VKP(b) CK Politinis biuras liepos 24 d., rugpjūčio 14 ir 20 d. ir kt. priėmė pamatinius nutarimus dėl TSRS ekonominės sistemos diegimo aneksuotoje Lietuvoje⁵⁹⁹. TSRS valstybinės institucijos sukonkretino tuos sprendimus, formavo juos atitinkamais TSRS Aukščiausios Tarybos ir Liaudies Komisarų Tarybos aktais. Siekiant sudaryti regimybę, kad sovietizavimo procesus prijungtame krašte vykdė vietinė administracija, LTSR administracijos struktūroms buvo nurodyta formuoti VKP(b) ir kitas TSRS politines struktūras sprendimus, organizuoti ir kontroliuoti jų gyvendinimą.

Dar iki nacionalizuojant privačias mones V. Dekanozovo struktūra nurodė vesti jose komunistų kontrolę. Birželio mėn. pabaigoje komunistai sudarė darbininkų komitetus iš partijos ir profsąjungų aktyvistų, kuriems buvo pavesta kontroliuoti monių savininkų ir administracijos veiklą, surašyti monių turtą. Siekdami ufkirsti keli darbininkų savivalei ir neleisti dezorganizuoti gamybos, komunistai nurodė darbininkams vengti savavališkų veiksmų, ekonominius reikalavimus kelti tik per profsąjungas ir partijos organus⁶⁰⁰. Valstybės kontrolės ministerija liepos 11 d. paskyrė 172 savo atstovus bankams ir kitas kredito staigas, pramonės ir prekybos mones jų veiklai kontroliuoti, dokumentacijai, kasai ir sandėliams patikrinti. Pramonės ministerija liepos pabaigoje paskyrė stambesnes pramonės mones beveik 200, prekybos ministerija ó 1600 komisarų, kurie prižiūrėjo monių administraciją. Apskričių valdybos ir vietinės komunistų struktūros paskyrė komisarų smulkesnes mones. Pradėjus nacionalizavimą, komisarai vadovavo nacionalizavimo komisijoms veiklai ir administravo nacionalizuotoms monėms iki tol, kol liaudies komisariatams paskyrė naujus direktorius. Dalis komisarų tapo naujaisiais direktoriais. Komisarai veikė pagal liaudies komisariatų ir komunistų partijos struktūrų nurodymus, uftikrino komunistų kontrolę nacionalizavimo procesui ir suvalstybinti monių veiklai⁶⁰¹.

Nacionalizavimui gyvendinti buvo steigtos atitinkamos struktūros. Liepos 26 d. Ministrų taryba sudarė Valstybinę ūkių komisiją⁶⁰². Jos pirmininku buvo paskirtas A. Juškauskas, vicepirmininku ó K. Didžiulis, P. Tūklis, nariais M. Mekauskienė, J. Grigalavičius, D. Pundzius, R. Iibenka, A. Guogis, P. Vasinauskas. Komisija turėjo organizuoti ūkių nacionalizavimą, sudaryti valstybinę ūkių fondą ir paskirstyti dalį ūkių norintiems jos sigyti be ūkiams. Liepos 29 d. LTSR Ministrų Taryba sudarė Nacionalizacijos komisiją⁶⁰³. Jos nariais buvo paskirti laikinai einantis Pramonės ministro pareigas Ch. Alperavičius, Valstybės kontrolės generalinis sekretorius J. Kalvinis ir Finansų departamento direktorius A. Drobnys. Komisija turėjo sudaryti sąrašą objektų,

kuriuos buvo numatyta nacionalizuoti, pagal TSRS politini institut nurodymus organizuoti suvalstybinim ir kontroliuoti – proces , tvarkyti kitus su nacionalizavimu susijusius reikalus. Siekiant kontroliuoti prekybos mones ir parengti prielaidas joms nacionalizuoti rugpj io 10 d. vyriausyb paved Prekybos ministerijai paskirti komisarus visas priva ias prekybos mones, preki bazes, restoranus, vie–bu ius, kino teatrus ir kt., kuri metin apyvarta buvo 150 t kst. Lt ir daugiau⁶⁰⁴.

VKP(b) agrarin s politikos tikslas buvo kolektyvizuoti flem s k. Lietuvos komunist partija laik si tokios pat nuostatos. Ta iau d l vairi prieblas i VKP(b) nespertino flem s kolektyvizavimo aneksuotose Baltijos valstyb se⁶⁰⁵. Buvo norima prisilaikyti vadinamojo lenininio socialistinio flem s kio pertvarkymo plano ir Komunistinio internacionalo pozicijos. TSRS valdffia atsiffvelg tai, kad spartus flem s kolektyvizavimas vakar Ukrainoje ir Baltarusijoje 193961940 m. neatne– norim rezultat , kad TSRS6Vokietijos karo i–vakar se buvo nenaudinga destabilizuoti k ir i–provokuoti neigiam visuomen s sluoksni reakcij . D l to pirmosios sovietin s okupacijos laikotarpiu komunistai neprad jo masinio ki kolektyvizavimo. TSRS atstovai nurod vietinei administracijai nacionalizuoti flem ir i–dalinti jos dal beflemiams ir maflaflemiams. Okupuotos Lietuvos administracija liepos m n. prad jo flem s reform . Lietuvos komunist partija numat j vykdyti per du tris m nesius: nacionalizuoti stambi j ir vidutini j flem s savinink flem , kuri vir–ijo Liaudies seimo nustatyt maksimali 30 ha flem s valdymo norm vienam kiui; sudaryti valstybin flem s fond ; skirti dal flem s beflemiams ir maflaflemiams valstie iams.

LTSR Ministr taryba rugpj io 5 d. pri m nutarim d l valstybinio flem s fondo sudarymo, o rugs jo 24 d. 6 d l flem s paskirstymo kume iams (ordinarininkams), smulkiesiems nuomininkams, flem s kio darbininkams ir maflaflemiams⁶⁰⁶. Nor dami kontroliuoti flem s reform , Lietuvos komunist partijos Centro komitetas rugpj io m n. liep steigti visuose apskri i komitetuose flem s kio skyrius⁶⁰⁷. Jie tur jo priffi r ti flem s kio komisij darb , skirti komisarus stambesnius nacionalizuotus kius. Rugs jo 24 d. LKT patvirtino flem s kio komisijos sudaryt Valstybin flem s fond , kur sudar 559913 ha flem s, nusavintos i– 26526 flem s savinink ⁶⁰⁸. Lapkri io 20 d. fond sudar 607592 ha flem s. Rugs jo 6 spalio m n. flem s kio komisija paskirst 576518 ha flem s, i– kurios 68,3 proc. buvo skirti daugiau kaip 75 t kst. valstie i –eim (vidutini–kai po 7,53 ha), 12,6 proc. 6 valstybiniam kiams, ma–in traktori stotims, kooperatyvams, kitoms valstybin ms ir visuomenin ms organizacijoms⁶⁰⁹. Pabaigus skirstyti nusavint flem , Liaudies Komisar Taryba gruodffio 17 d. panaikino Valstybin flem s kio komisij , apskri i ir vals i komisijas⁶¹⁰. flem s reformos metu buvo nusavinta stambi j ir vidutini j flem s savinink , uffsien pasitraukusi Lietuvos pilie i , buvusi Lietuvos Respublikos auk–t j valdinink flem , apriboti stambi j flem s savinink ir sumaffinti vidutini j kiai. 1941 m. padidinus mokes ius ir nusta ius dideles privalom j pyliav normas, reffimas

ekonomiškai prispaud visus stambiuosius ir didesn dal vidutini ir smulki j flem s savinink ⁶¹¹. Komunist vykdoma stambi j flem s savinink (õbuoffi õ) ekonominio i–st mimo politika buvo nukreipta ne tik prie– stambiuosius, bet ir vidutinius, netgi dal smulki j kinink . Agrarin reforma pafleid –i visuomen s sluoksni teises, ekonominius ir turtinius interesus.

TSRS Liaudies komisar taryba balandffio 12 d. pri m sprendim organizuoti LTSR tarybinius kius. Jo pagrindu LTSR Liaudies Komisar Taryba pri m atitinkam nutarim ir nurod fieme s kio liaudies komisariatui organizuoti valstybiniu kius⁶¹².

TSRS pavyzdffiu LTSR buvo steigtos ma–in –traktori stotys (MTS) ir ma–in –arkli nuomojimo punktai. Jie tur jo aptarnauti steigiamus valstybinius kius ir suteikti pagalb reformos metu flem gavusiems naujakuriams. LKP(b) CK biuras gruodffio 13 d. nutar organizuoti MTS⁶¹³. Vykdamt komunist direktyvas, LTSR LKT 1941 m. sausio 11 d. paved fieme s kio liaudies komisariatui organizuoti 50 ma–in –traktori sto i , 3 kapitalinio remonto ma–in –traktori dirbtuves, 250 ma–inoms naudoti punkt , o LKP(b) CK biuras ir LTSR LKT 1941 m. kovo 7 d. nutar organizuoti ma–in –arkli nuomojimo punktus prie MTS⁶¹⁴. LKP(b) CK biuras vasario 19 ó 20 d. nurod partijos strukt roms parinkti ir pateikti LKP(b) CK biurui tvirtinti MTS direktori kandidat ras⁶¹⁵.

Stambiosios pramon s ir bank nacionalizavim komunistai prad jo liepos m n. LKP CK sudar bank ir pramon s moni nacionalizavimo planus, paskyr komisarus nacionalizuojamus objektus. Liepos 27ó28 d. LKP CK kartus su Pramon s ministerija sureng komisar pasitarim pramon s moni nacionalizavimui aptarti. Buvo nurodyta per kelias dienas nacionalizuoti mones, nenutraukiant j darbo ir nedezorganizuojant gamybos⁶¹⁶. Vykdamt TSRS atstov direktyvas, Ministr Taryba liepos 25 d. pri m Stambiosios pramon s ir bank nacionalizavimo statym ⁶¹⁷. Sekan i dien J.Paleckis paskelb bank nacionalizavimo statym . Pagal j Valstyb s kontrol s ministerija liepos 27ó29 d. nacionalizavo 46, o su skyriais ó 202 kredito staigas, kuri kapital sudar 113,8 mln. lit , kilnojamo ir nekilnojamo turto vert buvo 33,4 mln. lit ⁶¹⁸. Liko nenacionalizuoti tik kredito kooperatyvai, kuriuos kontrol Valstyb s kontrol s ministerija. Pramon s ministerija per du m nesius nacionalizavo visas pramon s mones, kuriose dirbo daugiau kaip 20 darbinink , taip pat mones, turin ias ne maffiau kaip 10 darbinink ir tai pramon s –akai svarbius mechaninius variklius. V liau prad ta nacionalizuoti ir smulkesnes mones. Iki 1940 m. spalio 1 d. LTSR administracijos strukt ros nacionalizavo 562 pramon s firmas, o iki 1941 m. birffelio 1 d. ó apie 1000 stambi ir vidutini pramon s moni , kuri bendroji vert sudar 413,4 mln. lit ⁶¹⁹. Nacionalizacijos komisijos sprendimu nacionalizuot moni savininkai i– savo asmeninio turto prival jo apmok ti buvusi j moni iki nacionalizavimo tur tas skolas. Tuo b du i– j buvo nusavintos ir asmenin s santaupos. Komunist parinkti ir Valstyb s kontrol s ministerijos paskirti komisarai priffi r jo nacionalizuot objekt veikl . Daugelis j v liau tapo

bank ir kit kredito staig direktoriais. Nacionalizuotos monės buvo panaudotos TSRS valstybės nuosavybei padidinti ir valstybiniam ekonomikos sektoriui Lietuvos TSR sudaryti. Nacionalizavimas panaikino privačią gamybos priemoni nuosavybę, pakirto ekonominį stambų ir vidutinį pramonės savininkų galią, pažeidė teisės ir ekonominius bei turtinius interesus. Nacionalizavimas pažeidė ir užsienio investuotojų, didžius Lietuvos pramonės 35,7 mln. litų, interesus.

LKP(b) CK biuras rugsėjo 26 d. aptarė privačios prekybos nacionalizavimą. Buvo nutarta neatlygintinai nacionalizuoti mones, kurių metinė apyvarta yra 150.000 Lt ir didesnė⁶²⁰. Komunistai patvirtino numatytą nacionalizuoti mones sąrašą ir nurodė Prekybos liaudies komisariatui per tris dienas nacionalizuoti mones nenutraukiant jų veiklos. LTSR laikinosios AT Prezidiumas formavo VKP(b) ir LKP(b) CK sprendimus: kitą dieną jis paskelbė sakdėl privačios prekybos monių nacionalizavimo⁶²¹. Tą pačią dieną LTSR Liaudies Komisarų Taryba pavedė Prekybos liaudies komisariatui nacionalizuoti mones, paskirti komisarų nacionalizuotoms monėms administruoti⁶²². Buvo leista komisariato nuofliora pavesti buvusiems prekybos monių savininkams kur laiką, prifliorint komisarams administruoti nacionalizuotas mones. Spalio 26 d. LKP(b) CK biuras aptarė nacionalizavimo eigą⁶²³. Kadangi, norėdami išvengti nacionalizavimo, kai kurie prekybos monių savininkai sumaflioravo savo metinę apyvartą, komunistai nurodė Prekybos liaudies komisariatui išaiškinti tokias mones ir nacionalizuoti jas. Iki 1941 m. vasario mėn. LTSR administracijos struktūros nacionalizavo 1597 prekybos mones su 500 mln. litų metine apyvarta ir 211 mln. litų aktyvu, kurios priklausė maždaug 1500 savininkų ir jų šeimėnariams. Daugiau kaip 80 proc. nacionalizuotų monių priklausė fliordams. Kartu buvo nacionalizuotos 27 monės, priklausiusios Vokietij repatrijavusiems savininkams. Iš juvelyrinių parduotuvių buvo išimta auksinė dirbinė ir kitos brangenybės už 1,237 mln. Lt⁶²⁴. Po nacionalizavimo privačiose rankose buvo likę tik 10 proc. smulkių parduotuvių⁶²⁵.

Tokia pat tvarka buvo nacionalizuoti ir kiti objektai. LTSR Ministrų Taryba liepos 30 d. priėmė Patalpoms sekvestruoti statymų, o rugpjūčio 16 d. šio pakeitimą⁶²⁶. Rugpjūčio 9 d. buvo suvalstybinta Kauno fliordligoninė, o rugpjūčio 16 d. šio nacionalizuotos ligoninės, sanatorijos ir kitos medicinos staigos, išlaikomos organizacijos ir asmenys⁶²⁷. Komunistų partijos direktyvos nacionalizuoti objektus buvo formintos LTSR laikinosios AT Prezidiumas sakais. Rugsėjo 27 d. buvo paskelbtas sakas dėl knygų leidyklų ir knygynų nacionalizavimo, spalio 8 d. šio d laivininkystės monių, jūrų ir upių laivyno, spalio 28 d. šio d laivų kino teatrų, viešbučių, vaistinių, vaistų sandėlių ir chemijos-farmacijos pramonės monių, spalio 31 d. šio d la didelių gyvenamųjų namų, gruodžio 24 d. šio d la autobusų ir sunkveflemių nacionalizavimo ir t.t.⁶²⁸ Analogiškus nutarimus priėmė ir Liaudies Komisarų Taryba. Antai spalio 10 d. buvo paskelbti LKT nutarimai dėl lengvųjų automobilių, privačių kino teatrų nacionalizavimo ir t.t.⁶²⁹

LTSR LKT rugs jo 27 d. paved Prekybos liaudies komisariatui nacionalizuoti knygy leidyklas ir knygygnus⁶³⁰. Buvo steigta Valstybin leidykla prie LTSR LKT, kuriai perduota 10 nacionalizuot bendrovi , knygygn su joms priklausan iomis leidyklomis, o taip pat anks iau nacionalizuotos 4 spaustuv s.

Liaudies Komisar Taryba spalio 26 d. nurod Finans bei Valstyb s kontrol s liaudies komisariatams ir TSRS Upi laivyno liaudies komisariato atstovams nacionalizuoti laivininkyst s mones, upi ir j r laivyn ⁶³¹. Tys administracijos strukt ros nacionalizavo 6 j r laivus, 7 upi garlaivius, stambesnes barflas ir motorlaivius, kuri bendroji vert sudar 13,2 mln. lit . Kadangi daugelio laiv savininkai buvo ufsienie iai, reffimas nor jo sudaryti sp d , kad atsiffvelgiama kai kuriuos turtinius j interesus. D l to Liaudies Komisar Taryba nurod Finans liaudies komisariatui skirti l as nacionalizuot laiv 25 proc. vertei apmok ti. Buvo steigtas TSRS Upi laivyno liaudies komisariato strukt rinis padalinys ó LTSR Valstybin upi laivininkyst , kuriai pavesta administruoti upi laivyn . Tventosios uostas ir 5 j r garlaiviai buvo perduoti TSRS J r laivyno liaudies komisariato flinion.

LTSR Liaudies Komisar Taryba spalio 28 d. nurod Komunalinio kio liaudies komisariatui nacionalizuoti ir perimti savo flinion vie-bu ius bei nakvyn s namus, Sveikatos apsaugos liaudies komisariatui ó priva ias vaistines, vaist , tvarstomosios medfflagos, ontologijos, medicinos reikmen sand lius bei mones, chemijos-farmacijos laboratorijas⁶³². Lapkri io 26 d. Komunalinio kio liaudies komisariatui buvo nurodyta nacionalizuoti didelius namus, kuri gyvenamasis plotas Vilniuje, Kaune, Tylauiuose ir Panev flyje buvo didesnis negu 220 m², o kituose miestuose ó 170 m² ⁶³³. Neff rint plot , buvo nacionalizuoti vis panaikint visuomenini politini organizacij , ufsien pasitraukusi ar besislapstan i asmen namai. Ideologiniais sumetimais nebuvo nacionalizuoti darbinink ir vadinam j darbo inteligent namai, nors j plotas buvo didesnis ufl nustatyt norm . Nor damas i-pl sti priva i nam nacionalizavimo mast , LKP(b) CK biuras 1941 m. vasario 22 d. nurod papildomai nacionalizuoti vadinamiesiems ne darbo elementams priklausiusius gyvenamuosius namus ir patvirtino atitinkam LTSR AT Prezidiumo sak ⁶³⁴. Iki 1941 m. pavasario Komunalinio kio liaudies komisariatas nacionalizavo apie 12,5 t kstan i nam , kuri gyvenamasis plotas sudar daugiau negu 4 mln. m². Tai sudar daugiau kaip pus LTSR miest gyvenamojo fondo.

LTSR LKT gruodffio 24 d. nurod Komunalinio kio liaudies komisariatui nacionalizuoti priva ius autobusus, sunkveffimius, garaflus, dirbtuves ir auto stotis⁶³⁵. 1941 m. vasario 22 d. LKP(b) CK biuras liep i-pl sti autotransporto nacionalizavim ir nacionalizuoti lengvuosius automobilius, kurie priklaus vadinamiesiems ne darbo elementams⁶³⁶. Buvo patvirtintas atitinkamas LTSR AT Prezidiumo sakas. Tokios komunist direktyvos ir LTSR administracijos strukt r nutarim pagrindu buvo nacionalizuota 320 autobus ir 630 sunkveffimi ⁶³⁷, kurie

priklaus privatiems asmenims. LTSR LKT 1941 m. kovo 13 d. paved Komunalinio kio liaudies komisariatui per laikinuosius vykdomuosius komitetus ūmunicipalizuoti taip vadinamiems ne darbo fmon ms priklausantis pirtis, mechanizuotas skalbyklas, chemines valyklas ir daflyklas⁶³⁸.

1940 m. pabaigoje buvo suvalstybintos kooperatin s mon s. Komunistams nurodffius, buvo panaikinto ar valstybines pertvarkytos kooperatin s gamybos artel s. Antai LTSR LKT 1941 m. sausio 30 d. ufdar m sos kooperatines arteles ir paved Maisto pramon s liaudies komisariatui, jo bendrovei ūMaistasŏ ir Nam pramon s verslo kooperacijos Organizaciniam biurui perimti j turt⁶³⁹. ūLiet kioŏ pagrindu buvo kurta LTSR vartotoj kooperacijos s junga, ūPienocentrasŏ ir ūSodybaŏ buvo perduotos Maisto pramon s liaudies komisariatui ir tapo jo trestais, o ūLinassŏ virto TSRS lin paruo– kontoros skyriumi⁶⁴⁰.

Norint reglamentuoti suvalstybinto turto tvarkym , LTSR Liaudies komisar taryba TSRS pavyzdffiui pareng nuostatus nacionalizuotam, konfiskuotam ir kitam TSRS valstyb s pasisavintam turtui tvarkyti⁶⁴¹. Pagal juos nacionalizuotas turtas pateko Taryb S jungos nuosavyb . Jo dalis buvo perduota TSRS ar LTSR administracin ms strukt roms, kitoms valstybin ms ar visuomenin ms organizacijoms disponuoti. Buvo leista realizuoti dal nusavinto turto pagal Finans liaudies komisariato nustatyt tvark .

VKP(b) nustatyta ir LTSR administracijos strukt r vykdyta nacionalizacija sugriov priva ia ir kooperatine nuosavybe besiremian i rinkos ekonomik , panaikino vis Lietuvos fmoni teis priva i nuosavyb , paffeid ekonominius ir turtinius visuomen s dalies interesus. Ji buvo nukreipta pirmiausia prie– auk–tesni j ir vidurini j visuomen s sluoksni , stambi j , vidutini j ir dal smulki j flem s, pramon s, prekybos ir kt. moni savinink teises ir turtinius interesus.

Nacionalizavusi ekonomik , TSRS valdffia prad jo jungti Lietuvos TSR k Taryb S jungos kio sistem , formuoti valstybine nuosavybe paremt planin ekonomik , diegti unifikuot ir centralizuot kio valdym . LTSR administracija m gyvendinti VKP(b) politik sovietizuoti Lietuvos TSR ekonomik .

TSRS valdffia panaudojo nacionalizuot turt valstybinei Taryb S jungos nuosavybei sukurti. Nacionalizuot moni pagrindu buvo kuriama LTSR pramon . VKP(b) paved LTSR administracijai disponuoti nacionalizuotu turtu ir administruoti valstybin nuosavyb . Lietuvos TSR buvo perkeliamas centralizuotas planinis kio valdymas, diegiama teritorinio –akinio valdymo sistema. Siekiant grieftai reglamentuoti ir kontroliuoti vis ekonomikoss –ak ir valstybini pramon s moni veikl , buvo spar iai ple iamas ekonomikos administravimo aparatas. D l gamybos priemoni suvalstybinimo, didelio turto koncentravimo TSRS valdffios ir –iuo turtu disponavusi vietini administracini strukt r rankose bei planinio centralizuoto kio valdymo LTSR klost si tokia pat, kaip Taryb S jungoje, valstybin biurokratin sistema. Formavosi naujas

LTSR ekonomikos administratori, valstybinis nuosavybės tvarkytojų būsimosios kinš nomenklatros sluoksnis. Tuo sluoksnio branduolį sudarė ekonomikos ūkai ir monės administravusių ūkinių liaudies komisariatų aukštesnieji ir viduriniai tarnautojai, monių komisarai ir direktoriai, LKP struktūrą pramonės skyrių vedėjai.

LTSR buvo vesta centralizuota ekonomikos planavimo, paskirstymo ir apskaitos sistema. Partijos ir administracijos struktūrą planavo gamybos apimtį, tiekimą ir realizavimą; skirstė materialinius techninius ir finansinius resursus; reglamentavo kitus gamybos proceso organizavimo klausimus. Pagal TSRS valdžios ir valdymo institucijų direktyvas buvo parengti LTSR ūkio 1941 m. planas, atskiri ūkio ūkai planai. LTSR Liaudies komisariatų tarybai 1940 m. rugsėjo mėn. nustatė terminus LTSR ūkio planui sudaryti ir jo parengimo tvarką⁶⁴². TSRS pavyzdžiu LTSR Valstybinio plano komisija turėjo parengti plano projektus ir pateikti jį Liaudies Komisariatų Tarybai svarstyti. LKT turėjo suderinti planą su LKP(b) Centro komitetu: atitinkamas sritis prifi r jusiai LKP(b) CK sekretoriais ir CK skyriais. Komunistų aprobuotas plano projektas turėjo būti pateiktas TSRS Valstybinio plano komisijai (Gosplanui), TSRS Liaudies Komisariatų Tarybai ir VKP(b) Centro komitetui patvirtinti. Realiai LTSR ūkio planas buvo sudaromas pagal GOSPLANO pateiktus orientyrus ir TSRS Finansų liaudies komisariato numatytas skiriamas. Konkretūs rodikliai turėjo nustatyti Valstybinio plano komisija, o juos sukonkreinti ūkai atitinkamas liaudies komisariatas kartu su juo veikl prifi r jusių LKP(b) CK skyriumi. Valstybinio plano komisija maflai pais vietinių administratorių ir orientavosi GOSPLANO pozicij, kuri atitiko VKP(b) vadovybės nuostatas. Norėdama palaikyti ekstensyvios ekonomikos augimą, VKP(b) vadovybė pastoviai vertė TSRS planavimo organus didinti planus, nesiskaitant su resursais. Priešingai negu politinis struktūrą, administracijos institucijos buvo suinteresuotos sudaryti realius planus, kad jį kontroliuojamos monės paj gti juos realizuoti. Rengiant LTSR ūkio planą, susikirto Valstybinio plano komisijos ir jį palaikiusios LKP(b) vadovybės norai sparčiai padidinti pramonės augimą ir išplėsti gamybos apimtį su liaudies komisariatų pastangomis nustatyti tokius rodiklius, kurie atitikt turimus resursus. Išryškėjo skirtingi pofl riai ekonominius ir socialinius prioritetus, tai, kokiais tempais ir s naudomis turi būti vykdytas industrializavimas. Dėl politinių ir ideologinių išskai iavimų, ypa noro priešpastatyti ekonomikos augimo Lietuvos Respublikoje ir LTSR tempus, nugalėjo komunistų pozicija. LTSR Liaudies Komisariatų Taryba spalio 24 d. patvirtino plano projektą. Po ilgą derinimą su LKP(b) CK ir TSRS GOSPLANO, jis buvo pateiktas TSRS valdžiai. 1941 m. sausio 28 d. VKP(b) CK ir TSRS LKT priėmė LTSR ūkio planą 1941 m. Po to LKP(b) CK ir LTSR LKT pritarė jam ir nurodė partijos bei administracijos struktūrą kontroliuoti jo realizavimą⁶⁴³.

1941 m. pavasarį administratoriams tapo akivaizdu, kad planą sunku gyvendinti. Norėdami ufl begti ufl aki komunistų kritikai, kai kurie liaudies komisarai mė ie koti kaltininkus. Tokiam vaidmeniui labai tiko planavimo organai, tiekimo organizacijos, transporto flnybos, ypa

Geležinkelių valdyba. Pasipylė kaltinimai ir Valstybinei plano komisijai, kad ji sudarė planą, kuris turėtų būti patvirtintas. Tačiau M. Tūmauskas tikino TSRS ūkosplaną, kad šis planas buvo nerealus ir pasiekė, kad Vietinų pramonės liaudies komisariatui būtų leista jį sumaffinti. M. Tūmauskui liko tik susitarti su LTSR Valstybinės plano komisijos pirmininku P. Glovackiu padaryti pataisas ir atitinkamai jas forminti. Vengdama sudaryti precedentą, pastarasis uždavė nekeisti komunistų partijos vadovybės patvirtinto plano. Svyravo ir A. Sniečkus. Iš vienos pusės, jis sutiko su M. Tūmausko ir kitų liaudies komisarių argumentais, bet, iš kitos, norėjo įvesti galimos neigiamos VKP(b) CK reakcijos. Nusvirė išskaitiniai iavimai nekeisti partijos nustatyto plano ir taip sudaryti politiškai atsakingos ir administracinės struktūros spaudimui nepasiduodančios krašto vadovybės vaizdą. Svarstant plano reikalus, išryškėjo A. Sniečkus interesai sustiprinti savo padėtį TSRS politinėje biurokratijoje, suformuoti ūkstybiškai optimistinio, sugebančio veikti vietinės biurokratijos flinibinius interesus ir pajungti juos partijos politikos uždaviniams vadovo, solidaus, visas aplinkybes pasveriančio filmogaus spėdimo. A. Sniečkus nurodė administratoriams, kad partijos sprendimai gali būti koreguojami tik nustatyta biurokratine tvarka, griežtai laikantis visų partinės subordinacijos taisyklių (t.y. pirmiau suderinus visus klausimus su LKP(b) struktūromis), kad jiems nedera ūpėti taip, kaip M. Tūmauskas su P. Glovackiu. Bene pirmą kartą jis viešai kritikavo M. Tūmauską už tai, kad elgėsi nesolidariai ir nenuosekliai: siekė sumaffinti gamybos apimtį, bet tuo pačiu gauti pramonei kuo daugiau resursų; išreikalavo iš ūkosplano sumaffinti bendrą vietinės pramonės planą, bet tuo pačiu metu atakavo LKP(b) Centro komitetą prašymais traukti jį neufplanuotų objektų statyboms ir reikalavo skirti joms daug papildomų – ir kitų resursų. Visgi iniciatyvumas ir ūpėtinis M. Tūmauskui iš jo tik naudė. Jis gijo reputaciją aktyvaus administratoriaus, kuris rėpinasi savo institucija ir jos reguliuojama ūkio sritimi, bando atstovauti vietinės administracijos interesams ir besiformuojančiai kinei nomenklatūrai. Netrukus jis buvo paskirtas Liaudies Komisarių Tarybos pirmininko pavaduotoju, priffirintu ekonomikos srities. Svarstant LTSR ūkio planą, išryškėjo M. Tūmausko ir kitų –akinių liaudies komisarių technokratinis poffis ekonominius reikalus, pastangos ekonomikos reguliavimo sferoje atskirti partijos politinius interesus nuo pramonės –akų poreikių ir padaryti pastaruosius prioritetiniais. ūkio srities priffirinti LTSR administracija m perimti Tarybų Sąjungos struktūrą, tiesiogiai valdančią ekonomiką, technokratinę nuostatą ir flinibikumą. Lietuvos TSR formavosi kin nomenklatūra, kuri m gino maffinti komunistų partijos struktūrą tak ekonomikos administravimui, telkti savo rankose realius ūkio planavimo ir jo funkcionavimo kontrolės svertus. Tai rodė biurokratijos dalies pastangas atskirti politinio vadovavimo ir administravimo sferas.

LTSR administracijos vaidmuo sovietizuojant kultūros, švietimo ir informacijos sritis

Svarbi VKP(b) politikos aneksuotoje Lietuvoje sritis buvo sovietizuoti dvasin visuomen s gyvenim , pajungti j totalitarin s valstyb s ir komunist valdflios interesams. Siekdama gyvendinti tokius tikslus komunist partija griov Lietuvos Respublikos –vietim , kult r ir moksl , dieg TSRS kult ros, –vietimo ir mokslo sistem ⁶⁴⁴. VKP(b) gyvendino toki politik per savo teritorin organizacij ó LKP(b) ir jai bei TSRS valdymo institutams pajungtas LTSR administracijos strukt ras.

Bol–evikai laik si nuomon s, kad –vietimas yra priemon tarybinei visuomenei suformuoti, instrumentas pajungti visuomen TSRS valstyb s ir komunist valdflios interesams. D l vadinamosios socialistin s –vietimo sistemos LTSR vedimas buvo svarbus VKP(b) politikos tikslas. Komunist partija siek i–pl sti bendrojo lavinimo ir suaugusi j mokykl tinkl , kad jis apimtus vairius visuomen s sluoksnius. Buvo norima, kad mokymo procesas diegt flmon ms marksistin poffi r pasaul ir visuomen , bol–evizmo doktrin ir ideologij , komunistines vertybes. ^{TM}Vietimo sistema tur jo pad ti pajungti visuomen TSRS valstybei ir valdfiai. Totalitarinio reffimo s lygomis mokykla buvo komunist kontrol s dvasiniam ir priva iam gyvenimui instrumentas. Propagandiniais i–skai iavimais reffimas siek sudaryti regimyb , kad skatina –vietim , kad, lyginant su kitomis valstyb mis, Taryb S jungoje didesnis –vietimo staig ir juose besimokan i j skai ius, kad valdffia tam skiria daugiau l – .

Lietuvos TSR buvo administraciniais metodais diegiamas tarybinis –vietimo modelis. Dar liepos 1 d. Liaudies vyriausyb panaikino tikybos d stym mokyklose ir tikyb d s iusi mokytoj etatus. Pagal – nutarim i–darbo mokyklose buvo atleisti tikybos mokytojai. Rugpj io 8 ir 24 d. buvo suvalstybintos visos mokymo ir aukl jimo staigos. Laikydamasis TSRS ^{TM}Vietimo liaudies komisariato nurodym , LTSR ^{TM}Vietimo liaudies komisariatas liep mokykloms mokymo proces organizuoti ir vykdyti pagal naujas programas. Tai buvo Lietuvos TSR s lygoms pritaikytos TSRS mokykl programos. Pagal jas i–mokykl program buvo i–brauktos su bol–evizmo ideologija nesuderinamos disciplinos, pakeistas daugelio dalyk , ypa humanitarinio profilio, mokymo turinys. Labiausia buvo pakeistos Lietuvos istorijos ir literat ros disciplin programos. Mokiniam buvo prad tas diegti marksizmo ir bol–evizmo doktrina bei ideologija paremtas poffi ris gamtos ir visuomen s rei–kiniu s, istorijos proces . Siekiant ideologi–kai paveikti mokinius, LTSR mokyklose buvo vestas TSRS konstitucijos ir kiti ideologiniai kursai. Prie–daugelio mokini ir j t v vali mokyklose buvo vestos privalomas rus kalbos pamokos. Buvo i–imami Lietuvos Respublikoje i–leisti vadov liai, jie kei iami TSRS vadov liais ar j konspektais. Kadangi 1940ó1941 mokslo metams nebuvo sp ta parengti nauj istorijos, literat ros ir kit dalyk vadov li , i– sen j vadov li buvo i–pl –omi puslapiai, kurie ideologi–kai netiko komunistams. Lygiagre iai ^{TM}Vietimo liaudies komisaro pavaduotojo L.Giros vadovaujama komisija prad jo i–imti i–mokykl bibliotek

bol-ėvikams ideologiškai netinkamas knygas. Buvo iimami ir naikinami lietuvi, rus ir kit tautara-ytojų darbai, pasaulinis literatūros klasikos kėriniai.

Komunist partijos struktūros kontroliavo –vietimo staig veikl. LKP(b) CK propagandos, o vėliau ir mokykl skyriai prifi rjo Tėvietimo liaudies komisariat, o LKP(b) teritorinis organizacijos ó laikin j vykdomy komitet –vietimo skyrius ir vietines –vietimo staigas, skaitant mokyklas. Partijos ir komjaunimo organizacijos ki-osi mokykl vadov, mokytojų veikl, m gino ideologizuoti ir politizuoti besimokant jaunim. Norėdamas sustiprinti partijos ir komjaunimo struktūr kontrol mokymo ir ugdymo procesui, LKP(b) CK biuras spalio 30 d. steig 40 mokom komjaunimo organizatori etat gimnazijose ir progimnazijose⁶⁴⁵. Buvo numatyti ir pionieri vadov etatai. LTSR Tėvietimo liaudies komisariatas spalio 8 d. nurod steigti mokyklose komjaunimo, o spalio 14 d. ó pionieri organizacijas⁶⁴⁶.

TSRS pavyzdžiui LTSR administracija 1941 m. pradėjo nera-tingumo ir maflara-tingumo likvidavimo kampanij. Komunistai ir komjaunuoliai politizavo ir ideologizavo kampanij. Jiems r p jø suprie-inti TSRS valdflios priemonės –vietimo srityje su Lietuvos Respublikos –vietimo politika, sumenkinti Lietuvos valstybės pastangas pakelti gyventojų išsilavinimo lyg, pasinaudojus nera-tingumo likvidavimo kampanija skiepyti nera-tingiems ir nei-silavinusiems žmonėms komunistin ieologij. Komunistai siekė diegti –vietimo darbuotojams ir visuomenei teigin, es Lietuvos Respublikos valdflija buvo suinteresuota palaikyti nera-tingum, es jis buvo d sningas jos –vietimo politikos rezultatas. Nera-tingumo likvidavimo kampanija turėjo padėti formuoti reffimo vaizd, priartinti prie jo nei-silavinusius visuomenės sluoksnius. Buvo manoma, kad žmonės, gij išsilavinim TSRS valdflios priemone d ka, identifikuosis su reffimu. LKP(b) CK biuras vasario 22 d. nurod Tėvietimo liaudies komisariatui likviduoti nera-tingum kaip ósmetoninio reffimo ó padarin, kuris ótrukdo dirbantiems statyti socializm ó⁶⁴⁷. Ideologin kampanijos aspekt akivaizdfiai atsispindėjo jos turinys ir kryptis. Kampanij organizavo komunist partijos ir komjaunimo struktūros, kuriose beveik nebuvo išsilavinusi žmonė. Nera-tingus žmones mokyti ra-to dafnai m sė ne mokytojai, bet maflara-iai komunistai, komjaunuoliai ir kiti reffimo aktyvistai. Jiems labiausia r p jø, kad žmonės greitai (per kelis mėnesius) pramokt skaityti ir sugeb t skaityti komunistin lektūr. Tėvietimo dabuotojams buvo akivaizdu, kad komunist organizuota nera-tingumo likvidavimo kampanija negalėjo suteikti joki sisteming flini. Kai kurie LTSR administracijos vadovai, pirmiausia J. Paleckis, ilg laik mokytojav s M. Gedvilas ir Tėvietimo liaudies komisariato vadyb, taip pat Lietuvos mokytojai ir –vietimo darbuotojai visi-kai kitaip vertino nera-tingumo panaikinim. Jie svarbiausiu –vietimo reformos prioritetu laik visuotinio privalomo pradinio mokymo vedim.

Pagal TSRS pavyzd buvo keičiama ir auk-tyjo mokslo sistema. LTSR vyriausyb liepos 16 d. ufdar Vytauto Diddfiojo Universiteto Teologijos filosofijos fakultet⁶⁴⁸. Buvo reorganizuojamos

ir plečiamos aukštosios mokyklos. Siekiant nuvertinti studentų parengimo aukštesiose mokyklose, ypač universitetuose, lyg, LTSR administracija TSRS pavyzdžiui aukštesnias mokyklas pertvarkė aukštesnias. Aukštesiose mokyklose buvo vesta tokia pat, kaip TSRS kursų sesijų mokymo sistema, pakeisti mokymo planai ir programos, vestas privaloma marksizmo-leninizmo disciplina. Prifiliciriant LKP(b) Centro komitetui buvo steigtos marksizmo-leninizmo katedros, kurios turėjo diegti marksizmo ir bolševizmo doktrinas studentams ir dėstytojams. Kadangi J.Stalino laikais bolševizmas buvo sutapatintas su J.Stalino dogmatiniais principais ir schemomis, jis buvo atgrasus netgi marksistiniams dėstytojams. Bolševizmo doktrina dėl jos neatitikimo realybei, scholastinio pobūdžio ir gausybės tarpusavyje nesuderintų, logiškai prieštaringų teiginių buvo nesuprantama Lietuvos aukštesniųjų mokyklų profesoriams ir studentams, kurie iki Lietuvos okupacijos dirbo ar mokėsi kitoje, negu TSRS mokslinėje aplinkoje. Daugelis dėstytojų ir studentų pagrįstai vertino bolševizmą kaip utopinę futuristinę schemą. Susidūrę su tokia padėtimi, VKP(b) CK pasiuntė LTSR aukštesnias mokyklas marksizmo-leninizmo dėstytojus iš Tarybų Sąjungos. Vietiniai komunistai taip pat parodė iniciatyvą dėstyti marksizmą. LKP(b) CK darbino aukštesiose mokyklose dėstytojais ar lektoriais komunistus, kurie neturėjo netgi vidurinio išsilavinimo.

Siekiant pajungti aukštesnias mokyklas komunistų partijos struktūrai kontrolei, LKP(b) CK pasiuntė aukštesnias mokyklas nuolatiniam darbui grupę komunistų. 1941 m. vasario 2 d. Centro komitetas patvirtino partinius organizatorius aukštesiems mokykloms. Jie turėjo steigti ten partines grupes. Partiniai organizatoriai ir kiti mokyklose dirbinti komunistai kontroliavo mokyklų administraciją veiklų, dėstymo proceso turinį, stebėjo dėstytojų ir studentų elgesį. Norėdami indoktrinuoti studentus ir pajungti juos komunistų kontrolei, LKP(b) panaudojo Lietuvos komunistinį jaunimą sąjungą. LKJS mėgė steigti savo organizacijas aukštesiose mokyklose, kurios mėgė kontroliuoti studentijos dvasinį gyvenimą ir palenkti jį reffimopusei.

Kaip minėta, reffimas siekė sudaryti klišėtis išpasiturinti ir vidurinijų visuomenės sluoksnių kilusiam jaunimui gyti vidurinio ir aukštesnio išsilavinimo. Jie privalėjo mokėti už mokslą, jiems nebuvo suteikta galimybė gauti stipendiją ar bendrabutį. Aukštesnias mokyklas prifilicirant į juos komunistų partijos struktūroje ir komunistai siekė, kad mokyklas stotų kuo mažiau išpasiturinti sluoksnių kilusio jaunimo. Politiniais ir ideologiniais iškaičiavimais reffimas protegavo išfemesniųjų sluoksnių kilusius jaunuolius. Jie buvo atleisti nuo mokėjimo už mokslą, daugeliui mokomos stipendijos, nemažai jų buvo apsipinami bendrabučiųiais. Norint palengvinti jiems stojimą aukštesnias mokyklas ir pakeisti socialinį mokyklų, pirmiausia Vilniaus ir Kauno universitetų, studentų socialinį sudėtį (išproletarinti universitetus), prie Vilniaus ir Kauno universitetų buvo steigti parengiamieji kursai vargingųjų sluoksnių jaunimui. Juose vidurinio išsilavinimo neturę jaunuoliai gydavo brandos atestatą ir lengvai stodavo universitetus. Taip buvo formuojamas

reflimui socialiniu atfivilgiu artimas ir politi-kai i-tikimas student kontingentas. Baig auk-t sias mokyklas -ie flmon s tur jo sudaryti naujosios tarybin s inteligentijos branduol .

Bol-evikams uzurpavus valdffli , mokslo sritis patyr tokias pat transformacijas, kaip ir kitos sferos. Mokslinio paffinimo procesas buvo pajungtas praktiniams Taryb S jungos valstyb s ir valdffios poreikiams, ideologiniams interesams. Komunist partij pirmiausia domino mokslo tyrim taikomasis aspektas, galimyb pritaikyti tyrim rezultatus ekonominiams ir ideologiniams VKP(b) politikos ufdaviniams spr sti. D l to jie kreip mokslo institucijas spr sti valstybei ir valdffiai aktualius klausimus, pirmiausia susijusius su gamtos turt paie-ka ir tyrimu, gamybini j g i-d stymu ir vystymu, pramon s technologij ir karin s technikos k rimu. Nuo pat bol-evizmo srov s atsiradimo ji traktavo humanitarinius mokslus, ypa istorij , kaip disciplinas, kurios tur jo interpretuoti flmogaus ir visuomen s raid pagal marksizmo ir jo atmainos ó bol-evizmo doktrin . Socialiniai ir politiniai rei-kiniai tur jo b ti nu-vesti taip, kad ideologi-kai pagr st komunist partijos futuristinius projektus ir jos veickl jiems gyvendinti. Suabsoliutin humanitarini moksl taikom j aspekt , bol-evikai flli r jo juos pragmatiniu flvilgsinu kaip sritis, kurios turi suformuluoti visuomen s raidos ir jos valdymo d snius, pateikti valdan iai partijai recentus, kaip reguliuoti visuomeninius procesus, visuotinai valdyti ir kontroliuoti visuomen . D l ekstensyvaus tarybinio mokslo modelio ir siekiant pademonstruoti pasauliui tariam jo augim , Taryb S jungoje buvo steigta nemaflai vairaus pavaldumo, daflnai viena kit dubliuojan i valstybini tyrim institucij , did jo -ioje srityje dirbusi flmoni skai ius. Buvo steigta valstybin Moksl Akademija, kuri tur jo koordinuoti jai pavaldfli institut veickl ir kreipti j reflimui tinkama linkme. Komunist partija administraciniais metodais ir panaudodama finansinius, kadr ir kitus svertus kontroliavo tarybinio mokslo institucijas.

Lietuvos TSR buvo perkeltas tarybinio mokslo modelis ir jo sistemos organizavimo schema. Buvo panaikinti iki tol veik mokslo centrai, TSRS pavyzdffiu steigta LTSR Moksl Akademija, kuriami jai ar kitoms strukt roms pavald s tyrim centrai. Nor dami patraukti mokslin visuomen reflimo pus , komunistai m gino sudaryti sp d , kad palaikys savaranki-k mokslo raid , nereguliuos mokslinio paffinimo proceso. Jie neafi-avo VKP(b) politikos mokslo srityje princip ir ufdavini , o akcentavo savo tariam r pinim si mokslo raida. Organizuoti tarybinio tipo mokslo staigas buvo pavesta adminsitracijos strukt roms. Ta iau Akademijos vadovyb s sudarym komunistai pasilaik sau.

LTSR Liaudies Komisar Taryba 1941 m. sausio 16 d. panaikino Litanistikos institut ir jo vietoje steig Lietuvos TSR Moksl Akademij prie LTSR LKT⁶⁴⁹. Tarybinio tipo mokslo staigai organizuoti buvo sudarytas organizacinis komitetas. Jo pirmininku tapo prof. V. Kr v - Mickevi ius, nariais ó prof. M. Birfli-ka, prof. St. Kolupaila, prof. V. Kuzma, prof. A. Pur nas, prof. A. Rimka ir A. Venclova. Liaudies Komisar Taryba kovo 10 d. patvirtino LTSR MA

statut⁶⁵⁰. LTSR MA statusas buvo Lietuvos TSR s lygoms pritaikytas TSRS ir jos respublik Moksl Akademij statut tekstas. Statutas skelb , kad Moksl Akademijs buvo auk–iausia LTSR mokslo staiga, tiesiogiai pavaldi LTSR Liaudies Komisar Tarybai. Ji tur jo telkti mokslines j gas ōmokslis–kam paj gumui kelti ir Lietuvos TSR gyvenime kylan ioms mokslin ms problemoms spr stiō. Statute buvo nusakyti Moksl Akademijos tikslai ir prioritetins veiklos kryptys. Greta visoms TSRS MA bendr ufdavini , buvo deklaruoti tikslai tirti su Lietuvos TSR susijusias problemas. Humanitarini , socialini ir ekonomini moksl srityje tai buvo LTSR praeities ir dabarties, jos kult ros, socialin s, ekonomin s ir tautin s strukt ros, lietuvi bendrin s kalbos, taut tautosakos ir kt. tyrimai. Gamtos moksl srityje tai buvo LTSR gamtos ir jos turt turimai. Statutas teik prioritet humanitariniams, socialiniams, ekonomikos ir gamtos mokslams bei problemas, susijusiomis su LTSR poreikiais. Taryb S jungoje matematikos ir technikos moksl tyrimai buvo sutelkti centriniuose mokslo institutuose. D l to LTSR MA statute jie net nebuvo pamin ti. Matyt, tam tikr tak padar tai, kad tuo metu LTSR nebuvo potencialo tokiems tyrimams vystyti. Antai tarp 13 Moksl Akademijos nari buvo 1 filosofijos ir filologijos daktaras (V. Kr v -Mickevi ius), 1 filosofijos, 3 filologijos, 1 teis s, 2 ekonomikos, 1 medicinos, 2 chemijos, 2 gamtos moksl profesoriai, bet nei vieno matematikos, fizikos ar technikos moksl atstovo. Statute buvo nustatyta LTSR MA sud tis, numatyta steigti tris skyrius: humanitarini , socialini bei ekonomini ir gamtos moksl .

LKP(b) CK biuras balandflio 2 d. paskyr 13 tikr j Mokslo Akademijos nari , kuri kandidat ras parinko LKP(b) CK aparatas⁶⁵¹. Liaudies Komisar Taryba balandflio 9 d. patvirtino –komunist partijos sprendim⁶⁵². Balandflio 18 d. vyko susirinkimas, paskelb s apie akademijos prezidiumo organizavim ir trij moksl skyri sekretori i–inkim . 1941 m. gegufl s m n. administracine tvarka buvo steigti –e–i institutai⁶⁵³.

Dalis LTSR mokslin s visuomen s palankiai sutiko Akademijos steigim . Nors ji buvo steigta TSRS valdflios iniciatyva ir nuo pat pradfi jai vadovavo komunist partija, visgi buvo tikimasi, kad komunistas tiesiogiai nesiki– mokslinius tyrimus. Iliuzijas, kad komunistai nesiki– mokslinius tirimus, palaik ir tai, kad menko i–silavinimo komunistai negal jo suprasti mokslin s veiklos ir kvalifikuotai vertinti jos rezultat . Iki TSRS ōVokietijos karo LTSR MA ir jos institutai nesp jo prad ti tyrim , i–skyrus individualius mokslinink tyrimus. D l to tuo metu dar nebuvo sp ta sitikinta, kad VKP(b) strukt ros panaudojo ne vien tiesiogin diktat , bet ir kitus svertus mokslinei veiklai kontroliuoti.

Komunist partija ved grieft spaudos ir literat ros kontrol . LKP(b)CK biuras rugs jo 11 d. nustat , kad periodiniai leidiniai gali b ti leidffiami tik gavus LKP(b) CK sutikim , o j redaktorius tur jo skirti taip pat LKP(b) Centro komitetas⁶⁵⁴. Leidiniams buvo ufdrausta spausdinti vyriausybinis nutarimus ar prane–imus, negavus tam specialios LKP(b) CK ir LTSR LKT

sankcijos. LKP(b) CK biuras ved cenz r ir steig jos organ ó Vyriausij literat ros valdyb prie LTSR LKT (óGlavlit ö). Valdybai buvo nurodyta cenz ruoti visus spaudinius, i–imti i– vis bibliotek ir knygyn reffimui politi–kai ir ideologi–kai netinkam literat r . I–imdama i– apyvartos ir naikindama komunistams netinkamas knygas, komunist partija siek sudaryti tokias s lygas, kurios pad t jai primesti visuomenei ir diegti bol–evizmo doktrin ir ideologij .

Norint griefliau kontroliuoti informavimo priemones ir oficialius TSRS valdffios komunikacijos su visuomene kanalus, rugpj io 23 d. Elta buvo prijungta prie LTSR Ministr Tarybos⁶⁵⁵. LKP(b) CK biuras rugs jo 26 d. paskyr Eltos direktoriumi komunist Leib Tmus⁶⁵⁶. 1941 m. kovo 19 d. jis buvo paflemintas pareigose ir paskirtas direktoriaus pavaduotoju⁶⁵⁷.

Buvo pakeistas periodini leidini pavaldumas. Laikra–iai tapo administracijos strukt r ar organizacij organai., visi–kai priklausomi nuo j . Rugs jo 11 d. laikra–tis óTaryb Lietuvaö, kuris iki tol vadinosi óDarbo Lietuvaö, ir óTruflenikö tapo laikinosios Auk–iausios Tarybos, óValstie i laikra–tisö ó LKP(b) Centro komiteto, óTiesaö ó LKP(b) CK ir Kauno miesto komiteto, óKomjaunimo tiesaö ir óPionieriusö ó LLKJS Centro komiteto ir Kauno miesto komiteto, o óDarbinink flodisö ó profs jung Centrinio Organizacinio biuro organu. LTSR laikonosios AT Prezidiumas saku formino komuist partijos sprendim d l laikra– i óTaryb Lietuvaö ir óTruflenikö, paskyr Jon Tmk vyriausiuoju óTaryb Lietuvosö, o Eugenij Vic ó óTruflenikö redaktoriais⁶⁵⁸. Laikra–tis óFolksblatö gruodffio 8 d. buvo reorganizuotas LKP(b) CK organ óEmesö⁶⁵⁹. Jo redaktoriumi buvo paskirtas komunistas Joselis Tchatas. LTSR Liaudies Komisar Taryba rugs jo 17 d. panaikino óVyriausyb s fliniasö⁶⁶⁰.

LKP(b) CK biuras rugs jo 11 d. leido Lietuvos tarybini ra–ytoj Organizaciniam komitetui leisti savo laikr–at ir paskyr Petr Cvirko redaktoriumi. 1941 m. balandffio m n. LKP(b) CK biuras nutar pavadinti j óLiterat ra ir menasö ir kreip si VKP(b) CK, kad b t leista i–leisti – laikra–t⁶⁶¹. Kovo m n. buvo reorganizuoti flurnalai öfiem s kisö, öfiem tvarka ir melioracijaö, óVeterinarija ir zootechnikaö ir óNaoloji sodybaö flurnal öfiem s kisö⁶⁶². fiem s kio liaudies komisaras B. Leonas-Pu–inis buvo paskirtas jo atsakinguoju redaktoriumi.

Siekdama i–pl sti komunistin propagand , LKP(b) steig naujus komunistin s spaudos organus. Buvo norima, kad kiekvienoje apskrityje b t leidffiamas komunistinis laikra–tis, kuris gyventojams diegt bol–evizmo ideologij . LKP(b) CK biuras gruodffio 8 d. nurod propagandos ir agitacijos skyriui nedelsiant organizuoti komunistini laikra– i leidyb keturiuose apskrityse⁶⁶³. Buvo kreiptasi VKP(b) CK, kad jis leist steigti komunistinius laikra–ius visose apskrityse. Kadangi tr ko kadr , propagandos ir agitacijos skyriui buvo liepta organizuoti kursus ir per pusantr m nesio parengti 40645 flmones komunistinei spaudai leisti. Komunist partijos strukt ros tur jo priffi r ti komunistini laikra– i redakcijas, kontrolioti periodini leidini turin , ypa politin ideologin krypt , parinkti spaudos darbuotojus. Komunistin spauda netur jo

pasisekimo visuomenėje ir komunistų struktūros nesteng jos realizuoti. Ypač nuostolingi buvo komunistiniai laikraštiai lietuvių kalba. LKP(b) vadovybė beveik kas mėnesį nurodydavo Liaudies Komisarų Tarybai išbiudžeto padengti savo laikraštų skolas. Antai gruodžio 29 d. LKP(b) CK biuras liepė LKT asignuoti 331 615 Rb penki komunistiniai laikraštai siskolinimui padengti, tarp jų pagrindinio LKP(b) CK oficiozo „Tiesos“ 160 000 Rb⁶⁶⁴.

Reflimui netinkamos literatūros valymas buvo pradėtas dar 1940 m. birželio mėn. V. Dekanozovo struktūrai nurodžius, Tarybų Ministras birželio 20 d. išleido aplinkraštį, kuriuo nurodė išimti iš knygynų ir bibliotekų A. Smetonos raštus ir apie jų rašiusi filmoni darbus⁶⁶⁵. Po mėnesio ministerija sakė iš bibliotekų pašalinti leidinius, kuriuose kritiškai rašoma apie Tarybų Sąjungos valdymą ir komunistinę sistemą. Glavlitas 1941 m. pavasarį patikrino bibliotekas bei knygynus ir pašalinti iš jų reflimui netinkamas knygas. Iki gegužės mėn. buvo išimta 30 t kst. knygų.

Norėdama paspartinti komunistams netinkamų knygų išimimą iš bibliotekų ir knygynų, LKP(b) CK biuras 1941 m. gegužės 28 d. liepė Glavlitui pagreitinti tokį darbą⁶⁶⁶. Partijos struktūroje buvo parengtos organizuoti specialias komunistų brigadas, kurios per 2 savaites išimtų tokią literatūrą. Glavlitui ir Tarybų Liaudies komisariatui buvo nurodyta steigti specialius išimtos literatūros saugojimo skyrius (spec.fondus) prie LTSR Mokslų Akademijos, Vilniaus bei Kauno universitetų ir Vilniaus bei Kauno centrinių bibliotekų. Vykdydamas komunistų direktyvą Glavlitas iki birželio 21 d. išimė 18542 knygas ir sunaikino 45,5 t kst. kilogramų spaudinių⁶⁶⁷. Knygnaikinimo akcija, kuri atliko komunistų kontroliuojamas Glavlitas, padarė didelį žalą Lietuvos kultūrai ir dvasiniam visuomenės gyvenimui. Visuomenei buvo ufkirstas kelias pašalinti pasaulinį grofį literatūros kūrinius, susipažinti su mokslinė ir kita literatūra. Buvo apribota filmoni teisė informacijai, mokslo ir kultūros pasiekimus. Tokia komunistų veikla išreiškė nihilistinę požiūrą kultūros vertybėms, kurios neatitiko bolševizmo ideologinį kanoną.

Siekdama diegti Lietuvoje tarybinę kultūros modelį, Lietuvos komunistų partija vykdė VKP(b) politiką kultūros srityje. Komunistai siekė kultūros sferoje tvirtinti bolševikinę kultūrą socialistinės turinio ir nacionalinės savo forma išsampratai. Buvo norima suformuoti bolševizmo ideologija ir vertybėmis paremtą unifikuotą kultūrą, kurioje tautiškumas būtų nebūtinai, ideologiškai nepageidautinas išorinis atributas. Kultūrai buvo primestos ideologinės visuomenės indoktrinavimo funkcijos. Totalitarinio reflimo slygomis kultūrai buvo komunistų kontrolės dvasiniam ir privačiam visuomenės ir filmoni gyvenimui instrumentas. Dėl unifikuoto kultūros modelio ir centralizuoto visos visuomenės gyvenimo srities valdymo, Lietuvos TSR buvo diegiamas tas pats, kaip Tarybų Sąjungoje, kultūros turinys ir kultūrinio gyvenimo formos, centralizuotas kultūros sferos valdymo modelis. VKP(b) per partijos struktūras ir valstybinius institutus diktavo kultūros staigoms ir kontroliavo jų veiklą⁶⁶⁸. LTSR administracijos struktūroje buvo pajungtos tokios VKP(b) kultūros politikai gyvendinti.

Kultūros staigas priifi r jo LKP(b) CK Agitacijos ir propagandos skyrius, joms tiesiogiai vadovavo ir j veikl kontroliavo LTSR, Tveitimo liaudies komisariatas, o nuo 1941 m. ir Meno reikal komitetas prie LTSR LKT. TSRS pavyzdffiui nuo 1941 m. pavasario kultūros paminkl apsaugos staigos ir muziejai buvo prad ti perduoti LTSR Moksl Akademijai. TSRS pavyzdffiui vis ministerij archyvai rugpj io 5 d. buvo perduoti saugoti Vidaus reikal ministerijai⁶⁶⁹. Rugpj io 16 d. Ministr Taryba nutar organizuoti Vidaus reikal ministerijos Archyv skyri , kuris tur jo operatyviai vadovauti ir kontroliuoti archyv veikl , o rugpj io 20 d. pri m Archyv statym ⁶⁷⁰. Vidaus reikal liaudies komisariatas tapo archyv sistemos administravimo, prieffi ros ir j veiklos kontrol s organas. VKP(b) CK biuras 1941 m. balandffio 12 d. nurod Lietuvos komunist organizacijai steigti partijos dokument archyv . Tuo pagrindu LKP(b) CK biuras gegufl s 28 d. steig partin archyv ⁶⁷¹. LKP(b) CK Kadr skyriui buvo pavesta parinkti archyvui kadrus, o Ypatingajam sektoriui ó organizuoti partijos strukt r dokument perdavim archyvu ir uftikrinti j i-saugojim .

TSRS pavyzdffiui buvo pertvarkyta kultūros staig sistema. LKP(b) CK biuras gruodffio 8 d. nutar reorganizuoti kultūros ffinius pirkias skaityklas vals iuose bei miesteliuose ir kultūros namus miestuose⁶⁷². Tveitimo liaudies komisariatui buvo nurodyta organizuoti skaityklas ten, kur j nebuvo. Reorganizuoti kultūros ffiniai buvo suvalstybinti. Partijos ir administracijos strukt roms buvo pavesta reglamentuoti ir kontroliuoti j veikl . Skaitykloms ir kultūros namams buvo primestos ideologin s funkcijos skleisti bol-ėvizmo ideologij , diegti tarybinio kult rinio gyvenimo formas ir tradicijas.

Tokias pat ideologines funkcijas tur jo atlikti suvalstybinti muziejai, bibliotekos, kitos kultūros –veitmo staigos. Buvo panaikintas reffimui ideologi-kai netinkamas Baflyntinio meno muziejus. Buvo steigiami, tokie pat kaip TSRS, muziejai: Liaudies kov muziejus Kaune, Valstybinis dail s, literat ros, A.Mickevi iaus ir A.Pu-kino muziejai Vilniuje, kra-totyros muziejai Roki-kyje, Tven ionyse, Utenoje ir kt. Netgi meno saviveikla buvo pajungta ideologiniam visuomen s indoktrinavimui. TSRS pavyzdffiui 1941 m. balandffio m n. buvo steigti Respublikiniai liaudies k rybos namai, kurie tur jo pakeisti meno saviveiklos kolektyv veiklos krypt : atitraukti juos nuo lietuvi liaudies k rybos ir tradicij puoseljimo ir orientuoti tarybin s kultūros ir bol-ėvikini tradicij diegim .

Siekiant diegti tarybin kult r , TSRS pavyzdffiui 1940ó1941 m. buvo atidaryti nauji valstybiniai teatrai, filharmonija, kino kronikos studija. LKP(b) CK Agitacijos ir propagandos skyrius ir kitos LTSR administracijos institucijos priifi r jo j menin veikl , kontroliavo repertuar . Teatrai prival jo propaguoti tarybin men , pastatyti ideologizuotus TSRS autori k rinius. Komunist partija per savo strukt ras kontroliavo lietuvi autori k ryb , palaik ir propagavo ideologi-kai reik-mingus ir komunist aprobuotus k rinius.

VKP(b) CK nutarimu 1941 m. ruden Maskvoje tur jo vykty LTSR meno dekadai. LKP(b) CK sudar komisij jai rengti, nustat jos repertuar , kovo 26 d. svarst pasirengim jai. Komunistai siek , kad meno dekada ideologi-kai tinkamai reprezentuot LTSR kult r . Buvo norima pademonstruoti TSRS valdffiai, kad vietin administracija nuosekliai gyvendina VKP(b) politik kult ros srityje, sugeba kontroliuoti menininkus ir nukreipti j k ryb bol-evikams reikiama ideologine linkme.

Siekdama patraukti reffimo pus lietuvi inteligentij ir kitus visuomen s sluoksnius, komunist partija nor jo sudaryti regimyb , kad palaiko lietuvi kult ros raid , n ra abejinga kult riniam palikimui. LKP(b) vadovybe vie-ai smerk nihilistin poffi r kult rin palikim . Ta iau reali komunist politika buvo grindffliama partiniu poffi riu, kuris atmet daugel kult ros vertybi . LTSR buvo perkelta ir diegiama stalinin paffi ra kult rinio palikimo vertinim ir naudojim . Pagal j komunistams naudinga buvo tik ta kult ros dalis, kuri atitiko bol-evizmo ideologijos kanonus, leido palaikyti reffimo ir komunist partijos valdffios stabilum . D l to reakciniais ar neid jniais buvo ap-aukti literat ros ir meno k riniai, kurie i-rei-k kitoki , negu marksist , groffio ir g rio samprat , individual k r j poffi r supant pasaul . LKP(b) vadovyb ypa ar-iai kritikavo menininkus, kuri k riniuose buvo i-reik-tos lietuvi tautos nacionalin s ir Lietuvos valstyb s politin s vertybes, neigiamai vertinama komunizmo doktrina ir praktika, kriti-kai ra-oma apie rus kult r , tradicijas ir gyvenimo b d . Nor dami susilpninti lietuvi tautos nacionalin s moning , komunistai prad jo kampanij prie-lietuvi nacionalinio i-sivaduojamojo jud jimo ideologij ir jos atspindffius literat roje ir visuomenin je mintyje.

Visuomeninems organizacijų panaudojimas partijos politikai įgyvendinti

Siekdama kontroliuoti visas visuomeninio gyvenimo sritis, komunist partija panaikino jai ideologi-kai netinkamas visuomenines organizacijas, o likusioms ved komunist partijos politin diktat ir kontrol . Organizacijos buvo panaudojamos partijos politikos priemon ms gyvendinti.

LKP(b) CK biuras 1940 m. spalio 30 d. perdav panaikint organizacij turt partijos strukt r flinion⁶⁷³. Joms buvo leista pasilikti sau norim kilnojamo turto kiek , o nekilnojam liepta perduoti Komunalinio kio liaudies komisariatui. Pinigin s l -os ir vertybiniai popieriai tur jo b ti perduoti Finas liaudies komisariatui, i-skyrus tas sumas, kurias komunistai sp jo i-eikvoti iki nutarimo pri mimo.

Komunist partija siek pajungti sau masin s dirban i j organizacijas, pirmiausia profesines s jungas. Nacionalizavus ekonomik , TSRS valstyb tapo vieninteliu darbdaviu. D l to profs jungos realiai buvo transformuotos i- dirban i j interesus ginan ios naujojo darbdavio ó tarybin s valstyb s interesams atstovaujan i organizacija. Siekdama pajungti profs jungas valstyb s ir partijos interesams, komunist partija pertvark Lietuvos profs jung strukt r , pakeit j paskirt ir funkcij , ved komunist diktat ir kontrol . Profs jungoms buvo keliami ufdaviniai

sutelkti samdomus darbininkus ir tarnautojus TSRS valstybės interesams ir komunist partijos tikslams gyvendinti. Jos turėjo uftikrinti, kad dirbantieji vykdyt valstybės nustatytus planus, laikytus valstybinės drausmės. Buvo atsisakyta tradicini profs jung ufdavinių r pintis samdomų darbinink teisėmis. Jos nebegalėjo kelti ekonomini reikalavimų drabdaviui, rengti streik dirbančių teisėmis ginti. Profs jungoms buvo pavestos ideologinės funkcijos skiepyti dirbantiesiems komunistin ideologiją, tvirtinti paffi r, kad valstybės ir valdančios komunist partijos interesai yra prioritetiniai priešmoniškes ir interesus.

LKP(b) CK biuras 1940 m. rugsėjo 11 d. nutar pertvarkyti iki tol Lietuvoje veikusias profesines organizacijas 16 komunist kontroliuojam organizacij, jungiančių tam tikr pramonės –ak ir veiklos sričių samdomus darbininkus ir tarnautojus⁶⁷⁴. Buvo sudarytas Lietuvos profesinių s jung Centrinis organizacinis biuras, kurio visi nariai buvo komunist partijos aktyvistai. Jo pirmininku buvo paskirtas Juozas Stimburys, pavaduotojais Aleksandras Tšmanas ir Adolfas Butkus, nariu ó Zelmanas Tšpiro. Komunist partijos vadovyb nurod –iam biurui per m nes TSRS pavyzdžiui pertvarkyti profesines s jungas, pakeisti jų veiklos tikslus bei ufdavinius ir padaryti jas TSRS valstybei ir valdančiajai partijai i–tikimomis organizacijomis. LKP(b) CK biuras paved komunist partijos strukt roms propaguoti naujus profs jung ufdavinius ir diegti naują tarybin profs jung model . LKP(b) CK biuras liep panaikinti ūneteisingai steigtas ū amatinink profesines s jungas. Jis nurod , kad profs jung nariais galėjo b ti tik samdomi darbininkai ir tarnautojai.

LKP(b) CK biuras spalio 263 d. patvirtino LTSR profs jung Centrinio organizacinio biuro ir 16 profs jung strukt r ir etatus⁶⁷⁵. Organizaciniam biurui buvo skirti 5 etatai, –akin ms profesin ms s jungoms ó 70 etat . Nuo lapkričio mėn. buvo spar iai didinamas profs jung aparatas ir ple iamas etatini darbuotojų, pirmiausia vairi instruktori , s ra-as. Antai lapkričio 5 d. LKP(b) CK papild Cetrinio organizacinio biuro etatus 3 etatais⁶⁷⁶. Spalio 8 d. LKP(b) CK biuras paskyr i– TSRS atvykus Mitrofan Derevnin (Mitrofan Derevnin) profs jung Centrinio organizacinio biuro pirmininko pavaduotoju, lapkričio 28 d. patvirtino biuro nariu Viktor Brigman ir kt.⁶⁷⁷ LKP(b) organizacinis instruktori ir kadr skyriai m kontroliuoti, kaip i–vir–aus steigiamos profs jung organizacijos, atrenkami ir skiriami vadovaujantys profs jung darbuotojai.

Profs jungoms kontroliuoti buvo naudojami finansiniai svertai. S moningai i–pl sta profs jung strukt ra ir j biurokratinis aparatas negalėjo i–silaikyti i– profs jungos l – . Tam reikėjo nemenk resurs . Palaikydama savo profs jungas, TSRS valstybin finansavo jas i–darbdavi ó moni ir staig l – . LKP(b) CK biuras nustat toki pat, kaip Taryb S jungoje tvark i–skaityti i– valstybinii ir koperatini moni bei staig atlyginim fond profs jung reikm ms 1 proc., o i–priva i moni ir savinink ó nuo 3 iki 5 proc. l –⁶⁷⁸.

Per palyginti trumpą laiką buvo panaikintos nepriklausomos profs jungos. Jos buvo suvalstybintos, prasidėjo politizavimas. Tai jau komunist partijai nebuvo lengva transformuoti profs jungas iš savaveiksmo, samdom darbuotojų interesus atstovavusios organizacijos formaliai visuomeninė, o realiai suvalstybintą struktūrą, kuri atstovauti vieninteliam darbdaviui šio valstybei.

Lietuvos Respublikos profs jungos buvo skaitlinga, palyginti aktyvi ir organizuota jėga. Jos turėjo galias savaveiksmio profs junginio judėjimo tradicijas, kurias komunistams nebuvo lengva palaufiti. Tarp profs jung aktyvistų buvo netgi LKP(b) nariai, kurie norėjo išsaugoti tradicinę profs jungų vaidmenį ir funkcijas⁶⁷⁹. Jie dar netapatino samdomų darbuotojų ir darbdavio šio valstybės interesus. Jų supratimu profs jungos buvo organizacija, kuri pirmiausia turėjo vesti darbininkų kontrolę, išsireikalauti iš administracijos darbininkams palankių darbo sąlygų. Profs jung aktyvas skeptiškai žiūrėjo į komunistų pastangas padidinti LTSR pramonės ir darbininkų darbo normas ir sulygtinti jas su TSRS. Dėl to dar 1940 m. pabaigoje atsirado trintis tarp profs jung aktyvo, iš vienos pusės, ir komunistų partijos bei administracijos struktūrų, iš kitos. Centrinio organizacinio biuro aktyvistai pripažino komunistų diktatą profs jungoms, tačiau nebuvo linkę susitaikyti su profs jungų kompetencijos apribojimu ir tuo vaidmeniu, kurį profs jungoms primetė partija. Ypač nenorėta paklusti direktyvai tapti administracijos priedeliu, kuris turėtų būti tik darbo drausmės, darbo normų ir gamybinių planų vykdymu; stebėti monišką veiklą; informuoti partijos bei administracijos struktūras apie padėtį jose, tačiau pats tiesiogiai nesikišti jokiais svarbiais reikalais. Netgi komunistas J. Stimburys, nebegalėdamas susitaikyti su profs jungų sumenkinimu, prabilo: „Ūžeigu mus riboja, mums teks rodyti, kad profs jungų darbas yra ne tik flirto ir pranešimo“⁶⁸⁰. Užuomina organizuoti profs jungų nepaklusnumą buvo retorika, kuria komunistiniai profs jung aktyvistai siekė gyti daugiau svorio partijos viršenybės ir administracijos akyse. Nei J. Stimburys, nei kuris nors kitas profs jung aktyvistas rimtai net negalvojo išsaugoti buvusio profs jungų vaidmenio. Juo labiau nebuvo svarstoma galimybė ir nededamos jokios pastangos pasukti profs jungas keliu, kuriuo 3-ajame dešimtmetyje buvo vadinamoji darbininkų opozicija tarybų Rusijoje. Komunistų partijos politinis diktatas ir kontrolė profs jungų vadovybei uflkirto profs jungų lojalumą režimui. Tačiau nepaklusnumo nutaikos neabejotinai atspindėjo LTSR profs jungose vis dar gyvas Lietuvos Respublikos profs jungų tradicijas. Jos rodo, kad komunist partijai dar nepavyko suformuoti tokio pat, kaip Tarybų Sąjungoje profs jungų modelio.

Norėdama palaufiti profs jungų savaranakiškumą liku išsilaikyti ir padaryti jas visiškai priklausomomis nuo komunistų, LKP(b) 1941 m. pavasarį pradėjo visų lygių profs jungų organizacijos vadovybės pakeitimo kampaniją. LKP(b) CK biuras vasario 19620 d. nurodė komunistų partijos struktūroms organizuoti nuo kovo 15 d. iki gegužės 1 d. profs jungų ataskaitinius rinkiminiuosius susirinkimus vadovaujantiems organams sudaryti⁶⁸¹. Susirinkimai turėjo vykti pagal profs jungų

Centrinio Organizacinio biuro sudaryt kalendorin plan , laikantis TSRS profs jung instrukcij . Komunist partijos strukt roms buvo liepta parinkti flmones, i-tikimus reffimui ir valdan iai partijai, ir pasiekti, kad jie patekt profs jung vadovyb . Buvo primygtinai pareikalauta, kad komunistai valdyt susirinkimus ir neleist profs jung nariams i-rinkti vadovyb asmenis, kurie siek i-saugoti tradicines profs jung funkcijas ir atsispirti komunist diktatui. Pasinaudodami profs jung rinkiminiais susirinkimais, komunistais nor jo primesti visoms profesin ms organizacijoms naujas funkcijas ir tvirtinti j veikloje atstovavimo darbdavi interesams princip . LKP(b) CK biuras nurod komunist partijos strukt roms pasiekti, kad profs jungos pakeist savo veiklos orientyrus, imt r pintis tik gamybos proceso spartinimo ir jo organizavimo reikalais, pirmiausia darbo na-umu ir drausme. Profs jung d mesio centre tur jo b ti vadinamojo socialistinio lenktyniavimo ir stachanovinio jud jimo organizavimas ir vystymas siekiant padidinti darbo na-um , pagaminti spar iau ir daugiau produkcijos. Profs jung vadovaujan i organ sudarymo kampanija tur jo forminti komunist sprendimus d l profs jung suvalstybinino, j strukt ros ir vadovyb s, suteikti jiems teis tumo regimyb .

Komunistams priffi rint ir kontroliuojant, balandffio ó gegufl s m n. buvo sudaryti nuo komunist partijos strukt r priklausomi vis lygi profs jung vadovaujantys organai. Visgi komunistams nepavyko primesti savo diktato kai kurioms profs jungoms. Buvo atvej , kada pramon s moni darbininkai nepakluso komunistams ir i-rinko profs jung komitetus komunistams netikusius flmones. Ypa daug r pe-i komunst partijai suk l geleffinkeli , aviacijos ir artilerijos dirbtuvi darbininkai ir specialistai, kurie m gino i-rinkti profs jung komitetus asmenis, kritikavusius VKP(b) politik ir komunist diktat . LKP(b) CK vadovyb nurod profs jung Centriniam biurui ir partijos strukt roms parinkti ir pasi sti tokias mones reffimui politi-kai i-tikimus flmones, kad jie õi-valyt jas nuo antitarybini element õ ir pajungt profs jungas komunist diktatui⁶⁸². I- esm s buvo nurodyta prad ti komunistams nepaklusni profs jung valym ir teror prie-j aktyvistus.

Balandffio ó gegufl s m n. komunistai organizavo 16 -akini profs jung suvaffiavimus, kurie tur jo uflbaigti j reorganizavim . LKP(b) CK biuras paved sekretoriui I. Meskupui parinkti ir paskirti komunistus, kurie tiesiogiai vadovaut suvaffiavimams, valdyt j delegatus ir nukreipt juos komunistams tinkama linkme⁶⁸³. Tye komunistai tur jo parengti ir su LKP(b) CK aparatu suderinti visus suvaffiavim priimamus dokumentus, numatyti pofs jung vadovyb s sud t. Jie tur jo pasiekti, kad suvaffiavimai vykt sklandffiai pagal nustatyt plan , print komunist parengtus dokumentus ir i-rinkt numatyt vadovyb . Buvo sudarytas profs jug suvaffiavim grafikas, patvirtintos j darbotvark s.

Daugelyje profs jung sudarius komunistams paklusni vadovyb , LKP(b) pavyko primesti profs jungoms naujus ufdavinius ir funkcijas. Profs jungos virto fakti-kai valstybine, komunist

partijos struktūrą kontroliuojama organizacija, atstovaujanti darbdavio ir TSRS valstybės interesams.

Lietuvos komunistinio jaunimo sąjunga iki Lietuvos okupacijos veikė pagrindinai kaip Lietuvos komunistinės partijos pagalbininkė ir jos narių rezervas. Liaudies vyriausybė legalizavo komjaunimo birželio 28 d. Nei-samiais duomenimis iš pagrindinio šaltinio apie 1000 komjaunuolių⁶⁸⁴. Vasaromis sparčiai augti komjaunuolių skaičius. Komjaunimas prisidėjo prie komunistinės partijos, kartu su komunistais dalyvavo okupacinėse ir mūsų politinėse akcijose. Komjaunuoliai buvo rinkiami Liaudies seime agitatoriai, komunistiniai mitingų organizatoriai ir dalyviai. Pradėjus darbinti institucijose komunistus, dalis komjaunuolių buvo nukreipti darbui Valstybės saugumo departamente ir kitas staigas.

1940 m. spalio 18 d. Lietuvos komunistinio jaunimo sąjunga buvo jungta Visas jungtinis Lenino komunistinio jaunimo sąjungos (VLKJS) ir pavadinta Lietuvos Lenino komunistinė jaunimo sąjunga⁶⁸⁵. LLKJS organizacinė sandara buvo pertvarkyta pagal VLKJS statusą. Spalio mėn. prasidėjo komjaunimo bilietų keitimas, savo tikslais prilygus vadinamajai valymo akcijai. Lapkričio mėn. LLKJS buvo 9140 narių, 1941 m. sausio 1 d. – 7375, o 1941 m. gegužės 1 d. – 13 271 komjaunuolis⁶⁸⁶. Nei-samiais duomenimis valymo metu iš komjaunimo buvo pašalinta apie 2000 narių.

LKP(b) CK biuras lapkričio mėn. patvirtino LLKJS struktūrą vadovus⁶⁸⁷. LLKJS Centro komiteto biuro nariais buvo paskirti: o LLKJS CK pirmasis sekretorius Feliksas Bieliauskas, sekretorius agitacijai ir propagandai Mira Bordonaitė, sekretorius mokykloms ir darbui su pionieriais Feliksas Gladutis, Kadrų ir organizacinio instruktoriaus skyriaus ved. jas Izraelis Icikovius, Valstieji jaunimo skyriaus ved. jas Stasys Perminas, šKkomjaunimo tiesos redaktorius Eduardas Miefelaitis ir LLKJS Kauno miesto komiteto sekretorius Anatolijus Istovas (Anatolijus Istov). Buvo patvirtinti LLKJS CK skyriai ir sektoriai ved. jais⁶⁸⁸. Valstieji jaunimo skyriaus ved. ju tapo St. Perminas, Karinio ir fizinės kultūros skyriaus ved. ju tapo Jonas Burakevičius, Kadrų ir organizacinio instruktoriaus I. Icikovius, Ypatingojo sektoriaus ved. Vincas Kliukas. Lapkričio mėn. buvo patvirtinti 25 LLKJS miestų ir apskričių komitetų sekretoriai. 13 sekretorių buvo darbininkai, 3 – valstiejai, 7 – tarnautojai, 2 – moksleiviai. 4 buvo rusai, 1 – flydas, likusieji – lietuviai.

1940 m. liepos ir rugpjūčio mėn. buvo sukurtos miestų ir apskričių komjaunimo organizacijos, sudaryti jų komitetai. Lietuvos komunistinė partija skatino komjaunimo išplėtimą organizacijų ir narių skaičių, kad būtų galima sustiprinti ideologinį poveikį jaunimui. LKP(b) CK biuras spalio 30 d. steigė komjaunimo organizatorių pareigybų darbui mokyklose⁶⁸⁹. LLKJS Centro komitetui ir Tarybų liaudies komisariatui buvo pavesta parinkti ir patvirtinti mokyklų komjaunimo organizatorius, o Liaudies komisariatui buvo skirti 16950 Lt jų apmokymui. Buvo

kreiptasi VKP(b) CK steigti apmokom-LLKJS CK organizatori etatus 40 vidurini mokykl . 1940/1941 mokslo metais LLKJS CK paskyr mokyklas 35 komjaunimo organizatorius, mokslo met pabaigoje mokyklose buvo steigta 182 komjaunimo organizacijos, tur jusios 2341 nar⁶⁹⁰.

Komjaunimas siek ideologizuoti ir politizuoti jaunimo gyvenim , skiepyti jam komunistin ideologij , d l to m gino i-vystyti savo veiki bendro lavinimo ir auk-tosiose mokyklose, kituose jaunimo kolektyvuose. Prad jus tarybinkiais pagrindais pertvarkyti -vietimo sistem , kai kurios komjaunimo organizacijos 1940 m. vasar m ki-tis mokymo proces , m gino kontroliuoti mokykl vadov ir mokytoj darb . LLKJS organizacijos band tvarkyti bibliotek reikalus. Komunist partijos pavyzdffiu kai kuriuos komjaunimo strukt ros ir komjaunuoliai siek tvarkyti kult ros ir -vietimo darbuotoj darbinimo ir atleidimo i-darbo reikalus⁶⁹¹.

Lietuvos komunist partija traukti komjaunim kai kurias partijos politikos -vietimo srityje ir jaunimo atffvilgiu priemon s. Antai, LKP(b) CK biuui 1941 m. vasario 22 d. nurodflus T-vietimo liaudies komisariatui likviduoti nera-tingum ir maflara-tingum , komjaunimo organizacijos buvo pareigos dalyvauti -ioje akcijoje, kartu su -vietimo staigomis parinkti maflara-a i mokymo darbuotojus⁶⁹². Komjaunuoliai tur jo steb ti, kad tai b t komunistams ir okupaciniam reffimui i-tikimi asmenys. Lietuvos komunist partija kontroliavo komjaunimo sud ties poky ius, tvirtino visus vadovaujan i komjaunimo darbuotoj paskyrimus, j perk lim kitas pareigas. LKP(b) CK biuras svarst ir tvirtino LLKJS Centro komiteto biudflet⁶⁹³.

Kadangi komjaunimo organizacija buvo komunist partijai id ji-kai artima, ji dalyvavo partijos rengiamose politin se kampanijose, vykd jos priemones, kuriomis buvo siekta pakeisti -vietimo sistem , ideologizuoti ir politizuoti jaunimo gyvenim . Kadangi komunist partija savo politik gyvendino pirmiausia per partijos strukt ras ir administravimo staigas, ji palyginti maflai panaudojo komjaunim politikai -vietimo ir kitose srityse realizuoti.

TSRS pavyzdffiu komunistai pertvark ar steig naujas viusomenines organizacijas. Buvo reorganizuota nelegalios Lietuvos komunist partijos takoje veikusi ir finansi-kai j r musi oLiaudies pagalbos s jung o⁶⁹⁴. Ji buvo paversta TSRS oTarptautin s organizacijos revoliucijos kovotojams remtiö (MOPR'o) padaliniu. LKP(b) strukt ros ne tik i-laik , bet ir sustiprino savo tak -iai organizacijai. LKP(b) CK propagandos ir agitacijos skyrius pajung sau organizacijos Centro, o miest ir apskri i komitetai o vietines valdybas. Komunistai m keisti valdyb sud t, kad jose b t politiniu ir socialiniu atffvilgiu reffimui tinkami flmon s. Prisdengus reorganizacija, buvo prad tas MOPR'o valymas. Jis pirmiausia paliet Alytaus apskrities teritorin organizacij . Anot komunist , jos vadovyb buvo ufter-ta klasiniu atffvilgiu prie-i-kais elementais, t.y. joje buvo prekybinink , stambi flm s savinink . Kitos teritorin s organizacijos nukent jo mafliau. Vadinam j prie-i-k klasi element buvo ir Centro valdyboje. Ta iau ji tur jo gerus ry-ius su

LKP(b) vadovybe, kurie padėjo įdiegti koki nors rimtesnis sukrėtimas. Liaudies pagalbos junga buvo viena iš komunistinių organizacijų, kurios natūraliai pritapo prie naujojo reffimo.

Komunist partijos struktūroms vadovaujant ir prifirint buvo reorganizuota Laisvamaneitinė kultūros draugija. LKP(b) CK biuras pavedė Propagandos ir agitacijos skyriui organizuoti birželio mėn. draugijos suvafliavimą ir sudarė LKP(b) CK nario V. Niunkos vadovaujamą Organizacinę komisiją⁶⁹⁵. LKP(b) struktūroms buvo nurodyta patikrinti draugijos narių sudėtį ir pašalinti iš jos komunistams politiškai netinkamus žmones. Iš esmės buvo sankcionuotas draugijos narių socialinis ir politinis valymas. Norint sudaryti komunistų persvarą, buvo liepta traukti draugiją kuo daugiau komunistų ir komjaunuolių. Partijos miestų ir apskrityų komitetams buvo pavesta suformuoti draugijų vadovaujančius organus. Organizacinė komisija turėjo parinkti reffimui ištikimus asmenis draugijos Centrinė tarybą ir pateikti jos kandidatų sąrašą LKP(b) CK patvirtinti. Gegužės mėn. birželio mėn. komunist partijos struktūroms pakeitė draugijos sudėtį, sudarė komunistams ištikimus ir nuo jų visiškai priklausomus vadovaujančius organus. Laisvamaneitinė draugija buvo faktiškai likviduota. Iš jos likučiai buvo sudaryta organizacija, kuri LKP(b) siekė panaudoti savo ideologinę veiklą, pirmiausia ateistinėje propagandoje.

Tarybų Sąjungos pavyzdžiui Lietuvos TSR buvo organizuotas TSRS Raudonojo kryžiaus ir raudonojo pusmėnulio draugijos teritorinis padalinys. Liaudies Komisarų Taryba 1941 m. birželio 10 d. organizavo LTSR Raudonojo kryžiaus draugiją, patvirtino jos statusą ir draugijos Centro komiteto organizacinę biurą iš 7 asmenų⁶⁹⁶. Organizacinio biuro pirmininku buvo paskirtas Viktoras Micelmacheris, pavaduotoju – Antanas Garmus. Formaliai jos veiklą prifirino Sveikatos apsaugos liaudies komisariatas. Tačiau realiai ji, kaip ir kiti TSRS visuomeniniai organizacijų padaliniai, veikė kontroliuojama komunist partijos struktūromis.

Tarybų Sąjungoje buvo militarizuota valstybė. Talyje nuo 4-jo dešimtmečio vidurio sparčiai augo karinis pramoninis kompleksas, didėjo karinis išlaidos, 1939 m. rugsėjo mėn. buvo įvesta visuotinė privaloma karinė prievolė. Komunistinė propaganda diegė visuomenės sąmonėje kariuomenės ir liaudies vienybės mitą, traukė vairius visuomenės sluoksnius, ypač aukiamojo amžiaus žmones, valstybės karinio pajūgumo stiprinimą, kariuomenės rėmimą ir sukarintą organizacijų veiklą. Viena iš tokių masinių organizacijų buvo Savanorių draugija armijai, aviacijai ir cheminei gynybai remti (õOsoaviachimõ), turėjusi platų vairių karinių techninių klubų, būrelių ir kt. tinklų. Formaliai draugija vystė aviacinį sportą, organizavo karinės aviacijos ir priešlėktuvinės gynybos apmokymus. Iš tikrųjų jos veiklos sritis buvo platesnė ir apėmė aukiamojo amžiaus žmones, ypač jaunimo, karinį apmokymą pagal vairių kariuomenės rėmimo, skaitant sausumo kariuomenės, aviacijos ir karo laivyno, vadovybų parengtus planus, faktiškai – neprofesionalaus, bet skaitlingo armijos rezervo sudarymą ir parengimą. Draugija stengėsi suformuoti ir skiepyti visuomenei, ypač jaunimui, tarybinio militarizmo tradicijas.

Siekdamas traukti vairius Lietuvos visuomenės sluoksnius okupacinės kariuomenės rėmimui, sudaryti iš TSRS kariuomenės rezervų, LKP(b) CK biuras 1941 m. kovo 19 d. steigė TSRS Osoaviachimo draugijos teritorinį padalinį Lietuvos TSR⁶⁹⁷. Buvo sudarytas jos Centrinė taryba iš 9 asmenų, tarp jų LKP(b) CK Karinio skyriaus vedėjas Piotro Jakovlevo, LLKJS CK sekretoriaus Felikso Gladijo, LTSR karinio komisaro Bogdanovo, Fizinės kultūros ir sporto komiteto prie LTSR LKT pirmininko T. Mamo ir kt. asmenų. Centrinės tarybos pirmininku buvo paskirtas S. Vasiljevas. Tarybai buvo nurodyta visose apskrityse organizuoti draugijos padalinius ir traukti juos kuo daugiau –aukiamojo amžiaus žmonėms. Komjaunimo Centro komitetui buvo liepta parinkti ir nukreipti darbu draugijų komjaunuolius. Draugijai buvo perleisti Vilniaus ir Kauno aeroklubai, žurnalas „Liaudies sparnai“. TSRS Osoaviachimo padalinio Lietuvos TSR veiklą kontroliavo LKP(b) CK Karinis skyrius kartu su LTSR kairniu komisaru ir Lietuvos dislokuotos TSRS kariuomenės vadovybe.

Dėl visuomeninių organizacijų suvienodinimo Tarybų Sąjungoje, Lietuvos TSR nebuvo leista steigti organizacijų, kokių nebuvo Tarybų Sąjungoje. TSRS valdžia netoleravo netgi komunistinės pakraipos organizacijų steigimo, jeigu jos neatitiko TSRS visuomeninių organizacijų schemas. Antai J. Paleckis pasiūlyė steigti „Revoliucijos kovotojų“ ir buvusio Spalio revoliucijos raudonarmėjų lietuvių junginį, tačiau LKP(b) CK biuras neleido jos steigti⁶⁹⁸. Oficialiai buvo paaiškinta, kad tokios organizacijos netikslinga steigti, nes „tikrai revoliuciniai elementai“ jau Lietuvos KP(b) sudarė. Tačiau tikroji neigiamos reakcijos J. Paleckio iniciatyva priešlaidis buvo flymiai gilesnis. Nuo 4-jo dešimtmečio J. Stalino iniciatyva buvo perrašoma visa bolševikų partijos, taip pat 1917 m. Spalio perversmo istorija. Buvo siekiama iškelti tikrus ar tariamus J. Stalino nuopelnus, kiek manoma sumenkinti arba visai nutylėti vaidmenį V. Lenino ir tų jo bendraflygių, kurie tapo J. Stalino priešininkais. Lietuvos TSR steigus Spalio perversmo dalyvių organizacijų, komunistams būtė griežtai kontroliuoti, kad jos nariai nepagarsint kokių nors faktų, kurie prieštaravo stalininei vykių versijai. O tai būtė buvę nelengva padaryti. Refimui taip pat buvo ideologiškai neparanku priminti, kad dalis Spalio perversmo dalyvių lietuvių buvo represuoti.

Pirmosios tarybinės okupacijos laikotarpiu komunistams nevisada pavykdavo pajungti visuomenines organizacijas savo diktatui ir kontrolei. Buvo atvejai, kada organizacijų nariai masiškai nepakluso komunistams. Antai visiškai flugo LKP(b) ir LLKJS struktūrinė gimimai plenkė sau Jauną kininkų ratelį (Jauną valstiejių ratelius) ir jį laikraštė „Jaunasis valstietis“. Rateliai buvo populiarūs tarp kaimo jaunimo, turėjo savo organizacinę tinklą, spaudą, dar didėtak jaunimui. Komunistai ypač sunerimo, kada jaunių kininkų rateliai faktiškai nustelbė komjaunimo organizacijas kaime ir mėtėitraukti nuo jų jaunimą. Supratusi, kad komjaunimui jokiomis priemonėmis nepavyks pajungti ratelius sau, LKP(b) CK vadovybė 1941 m. gegužės mėn. nutarė panaikinti ratelius ir ufdaryti jį laikraštė⁶⁹⁹. Tėvietimo liaudies komisariatui,

partijos ir komjaunimo struktūroms buvo nurodyta rateli vietoje steigti Jaunąjį natralist ratelius, perduoti jiems panaikinti kinink rateli turt ir l –as. Norama ufkirsti keli kinink rateli nariams atgaivinti savo veiklą natralist rateliuose, LKP(b) vadovyb nurod savo struktūroms ir komjaunimo organizacijoms grieftai kontroliuoti natralist veiklą.

Totalitarinė TSRS valstybėje visos visuomeninės organizacijos buvo politizuotos ir suvalstybintos. TSRS pavyzdžiu pėtvarkius Lietuvos TSR organizacijas, jos buvo paverstos atitinkam TSRS organizacij teritoriniais padaliniais, vykė tokiams pat ideologines funkcijas. Refimas panaudojo –ias organizacijas tam, kad pajungt visuomen valstybės ir komunist partijos interesams, i–pl st fmonis, j grupi ir visos visuomenės gyvenimo ideologin kotrol , kad diegt komunistin ideologij . J. Stalino teiginys apie partijos ōdirflusō atspind jo organizacij viet ir vaidmen TSRS politin je sistemoje. Organizacij gausa sudar regimyb , kad TSRS veik savaveiksm s organizacijos, kurios atstovavo vairiems sluoksniams ir interesams. Jos pad jo komunistams kurti pilietin s visuomen s sp d . Taiau politin je tikrov j je jas suformavo, j veiklai vadovavo ir kontroliavo valdanti komunist partija. Jos vykė partijos politin vali . Partija manipuliavo jomis, panaudodama tiesiogin diktat , kadr ir finansinius svertus. Teisiniu, politiniu, organizaciniu ir finansine atflvilgiais organizacijos buvo visi–kai priklausomos nuo valstybės ir valdflios. Realiai tai buvo ne visuomenės organizacijos, bet suvalstybintos struktūros visuomenei kontroliuoti, visuomenės pajungimo valstybei ir valdfliai instrumentai.

LTSR politinių struktūrų vaidmuo vykėdant represinę politiką ir organizuojant terorą prieš Lietuvos gyventojus

Lietuva buvo i–laikoma TSRS sud tyje prievarta ir j ga. Okupacin valdfliar m si pirmiausia organizuota valstybės prievartos j ga. J ga ir prievarta buvo vieni i– svarbiausi okupacin s valdflios resurs . Lietuvos visuomen buvo valdoma ir pajungiam totalitarinei valstybei ir valdfliai pirmiausia prievarta ir represin mis priemon mis. VKP(b) politin diktat ra taip pat buvo palaikoma prievartinio poveikio administracin ms institucijoms, politin ms struktūroms ir visuomenei priemon mis. Represin valdflios politika buvo ideologi–kai grindfiama marksizmo socialine teorija ir komunist politine doktrina. Remiantis marksizmo nuostata, kad valstyb yra prievartos aparatas vienos socialin s grup s (klas s) vie–patavimui kitai grupei tvirtinti, buvo teigiama, kad vadinam j nuverst j klasi pasiprie–inimo slopinimas yra viena i– svarbiausi TSRS valstybės funkcij . V. Leninas pagrid nuomon , kad netgi po to, kai sukonstruojama socialistin visuomen ir pakei iama jos socialin struktūra, klasiniai prie–taravimai tarp socialini grupi nei–nyksta, o gija kitus pavidalus. J. Stalinas –i mint i–vyst iki li dnai pagars jusio teigini apie klasi kovos a–tr jim kuriant socializm . Klasi kovos paa–tr jimo nuostata leido palaikyti visuomen je pastovi socialin ir politin tarp , ideologi–kai maskuoti komunist partijos teror prie– politinius oponentus, socialines ir etnines grupes.

Represijos padėjo stiprinti totalitarinį režimą, komunistų partijos diktatūrą ir asmeninį J. Stalino valdymą.

Siekdama sunaikinti Lietuvos visuomenės politinį sąmoningumą ir palaužti gyventojų pasipriešinimą okupacijai ir okupaciniam režimui, komunistų partija vykdė okupaciniam režimui politinių ir socialinių atsilvikių neišitikimą ir netinkamą bei kitą visuomenės sluoksnių represavimo politiką. Represijos prieš Lietuvos žmones, socialines ir politines grupes ir tautas buvo VKP(b) struktūrų, skaitant jos teritorinių organizacijų Lietuvoje, politikos dalis.

LKP(b) CK biuras 1940 m. spalio 26 d. nutarė ištremti iš Lietuvos stambiuosius ūkio ūkio savininkus⁷⁰⁰. LKP(b) CK ūkio skyriaus vedėjui Karoliui Didžiuliui, skyriaus vedėjo pavaduotojui Pavelui Nikitinui ir Piotruviui Gladkovui buvo pavesta parengti ir pateikti LKP(b) CK biurui patvirtinti numatytą ištremti vadinamąjį dvarininkų sąrašą, nustatyti jų turto tvarką ir pasiūlyti, kaip panaudoti ištremtųjų turtą. Spalio 8 d. LKP(b) CK biuras nutarė išprašyti VKP(b) CK leisti ištremti iš Lietuvos TSR ribotus dvarininkus⁷⁰¹. LKP(b) CK ūkio skyriui ir Vidaus reikalų liaudies komisariatui buvo pavesta patikslinti numatytą ištremti stambiųjų ūkio savininkų sąrašą.

LKP(b) CK sekretorius A. Sniečkus ir Liaudies komisariatų tarybos pirmininkas M. Gedvilas 1941 m. sausio 7 d. kreipėsi VKP(b) CK sekretorių A. Andrejevą prašydami leisti ištremti iš Lietuvos visus dvarininkus⁷⁰². Buvo nurodyta, kad šiuo klausimu šVKP(b) CK davė principinį sutikimą, tačiau TSRS NKVD organai nepradėjo darbo.

TSRS valdžiai vedus LTSR teritorijoje tarybinę pasapines sistemą, remiantis TSRS pasapines nuostatais iš Kauno ir Vilniaus miestų bei pasienio rajonų turėjo būti ištremti vadinamieji kontrrevoliuciniai ir kriminaliniai elementai. Tačiau LKP(b) vadovybė tuo neapsiribojo. LKP(b) CK biuras vasario 22 d. nutarė, kad ištikslinti ištremti iš Kauno ir Vilniaus miestų ir pasienio rajonų platesnį asmenų, socialinių ir politinių sluoksnių ratą. Pasinaudoti ta proga rodė LTSR Vidaus reikalų liaudies komisariatui organizuoti pasapines pakeitimą⁷⁰³. Buvo inicijuota ištremti nacionalizuotą pramonės, prekybos, finansų kredito ir kitų ūkio savininkus, pasiturinčius pramonininkus ir verslininkus, stambiuosius ūkio savininkus, t.y. bolševikų terminija visus buržuazinius sluoksnius. Kartu su jais siūlyta ištremti buvusius Lietuvos Respublikos politinių organizacijų veikėjus, aukštuosius valdininkus, Lietuvos kariuomenės karininkus, Vidaus reikalų ministerijos tarnybų pareigūnus ir kitas kategorijas asmenis.

1941 m. birželio 16 d. VKP(b) CK ir SSRS LKT priėmė nutarimą dėl gyventojų ištremimo iš Baltijos respublikų, Vakarų Ukrainos, Vakarų Baltarusijos ir Moldavijos⁷⁰⁴. Birželio pradžioje LKP(b) CK biuras, o birželio 10 d. ir LSSR LKP tokiam sprendimui. Deportacijas vykdė LSSR NKVD ir NKGD struktūros, o apskriti partijos ir laikinieji vykdomieji komitetai jiems talkino, organizavo ištremtųjų turto apskaitą ir paskirstymą.

IŠVADOS

Okupavusi Lietuvą, Tarybų Sąjunga prievarta nutraukė jos visuomenės istorinį procesą ir politinį raidą. Lietuva buvo prievarta traukta TSRS valstybės ir visuomenės gyvenimo ir proceso. Tarybų Sąjunga pavertė Lietuvą savo administraciniu teritoriniu vienetu – Lietuvos TSR ir primestai TSRS visuomenės santykius, vieningą socialinę ekonominę ir politinę sistemą. Dėl centralizuotos valstybės sandaros Tarybų Sąjungoje buvo vientisa politinė sistema ir totalitarinis režimas, biurokratinis valdymo tipas ir vieninga –alies valdymo ir administravimo sistema. Esminis tarybinės politinės sistemos ir totalitarinio politinio režimo bruožas buvo valdžios monopolizavimas komunistų partijos politiniu diktatu visuomenei. Siekdamai išlaikyti nelegitimios valdžios monopolį ir pagal komunistinę doktriną savo interesais ir tikslais pakeisti visuomenės gyvenimą, komunistų partija pajungė sau socialinius ir politinius institutus. Politinį diktatą sudarė komunistų partijai galimybė sukonstruoti ir išvirsti diegti tokią politinę sistemą, kurios –erdis buvo partija, telkianti nedalomą ir neribotą valdžios galią ir besilygiškai diktuojanti visiems kitiems politinės sistemos elementams.

Nuo pirmųjų okupacijos dienų okupacinė valdžia formavo savo valdžios ir krašto valdymo mechanizmą, komunistų partijos politikos sistemą. Komunistų partija savo valdžią gyvendino per politinį institutų sistemą, pirmiausia komunistų partijos struktūras, valstybės aparato grandis ir politinę biurokratiją (nomenklatūrą) sluoksnį. Lietuva buvo valdoma panaudojant valdymo ir administravimo sistemą. Jungusi Lietuvą TSRS sudėtai, TSRS valdžia steigė joje savo aparatą – TSRS valstybės institucijų sistemą, kuriai ir per kurią buvo gyvendinama komunistų partijos valdžia, vykdomi TSRS valstybės uždaviniai ir funkcijos, valdomas ir administruojamas kraštas. Kiekviena LTSR administracinė institucija buvo sudaroma TSRS valstybės valia organizuoti ir administruoti Lietuvos visuomenės gyvenimo sritims. Totalitarinio režimo slygomis komunistų partija siekė apimti Totalitarinio režimo slygomis valstybės siekė apimti visas visuomenės gyvenimo sritis, organizuoti, valdyti ir kontroliuoti jas. Dėl to ji išplėtė valdymo ir administravimo sistemos funkcijas ir veiklos sferas, padidino valstybės aparato vaidmenį reglamentuojant ir kontroliuojant visuomenės gyvenimą. TSRS valstybėje susiklostė biurokratinis valdymo tipas ir susiformavo biurokratinis valdymo sistema, kurioje komunistų partijos organizacija ir jos aparatas atliko politinį ir svarbų administracinį vaidmenį, ir kurioje viešpatavo politinis idėjinių ištykimų pagrindu formuojamas biurokratijos sluoksnis – politinė biurokratija (nomenklatūra).

Komunistų partija negalėjo gyvendinti savo politikos – tvirtinti komunistinės sistemos principus Lietuvoje, neturėdama politinių institutų sistemos, kuriai ir per kurią ji išreikšė savo politines idėjas, tikslus ir interesus, savo tikslais organizavo, valdė ir keitė visuomenės gyvenimą, bei netaikydama poveikio visuomenei priemonių, t.y. nesudariusi veikimo mechanizmo. Valdžios

monopolizavusi komunist partija gyvendino savo politik pirmiausia per partijos strukturas, Lietuvos valdymo ir administravimo sistem ir j pagalba, naudodama organizuot valstyb s prievart , politin ir administracin diktat ir kitas valdflios poveikio visuomenei priemones. Komunist partijos strukt ros ir LTSR administravimo sistemos institucijos buvo svarbiausia okupacin s politikos instrumentai.

Okupacin s politikos tikslai buvo jungti ir prievarta i-laikyti Lietuv Taryb S jungos sud tyje, komunistiniais pagrindais partijos interesais ir tikslais pakeisti Lietuvos socialin politin tikrov , organizuoti ir valdyti jos visuomen s procesus. Jos ufdaviniai buvo sugriauti Lietuvos valstybingum , jos valstybin politin santvark ir ekonomin sanklod ; sunaikinti Lietuvos socialinio ir dvasinio gyvenimo formas; palaufli lietuvi tautos nacionalin ir politin s moningum bei nuslopinti jos pasiprie-inim okupaciniam reffimui; fizi-kai sunaikinti politi-kai aktyviausi ir s moningiausi lietuvi tautos dal ; diegti Lietuvoje tarybin politin sistem , socialistin planin ekonomik , suformuoti vienalyt socialin visuomen s strukt r , komunistiniais pagrindais pertvarkyti kitas visuomeninio ir dvasinio gyvenimo sritis. Okupacin s politikos funkcijos buvo i-reik-ti ir gyvendinti valdan ios komunist partijos interesus; pagal komunistin doktrin pertvarkyti okupuotos Lietuvos visuomen s gyvenim ; komunistiniais pagrindais organizuoti ir valdyti visuomen s procesus; integruoti Lietuv Taryb S jung ir taip uftikrinti tarybin s socialin s politin s sistemos vieningum ir stabilum .

Marionetinių politinių struktūrų sudarymas okupuotoje Lietuvoje 1940 m. birželio mėn.

Okupavusi Lietuv TSRS valdflia m gino sudaryti okupacinio reffimo legitimumo sp d ir regimyb , kad politinius poky ius okupuotame kra-te konstituciniu pagrindu vykdo Lietuvos politin s j gos. D l to ji maskavo savo politin diktat Lietuvos valdfliai, inscenizavo tariamai teis t svarbiausi konstitucini Lietuvos Respublikos institut ó prezidento ir vyriausyb s pakeitim . D l t pa i i-skai iavim okupacin valdflia kur laik m gino i-laikyti formalias Lietuvos Respublikos politin s sistemos ir jos politini strukt r pakeitimo proced ras.

Justo Paleckio vyriausyb buvo pirmoji politin institucija, kuri okupuotoje Lietuvoje sudar TSRS valdflios atstovai, pajung savo politiniam diktatui ir panaudojo Taryb S jungos politiniams planams gyvendinti. J. Paleckio vyriausyb sudar ne TSRS vyriausyb s galiotinio Lietuvoje V. Dekanozovo grup , kuri fakti-kai veik kaip okupacin s valdflios centras, primet s Lietuvos institucijoms okupacin s valdflios sprendimus d l Lietuvos visuomen s gyvenimo pakeitimo TSRS valdflios interesais. Svarbiausia Lietuvos politiniai institutai ó prezidentas ir vyriausyb ó buvo institucijomis, kurios negal jo savaranki-kai priimti joki politini sprendim ir vykdyti savaranki-kos politikos. Jie veik pagal TSRS atstov nurodymus. Kadangi visos Lietuvos Respublikos valdymo ir administravimo institucijos buvo atsakingos ir hierarchi-kai subordinuotos prezidentui ir vyriausybei, TSRS atstovai gal jo panaudoti jas okupacinei politikai gyvendinti.

Okupavus Lietuvą, buvo pradėtas formuoti komunistų partijos politikos mechanizmas Lietuvoje. VKP(b) vadovybė nustatė komunistų partijos politikos okupuotoje Lietuvoje tikslus, uždavinius ir gyvendinimo būdus, priėmė visus svarbesnius politinius sprendimus dėl Lietuvos socialinės politinės tikrovės pakeitimo savo interesais ir tikslais. Tą politiką buvo gyvendinama per V. Dekanozovo grupei pajungtus Lietuvos politinius institutus. V. Dekanozo grupė buvo svarbiausias okupacinės politikos vykdymo instrumentas. Ji politiškai diktavo Lietuvos valdymo ir administravimo sistemos institucijoms, nukreipė ir koordinavo jų veiklą gyvendinant okupacinę politiką. Lietuvos komunistų organizacija vykdė VKP(b) politiką ir nuo pirmųjų okupacijos dienų veikė pagal V. Dekanozovo direktyvas. V. Dekanozovo grupė traukė komunistų organizaciją okupacinės valdymo mechanizmo ir pavertė jo instrumentu.

Po to, kai Tarybų Sąjungos valdžia priėmė savo politinį gali Lietuvai, ji ėmė keisti jos politinę sistemą, pirmiausia valdymo santykius su visuomene principus, politinių institutų organizavimo, funkcionavimo ir tarpusavio sąveikos pagrindus. TSRS tai atliko laipsniškai, manipuliudama Lietuvos Respublikos Konstitucija ir panaudodama Lietuvos valdymo ir administravimo sistemą. Iki Lietuvos aneksijos formavimo buvo paliktas Lietuvos Respublikos pavadinimas, Konstitucijos ir kitos teisės aktų formalus galiojimas, Lietuvos Respublikos valdymo ir administravimo sistemos organizacija. TSRS atstovai panaudojo tas valstybės aparato, pirmiausia vykdomosios valdžios, grandis, kurias galėjo lengvai, nesukeldami visuomenės tarumo, pakeisti ir pajungti okupacinei politikai gyvendinti. Liaudies vyriausybei pradėjus gyvendinti pertvarkymus, buvo pakeisti institucijų veiklos uždaviniai ir funkcijų socialinis politinis turinys. Buvo pradėti naikinti Lietuvos Respublikos politiniai institutai. Legalizavus Lietuvos komunistų partiją ir uždraudus kitas politines organizacijas buvo sudaryta vienpartinė sistema. Dėl politinio intereso TSRS atstovai ėmė sparčiai keisti Lietuvos Respublikos vadovaujančios grandies valdininkus komunistais ir kitais okupantų politinio pasitikėjimo administratoriais. Komunistai ir kiti okupantų politinio pasitikėjimo pagrindų parinkti ir institucijose darbinti naujieji administratoriai sudarė biurokratijos sluoksnį, kuris pritapo prie okupacinės valdžios. TSRS atstovams panaudojus Lietuvos valdymo ir administravimo institucijas okupacinei politikai gyvendinti, Lietuvos biurokratijos dalis buvo traukta jos vykdymui ir mėsiantis su okupacine valdžia.

Siekdama inscenizuoti tariamai savanorišką Lietuvos aneksiją, okupacinė valdžia organizavo rinkimus Liaudies seimui. TSRS atstovų ir vietinių komunistų kontroliuojamas Liaudies seimas liepos 21 d. jis paskelbė deklaraciją dėl Lietuvos sovietinės socialistinės respublikos sudarymo, jos jungimo Sovietų Sąjungai, flemės, banko ir stambiosios pramonės nacionalizavimo. Siekiant formuoti Lietuvos aneksiją, TSRS Aukščiausios Tarybos sesija rugpjūčio 3 d. sinchroniškai jungė Lietuvą, Latvijos ir Estijos SSR Tarybų Sąjungai. Liaudies seimo nutarimai

buvo primesti svetimos valstybės, buvo neteisėti Lietuvos Respublikos konstituciniai ir tarptautiniai teisės pofliriais, neatitiko lietuvių tautos interesus.

Lietuvos TSR politinių struktūrų sudarymas 1940 m. rugpjūčio – rugsėjo mėn.

Inkorporavus Lietuvą TSRS sudėtį, komunistų partija ėmė diegti tarybinę politinę sistemą ir centralizuotą valdymo modelį. Komunistų partija siekė tarybiniais pagrindais pertvarkyti Lietuvos visuomenės gyvenimą. Politinius sprendimus dėl Lietuvos sovietizavimo priėmė VKP(b) vadovybė. Antai, 1940 m. rugpjūčio 22 d. VKP(b) CK Politinis biuras biuras patvirtino Lietuvos sąlygoms pritaikytą TSRS konstitucijos variantą ir pavedė Liaudies seimui jį priimti. Lietuvos TSR Liaudies seimo nepaprastoji sesija rugpjūčio 24/25 d. paskelbė Lietuvos TSR konstituciją (pagrindinius statymus), kuri nustatė tarybinę politinę ir socialinę-ekonominę sistemą pagrindus Lietuvos TSR. Konstitucija apibūdino LTSR politinę sistemą pagrindus, tvirtino komunistų partijos politinį diktatą ir partijos struktūrą diktatą kitoms politinėms struktūroms, nustatė Tarybų Sąjungai vieningą valdymo formą ir LTSR administracijos sandarą.

Paskelbus LSSR konstituciją, buvo formuojamas LTSR administravimo sektorius. V. Dekanozovui ėvyko ė Lietuvos, jo vaidmenį atlikti VKP(b) CK ir TSRS LKT galiotinis N. Pozdniakovas ir jo aparatas. N. Pozdiakovo aparatas kartu su Lietuvos komunistų partijos vadovybe rugpjūčio mėn. suformavo pagrindines LTSR administravimo institucijas: laikinosios Aukščiausios tarybos Prezidiumą, Aukščiausiąjį teismą ir Liaudies komisariatus tarybą. Liaudies seimo nepaprastoji sesija rugpjūčio 25 d. pavadino seimą LTSR laikinąja Aukščiausia taryba. Pastaroji paskyrė Laikinosios Aukščiausios tarybos vadovybę ė 3 asmenis, Prezidiumą ė 15 asmenis, patvirtino M. Gedvilį Liaudies komisariatus tarybos pirmininku, o rugpjūčio 26 d. patvirtino 16 asmenis Liaudies komisariatus tarybą, sudarė Aukščiausiąjį teismą ė 9 narius. Buvo sudarytos pagrindinės struktūros, kurios turėjo tiesiogiai pagal TSRS valdymo nurodymus administruoti aneksuotą kraštą ir keisti visuomenės gyvenimą komunistų partijos politiniais interesais ir tikslais.

Tarybinėje politinėje sistemoje komunistų partijos struktūros buvo svarbiausi valdymo ir partijos politikos mechanizmo elementai. TSRS valdymo ir administravimo sistemoje jos atliko lemiamą politinį ir bazinį administracinį vaidmenį. Lietuvos sovietizavimo politikos gyvendinimas labai priklausė nuo partijos organizacijos ir jos veikimo. Lietuvos komunistų partija turėjo tapti okupacinio režimo politine atrama, Lietuvoje diegiamos tarybinę politinę sistemą ėrdinti, pagrindiniu partijos valdymo ir politikos mechanizmo elementu bei administracijos branduoliu. Siekdama tokių tikslų, VKP(b) pakeitė Lietuvos komunistų organizacijos padėtį ir vaidmenį tarybinėje politinėje sistemoje. VKP(b) CK Politinis biuras spalio 8 d. jungė Lietuvos, Latvijos ir Estijos komunistų partijas į VKP(b). Lietuvos KP(b) tapo VKP(b) teritorine organizacija srities organizacijos teisėmis. Pagal VKP(b) XVIII suvažiavime priimtus status srities partinę organizaciją negalėjo savarankiškai spręsti jokių politinių, organizacinių, kadrinių ir kitų klausimų, buvo pavaldi

VKP(b) vadovybei ir visiškai priklaus nuo jos. VKP(b) CK Politinis ir Organizacinis biurai partini direktyv forma ir per savo atstovus Lietuvos KP(b) bei prad t formuoti nomenklat ros sistem diktavo ir kontroliavo jos veikl , nustat jos strukt r ir etatus, formavo partijos vadovyb , skyr jai l –as i–partinio ir valstyb s biudfletu. VKP(b) vadovyb tur jo visus svertus pajungti Lietuvoje veikusi komunist organizacij savo politikai gyvendinti. LKP(b) tapo svarbiu VKP(b) valdffios mechanizmo elementu ir politikos vykdymo instrumentu Lietuvoje.

jungusi Lietuvos komunist organizacij savo sud t, VKP(b) vadovyb sudar jos vadovaujan ius organus. VKP(b) CK Politinis biuras rugs jo 21 d. sudar LKP(b) CK biur . Jo nariais buvo paskirti pirmasis sekretorius A. Snie kus, antrasis sekretorius I. Meskupas, tre iasis sekretorius Kazys Preik–as, nariais: LTSR laikinosios AT Prezidiumo pirmininkas J. Paleckis, LKT pirmininkas M. Gedvilas, Vidaus reikal liaudies komisaras A. Guzevi ius, LKP(b) CK Organizacinio instruktori skyriaus ved jas Daniilas Tmpikovas. Greta oficialiai paskirt biuro nari jo pos dffiuose dalyvavo N. Pozdiakovas. Formaliai jis nebuvo biuro narys, ta iau tur jo lemiam balso. LKP(b) CK biurui buvo suteiktos svarbiausio tarybin s politin s sistemos instituto Lietuvoje statusas. Paskyrus biuro nariais vis svarbesni LTSR administracini staig vadovus, jame buvo sujungtos politin s ir administracin s veiklos sritys. Biuras gal jo dubliuoti kit administravimo staig funkcijas. LKP(b) CK biuras prakti–kai tapo vieningu politiniu ir administraciniu centru, auk– iausia administravimo institucija Lietuvoje.

steigus LTSR laikin j Auk– iausi j taryb , Liaudies komisar taryb , Auk– iausi j teism ir LKP(b) CK biur , buvo sudaryti svarbiausi okupacin s valdffios ir komunist partijos politikos mechanizmo elementai Lietuvoje. Tšos strukt ros buvo pagrindin s TSRS valstyb s aparato grandys Lietuvos TSR.

LTSR politinių struktūrų formavimas 1940 – 1941 m.

LKP(b) – pagrindinė politinė struktūra

Tarybin je politin je sistemoje komunist partijos strukt ros buvo svarbiausias valdffios mechanizmo elementas ir partijos politikos instrumentas, kuris atliko svarb politin ir administracin vaidmen . Lietuvos sovietizavimo politikos gyvendinimas labai priklaus nuo partijos organizacijos ir jos veikimo.

Siekdama pagal VKP(b) direktyvas tarybiniais pagrindais pertvarkyti visuomen s gyvenim , LKP(b) pl t savo organizacij , steig savo strukt ras, formavo partijos organus ir j aparat . LKP(b) strukt ros formavim uflbaig partijos organizacij ataskaitini rinkimini susirinkim kampanija 1940 m. gruodffio ó 1941 m. sausio m n. ir jos V suvaffiavimas 1941 m. vasario 569 d. Tokios kampanijos metu pagal VKP(b) status buvo forminta partijos strukt ra ir sudaryti vis lygi vadovaujantys partijos organai. LKP(b) V suvaffiavime buvo sudarytas LKP(b) Centro komitetas i– 47 nari ir 16 kandidat ; dar 11 flmoni buvo i–rinkti Revizijos komisijos nariais

Centro komitetas buvo traukti vis svarbiausi LTSR politini ir represiniai struktūrų vadovai. Nomenklatūriniai kadrai sudarė 84 proc. LKP(b) CK narių. Formaliai LKP(b) CK buvo aukščiausias kolektyvinio vadovavimo partijai organas, o tikrovėje LKP(b) CK biurui pavaldži struktūra, turėjusi reikalui esant patvirtinti VKP(b) vadovybės ir LKP(b) CK biuro nutarimus.

LKP(b) CK pirmasis plenumas 1941 m. vasario 9 d. paskyrė sudaryti ir su VKP(b) vadovybe suderinti LKP(b) CK biurui – 11 narių. Jo nariais buvo LKP(b) CK sekretoriai A. Snieckus, I. Meskupas, N. Gridinas, K. Preikšas, partijoje svarbiausios ir takingiausios Kauno miesto organizacijos komiteto sekretorius J. Grigalavičius, LKP(b) CK organizacinio instruktorių skyriaus vadovas D. Tūpikovas, LTSR administracijos centrinių struktūrų ir represinių institucijų vadovai J. Paleckis, M. Gevdilas, A. Guzevičius, P. Gladkovas ir Lietuvos teritorijoje dislokuotos kariuomenės vadovybės atstovas Vasilijus Morozovas (Vasilij Morozov). Po to, kai VKP(b) XVIII konferencijoje buvo nutarta steigti respublikų, kraštų, sričių ir miestų partinę organizacijose kelis sekretorius pramonei, LKP(b) CK antrasis plenumas kovo 7-8 d. paskyrė dar du LKP(b) CK sekretorius. Pramonių ir transporto skyriaus vedėjo pareigas ėmė M. Šiblys tapo LKP(b) CK sekretoriumi pramonei, o buvęs partijos Kauno miesto komiteto pirmasis sekretorius A. Petrauskas – CK sekretoriumi maisto pramonei. Kadangi LKP(b) vadovybė niekaip negalėjo rasti tinkamo vietinio komunisto, kuris priimtų transportą, teko kreiptis VKP(b) Centro komitetui, kad jis atsiųstų savo žmogų. VKP(b) CK atsiuntė Aleksandrą Zubovą (Aleksandr Zubov) ir LKP(b) CK biuras balandžio 23 d. patvirtino jį LKP(b) CK sekretoriumi transportui. LKP(b) CK biuras buvo aukščiausia LTSR politinė ir administravimo institucija, kuri sujungė svarbiausias politines struktūras vieningai politinė ir administracinės centrų. Biuras Lietuvos sąlygoms pritaikyti ir sukonkretino VKP(b) politinius sprendimus dėl Lietuvos gyvenimo pertvarkymo tarybiniais pagrindais, organizavo ir kontroliavo, kaip gyvendinama politika. Jis buvo svarbiausias komunistų partijos politikos instrumentas Lietuvoje.

Siekdama apimti visas pagrindines visuomenės gyvenimo sritis, politiškai diktuoti jas administruojančioms institucijoms ir kontroliuoti jų veiklą, komunistų partijos vadovybė formavo partijos aparatą. LKP(b) centro komitete buvo steigti skyriai ir sektoriai, kurie priimdavo ir jo tam tikrą visuomeninio gyvenimo sferose ir partijos politikos srityje, organizavo partijos politinių sprendimų gyvendinimą ir tikrinę jų vykdymą, tiesiogiai diktavo šios sritys administravusioms institucijoms ir kontroliavo jų veiklą. Įplatus LKP(b) CK aparato kontrolę administravimo institucijoms, CK skyriai tiesiogiai kišosi į visus jų reikalus, pradedant liaudies komisariatų nuostatų, komisariatų sakymų vairiais komisariatų veiklos klausimais rengimu, baigiant komisariatų ir jiems pavaldžių staigų kadrų komplektavimu. Centro komiteto skyriai dažnai dubliavo kai kurias institucijų funkcijas. Antai sekretorius K. Preikšas vedė grieftą ideologinę ir administracinę vietinio liaudies komisariato kontrolę. Buvo nustatyta tvarka derinti su juo ir LKP(b) CK Mokyklų skyriumi visus

svarbesnius ^{TM} vietimo liaudies komisariato sakymus ir aplinkra- ius, planuoti ir atsiskaityti ufl visas priemones, kurias komisariatas vykd griaudamas diegdamas tarybin -vietimo sistem . Mokykl , Propagandos ir agitacijos skyriai ypa priekabiai vertino ^{TM} vietimo liaudies komisariato nurodym ideologin kryptingum . ^{TM} e skyriai diktavo komisariatui ir kontroliavo vis jo veikl , ki-osi daugel jo reikal , m gino smulkmeni-kai reglamentuoti jo ir jam pavaldfli -vietimo staig darb . Tokia administravimo institucij prieffi ra ir kontrol suvarfl staig galimybes priimti savaranki-kus sprendimus. Toks pat procesas vyko ir flemesn se partijos strukt rose ó miest ir apskri i komitetuose. Pastarieji kopijavo LKP(b) Centro komiteto sandar ir jo strukt rini padalini funkcijas.

TSRS-Vokietijos karo i-vakar se partijos aparate dirbo 672 darbuotojai. Tuo metu partijoje buvo 4739, o skaitant ra-ytus laikin partijos skait ó 4918 komunist .

LTSR administravimo sistemos centrinių įstaigų steigimas

Sudariusi pagrindin s LSSR politines strukt ras, komunist partija toliau formavo politini institut sistem , steig TSRS valstyb s aparato grandis Lietuvoje, kuriomis ir per kurias ji gyvendino savo politik . Politini strukt r ir administravimo institucij sistema buvo kuriama naikinant Lietuvos Respublikos politinius institutus, kurie neatitiko tarybin s politin s sistemos ir totalitarinio reflimo pagrind ; pertvarkant ir TSRS politinei sistemai pritaikant tas Lietuvos Respublikos institucijas, kurias komunist partija gal jo panaudoti savo interesais ir priderinti prie savo valdffios ir politikos mechanizmo; steigiant naujas institucijas, kurios funkcionavo Taryb S jungoje ir koki iki tol nebuvo Lietuvoje. Kiekviena strukt ra buvo sudaroma VKP(b) vadovyb s arba kit TSRS politini institut sprendimu. Remiantis -iais sprendimais, LKP(b) CK biuras, Liaudies komisar taryba ir laikinosios Auk-iausios tarybos Prezidiumas pri m atitinkamus nutarimais d l konkre i strukt r steigimo. Antai, TSRS Vidaus reikal liaudies komisariat suskaidffius du komisariatus, LKP(b) CK biuras 1941 m. kovo 6 d. reorganizavo LTSR Vidaus reikal liaudies komisariat Vidaus reikal ir Valstyb s saugumo liaudies komisariatus, o LTSR laikinosios AT Prezidiumas kovo 8 d. i-leido atitinkam sak . TSRS pavyzdffiui LKP(b) CK biuras 1941 m. vasario 12 d. organizavo du naujus liaudies komisariatus: Mi-k pramon s, M sos ir pieno pramon s. LTSR laikinosios Auk-iausios tarybos Prezidiumas vasario 14 d. i-leido atitinkamus sakus, Liaudies komisar taryba vasario 22 d. ó nutarim . LTSR centrini administravimo staig strukt ra buvo baigta formuoti 1941 m. pavasar . Kadangi steigus naujus liaudies komisariatus ir komitetus prie Liaudies komisar tarybos, administracijos strukt ra neatitiko LTSR konstitucijoje nustatytos jos sandaros, LKP(b) CK biuras paved J. Paleckiui padaryti pakeitimus konstitucijoje. Balandffio 9 d. biuras patvirtino statymo d l konstitucijos straipsni pakeitim projekt , o LTRS laikinosios Auk-iausios tarybos antroji sesija balandffio 12 d. pri m LTSR konstitucijos pataisas. Liaudies komisariat s ra-as buvo papildytas naujais

liaudies komisariatais ir komitetais. TSRS-Vokietijos karo i–vakar se LTSR veik 18 liaudies komisariat , 8 valdybos ir komitetai prie LTSR LKT ir 5 TSRS liaudies komisariat galiotini staigos, i–viso ó 31 s junginio-respublikinio ir respublikinio pavaldumo centrini s administracin s staiga. Tuose strukt rose karo i–vakar se dirbo 6558 flmon s (Liaudies Seime ó 79, laikinosios AT Prezidiume ó 8, Liaudies komisar taryboje ó 67, NKVD sistemoje ó 3924, kituose komisariatuose ó 2480). Be to, teismuose dirbo 192, Prokurat roje ó 150 etatini darbuotoj .

LTSR administracijos vietinių struktūrų sudarymas

Siekiant sudaryti vietinio administravimo sistem , komunist partija m formuoti vietinius administravimo organus. Pagal TSRS Auk–iausios tarybos 1940 m. rugpj io 3 d. nutarim Lietuvoje tur jo b ti organizuoti rinkimai vietines Darbo flmoni deputat tarybas. Taciau tarybos nebuvo organizuotos pirmosios tarybin s okupacijos laikotarpiui. Tai visi–kai neatsiliep okupacin s valdflios funkcionavimui, nes politin je tikrov je tarybos buvo formali politin strukt ra, netur jusi joki reali gali ir nevaidinusi svarbaus politinio ar adminisitracinio vaidmens Lietuvos valdymo interesai reikalavo, kad vietose b t spar tiai steigtos tik tvarkomosios strukt ros ó formaliai LTSR Liaudies komisar tarybai, fakti–kai ó komunist partijos vietin ms strukt roms pavald s ir j kontroliuojami vykdomieji komitetai.

Laikinieji vykdomieji komitetai buvo steigti pagal VKP(b) CK Politinio biuro lapkri io 10 ó 19 d. ir LKP(b) CK biuro lapkri io 12 d. nutarimus, LTSR laikinosios AT Prezidiumas lapkri io 12 d. sak ir Liaudies komisar tarybos gruodffio 12 d. nutarim . Komitetus sudar komunist partijos strukt ros, o j sud t tvirtino LTSR laikinoji Auk–iausioji taryba. 1940 m. spalio ó gruodffio m n. buvo sudaryti 4 respublikinio ir 32 apskri i pavaldumo miest , 23 apskri i , 267 vals i ir 2866 apylinki , i–viso ó 3192 vykdomieji komitetai. LKP(b) CK Kadr ir Organizacinio instruktori skyri duomenimis, laikinuosiuose vykdomuosiuose komitetuose dirbo 8 833 vadovaujantys ir atsakingi darbuotojai, o skaitant dirbusius komitet skyriuose ó maffdaug 10 000 atsaking darbuotoj . Pagal laikinosios AT Biudfeto komisijos duomenis laikinuosiuose vykdomuosiuose komitetuose 1941 m. balandffio m n. dirbo 9 774 flmon s.

Nuo pat formavimo pradffios vietin s administravimo staigos buvo pajungtos atitinkamoms partijos strukt roms: LKP(b) centro komiteto skyriams, miest ar apskri i komitetams ir j aparatams. Partijos komitetai politi–kai diktavo laikiniesiems vykdomiesiems komitetams ir kontroliavo j veikl . TSRS pavyzdffiu laikin j vykdom j komitet nariais buvo paskirti svarbiausi okupacini politini strukt r (partijos, administravimo ir represini organ) vadovai. Pareigybi sudvejinimas skatino dubliuoti funkcijas ir sudar prielaidas vietin s administracijos lygmenyje sujungti partines ir administracines strukt ras, suartinti politin ir administracin sfer ir fakti–kai panaikinti rib tarp j .

LTSR politinių struktūrų uždaviniai, funkcijos ir vaidmuo įgyvendinant okupacinę politiką

Okupacini politini struktūrų uždavinius, funkcijas ir vaidmenį gyvendinant partijos politiką, nulinant VKP(b) politikos tikslai ir uždaviniai, įgyvendinimo strategija ir taktika, partijos politikos mechanizmas. Inkorporavus Lietuvai TSRS sudėtį, svarbiausias komunist partijos politikos tikslas Lietuvoje buvo prievarta įlaikyti į TSRS sudėtyje, pagal komunistinį doktriną komunist partijos interesais ir tikslais pakeisti Lietuvos socialinį politinį tikrovę. Lietuvoje, kaip ir kitose prijungtose Baltijos valstybėse, buvo paskelbtas taip vadinamas pereinamasis (komunist terminija) ó pereinamasis į–kapitalizmo socializmą ir socializmo pagrindą statybos) laikotarpis, per kur buvo numatyta sovietizuoti inkorporuotus kraštus. Sovietizavimo procesas vyko sinchroniškai visose prijungtuose kraštuose pagal tą pačią schemą ir apėmė visas įgyvenimo sritis. Lietuvos TSR politinės struktūros joms suteiktos kompetencijos ribose organizavo ir gyvendino priemones, kuriomis buvo tarybiniais pagrindais pertvarkomos visos gyvenimo sritys. Lietuvos sovietizavimo politikos tikslai nulinant konkrečius LTSR politinių organizacijų ir administravimo institucijų uždavinius. Komunist partijos organai nustatė ir partijos politinėmis normomis (partijos direktyviniais nurodymais) apibrėžė kai kuriuos konkrečius politinius ir administracinius struktūrų uždavinius. Antai LKP(b) V suvaffiavimas nurodė partijos ir administracijos staigoms gyvendinti VKP(b) politiką sovietizuojant Lietuvą, sukongretino ir nustatė centrinę ir vietinę administravimo staigų uždavinius.

Kadangi okupacinės politinės struktūros buvo TSRS valstybės ir valdymo mechanizmo dalis, jos atliko totalitarinės valstybės ir okupacinės valdymo funkcijas, gyvendino valstybės ir valdymo uždavinius ir tikslus.

Siekdama prievarta įlaikyti Lietuvai Tarybų Sąjungos sudėtyje, TSRS valdymo sudarė mechanizmą, kuris vykdė Lietuvos visuomenės pasipriešinimo okupacijai slopinimo ir jos pajungimo okupacinei valdymui funkcijas. Tai buvo represinis aparatas ir kitos formos, kurios turėjo poveikio visuomenei svertus. Lietuvos teritorijoje dislokuota kariuomenė, teismai, prokuratūra, vidaus reikalų ir saugumo organai vykdė represinį politiką, buvo TSRS valstybės organizuotos prievartos siekiant pajungti Lietuvos visuomenę okupaciniai valdymai, masiniai represijų instrumentai. Pasipriešinimo okupacijai, komunistinei sistemai ir partijos valdymui slopinimas ir jo kritikos užgniauffimas buvo svarbiausia įveiklos sritis. Antai, 1941 m. birželio 16 d. VKP(b) CK ir TSRS Liaudies komisarų tarybai priėmus nutarimą dėl gyventojų įtraukimo į–Baltijos respubliką, Vakarų Ukrainos, Vakarų Baltarusijos ir Moldavijos, birželio pradžioje LKP(b) CK biuras, o birželio 10 d. ir LTSR Liaudies komisarų taryba pritarė tokiam sprendimui. Deportacijas vykdė LTSR NKVD ir NKGD struktūros, o apskrityje partijos ir laikinieji vykdomieji komitetai jiems talkino, organizavo įtraukimą turto apskaitą ir paskirstymą. Represinės struktūros uždaviniams ypatingą padėtį TSRS valstybės aparato sistemoje. Nominaliai jos priklausė LTSR administraciniam

sektoriui, tačiau realiai buvo pavaldžios aukštesnoms TSRS institucijoms. LKP(b) struktūros galėjo daryti priemonis, panaudodamos partijos kadrų sistemą ir neformalius politines biurokratijos ryšius, skaitant administratorių politinę atsakomybę juos priklausančioms partijoms skirtingoms ir hierarchiniam pavaldumui partijos lyderiams.

Norima pagal komunistinę doktriną pertvarkyti Lietuvos socialinę politinę tikrovę ir pakreipti visuomenės raidą savo tikslais, komunistinė partija siekė vesti visaapimančią visuomenės organizavimą, valdymą ir kontrolę. Tokias funkcijas vykdė LTSR politinės ir administravimo struktūros. Jos turėjo apimti visas Lietuvos visuomenės sritis, nepalikdamos vietos okupacinės valdžios nesankcionuotiems ir nevaldomiems reikišioms ir procesams. Visuomenės sričių ir gyvenimo formų organizavimas pagal komunistinę ideologiją jos politikos tikslais ir kontrolė buvo svarbi okupacinė politinė struktūra, pirmiausia administravimo institucija, veiklos sritis.

Siekiant diegti komunistinę ideologiją, buvo formuojamas išsivysčiusis ideologinis aparatas: masinės informacijos ir komunikacijos priemonės, švietimo, kultūros, mokslo institucijos, cenzūros (šėglavitoō) organai, partijos propagandos ir agitacijos aparato sistema. LTSR politinės struktūros ir joms pavaldus ideologinis aparatas diegė Lietuvos visuomenėje vienintelę valdžios leisti pasauliui, komunistinę ideologiją ir vertybes, draudė kitas idėjas ir pažiūras bei komunistinę doktrinos kritiką. Panaudodama ideologinį aparatą, komunistinė partija siekė unifikuoti ir niveliuoti Lietuvos visuomenės sąmonę, visiškai pakeisti žmogų ir jo vidinį pasaulį.

Viena svarbiausių politinių struktūrų veiklos sritis buvo planinės ekonomikos diegimas. Siekiant tarybiniais pagrindais pertvarkyti ekonominius santykius, buvo formuojamas toks pat, kaip Tarybų Sąjungoje, didelis, išsivysčiusis ir daugiapakopis, nepaslankus ir sunkiai valdomas valstybės turto valdymo ir ekonomikos administravimo sektorius. Eksteritorialumo pagrindu veikiantios užsienio ir teritorinės institucijos diegė Lietuvoje planinę ekonomikos sistemą, centralizuotą planavimą ir valdymą, visuotinę apskaitą ir kontrolę. Jos mėgino apimti visas ekonomikos šakas, reglamentuoti visų šio subjekto veiklą, reguliuoti ir kontroliuoti visas produkcijos gamybos ir realizavimo stadijas.

LTSR politinė struktūra vaidmenį ypač didino komunistinės partijos valdžios ir jos politikos mechanizmas. Kadangi VKP(b) gyvendino savo valdžią ir politiką Lietuvoje administraciniais metodais per administravimo sektorius, LTSR administravimo institucijos buvo pagrindinis partijos valdžios mechanizmo elementas ir jos politikos vykdymo instrumentas. Partijos politiniai sprendimų gyvendinimas, jos priemonės ir vairai pavaldumui vykdyti buvo svarbi visi politiniai organizacijos ir administravimo staigų veiklos sritis. Tai sudarė komunistams galimybę maksimaliai sutelkti visas administravimo pajėgas ir nukreipti jas savo politiniams tikslams pasiekti. Iš kitos pusės, tai politizavo institucijų veiklą. Tai ypač pasireiškė dvasinį gyvenimą administruojančių staigų, ypač švietimo liaudies komisariato, darbe.

D I valdžios sutelkimo VKP(b) vadovyb s rankose ir komunist partijos politikos formavimo tvarkos n viena Lietuvos TSR politin strukt ra negal jo savaranki-kai priimti joki politini sprendim . Komunist partijos politik formavo VKP(b) CK Politinis biuras. Jis ir TSRS Liaudies komisar taryba pri m visus politinius sprendimus d I Lietuvos sovietizavimo. Toki nutarim pagrindu LTSR politin s strukt ros priimdavo pana-ius sprendimus. D I centralizuoto valdymo LTSR politin s strukt ros buvo pavaldžios atitinkamoms TSRS institucijoms, kurios vadovavo LTSR administravimo staigoms ir kontroliavo j veikl . Be to, LTSR institucij j veikl prifi r jo TSRS atstovai: VKP(b) CK ir TSRS LKT galiotinis Lietuvoje N. Pozdiakovas (1941 m. jam i-vykus i-Lietuvos jo funkcijas per m LKP(b) CK sekretorius kadrams Nikolajus Gridinas) ir jo aparatas, i-TSRS atsi sti administratoriai. Partin je ir biurokratin je hierarchijoje tai buvo antrieji asmenys, kurie formaliai buvo pavald s vietiniams institucij vadovams, ta iau realiai jie ufl m vadovaujan i pad t ir dafnai fakti-kai vadovavo staig darbui.

LKP(b) CK biuras kaip svarbiausia politin strukt ra Lietuvoje ir auk-iausia LTSR administravimo staiga diktavo kitoms politin ms organizacijoms ir administravimo institucijoms, kreip ir kontroliavo j ir j reguliavimo sferoje buvusi staig veikl . Antai, siekdamas kontroliuoti, kaip institucijos vykdo ekonomikos sovietizavimo ir planin s ekonomin s sistemos diegimo priemones, komunist partijos strukt ros kreip ir kontroliavo ekonomik administravusi institucij veikl , dubliavo kai kurias j funkcijas. LKP(b) CK sekretoriai ir jiems pavald s-akiniai skyriai kontroliavo gamybos plan vykdym , m gino reglamentuoti netgi kio planavim ir apskait , darbo normas, s lygas ir kt. dalykus

LTSR Auk-iausioji taryba ir jos Prezidiumas buvo institucijos, kurios Lietuvos s lygoms pritaik TSRS valdžios institucij ir komunist partijos strukt r sprendimus, pagal juos leido atitinkamus statymus ir sakus. Antai LTSR laikinosios Auk-iausios tarybos pirmojo -aukimo 2-oji sesija 1941 m. balandflio 12 d. patvirtino statymus d I LTSR konstitucijos pakeitimo, kuriuos prie- tris dienas svarst ir pri m LKP(b) CK biuras. Remdamasis LKP(b) CK biuro ir LTSR Liaudies komisar tarybos nutarimais, Laikinosios Auk-iausios tarybos Prezidiumas i-leido sakus d I Lietuvos sovietizavimo, administravimo staig sudarymo, panaikinimo ir reorganizavimo, institucij vadov paskyrimo ir pan.

D I centralizuoto valdymo ir daugeriopo pavaldumo TSRS valstyb s institucijoms bei komunist partijos strukt roms, LTSR Liaudies komisar taryba netur jo vykdomosios valdžios gali ir negal jo atlikti valdymo funkcij . Ji vykd operatyvaus vadovavimo, TSRS valdžios sprendim pritaikymo Lietuvos s lygoms, j gyvendinimo organizavimo ir j vykdymo kontrol s funkcijas. Liaudies komisar taryba svarb vaidmen organizuojant VKP(b) politikos gyvendinim ir kontroliuojant jos priemoni vykdym . Komunist partijos ir TSRS institucij sprendim

pagrindu ji pri m nutarimus, pagal kuriuos buvo sovietizuojamos visos visuomen s gyvenimo sritys.

Laikinieji vykdomieji komitetai buvo tvarkomieji organai, kurie vykd komunist partijos ir centrini administravimo staig nutarimus, organizavo j gyvendinim vietose, tvark vietin s reik-m s kinius, socialinius ir kitus reikalus. Svarbi j veiklos sritis buvo kai kuri Lietuvos sovietizavimo priemoni gyvendinimas vietose. Antai, nacionalizavus flem , laikin j vykdom j komitet kompetencijai buvo priskirta nacionalizuot flem s savinink turto apskaita ir paskirstymas Kartu su vietin mis partijos ir represin mis strukt romis, laikinieji vykdomieji komitetai dalyvavo Lietuvos gyventoj tr mimo akcijoje, organizavo i-tremt j turto apskait ir paskirstym .

Lietuvos visuomenės bendradarbiavimas su okupacine valdžia

Lietuvos visuomen nepritar Lietuvos okupacijai ir aneksijai, skaudffiai i-gyveno Lietuvos valstybingumo netekt , pagal galimybes prie-inosi okupantui ir jo politikai. Ta iau dalis visuomen s d l vairi prieffas i pritapo prie okupacinio reffimo, sitrauk okupacini politini strukt r veikl , vairiai prisid jo prie nusikalstamos okupant politikos gyvendinimo Lietuvoje, talkino okupaciniam reffimui ir bendrininkavo. Lietuvos gyventoj dalyvavimas nusikalstamoje okupacin je politikoje labai priklaus nuo to, kokiose okupacin se politin se strukt rose ar administravimo institucijose jie veik ir koki pad t ten ufl m .

Visos okupacin s politin s ir administracin s strukt ros vykd okupant politik , dalyvavo griauant Lietuvos politin santvark , ekonomin sanklod ir sovietiniais pagrindais pertvarkant visas visuomeninio gyvenimo sritys, slopinant lietuvi tautos pasiprie-inim okupaciniam reffimui, organizuojant ir vykdant lietuvi tautos naikinim . Lietuvos Komunist partijos strukt ros, ypa jos vadovyb , daugiausia ir labiausia pasitarnavo okupaciniam reffimui. Ji buvo nuosekli VKP(b) politikos vykdytoja, politini priemoni organizator . Komunist partijos strukt ros dalyvavo priimant sprendimus d l Lietuvos gyventoj i-tr mimo, dalyvavo tr mimo akcijose, buvo -io nusikaltimo bendrinink .

Politini ir administracini strukt r , pirmiausia komunist partijos ir centrini administravimo institucij , vadovaujantys darbuotojai labiausia talkino okupaciniam reffimui organizuojant ir vykdant okupacin politik ir okupacinio reffimo nusikaltimus. Komunistai ir kiti okupant politinio pasitik jimo pagrindo parinkti it institucijose darbinti administratoriai sudar biurokratijos sluoksn , kuris pritapo prie okupacin s valdffios. D l bendr politini interes ir tiksl komunistai administratoriai susitapatino su okupacine valdffia. Visuomen s akyse -is sluoksnis pagr stai k nijo okupacin valdffi . Komunistai ir kiti partijos politinio pasitik jimo pagrindu skiriami partijos funkcionieriai ir administratoriai (nomenklat ra) atliko svarbi vaidmen organizuojant sprendim d l Lietuvos sovietizavimo vykdym . Tarp politin se strukt rose ir

administravimo institucijose dirbusi asmen buvo pareig n , kurie d l vairi prieflas i m gino
atsispirti TSRS politiniam diktatui ir ufvilkinti tarybinius pertvarkymus.

- ¹ Z. K. Brzezinski, *Der Sowjetblock. Einheit und Konflikt*, K InóBerlin: Kiepenheuer end Witsch, 1962, S. 45.
- ² *История России. XX век*, : « », 1999, с. 1906196; . , *Курс советской истории. 1917–1940*, : , 1999, с. 64673; . , *История Советского государства. 1900–1991*, М : , 2000, . 123, 139; *Новейшая история отечества. XX век*, : , 1999, . 1, . 3416344, 4216432, . 2, . 806112.
- ³ *История России. XX век*, с. 1746182, 1936194, 278; *Новейшая история отечества. XX век*, . 1, . 3416 433; . 2, . 806112; . , *Курс советской истории. 1917–1940*, с. 102, 195; . , *Бюрократия в системе политической власти*, - , : , 2001, . 1286140; . , *Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза*, : « », « . », 1991, с. 33.
- ⁴ . . , . . , . . , . . , *Основы политологии*, - - : , 2000, . 44652; *История России. XX век*, с. 1906196; . , *Курс советской истории. 1917–1940*, с. 64673; *Новейшая история отечества. XX век*, . 1, . 3416344, 4216432, . 2, . 806112.
- ⁵ . . , . . , . . , . . , . . , *Основы политологии*, . 51.
- ⁶ Z. K. Brzezinski, *Der Sowjetblock. Einheit und Konflikt*, S. 45; . , *История Советского государства. 1900–1991*, . 1166264; . , *Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза*, : « », « . », 1991, с. 21633, 47650, 58662, 68678, 80681, 90, 3536360, 5526 554, 5706574, 6086609; *История России. XX век*, с. 193, 1956196, 279; . , *Бюрократия в системе политической власти*, . 1286140; *Новейшая история отечества. XX век*, . 1, . 3416344, 4216432, . 2, . 806 112.
- ⁷ R. J. Misi nas, R. Taagepera, *Baltijos valstybės: Priklausomybės metai, 1940–1980*, Vilnius: Mintis, 1992, p. 37645, 2936296; V. St. Vardys, *öSoviet colonialism in the Baltic States: a Note on the Nature of modern colonialismö*, *Lituanus*, 1964, Vol.10, No. 2, p. 8, 21; Z.K. Brzezinski, *Der Sowjetblock. Einheit und Konflikt*, p. 256 45, 896103; J. Hazard, *The Soviet System of Government*, Chicago, 1957, p. 1896191; A. Inkeles and R. A. Bauer, *The Soviet Citizen: Daily Life in a totalitarian Society*, p. 2466254; . , *История Советского государства. 1900–1991*, . 1176139; . , *Курс советской истории. 1917–1940*, с. 2196239; ir kt.
- ⁸ B.V. Ma iuika, *öIstoriniai leidiniai okupuotoje Lietuvojeö*, *Lietuvos Katalikų Mokslų Akademijos suvažiavimo darbai*, IX, Roma, 1982, p. 1346145; V. Trumpa, *öLietuvos istorik darbai ir dienosö*, *Aidai*, 1960, Nr. 6, p. 2586263.
- ⁹ K. Antanaitis, *öLietuvi-koji sovietin nomenklat raö* *Darbai ir dienos*, 1998, Nr. 7 (16), p. 8; *История России. XX век*, с. 1956196.
- ¹⁰ *История России. XX век*, с. 1956196, 2796280; . . , *Курс советской истории. 1917–1940*, с. 2216224, 2386239.
- ¹¹ Z. Norkus, *Istorika. Istorinis įvadas*, Vilnius: Taura, 1996, p. 1616162.
- ¹² . , *Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза*, с. 21633, 47650, 58662, 68678, 80681, 90, 3536360, 5526554, 5706574, 6086609; . . , *Курс советской истории. 1917–1940*, с. 5.
- ¹³ A. Lozuraitis, *Metodologiniai marksistinės socialinės filosofijos bruožai*, Vilnius: Mintis, 1986, p. 1046161; . . , *Государство и политическая организация общества*, : , 1974, 320 с.; *Политические системы современности: Очерки*, : , 1978, 253 с.; ir kt.
- ¹⁴ . , *Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза*, с. 21623, 358, 5526553.
- ¹⁵ *Политические системы современности: Очерки*, с. 8, 34642; *История национально государственного строительства в СССР*, .1 (191761936), с. 484; ir kt.
- ¹⁶ V.I. Leninas, *öValstyb ir revoliucijaö*, V.I.Leninas, *Pilnas raštų rinkinys*, t. 33, Vilnius: Mintis, 1986, p. 86 9, 23; V.I. Leninas, *öProletarin revoliucija ir renegatas Kautskisö*, Ibid., t. 37, Vilnius: Mintis, 1986, p. 261; V.I. Leninas, *öApie valstyb ö*, ibid, t. 39, Vilnius: Mintis, 1987, p. 68.
- ¹⁷ V.I. Leninas, *öValstyb ir revoliucijaö*, V.I.Leninas, *Pilnas raštų rinkinys*, t. 33, p. 22, 87.
- ¹⁸ . , *История Советского государства. 1900–1991*, . 192, 196, 230, 263; . . , *Курс советской истории. 1917–1940*, с. 64, 192, 215; . , *Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза*, с. 21633.
- ¹⁹ V. Trumpa, *öLietuvos istorik darbai ir dienosö*, *Aidai*, 1960, Nr. 6, p. 2586263.
- ²⁰ *Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža*, Vilnius: Mintis, 1985, t. 3, p. 47648; K. Navickas, *Lenininės nacionalinės politikos reikšmė lietuvių tautai*, Vilnius: Valstybin politin s ir mokslin s literat ros leidykla, 1960, 94 p.
- ²¹ V.I. Leninas, *öValstyb ir revoliucijaö*, V.I.Leninas, *Pilnas raštų rinkinys*, t. 33, p. 84, 86; V.I. Leninas, *öProletariato diktat ros epocha ir politikaö*, Ibid., t. 39, Vilnius: Mintis, 1987, p. 266.
- ²² J. Stalinas, *öD 1 leninizmo klausim ö*, J. Stalinas, *Apie leninizmo pagrindus. Dėl leninizmo klausimų*, p. 1076108; *История и сталинизм*, с. 56657, 84.
- ²³ *История и сталинизм*, : , 1991, с. 56-57,72, 83.
- ²⁴ A. Augus, *Lietuvos Komunistų partijos kova prieš buržuazinį nacionalizmą socializmo statybos metais*: Disertacija istorijos moksl kandidatolaipsiui gyti, Vilnius, 1972, l. 34655; A. Rak nas, *Klasių kova Lietuvoje 1940–1951 metais*, Vilnius: Mokslas, 1976, 216 p.; . , *Осуществление функции подавления*

- сопротивления свергнутых классов в Советской Литве в 1940–1950 гг. : . . . . . , 1970, 22 . ; ir kt.
- ²⁵ . . . . . , *Осуществление функции подавления сопротивления свергнутых классов в Советской Литве в 1940–1950 гг.*: . . . . . , . 786121.
- ²⁶ Ibid., l. 33.
- ²⁷ V.I. Leninas, *ŌValstyb ir revoliucijaŌ*, V.I.Leninas, *Pilnas raštų rinkinys*, t. 33, p. 21625, 84687; V.I. Leninas, *ŌEiliniai Taryb valdfios ufdaviniaiŌ*, ibid., t. 36, Vilnius: Mintis, 1986, p. 182, 184; V.I. Leninas, *ŌProletarin revoliucija ir renegatas KautskisŌ*, ibid., t. 37, p. 257.
- ²⁸ *История России. XX век*, c. 69, 1596163.
- ²⁹ . . . . . , *История Советского государства. 1900–1991*, . 123, 139.
- ³⁰ *История национально-государственного строительства в СССР*, .1 (191761936), c. 4846491; . 2 (193761972), c.70673; *Политические системы современности: Очерки*, c. 8642.
- ³¹ V.I. Leninas, *ŌEiliniai Taryb valdfios ufdaviniaiŌ*, V.I.Leninas, *Pilnas raštų rinkinys*, t. 36, Vilnius: Mintis, 1986, p. 1826184; V.I. Leninas, *ŌProletarin revoliucija ir renegatas KautskisŌ*, Ibid., t. 37, Vilnius: Mintis, 1986, p. 2486261; J. Stalinas, *ŌApie leninizmo pagrindusŌ*, J. Stalinas, *Apie leninizmo pagrindus. D l leninizmo klausim*, p. 42645.
- ³² . . . . . , *Курс советской истории. 1917–1940*, c. 226.
- ³³ K. Doma-ėvi ius, *Tarybinio valstybingumo vystymasis Lietuvoje*, Vilnius: Mintis, 1966, p. 77685; *Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 3, Vilnius: Mintis, 1985, p. 51, 52, 121, 122; *Lietuvos TSR istorija (1940–1958 m.)*, t. 4, Vilnius: Mokslas, 1975, p. 19623; *История национально-государственного строительства в СССР*, . 2 (193761972), : , 1973, c. 70673.
- ³⁴ K. Doma-ėvi ius, *Tarybinio valstybingumo vystymasis Lietuvoje*, p. 77685, 92; ir kt.
- ³⁵ S. Juonien , *Vietiniai valstybinės valdžios organai Lietuvoje 1940–1951 metais*, Vilnius: Mintis, 1976, p.17.
- ³⁶ S. Juonien , *Vietiniai valstybinės valdžios organai Lietuvoje 1940–1951 metais* p. 18; *Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 3, p. 60..
- ³⁷ V.I. Leninas, *ŌK daryti?Ō*, V.I.Leninas, *Pilnas raštų rinkinys*, t. 6, p. 121.
- ³⁸ V.I. Leninas, *ŌK daryti?Ō*, V.I.Leninas, *Pilnas raštų rinkinys*, t. 6, p. 1066121; V.I. Leninas, *ŌRevoliucijos ufdaviniaiŌ*, Ibid., t. 34, VilniusŌ Mintis, 1986, p. 2216229; V.I. Leninas, *ŌEiliniai Taryb valdfios ufdaviniaiŌ*, ibid., t. 36, p. 1846185; J. Stalinas, *Apie leninizmo pagrindus. Dėl leninizmo klausimų*, p. 81691, p. 1146133.
- ³⁹ *Политические системы современности: Очерки*, c. 12613.
- ⁴⁰ J. Stalinas, *ŌD l leninizmo klausim Ō*, J. Stalinas, *Apie leninizmo pagrindus. Dėl leninizmo klausimų*, Ibid., p. 119.
- ⁴¹ . . . . . , *Государство и политическая организация общества*, c. 279.
- ⁴² *Tarybų Sąjungos Komunistų partijos istorija*, p. 2856287, 2906293, 2966312, 3186321, 3286335.
- ⁴³ *Tarybų Sąjungos Komunistų partijos istorija*, p. 335, 376, 377, 407, 408; *Построение социализма в Советской Прибалтике. Исторический опыт Коммунистической Литвы, Латвии, Эстонии*, : , 1982, . 496 118; . . . . . , *Жизненная сила ленинских принципов партийного строительства. О некоторых вопросах партийного строительства в коммунистических партиях Литвы, Латвии и Эстонии (июнь 1940 – июнь 1941 г.)*, : , 1975, . 496118.
- ⁴⁴ . . . . . « . . . . . », *Вопросы истории*, 1992, N , 263, c. 1036127
- ⁴⁵ . . . . . , *Курс советской истории. 1917–1940*, c. 2206222.
- ⁴⁶ *История национально-государственного строительства в СССР*, .1 (191761936), c. 4846491; . 2 (193761972), c. 70673.
- ⁴⁷ LKP(b) CK sekeretoriaus A. Snie kaus ataskaitinis prane-imas LKP(b) V suvaffiavime, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau Ō LYA), f. 1771, ap.2, b. 6 l. 167; N.Pozdniakovo prane-imas LKP(b) V suvaffiavime 1941 m. vasario 8 d., Ibid., b. 3, l. 3356351.
- ⁴⁸ A. Butkut -Ramelien , *Lietuvos KP kovoja už Tarybų valdžios įtvirtinimą (1940–1941 m)*, Vilnius: Valstybin politin s ir mokslin s literat ros leidyklas, 1958, p. 29645; M. Poflarskas, *Tarybų valdžios atkūrimas Lietuvoje*, Vilnius: Valstybin politin s ir mokslin s literat ros leidyklas, 1955, 144 p.; B. Rasinai, *ŌKovoje ufl Taryb valdfi LietuvojeŌ*, *Sovetskaja Litva*, 1957 m. liepos 20 d.; *Lietuvos TSR istorija*, t. 4, Vilnius: Mokslas 1975, p. 7620; *Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 3, Vilnius: Mintis, 1985, p. 25696; *Socialistinės visuomenės susiformavimas ir raidas Tarybų Lietuvoje (1940–1980)*, Vilnius: Mokslas, 1980, p. 25627.
- ⁴⁹ M. Poflarskas, *Tarybų valdžios atkūrimas Lietuvoje*, 144 p.; B. Rasinai, *ŌKovoje ufl Taryb valdfi LietuvojeŌ*, *Sovetskaja Litva*, 1957, liepos 20 d.
- ⁵⁰ *Taryb S jungos Komunist partijos istorija*, p. 4926493.
- ⁵¹ *Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 3, p. 33634; *Socialistinės visuomenės susiformavimas ir raidas Tarybų Lietuvoje (1940–1980)*, p. 27.
- ⁵² *Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 3, p. 33, 121.
- ⁵³ A. Butkut ŌRamelien , *Lietuvos KP kovoja už Tarybų valdžios įtvirtinimą (1940–1941 m)*, Vilnius: Valstybin politin s ir mokslin s literat ros leidykla, 1958, p. 296163; A. Cirtautas, *ŌLietuvos TSR vietini valstybin s valdfios organ sudarymas ir veikla 194061941 metaisŌ*, *LTSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Teisė*, t. 5, Vilnius, 1965, p. 5621; K. Doma-ėvi ius, *Tarybinio valstybingumo vystymasis Lietuvoje*, p. 57698; S. Juonien ,

Vietiniai valstybinės valdžios organai Lietuvoje 1940–1951 metais, p. 12632; V. Kancevičius, *1940 metų birželis Lietuvoje*, Vilnius: Mintis, 1973, 111 p.; M. Pofarskas, *Tarybų valdžios atkūrimas Lietuvoje (1940-1941 m.)*, Vilnius: Valstybinis politinis ir mokslinis literatūros leidykla, 1955, 144 p.; H. Vansevičius, *Ūvietini Darbo fmonii deputat taryb organizavimas ir raida taryb Lietuvoje (1940-1960 m.)*, *Tarybų Lietuvos valstybės ir teisės dvidešimtmetis*, Vilnius: Valstybinis politinis ir mokslinis literatūros leidykla, 1960, p. 51683; ir kt.

⁵⁴ S. Atamukas, *Nauja Lietuva– nauji kadrai (LKP darbas, ugdant respublikos kadrus)*, p. 736111; S. Atamukas, *Lietuvos KP veikla, vykdančią TSKP kadru politiką (1940–1975 m.)*: Disertacija istorijos mokslų daktaro laipsniui gauti, l. 436107 (rus. k.).

⁵⁵ J. Paleckis, *Lietuvos KP veikla ugdant internacionalinę respublikos darbo žmonių sutelktumą 1940-1958 metais*: Disertacija istorijos mokslų kandidato laipsniui gauti, Vilnius, 1980, l. 1656 (rus. k.); A. Augus, *Lietuvos Komunistų partijos kovo prieš buržuazinį nacionalizmą socializmo statybos metais*: Disertacija istorijos mokslų kandidato laipsniui gauti, l. 34655.

⁵⁶ *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža (1940–1959)*, t. 3, p. 34-38, 52-58, 74-86; . . . , *Жизненная сила ленинских принципов партийного строительства. О некоторых вопросах партийного строительства в коммунистических партиях Литвы, Латвии и Эстонии (июнь 1940 – июнь 1941 г.)*, . . . 496118; ir kt.

⁵⁷ . . . , *Курс советской истории. 1917–1940*, с. 369.

⁵⁸ Z. Norkus, *Istorika. Istorinis įvadas*, p. 162.

⁵⁹ E. Hobsbawm, *Kraštutinių amžius. Trumpasis XX amžius: 1914-1991*, Vilnius: Mintis, 2000, 710 p.; A. Inkeles and R.A. Bauer, *The Soviet Citizen: Daily Life in a totalitarian Society*, New York: Atheneum, 1968, 533 p.; *Juodoji komunistų knyga. Nusikaltimai, teroras, represijos*, Vilnius: Vaga, 2000, 1078 p.; W.W. Kulski, *The Soviet regime: Communism in practice*, Syracuse, New York: Syracuse University press, 1963, 444 p.; D. Lane, *The end of social inequality: Class status and power under State socialism*, London: Allen and Unwin, 1984, 176 p.; W. Laquer, *Europa mūsų laikais, 1945-1992*, Vilnius: Amfius, 1995, 656 p.; *Nationalism in the USSR and Eastern Europe*, ed. by G.W. Simmonds, Detroit: Detroit University Press, 1977, 534 p.; E. Odom, *The Party Connection*, *Problems of Communism*, 1973, Vol. 22, No. 5, p. 12626; *Problems of Mininations: Baltic Perspectives*, ed. by A.Ziedonis, R. Taagepera and M. Volgemae, San Jose, 1973, 214 p.; *The Baltic States 1940-1972. Documentary background and survey of developments presented to the European security and cooperation conference by Baltic Committee in Scandinavia*, Stockholm, 1973, 120 p.; ir kt.

⁶⁰ Z. K. Brzezinski, *Der Sowjetblock: Einheit und Konflikt*, 581 p.; Z.K. Brzezinski, *The grand Failure*, New York: Macmillan publ.co, 1990, 304 p.; ir kt.

⁶¹ . . . , *История Советского государства. 1900–1991*, . . . 1176264, 3386340.

⁶² R. A. Bauer, A. Inkeles, C. Kluckhohn, *How the Soviet System Works: Cultural, Psychological, Social Themes*, New York, 1960; A. Inkeles and R. A. Bauer, *The Soviet Citizen: Daily Life in a totalitarian Society*, New York: Atheneum, 1968, 533 p.; L. Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union*, New York: Random House, 1960, 631 p.; ir kt.

⁶³ R. A. Bauer, A. Inkeles, C. Kluckhohn, opp. cit.; J. Hazard, *The Soviet System of Government*, Chicago, 1957; J. F. Hough and M. Fainsod, *How the Soviet Union is Governed*, Cambridge: Harvard University Press, 1979; *Problems of Mininations: Baltic Perspectives*, ed. by A. Ziedonis, R. Taagepera and M. Volgemae, San Jose, 1973, 214 p.; ir kt.

⁶⁴ A. Idzelis, *Branch-territorial Dichotomy and Manifestation of Republic Interests in Lithuania*, *Lituanus*, 1983, Vol. 29, No. 2, p. 5625; A. Idzelis, *Commentary on Institutional Nationalism in Lithuania*, *Lituanus*, 1983, Vol. 29, No. 2, p. 26629; A. Idzelis, *Industrialization and population change in the Baltic republics*, *Lituanus*, 1984, Vol. 30, No. 2, p. 26642.

⁶⁵ R. Conquest, *The Nation Killers, Soviet Deportations of Nationalities*, London, 1970; J. A. Getty and R. T. Manning (eds), *Stalinist Terror: New Perspectives*, Cambridge, 1993; *Problems of Communism*, 1975, No. 5, p. 36449; . . . , *История Советского государства. 1900-1991*, . . . 2306260; ir kt.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ M. Djilas, *The Unperfect Society: Beyond the New Class*, New York: Harcourt. Brace and World, 1969, 267; M. Dfilas, *Naujoji klasė. Komunistinės sistemos analizė*, Ra-tija, 1962, 201 p.; G.Herasimiw, *Nomenklatura: The Soviet Communist Party's Leadership Recruitment System*, 1969; A. Inkeles, *Myth and Reality of Social Classes*, *Soviet Society*, Boston, 1961; M. C. Lodge, *Soviet Elite Attitudes Since Stalin*, Columbus, 1969; ir kt.

⁶⁸ . . . , *Происхождение партocrати*, . . . , 1973, . . . 1; 1983, . . . 2; . . . , « . . . » , *Вопросы истории*, 1991, N . 1, . . . 1266145; ibid., 1991, N . 263 . . . 1176137; ibid, 1991, N . 6, . . . 906104; ibid, 1991, N . 768, . . . 1016 18; ibid, 1991, N . 9610, ibid, 1991, N . 11, . . . 61681; ibid, 1991, N . 12, . . . 73689; ibid., 1992, N . 1, . . . 65680; ibid., 1992, N . 263, . . . 1036127.

⁶⁹ . . . , *Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза*, 623 с.

⁷⁰ Ibid., p. 4046405.

⁷¹ *Историки спорят*, . . . : . . . , 1988, с. 2286303; *Исторические силуэты*, . . . : . . . , 1991, 248 с.; *История и сталинизм*, . . . : . . . , 1991, с. 57685; *Суровая драма народа: Ученые и публицисты о природе сталинизма*, с . . . , . . . : . . . , 1989, 512 . . . ; ir kt.

⁷² *История России. XX век*, с. 1956196.

- ⁷³ Ibid., p. 1916196, 207, 2646280.
- ⁷⁴ Ibid., p. 279.
- ⁷⁵ Ibid., p. 300.
- ⁷⁶ Ibid.
- ⁷⁷ *Новейшая история отечества. XX век*, . 1, . 3416 433; . 2, . 806112.
- ⁷⁸ Ibid., t. 2, p. 976112.
- ⁷⁹ . . . , *Курс советской истории. 1917–1940*, c. 3616, 213.
- ⁸⁰ Ibid., p. 2196230, 2396240.
- ⁸¹ Ibid., p. 2446245.
- ⁸² . . . , *прократия в системе политичкской власти*, . 1286148.
- ⁸³ Ibid., . 12618, 1286148.
- ⁸⁴ N. Lebedeva, šVVKP(b) CK Politbiuras ir 193961941 m. prijungt prie SSRS teritorij sovietizavimasö, *Genocidas ir rezistencija*, 2000, Nr. 1(7), p. 896100.
- ⁸⁵ Ibid., p. 95.
- ⁸⁶ Ibid., p. 94697.
- ⁸⁷ . . . , *Основы политологии*, ... , 2000, . 28633, 41643, 2016222; . . . . . , *Три времени России. Общество и государство в прошлом–настоящем–будущем*, ... , 1994, . 13689; *Сравнительная политология*, 1993, Nr. 3, . 936179; *Философия власти*, ... , 1993, . 366 203; ir kt.
- ⁸⁸ K. Bielinis, *Teroro ir vergijos imperija Sovietų Rusija*, New Yorkas: Amerikos lietuvi socialdemokrat s jungos literat ros fondas, 1963, 310 p.; J. Brazaitis, *Vienų vieni*, Vilnius: Viltis, 1990, 578 p.; A. Gerutis, öRusi-kas ir sovieti-kas imperializmasö, *Naujoji Viltis*, 1975, Nr. 8, p. 21647; A. Gerutis, öSovietinis federalizmasö, *Aidai*, 1974, Nr. 2, p. 49655; J. Jak-tas, öBol-evikin s okupacijos pradmuoö, *Dirva*, 1970 m. birfelio 24 d.; J. Jak-tas, öNepriklausomos Lietuvos flugimas istoriniu flvilgsniuö, *Dirva*, 1965 m. liepos 28, 30 d.; Br.J. Kaslas, öThe Lithuanian Strip in Soviet-German secret Diplomacy 1939-1941ö, *Journal of Baltic Studies*, Nr. 3, p. 2116225; D. Krivickas, öSoviet Efforts to Justity Baltic Annexationö, *Lituanus*, 1960, Vol. VI, No. 2, p. 34639; *Lithuania 700 years*, ed. by dr. Albertas Gerutis, New York: Manyland Books, 1969, 458 p.; .; B. Maciuka, öThe Apparot of political socialization in Lithuaniaö, *Problems of Mininations: Baltic Perspektives*, edited by A.Ziedonis, R. Taagepera a. M.Volgema, San Jose, 1973, p. 1516160; K. Pak-tas, öPirmoji okupacija Lietuvojeö, *Amerika*, 1945 m. kovo 16 d.; K. Pak-tas, *Lithuania and World War II*, Chicago: Lithuanian Cultural Institute, 1947, 80 p.; J. Prunskis, *Lietuva bolševikų okupacijoje*, ikaga: Tuli kuopa öKlaip daö, 1979, 240 p.; J. Puzinas, öPad tis okupuotoje Lietuvoje (Santvarka, indoktrinacija, rusinimas)ö, *Naujienos*, 1970 m. birfelio 11616 d.; *Dirva*, 1970 m. birfelio 196liepos 1 d.; T. Remeikis, *Opposition to Soviet Rule in Lithuania 1945-1980*, Chicago: Institute of Lithuanian studies, 1980, 680 p.; St.V. Vardys and R.J. Misi nas, *The Baltic States in Peaceand War 1917-1945*, The Pennsylvania State University Press, University Park and London, 1978, 240 p.; .; St.V. Vardys öThe Baltic nations in search of their own political systemö, *Eastern European Quarterly*, 1974 Januar, p. 3996406; St.V. Vardys, öGeography and Nationalities in the USSRö, *Slavie review*, 1972 September, p. 5646570.; St. V. Vardys, öSoviet colonialism in the Baltic States: A Note on the Nature of modern colonialismö, *Lituanus*, 1964, Vol X, No. 2, p. 5623; T. Venclova, öRusai ir lietuviaiö, *Metmenys*, 1977, Nr. 34, p. 6624; ir kt.
- ⁸⁹ R. Misi nas, R. Taagepera, *Baltijos valstybës: priklausomybës metai, 1940-1990*, Vilnius: Mintis, 1992, p. 24638.
- ⁹⁰ A. Gerutis, öSovietinis federalizmasö, *Aidai*, 1974, Nr. 2, p. 49655; B.Nemickas, öPavergtos Lietuvos valdymo s rangaö, *Naujoji viltis*, 1975, Nr. 8; P.V.Raulinaitis, öOkupanto sakym teisin vert ö, *Tëvynës sargas*, 1954, Nr. 1 (11), p. 1386141; ir kt.
- ⁹¹ N. E. S duvis (J. BrazaitisöAmbrasevi ius), opp.cit., p. 34638; P. Babris, *Baltic youth under Communism*, Arlington Heights: Research Publishers, 1967, 351 p.; A. Grafi nas, *Lietuva dviejų okupacijų replëse, 1940–1944*, Vilnius: T vyn s sargas, 1996, 400 p.; B.J. Kaslas, *The USSR-German Aggresion Against Lihuania 1939-1945*, New York: Robert Speller and Sons Publishers, 1973, 543 p.; D. Krivickas, öSoviet Efforts to Justity Baltic Annexationö, *Lituanus*, 1960, Vol. VI, No. 2, p. 34639; *Lietuvių archyvas: Bolševizmo metai (1940 – 1941 metų įvykiai Lietuvoje)*: Str. rinkinys, Brooklin, N.Y., 1952, 436 p. ; Lietuvi Enciklopedija, t. 15, p. 3566392, 6366649, 7076709; V. Radzevi ius, öPirmieji bol-evik flingsniai Lietuvojeö, *Lietuvos Archyvas. Bolševizmo metai*, t. I, Kaunas: Studij biuro leidinys, 1942, p. 13628;. 1216156; P. Sungaila, öValstyb s flflugimo prieflastysö, *Mūsų pastogë*, 1974 m. spalio 21 d. ; ir kt.
- ⁹² *Lietuvių enciklopedija*, t. 35, p. 292; M. Birfi-ka, *Lietuvių tautos kelias. Į naują gyvenimą*, t. 1, Los Angeles, 1952, p. 43644; Z. Ivinskis, “Lietuvos flydai istorijos –viesojeö, *Aidai*, 1971, Nr. 10, p. 28.
- ⁹³ St.A. Ba kis, öSoviet s jungos laikysena tautybi atflvilgiuö, *Lietuvių katalikų Mokslo Akademijos suvažiavimo darbai*, VIII, p. 4356451; A. Bar ius, öPavergt j taut rusinimas soviet S jungojeö, *Sëja*, 1972, p. 466 52; K. Bielinis, *Teroro ir vergijos imperija Sovietų Rusija*, 310 p.; A. Blaflys, öTaut santykiai Soviet S jungojeö, *Akiračiai*, 1974, Nr. 1, p. 4613; J.Eretas, *Russian imprialism and missionism*, Brooklyn, New York, 1984, 30 p.; A. Gavenis, öVisi-kai atskiras pasaulis. Tvinizmo ir absoliutizmo tradicijos Rusijojeö, *Akiračiai*, 1977, Nr. 8, p. 465; A. Gerutis, öRusi-kas ir sovieti-kas imperializmasö, *Naujoji Viltis*, 1975, Nr. 8, p. 21647; S. Miglinas, *Pavergtoji Lietuva*, Memmingen: Tremtis, 1958, 149 p; ir kt.

⁹⁴ A. Damu-is, *Lietuvos gyventojų aukos ir nuostoliai Antrojo pasaulinio karo ir pokario 1940-1959 metais*, Chicago: laisv fondas lietuvi-kai kult rai ugdyti, 1988, 57 p.; J.Pajaujįs-Javis, *Soviet Genocide in Lithuania*, New York: Manyland Books, Inc., 1980, 246 p.; K. Pel kis, *Genocide: Lithuania's threefeld tragedy*, Germany: Venta, 1949, 286 p.; ir kt.

⁹⁵ *Lietuvių enciklopedija*, ikaga, t. 35, p. 292; M. Birfi-ka, *Lietuvių tautos kelias. Į naujaji gyvenima*, t. 1, p. 43-44; Z. Ivinskis, *Lietuvos flydai istorijos –viesojeö*, *Aidai*, ikaga, 1971, Nr. 10, p. 28; ir kt.

⁹⁶ S. Suffiedelis, *öPenkiasde-im iai met pra jus: lietuvi tautos sukilimo ir laikinosios vyriausyb s istorijos interpretacij disonansaiö*, *Metmenys*, 1991, t. , p. 149ö172; S. Suffiedelis, *öAbrahamo Torio Kauno getas: diena po dienosö*, A.Tory, *Kauno getas: diena po dienos*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedij leidykla, 2000, p. VöXIV.

⁹⁷ M. R. meris, *Lietuvos sovietizacija, 1940-1941: Istorinë Lietuvos sovietizacijos apžvalga ir konstitucinis jos įvertinimas*, Vilnius.: Lithuanus, 1989, p. 7ö67.

⁹⁸ M.Maksimaitis, *öKai kurie teisiniai Lietuvos sovietin s okupacijos aspektai lietuvi i-eivijos darbuoseö*, *Teisö*, 2000, Nr. 34, p. 5ö14.

⁹⁹ D.fialimas, *öPagrindiniai Lietuvos Respublikos t stinumo teisiniai ir politiniai aspektaiö*, *Politologija*, 2000, Nr. 1 (17), p. 9.

¹⁰⁰ M.Maksimavi ius, St. Vansevi ius, *öLietuvos valstyb s ir teis s istorijaö*, Vilnius: Justitia, 1997, p. 214ö229.

¹⁰¹ V. Kancevi ius, *öLKP savaranki-kumas. Tikrov ar fikcija?ö*, *Mintys apie Lietuvos komunistų partijos kelią*, Vilnius: Mintis, 1989, p. 146ö148; L.Truska, V.Kancevi ius, *Lietuva Stalino ir Hitlerio sandërio verpetuose*, Vilnius: Mintis, 1990, p. 133ö204.

¹⁰² L. Truska, *Lietuva 1938-1953 metais*, Kaunas: Tiesa, 1995, p. 72ö91.

¹⁰³ J. Matusevi ius, *Sovietinis okupacinis režimas Lietuvoje 1940-1941 metais: Daktaro disertacija*, 300 l.

¹⁰⁴ *Ibid.*, l. 29ö101.

¹⁰⁵ *Ibid.*, l. 42ö80.

¹⁰⁶ S. Buchaveckas, *öD l Lietuvos gimnazij ir progimnazij veiklos 1940ö1941 metaisö*, *Lietuvos istorijos metraštis*, 1992, Vilnius: Mokslo ir enciklopedij leidykla, 1994, p. 131ö144; V. Ka-auskien , *öLietuvos mokykl sovietizacija ir prie-inimasis jai 1940ö1941 m.ö*, *Lietuvos istorijos metraštis*, 1993, Vilnius: Mokslo ir enciklopedij leidykla, 1994, p. 106ö121; B. Puzinavi ius, *öS jungin s respublikos vykdomosios valdfios funkcijos SSRS politn je sistemoje (Lietuvos SSR medfliaga), IX pasaulio lietuvių mokslo ir kurybos simpoziumo tezës*, Vilnius: Lietuvos mokslinink s junga, 1995, p. 190; A. Ragauskas, *öLietuvos istorijos mokslo sovietizacija 1940ö1941 metaisö*, *Lietuvos istorijos metraštis*, 1994, Vilnius: Alma litera, 1995, p. 94ö109; H. Taddfius, *öLietuva 1940ö1941 metaisö*, *Naujas požiüris į Lietuvos istoriją*, Kaunas: Tiesa, 1989, p. 176ö196; G. Vaskela, *öStalininis totalitarizmas ir Lietuvos ekonomikos suvalstybinimas (1940ö1941 m.)ö*, *Mintys apie Lietuvos komunistų partijos kelią*, p. 158ö180.

¹⁰⁷ K. Antanaitis, *öLietuvi-koji sovietin nomenklat raö*, *Darbai ir dienos*, 1998, Nr. 7 (16), p. 161ö256; V. Ka-auskien , *öPrie-taringi istorijos puslapiaiö*, *Naujas požiüris į Lietuvos istoriją*, p. 200ö203; V. Ka-auskien , *öLietuvos mokykl sovietizacija ir prie-inimasis jai 1940ö1941 m ö*, *Lietuvos istorijos metraštis*, 1993, p. 106ö121; L. Truska, *Lietuva 1938-1953 metais*, p. 74ö76, 81ö86; N. Maslauskien , *öLietuvos komunist sud tis 1939 m. pabaigoje ö 1940m. rugs jo m n.ö*, *Genocidas ir rezistencija*, 1999, Nr. 1 (5), p. 77ö104; N. Maslauskien , *öLietuvos komunist sud tis 1940 m. spalio ö 1941m. birfelio m n. ö*, *ibid.*, Nr. 2 (6), p. 20ö46.

¹⁰⁸ L. Truska, *Lietuva 1938-1953 metais*, p. 73ö92; L.Truska, *ö1940 met öLiaudies Seimo rinkimaiö*, *Lituanica*, 1995, Nr. 1(21), p. 14ö38; L. Truska, *öGlavlito veikla Lietuvoje 1940ö1941 metaisö*, *Lietuvos istorijos metraštis*, 1996, Vilnius: Pradai, 1997, p. 216ö241.

¹⁰⁹ *Ibid.*, p. 74.

¹¹⁰ A. Anu-auskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 metais*, Vilnius: Mintis, 1996, p. 24ö108; A. Anu-auskas, *Lietuvos slaptosios tarnybos (1918-1940)*, Vilnius: Mintis, 1993, p. 238ö244; A. Anu-auskas, *öTeroras ir karo nusikaltimaiö*, L. Truska, A. Anu-auskas, I. Petravi i t , *Sovietinis saugumas Lietuvoje 1940-1953 metais*, p. 137ö150; E. Grunskis, *Lietuvos gyventojų trëmimai 1940-1941, 1945-1953 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, Pasaulio lietuvi bendruomen , 1996, p. 7653; I. Petravi i t , *öSovietinio saugumo strukt ra ir funkcijos Lietuvojeö*, L. Truska, A. Anu-auskas, I. Petravi i t , *Sovietinis saugumas Lietuvoje 1940-1953 metais*, p. 7625; H. Taddfius, *öLietuva 1940ö1941 metaisö*, *Naujas požiüris į Lietuvos istoriją*, p. 176ö196; ir kt.

¹¹¹ A. Anu-auskas, *öSovietinis genocidas ir jo padariniai Lietuvojeö*, *Komunistinis genocidas Lietuvoje: Konferencijos 1997 m. lapkri io 29 d. prane-imai*, Vilnius: Lietuvos gyventoj genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1997, p. 3ö12; A. Anu-auskas, *öKomunizmo nusikaltimai Lietuvoje. Istorin statistin apflvalgaö*, *Komunizmo nusikaltimų įvertinimas*. Tarptautinis kongresas. 2000 m. birfelio 12ö14 d.: Prane-im tez s, Vilnius: Seimo leidyklaöValstyb s finiosö 2000, p. 50ö52; E. Grunskis, *opp. cit.*

¹¹² Z. Tfi yt , *öBaudfliamoji atsakomyb ufl lietuvi tautos genocid ö*, *IX pasaulio lietuvių mokslo ir kurybos simpoziumo tezës*, p. 196ö197; Z. Tfi yt . *Lietuvi tauta ö komunistinio genocido aukaö*, *Komunistinis genocidas Lietuvoje: Konferencijos 1997 m. lapkri io 29 d. prane-imai*, Vilnius: Lietuvos gyventoj genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1997, p. 13ö24; Z. Tfi yt , *öKomunistinis genocidas okupuotoje Lietuvojeö*, *Komunizmo nusikaltimų įvertinimas*, p. 35ö36.

¹¹³ L. Truska, *Lietuva 1938-1953 metais*, p. 63-86; L.Truska, *öLietuvos valdfios staig rusifikavimas 1940ö 1941 m.ö*, *Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo instituto darbai*, Nr. 1, p. 3-25.

- ¹¹⁴ L. Truska, *Lietuva 1938–1953 metais*, p. 84.
- ¹¹⁵ S. Atamukas, *Lietuvos žydų kelias. Nuo XIV amžiaus iki XX a. pradžios*, Vilnius: Alma litera, 1998, p. 2116–221.
- ¹¹⁶ S. Atamukas, *Lietuvos žydų kelias. Nuo XIV amžiaus iki XX a. pradžios*, p. 2116230; L. Truska, *„Lietuvos valdžios staig rusifikavimas 1940–1941 m. „Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo instituto darbai“*, 1996, Nr. 1, p. 3628; N. Maslauskienė, *„Lietuvos komunistų sudėtis 1939 m. pabaigoje ir 1940 m. rugsėjo mėn. „Genocidas ir rezistencija“*, 1999, Nr. 1 (5), p. 776104; N. Maslauskienė, *„Lietuvos komunistų sudėtis 1940 m. spalio ir 1941 m. birželio mėn. „ibid.“*, Nr. 2 (6), p. 20646; N. Maslauskienė, *„Valdininkijos –alinimas – okupuotos Lietuvos administracijos ir jos keitimas okupantų talkininkais 1940 m. birželio ir gruodžio mėn. „ibid.“*, 2000, Nr. 2 (8), p. 7641.
- ¹¹⁷ K. Antanaitis, *„Lietuvių–kojų sovietinų nomenklaturai rašyti „Darbai ir dienos“*, 1998, Nr. 7 (16), p. 1616256.
- ¹¹⁸ V. Tininis, *„Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai“*, Vilnius: Enciklopedija, 1994, 336 p.; V. Tininis, *„Sniečkus. 33 metai valdžioje“*, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 1995, 192 p.; V. Tininis, *„Sniečkus. 33 metai valdžioje“*, Vilnius, 2000, 284 p.
- ¹¹⁹ V. Tininis, *„Sniečkus. 33 metai valdžioje“*, p. 37651.
- ¹²⁰ A. Anušauskas, *„Lietuvos slaptosios tarnybos (1918–1940)“*, p. 2286229.
- ¹²¹ L. Truska, *„Antanas Smetona ir jo laikai“*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996, p. 302.
- ¹²² N. Maslauskienė, *„Lietuvos komunistų sudėtis 1939 m. pabaigoje ir 1940 m. rugsėjo mėn. „Genocidas ir rezistencija“*, 1999, Nr. 1 (5), p. 776104.
- ¹²³ S. Atamukas, *„Lietuvos žydų kelias. Nuo XIV amžiaus iki XX a. pabaigos“*, p. 193, 217; Maslauskienė, *„Lietuvos komunistų sudėtis 1939 m. pabaigoje ir 1940 m. rugsėjo mėn. „Genocidas ir rezistencija“*, 1999, Nr. 1 (5), p. 776104; N. Maslauskienė, *„Lietuvos komunistų sudėtis 1940 m. spalio ir 1941 m. birželio mėn. „ibid.“*, Nr. 2 (6), p. 20646; L. Truska, *„Lietuvos valdžios staig rusifikavimas 1940–1941 m. „Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo instituto darbai“*, 1996, Nr. 1, p. 6.
- ¹²⁴ L. Truska, *„Lietuvos valdžios staig rusifikavimas 1940–1941 m. „Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo instituto darbai“*, 1996, Nr. 1, p. 6; L. Truska, *„Lietuviai ir lyčiai. Apie vieną mitą, „Literatūra ir menas“*, 1993, balandžio 24 d.
- ¹²⁵ S. Atamukas, *„Lietuvos žydų kelias. Nuo XIV amžiaus iki XX a. pabaigos“*, p. 2066230.
- ¹²⁶ V. Brandišauskas, *„Siekiai atkurti Lietuvos valstybingumą (1940–1941)“*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996, p. 86–37; L. Truska, *„Lietuva 1938–1953 metais“*, p. 92696.
- ¹²⁷ J. R. Bagušauskas, *„Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas“*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1999, p. 35640; L. Truska, *„ibid.“*, p. 38653, 62663, 83684; ir kt.
- ¹²⁸ J. Audenas, *„Paskutinis posėdis: Atsiminimai“*, Niujorkas, 1966, 277 p.; L. Dovydasas, *„Mes valdysim pasaulį: Atsiminimai iš 1940 m. rusų okupacijos“*, Woodhaven: N.J. Romuva, 1970, t. 1, 269 p.; t. 2, 254 p.; L. Dovydasas, *„Užrašai“*, Kaunas: Br. Daunoro leidykla, 1944, 207 p.; L. Dovydasas, *„Pranešimas buvusi Liaudies Seimo nari susirinkime 1942 m. rugpjūčio 30 d. „Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA)“*, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 3619; E. Galvanuskas, *„Atsiminimai, „Varpas“*, 1970/1971, Nr. 10, p. 996104; A. Garmus, *„Koks buvo „Liaudies seimas“, „Keleivis“*, 1960 m. liepos 20, 27, rugpjūčio 3, 10, 17 d.; A. Garmus, *„Lietuvos jungimas į SSRS ir Maskvos diktatavimas, LYA“*, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 896104; J. Glušauskas, *„Negirdimas smurtas socializmo vardu, „Lietuvių Archyvas. Bolševizmo metai“*, t. III, Kaunas: Studijų biuro leidinys, 1942, p. 72697; J. Glušauskas, *„Negirdimas smurtas socializmo vardu, LYA“*, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 37662; D. Jasaitis, *„Mano bendradarbiavimas su maskviniais okupantais 1940–1941 m. „Lietuvių gydytojų biuletenis“*, 1970, Nr. 4, p. 1356138; V. Krivickas, *„Kaip buvo sudaryta „Liaudies vyriausybė, „Lietuvių dienos“*, 1970, Nr. 9, p. 567; Nr. 10, p. 465, 10611; V. Krivickas, *„Mickevičius, „Bolševikų invazija ir liaudies vyriausybė, LYA“*, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 23636; M. Krupavičius, *„Atsiminimai“*, Chicago: Lietuvių knygos klubas, 1972, 364 p.; K. Musteikis, *„Prisiminimų fragmentai“*, Londonas: „Nidos“ knygų klubas, 1970, 126 p.; K. Kirpa, *„Lietuvos nepriklausomybės sutemos (1938–1940): Atsiminimai, dokumentai“*, Vilnius: Lietuvos kronikos leidykla, 1996, 486 p.; ir kt.
- ¹²⁹ Ch. Aizenas, *„Istorinis posėdis, „Už ateitį šviesią“*, d. 1, Vilnius: Mintis, 1980, p. 1956205; Ch. Aizenas., *„Atsiminimai, LYA“*, f. 3377, ap. 42, b. 3; ap. 46, b. 10; ap. 53, b. 96; 59, b. 30; B. Baranauskas, *„Buvo vasaros pradžia, „Švyturys“*, 1976, Nr. 18, p. 667; Nr. 19, p. 10611; B. Baranauskas, *„Perversmas valstybės saugumo policijoje, LYA“*, f. 3377, ap. 51, b. 281; E. Bilevičius, *„Didžiojo įtempimo laikai ir žmonės, Vilnius, 1983; E. Bilevičius, „Nemunas grįžta į savo vagą, Vilnius, 1961; E. Bilevičius, „Ne veltui praėję metai, Vilnius, 1955; M. Chodasaitis, „Audroje bendrusi jaunystė, Vilnius: Mintis, 1981, 215 p.; M. Gedvilas, „Lemiamas posūkis. 1940–1945 metai, Vilnius: Vaga, 1975, 389 p.; J. Girgalavičius, „Kai Lietuvoje stalinistai šeimininkavo, Vilnius: Mintis, 1991, 144 p.; J. Grigalavičius, „Atsiminimai, LYA“*, f. 3377, ap. 48, b. 1540; M. Meškauskienė, *„Tolimi artimi metai, Vilnius: Vaga, 1979, 303 p.; V. Niunka, „Keturiolika metų prisiminimai, Tiesa“*, 1980 m. liepos 19 d., p. 2.; J. Paleckis, *„Saulės parvežti, „Už ateitį šviesią“*, d. 2, Vilnius: Mintis, 1980, p. 17629; J. Paleckis, *„Ieškojome kelių tikrų: Publicistika. 1919–1945, Vilnius: Vaga, 1981, p. 1336141; A. Sniečkus, „Broliai–koje tarybiniai tautumei, „Už ateitį šviesią“*, d. 2, p. 1616.; M. Mauskas, *„Gyvenimo prasmė: Atsiminimai, Vilnius: Vaga, 1975, 277 p.; A. Venclova, „Nepaprasta vasara, „Už ateitį šviesią“*, d. 2, p. 47656; V. Vitkauskas, *„Taufmutter vasara, „Už ateitį šviesią“*, d. 2, p. 37641; V. Vitkauskas, „Atsiminimai, LYA“, f. 3377, ap. 51, b. 407; ir kt.
- ¹³⁰ Z. Butkus, *„Vokietijos ir SSRS diplomatinis bendradarbiavimas Baltijos alyse 1920–1940 m. „Genocidas ir rezistencija“*, 2000, Nr. 2(8), p. 68; A. Kasparavičius, *„Molotovo–Ribbentropo slaptoji protokolių prielaidos ir įtakos*

(1922-1932)ö, Ibid., p. 73, 74; J. Tauber, öHitlerio-Stalino pakto priedastys ir padariniaiö, Ibid., p. 103; Br. J. Kaslas, öThe Lithuanian Strip in Soviet-German secret Diplomacy 1939-1941ö, *Journal of Baltic Studies*, Nr. 3, p. 211-225.

¹³¹ V. Kancevi ius, öLKP savaranki-kumas. Tikrov ar fikcija?ö, *Mintys apie Lietuvos komunistų partijos kelią*, p. 146-148; D. Krivickas, öSoviet Efforts to Justify Baltic Annexationö, *Lituanus*, 1960, Vol. VI, No. 2, p. 34-39; J. Tauber, öHitlerio-Stalino pakto priedastys ir padariniaiö, *Genocidas ir rezistencija*, 2000, Nr. 2(8), p. 98-99; J. Stalinas, öD I leninizmo klausim ö, J. Stalinas, *Apie leninizmo pagrindus. Dël leninizmo klausimü*, p. 107-110.

¹³² *Baltijos valstybiü užgrobimo byla (JAV Kongreso Ch.J.Kerstenos komiteto dokumentai 1953-1954 metai)*, Vilnius: Du Ka, 1997, p. 662-680.

¹³³ V. Kancevi ius, öLKP savaranki-kumas. Tikrov ar fikcija?ö, *Mintys apie Lietuvos komunistų partijos kelią*, p. 146-148.

¹³⁴ N. Lebedeva, öVKP(b) CK Politbiuras ir 1939-1941 m. prijungt prie SSRS teritorij sovietizavimasö, *Genocidas ir rezistencija*, 2000, Nr. 1(7), p. 93.

¹³⁵ B. Nemickas, öPavergtos Lietuvos valdymo s rangaö, *Naujoj viltis*, 1975, Nr. 8, p. 4; D. Fialimas, öPagrindiniai Lietuvos Respublikos t stinumo teisiniai ir politiniai aspektaiö, *Politologija*, 2000, Nr. 1 (17), p. 5.

¹³⁶ *Baltijos valstybiü užgrobimo byla...*, p. 323.

¹³⁷ M. R. Meris, *Lietuvos sovietizacija, 1940-1941: Istorinë Lietuvos sovietizacijos apžvalga ir konstitucinis jos įvertinimas*, p. 20; M. Maksimaitis, öKai kurie teisiniai Lietuvos sovietin s okupacijos aspektai lietuvi i-eivijos darbuoseö, *Teisë*, 2000, Nr. 34, p. 9.

¹³⁸ J. Aud nas, Paskutinis pos dis: Atsiminimai, Vilnius: Mintis, 1990, p. 204-220; K. Musteikis, *Prisiminim fragmentai*, Vilnius: Mintis, 1989, p. 53-58; *Baltijos valstybiü užgrobimo byla...*, p. 322-323, 595.

¹³⁹ Lietuvos Respublikos t stinimo A. Smetonos 1940 m. birfelio 15 d. aktai Nr. 749, 750, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau ö LYA), f. 3377, ap. 58, b. 80, l. 102, 103.

¹⁴⁰ J. Urb-ys, *Lietuva lemtingais 1939-1940 metais*, Vilnius: Mintis, 1988, p. 52; *Baltijos valstybiü užgrobimo byla...*, p. 596-598, 668.

¹⁴¹ N. Lebedeva, öVKP(b) CK Politbiuras ir 1939-1941 m. prijungt prie SSRS teritorij sovietizavimasö, *Genocidas ir rezistencija*, 2000, Nr. 1(7), p. 93; *Baltijos valstybiü užgrobimo byla...* p. 323, 595, 596, 668, 680.

¹⁴² L. Truska, V. Kancevi ius, op.cit., p. 130-131.

¹⁴³ *Baltijos valstybiü užgrobimo byla...*, p. 323.

¹⁴⁴ M. Maksimaitis, St. Vansevi ius, öLietuvos valstyb s ir teis s istorijaö, p. 216.; *Baltijos valstybiü užgrobimo byla...*, p. 323-324, 479-480, 596, 667.

¹⁴⁵ Ibid., p. 324; M. R. Meris, op.cit., p. 18.

¹⁴⁶ L. Truska, V. Kancevi ius, op.cit., p. 137; M. Maksimaitis, St. Vansevi ius, op. cit., p. 216.

¹⁴⁷ *Baltijos valstybiü užgrobimo byla...*, p. 325; M. R. Meris, op.cit., p. 18.

¹⁴⁸ Laikiniai einan io Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas A.Merkio 1940 m. birfelio 16 d. aktai Nr. 752, 753, 754, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 807, l. 104-106.

¹⁴⁹ *Lietuvos aidas*, 1940 m. birfelio 16 d. Nr. 281.

¹⁵⁰ *Baltijos valstybiü užgrobimo byla...*, p. 325.

¹⁵¹ K. Ūirpa, *Lietuvos nepriklausomybës sutemos (1938-1940): Atsiminimai, dokumentai*, p. 379.

¹⁵² V. Kancevi ius, öLKP savaranki-kumas. Tikrov ar fikcija?ö, *Mintys apie Lietuvos komunistų partijos kelią*, p. 147-148; Ch. Aizeno atsiminimai, LYA, f. 3377, ap. 59, b. 301, l. 93-95.

¹⁵³ K. Ūirpa, op. cit., p. 377.

¹⁵⁴ Kandidat vadovaujan ius postus s ra-ai, 1940 m., LYA, f. 1771, ap. 1, b. 324, l. 1622 (rus k.).

¹⁵⁵ Ibid.; I. Ū Meskupo asmens byla, ibid., f. 77, ap. 28, b. 720, l. 172; Buvusi Liaudies seimo nari susirinkime 1942 m. rugpj io 30 d. padaryti prane-imai ir j atsiminimai, ibid., f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 1680; *Už ateitį šviesią*, 2 d., p. 17-56.

¹⁵⁶ J. Paleckis, *Ieškojome keliü tikrų. Publicistika. 1919-1945*, Vilnius: Vaga, 1987, p. 133-141; J. Glu-askas, *Negirdëtas smurtas socializmo vardu*, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 38; K. Ūirpa, op. cit., p. 377; Suvalkijos s nus, öKaip buvo okupuota Lietuva. J. Paleckio vaidmuo okupavimo metuö, *Naujienos*, 1970 m. spalio 19 d.; *Baltijos valstybiü užgrobimo byla...*, p. 480-481.

¹⁵⁷ L. Truska, V. Kancevi ius, op. cit., p. 138.

¹⁵⁸ Buvusi Liaudies seimo nari susirinkime 1942 m. rugpj io 30 d. padaryti prane-imai ir j atsiminimai, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 1680; *Už ateitį šviesią*, 2 d., p. 17-56.

¹⁵⁹ *Baltijos valstybiü užgrobimo byla...*, p. 325, 668.

¹⁶⁰ Laikiniai einan io Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas A.Merkio 1940 m. birfelio 17 d. aktai Nr. 758, 759, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 807, l. 108-109.

¹⁶¹ L. Truska, *Lietuva 1938-1953 metais*, p. 59-60.

¹⁶² Einan io Lietuvos Respublikos prezidento pareigas J.Paleckio parei-kimas, "Lietuvos aidas", 1940 m. birfelio 19 d.; *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 3, p. 34; Buvusi Liaudies Seimo atstov susitikimo 1980 m. birfelio 13 d. protokolas, LYA, f. 3377, ap. 53, b. 438, l. 1-11.

¹⁶³ Einan io Lietuvos Respublikos prezidento pareigas J.Paleckio parei-kimas, "Lietuvos aidas", 1940 m. birfelio 19 d.

¹⁶⁴ *Baltijos valstybiü užgrobimo byla...*, p. 327.

- ¹⁶⁵ L. Truska, *Lietuva 1938–1953 metais*, p. 59.
- ¹⁶⁶ *Baltijos valstybių užgrobimo byla...*, p. 2416250, 2826287, 3236334.
- ¹⁶⁷ *Baltijos valstybių užgrobimo byla...*, p. 325, 480, 668, 680; V. Kr v , oKaip buvo sudaryta oLiaudies vyriausyb o, *Lietuvių dienos*, 1970, Nr. 9, p. 567; Nr. 10, p. 465, 10611; V. Kr v -Mickevi ius, oBol-evik invazija ir liaudies vyriausyb o, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 25636.
- ¹⁶⁸ *Baltijos valstybių užgrobimo byla...*, p. 325.
- ¹⁶⁹ E. Galvanuskas, oI- atsiminim o, *Varpas*, 1970/1971, Nr. 10, p. 996104; K. Kirpa, *Lietuvos nepriklausomybės sutemos (1938 – 1940): Atsiminimai, dokumentai*, p. 3806395.
- ¹⁷⁰ J. Glu-auskas, oNegird tas smurtas socializmo varduo, *Lietuvių Archyvas. Bolševizmo metai*, t. III, Kaunas: Studij biuro leidinys, 1942, p. 72697; J. Glu-auskas, oNegird tas smurtas socializmo varduo, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 37639; V. Kr v , oKaip buvo sudaryta oLiaudies vyriausyb o, *Lietuvių dienos*, 1970, Nr. 9, p. 567; Nr. 10, p. 465, 10611; V. Kr v -Mickevi ius, oBol-evik invazija ir liaudies vyriausyb o, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 25626; K. Kirpa, op.cit., p. 3806395.
- ¹⁷¹ V. Tininis, *Sniečkus. 33 metai valdžioje*, Vilnius, 2000, p. 30644.
- ¹⁷² Ch. Aizenas, Atsiminimai, LYA, f. 3377, ap. 59, b. 301, l. 93.
- ¹⁷³ Ibid., l. 94.
- ¹⁷⁴ Ibid.; A. Anu-auskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, p. 25626; R. Armaitis, *Lietuvos revoliucionieriai*, Vilnius: Mintis, 1988, p.1886189, 2036204, 3606361.
- ¹⁷⁵ M. Maksimaitis, St. Vansevi ius, op. cit., p. 220; M. R meris, op.cit. p. 20623.
- ¹⁷⁶ Einan io Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas J.Paleckio 1940 m. birželio 18, 19,24, 27, liepos 1 d. aktai Nr. 761, 763, 805, 838, 888, 889, ibid., f. 3377, ap. 58, b. 807, l. 113, 115, 120, 123, 126,127.
- ¹⁷⁷ Ibid.; Einan io Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas J.Paleckio 1940 m. liepos 5 d. aktai Nr. 953, 959, ibid., l. 129, 131.
- ¹⁷⁸ V. Kr v -Mickevi ius, oBol-evik invazija ir liaudies vyriausyb o, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 25636; *Baltijos valstybių užgrobimo byla (JAV Kongreso Ch.J.Kersteno komiteto dokumentai 1953–1954 metai)*, p. 3296333.
- ¹⁷⁹ M. R meris, op. cit., p. 20621.
- ¹⁸⁰ Lietuvos Respublikos Ministr Tarybos pos dffio 1940 m. birželio 25 d. protokolas, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 591, l. 7.
- ¹⁸¹ Lietuvos Respublikos Ministr Tarybos pos dffio 1940 m. liepos 12 d. protokolas, ibid., l. 17.
- ¹⁸² Einan io Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas J.Paleckio 1940 m. birželio 22, liepos 19 d. aktas Nr. 805 a, 1173, ibid., b. 807, l. 121, 134.
- ¹⁸³ A. Anu-auskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, p. 27.
- ¹⁸⁴ Lietuvos Respublikos Ministr Tarybos pos dffio 1940 m. liepos1 7 d. protokolas, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 591, l. 22.
- ¹⁸⁵ Lietuvos Respublikos Ministr Tarybos pos dffio 1940 m. liepos 30 d. protokolas, ibid., l. 33.
- ¹⁸⁶ Ibid.
- ¹⁸⁷ Lietuvos Respublikos Ministr Tarybos pos dffio 1940 m. liepos 29 d. protokolas, ibid., l. 332.
- ¹⁸⁸ L. Truska, V. Kancevi ius, op. cit., p. 159; A. Anu-auskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, p. 27.
- ¹⁸⁹ Lietuvos Respublikos Ministr Tarybos pos dffio 1940 m. liepos 18 d. protokolas, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 59, l. 24.
- ¹⁹⁰ Lietuvos Respublikos Ministr Tarybos pos dffio 1940 m. birželio 18 d. protokolas, ibid., l. 2; Lietuvos Respublikos Ministr Tarybos pos dffio 1940 m. liepos 12 d. protokolas, ibid., l. 17; L. Truska, V. Kancevi ius, op. cit., p. 159.
- ¹⁹¹ Vidaus reikal ministerijos Spaudos ir draugij skyriaus 1940 m. birželio 25 d. ra-tas, LYA, f. 1771, ap.1, b. 135, l.1; J. R. Bagu-auskas, *Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas*, p. 28629; L. Truska, V. Kancevi ius, op. cit., p. 157.
- ¹⁹² *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 3, p. 34643, 1206122; *Už ateitį šviesių*, 2 d., p. 17656; S. Mpirait s oMeskupien s atsiminimai, LYA, f. 77, ap. 28, b. 10893, l. 56; Ch. Aizeno atsiminimai, ibid., f. 3377, ap. 59, b. 301, l. 93695.
- ¹⁹³ Einan io Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas J.Paleckio 1940 m. birželio 27 d. aktas Nr. 839, ibid., ap. 58, b. 807, l. 124.
- ¹⁹⁴ Lietuvos TSR Ministr Tarybos pos dffio 1940 m. liepos 26 d. protokolai, ibid., b. 59, l. 29.
- ¹⁹⁵ Einan io Lietuvos Respublikos prezidento pareigas J.Paleckio parei-kimas, "Lietuvos aidas", 1940 m. birželio 19 d.; Lietuvos TSR Ministr Tarybos pos dffio 1940 m. liepos 25, 29 d. protokolai, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 59, l. 27, 31.
- ¹⁹⁶ L. Truska, *Lietuva 1938–1953 metais*, p. 62.
- ¹⁹⁷ Lietuvos Respublikos Ministr Tarybos pos dffio 1940 m. liepos 2 d. protokolas, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 59, l. 10.
- ¹⁹⁸ L. Truska, *Lietuva 1938–1953 metais*, p. 76.
- ¹⁹⁹ *Baltijos valstybių užgrobimo byla...*, p. 4826483, 668.

- ²⁰⁰ V. Kr v -Mickevi ius, oBol-evik invazija ir liaudies vyriausyb o, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 25636; J. Glu-auskas, oNegird tas smurtas socializmo varduo, ibid., l. 37639; *Baltijos valstybiu uzgrobimo byla...*, p. 4826483, 5956596, 668, 680.
- ²⁰¹ V. Kr v -Mickevi ius, oBol-evik invazija ir liaudies vyriausyb o, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 25636; J. Glu-auskas, oNegird tas smurtas socializmo varduo, ibid., l. 37639; K. Kirpa, op. cit., p. 3806395.
- ²⁰² R. Misi nas, R. Taagpera, *Baltijos valstybes: priklausomybes metai, 1940-1990*, p. 24638; N. Lebedeva, o VKP(b) CK Politbiuras ir 1939o1941 m. prijungt prie SSRS teritorij sovietizavimaso, *Genocidas ir rezistencija*, 2000, Nr. 1(7), p. 95.
- ²⁰³ *Lietuvos komunistu partijos istorijos apybraiza*, t. 3, p. 34643, 1206122; *Uz ateiti sviesiu*, 2 d., p. 17656.
- ²⁰⁴ M. R meris, op. cit, p. 20624; V. Kr v -Mickevi ius, oBol-evik invazija ir liaudies vyriausyb o, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 25636; J. Glu-auskas, oNegird tas smurtas socializmo varduo, ibid., l. 37639.
- ²⁰⁵ *Lietuvos komunistu partijos istorijos apybraiza*, t. 3, p. 41643, 1206122.
- ²⁰⁶ V. Kr v -Mickevi ius, oBol-evik invazija ir liaudies vyriausyb o, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 25636.
- ²⁰⁷ N. Maslauskien , oLietuvos komunist tautin ir socialin sud ties 1939 m. pabaigoje o 1940 m. rugs jo m n.o, *Genocidas ir rezistencija*, 1999, Nr.1(5), p. 89; L. Truska, oVisuomen s klasin s sud ties pakitimas Lietuvoje socializmo stabybos metaiso, *Mokslu akademijos darbai, A serija*, 1965, t. 1(18), p. 125; S. Atamukas, *Lietuvos zudu kelias...*, p. 134, 141; K. Surblys, *Tarybu Lietuvos visuomenes socialines klasines strukturos raida*, p. 18619.
- ²⁰⁸ A. Anu-auskas, *Lietuviu tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 metais*, p. 25626, 36637.
- ²⁰⁹ I. Meskupo asmens byla, LYA, f. 77, ap. 28, b. 720, l. 172; S. Apirait soMeskupien s atsiminimai, ibid, b. 10893, l. 56; Ch. Aizenos atsiminimai, ibid., f. 3377, ap. 59, b. 301, l. 93695.
- ²¹⁰ G. Zimano prane imas susirinkime 1977 m. kovo 21 d. I. Meskupui pamin ti, LYA, f. 77, ap. 28, b. 720, l. 172.
- ²¹¹ J. Glu-auskas, *Negirdetas smurtas socializmo vardu*, ibid., f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 40.
- ²¹² Kandidat vadovaujan ius postus s ra-ai, 1940 m., ibid., f. 1771, ap. 1, b. 324, l. 1622 (rus k.).
- ²¹³ Ibid., l. 15616.
- ²¹⁴ Ibid., l. 3.
- ²¹⁵ RKKK (rus.) o TSRS darbinink ir valstie i raudonoji armija.
- ²¹⁶ Ibid., l. 9.
- ²¹⁷ Ibid., l. 17.
- ²¹⁸ Einan io Prezidento pareigas J.Paleckio 1940 m. liepos 26 d. aktas Nr. 1224, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 807, l. 151.
- ²¹⁹ Me islovo Gedvilo asmens byla, ibid., f. 77, ap. 28, l. 49.
- ²²⁰ Valerijono Knyvos asmens byla, ibid., f. 1771, ap. 3, b. 151, l. 167.
- ²²¹ Juozo Vai-noro asmens byla, ibid., f. 1771, ap. 3, b. 979, l. 1623.
- ²²² I. Meskupo asmens byla, ibid., f. 77, ap. 28, b. 720, l. 1646172; Komunist , kit pilie i parei-kimai LKP CK ir LKP CK sekretoriato susira-in jimas su partijos ir administracijos staigomis d l j darbinimo 1940 m., ibid., f. 1771, ap. 1, b. 3346338.
- ²²³ Einan io Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas J.Paleckio 1940 m. birfelio o liepos m n. aktai, ibid., b. 807, l. 1116149; Lietuvos liaudies vyriausyb s pos dffi 1940 m. birfelio 17 d.o rugpj io 23 d. protokolai, ibid., b. 591, l. 1662; L. Truska, V. Kancevi ius, op. cit., p. 1446200.
- ²²⁴ Einan io Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas J.Paleckio 1940 m. birfelioo liepos m n. aktai, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 807, l. 1116149; N. Maslauskien , oValdininkijos -alinimas i-okupuotos Lietuvos administracijos ir jos keitimas okupant talkininkais 1940 m. birfelio o gruodffio m n.o, *Genocidas ir rezistencija*, 2000, Nr. 2 (8), p. 17. M s skelbtame straipsnyje nurodytas pa-alint Lietuvos Respublikos valdinink skai ius (ne maffiau kaip 350 flmon s) buvo nustatytas pagal LYA (buvusio LYA) dokumentus ir istorin literat r , pafflymint, kad d l apibendrint duomen stokos sunku nustatyti tiksl i-valdymo staig atleist asmen skai i . Tflu metu skelbiami duomenys, kurie paremti daugiausia LYA ir LCVA dokumentais. Ta iau ir jie neatspindi viso Lietuvos Respublikos valdininkijos -alinimo i-administracijos proceso masto, nes min tuose archyvuose nepavyko rasti i-sami ir apibendrint duomen apie tai.
- ²²⁵ Lietuvos liaudies vyriausyb s pos dffi 1940 m. birfelio 24 d.o rugpj io 23 d. protokolai, ibid., f. 3377, ap. 58, b. 591, l. 568, 10, 18, 27.
- ²²⁶ Me islovo Gedvilo asmens bylos, ibid., f. 1771, ap. 227, b. 4474, l. 1611; f. 77, ap. 28, b. 3020, l. 16102; Jurgio Glu-ausko asmens byla, ibid., f. 1771, ap. 3, b. 75, l. 1614.
- ²²⁷ *Lietuvos komunistu partijos atsisaukimai*, t. 4., Vilnius: Valstybin politin s ir mokslin s literat ros leidykla, 1963, p. 461.
- ²²⁸ M. Me-kauskien s kalba 1940 m. birfelio 29 d. mitinge, LYA, f. 1771, ap.1, b. 155, l. 11.
- ²²⁹ . , *Istoria Sovietского gosudarstva. 1900-1991*, . 231, 2616263.
- ²³⁰ J.Paleckis, op. cit., p.143.
- ²³¹ *Liaudies balsas*, 1940, birfelio 25, *Tiesa*, 1940, liepos 1, *Darbo Lietuva*, 1940, liepos 15, 21; M. Gedvilas, op.cit., p. 43645.
- ²³² M. Gedvilas, op. cit., p. 43645.
- ²³³ N. Maslauskien , oLietuvos komunist tautin ir socialin sud ties 1939 m. pabaigoje o 1940 m. rugs jo m n.o, *Genocidas ir rezistencija*, 1999, Nr.1(5), p. 86.

- ²³⁴ Ch. Aizenas, *Atsiminimai*, LYA, f. 3377, ap. 59, b. 301, l. 92695.
- ²³⁵ Komunist , kit asmen parei-kimai LKP CK ir ir LKP CK sekretoriato susira-in jimas su partijos ir administracijos staigomis d l j darbinimo 1940 m., *ibid.*, f. 1771, ap. 1, b. 3346338.
- ²³⁶ LKP(b) CK darbuotojo 1941 m. kovo 15 d. paflyma, *ibid.*, ap. 2, b. 468, l. 70 (rus k.,..)
- ²³⁷ N.Maslauskien , oLietuvos komunist tautin ir socialin sud tis 1939 m. pabaigoje o 1940 m. rugs jo m n.o, *Genocidas ir rezistencija*, 1999, Nr.1(5), p. 91.
- ²³⁸ LKP miest ir apskri i organizacij komunist s ra-ai, *1940 m.*, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 172, 173.
- ²³⁹ A. Anu-auskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, p. 26.
- ²⁴⁰ *Baltijos valstybių užgrobimo byla...*, p. 333, 483, 681.
- ²⁴¹ M.Gedvilas, *op. cit.*, p. 36637.
- ²⁴² *Baltijos valstybių užgrobimo byla...*, p. 333.
- ²⁴³ V. Kr v -Mickevi ius, Bol-evik invazija ir liaudies vyriausyb , LYA, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 33-36.
- ²⁴⁴ A. Anu-auskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, p. 30634; E.Grunskis, *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais*, p. 20621.
- ²⁴⁵ Vidaus reikal ministro M.Gedvilo 1940 m. liepos 16 d. ra-tas laikinai einan iam Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas J.Paleckiui d l A.Merkio ir J.Urb-io su mimo ir i-tr mimo i-Lietuvos, Lietuvos centrinis valstyb s archyvas (toliau oLCVA), f. R-758, ap. 1, b. 40, l. 1.
- ²⁴⁶ *Baltijos valstybių užgrobimo byla...*, p. 483, 681.
- ²⁴⁷ L. Truska, *Lietuva 1938–1953 metais*, p. 63664.
- ²⁴⁸ Buvusi Liaudies Seimo atstov susirinkimo 1980 m. birfelio 13 d. protokolas, LYA, f. 3377, ap. 53, b. 43, l. 2; L. Truska, V. Kancevi ius, *op. cit.*, p. 167; M. Romeris, *op. cit.*, p. 29630.
- ²⁴⁹ *Ibid.*; *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 3, p. 43.
- ²⁵⁰ M. R meris, *op. cit.*, p. 29; *Baltijos valstybių užgrobimo byla...*, p. 3386342.
- ²⁵¹ *Lietuvos Liaudies Seimas. Stenogramos ir medžiaga*, Vilnius: Mintis, 1985, p. 19624.
- ²⁵² L. Truska, *Lietuva 1938–1953 metais*, p. 64.
- ²⁵³ Buvusi Liaudies Seimo atstov susirinkimo 1980 m. birfelio 13 d. protokolas, LYA, f. 3377, ap. 53, b. 43, l. 2; Liaudies vyriausyb s pos dffio 1940 m. liepos 5 d. protokolas, *ibid.*, ap. 58, b. 591, l. 13.
- ²⁵⁴ Lietuvos liaudies vyriausyb s pos dffio 1940 m. liepos 5 d. protokolas, *ibid.*, l. 13614.
- ²⁵⁵ Einan io Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas J.Paleckio 1940 m. liepos 6 d. aktai Nr. 976, 977, *ibid.*, ap. 58, b. 807, l. 133, 134.
- ²⁵⁶ *Lietuvos okupacija ir aneksija, 1939–1940: Dokument rinkinys*, Vilnius: Mintis, 1993, p. 3306331.
- ²⁵⁷ Kandidat Lietuvos Respublikos Seim s ra-as, *Lietuvos Aidas*, 1940 m. liepos 11 d.
- ²⁵⁸ Buvusi Liaudies seimo nari susirinkime Kaune 1942 m. rugpj io 30 d. padaryti prane-imai ir atsiminimai, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 10, 20, 68,83, 86, 91692.
- ²⁵⁹ Kandidat Lietuvos Respublikos Seim s ra-as, *Lietuvos Aidas*, 1940 m. liepos 11 d.; Liaudies Seimo nari s ra-as, *Tiesa*, 1940 m. liepos 17o18 d.; Buvusi Liaudies Seimo atstov susirinkimo 1980 m. birfelio 13 d. protokolas, LYA, f. 3377, ap. 53, b. 43, l. 3.
- ²⁶⁰ *Vyriausybės žinios*, 1940, liepos 17, Nr. 717, p. 5006501; *Tarybų valdžios atkūrimas Lietuvoje 1940–1941 metais: Dokument rinkinys*, Vilnius: Mintis, 1965, p. 126123.
- ²⁶¹ L. Truska, V. Kancevi ius, *op. cit.*, p. 168.
- ²⁶² *Lietuvos Liaudies Seimas. Stenogramos ir medžiaga*, p. 26629; *Tarybų valdžios atkūrimas Lietuvoje 1940 metai: Dokument rinkinys*, Vilnius: Mokslas, 1986, p. 89691.
- ²⁶³ *Lietuvos Liaudies Seimas. Stenogramos ir medžiaga*, p. 27.
- ²⁶⁴ Buvusi Liaudies seimo nari parei-kimai, padaryti Kaune 1942 m rugpj io 30 d., LYA, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 74681; M. Romeris, *op. cit.*, p. 20621.
- ²⁶⁵ O. Levitano 1941 m. balandffio 10 d. skundas LKP(b) CK, *ibid.*, f. 1771, ap. 2, b. 469, l. 1556158.
- ²⁶⁶ *Ibid.*
- ²⁶⁷ *Lietuvos okupacija ir aneksija, 1939–1940: Dokument rinkinys*, p. 3566357.
- ²⁶⁸ Einan io Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas J.Paleckio 1940 m. liepos 14 d. aktas Nr. 1064, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 807, l. 141.
- ²⁶⁹ L. Truska, o1940 met oLiaudies o seimo rinkimai o, *Lituanica*, 1995, Nr. 1(21), p. 37.
- ²⁷⁰ *Ibid.*
- ²⁷¹ *Liaudies seimo stenogramos. Nepaprastoji sesija. 1940 m. rugpjūčio 24–25 d.*, Kaunas: LTSR AT Prezidiumo leidinys, 1940, p. 149; M. Maksimaitis, St. Vansevi ius, *op. cit.*, p. 221.
- ²⁷² Buvusi Liaudies Seimo atstov susirinkimo 1980 m. birfelio 13 d. protokolas, LYA, f. 3377, ap. 53, b. 43, l. 3.
- ²⁷³ *Liaudies seimo stenogramos. Nepaprastoji sesija. 1940 m. rugpjūčio 24–25 d.*, p. 1496150.
- ²⁷⁴ L. Truska, V. Kancevi ius, *op. cit.*, p. 1796180.
- ²⁷⁵ *Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 3, p. 46.
- ²⁷⁶ *Liaudies seimo stenogramos. I-ji sesija. 1940 m. liepos 2 l–23 d.*, Kaunas: LTSR AT Prezidiumo leidinys, 1940, p. 36137.
- ²⁷⁷ *Baltijos valstybių užgrobimo byla...*, p. 7726775.

- ²⁷⁸ A. Anu-askas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, p. 29; M. R. Meris, op.cit., p. 346 39; Buvusi Liaudies seimo nari susirinkime Kaune 1942 m. rugpjūčio 30 d. padaryti pranešimai ir atsiminimai, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 16123; Buvusi Liaudies Seimo atstov susirinkimo 1980 m. birželio 13 d. protokolas, LYA, f. 3377, ap. 53, b. 43, l. 3.
- ²⁷⁹ *Liaudies seimo stenogramos. I-ji sesija. 1940 m. liepos 21–23 d.*, p. 29658.
- ²⁸⁰ Ibid., p. 39640; Deklaracija apie valstybės santvarką, LCVA, f. R-758, ap.1, b. 40, l. 2; Lietuvos stojimo Soviet Socialistini Respublik Sąjungos statuso deklaracija, ibid., l. 263.
- ²⁸¹ Deklaracija paskelbianti flem visos tautos nuosavybę, tai yra valstybine nuosavybe, ibid., l. 5.
- ²⁸² Bank ir stambiosios pramonės nacionalizacijos deklaracija, ibid.
- ²⁸³ Deklaracija apie valstybės santvarką, Lietuvos stojimo Soviet Socialistini Respublik Sąjungos statuso deklaracija, Deklaracija paskelbianti flem visos tautos nuosavybę, tai yra valstybine nuosavybe, Bank ir stambiosios pramonės nacionalizacijos deklaracija, LCVA, f. R-758, ap.1, b. 40, l. 265.
- ²⁸⁴ *Liaudies seimo stenogramos. I-ji sesija. 1940 m. liepos 21–23 d.*, p. 1326133.
- ²⁸⁵ Statymas apie Lietuvos Taryb Socialistin s Respublikos priimim Taryb Socialistini Respublik Sąjung , 1940 m. rugpjūčio 3 d., LYA, f. 1771, ap. 1, b. 105, l. 1 (rus. k.)
- ²⁸⁶ M. R. Meris, op. cit., p. 48649
- ²⁸⁷ L. Truska, V. Kancevičius, op. cit., p. 187.
- ²⁸⁸ *Baltijos valstybių užgroboimo byla...*, p. 3576369.
- ²⁸⁹ Ibid., p. 411.
- ²⁹⁰ Buvusi Liaudies seimo nari susirinkimo Kaune 1942 m. rugpjūčio 30 d. rezoliucija, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 1.
- ²⁹¹ M. R. Meris, op. cit., p. 35636; M. Maksimaitis, St. Vansevičius, op. cit., p. 2206222.
- ²⁹² M. R. Meris, op. cit., p. 36.
- ²⁹³ Ibid.,
- ²⁹⁴ B. Nemickas, „Pavergtos Lietuvos valdymo sąranga“, *Naujoji viltis*, 1975, Nr. 8, p. 4; P.V. Raulinaitis, „Tautos suverenumas“, *Lietuva*, 1954, Nr. 5, p. 28; P.V. Raulinaitis, „Okupanto sakym teisinių vertė“, *Tėvynės sargas*, 1954, Nr. 1(11), p. 1366141.
- ²⁹⁵ D. Fialimas, „Pagrindiniai Lietuvos Respublikos teisinumo teisiniai ir politiniai aspektai“, *Politologija*, 2000, Nr. 1 (17), p. 9.
- ²⁹⁶ *Komunizmo nusikaltimų įvertinimas. Tarptautinis kongresas. 2000 m. birželio 12–14 d. Pranešimų tezės*, p. 24.
- ²⁹⁷ . . . „Суровая драма народа: Ученые и публицисты о природе сталинизма“, p. 2586269; . . . , *стория оветского государства. 1900-1991*, p. 1706171.
- ²⁹⁸ B. Puzinavičius, „Sąjungin s respublikos vykdomosios valdžios funkcijos SSRS politinėje sistemoje (Lietuvos SSR medžiaga), IX pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumas. 1995 m. lapkričio 21–25 d.: Tezės, p. 190.
- ²⁹⁹ . . . , *стория оветского государства. 1900–1991*, p. 1706171; . . . , „Суровая драма народа: Ученые и публицисты о природе сталинизма“, p. 2586269.
- ³⁰⁰ . . . , « . . . », *Вопросы истории*, 1992, N . 263, p. 1156116; *История России. XX век*, с. 1936200, 2646280; . . . , *Курс советской истории. 1917–1940*, с. 64673, 1026103, 1286139, 2196245; . . . , *История Советского государства. 1900–1991*, p. 1176264, 3386340.
- ³⁰¹ . . . , *Курс советской истории. 1917–1940*, с. 245.
- ³⁰² *История национально государственного строительства в СССР*, . 2 (193761972), с.70675.
- ³⁰³ Z. K. Brzezinski, *Der Sowjetblock: Einheit und Konflikt*, S. 26627, 43645, 103.
- ³⁰⁴ N. Lebedeva, „VKP(b) CK Politbiuras ir 193961941 m. prijungt prie SSRS teritorij sovietizavimas“, *Genocidas ir rezistencija*, 2000, Nr. 1(7) , p. 94695.
- ³⁰⁵ Ibid., p. 95.
- ³⁰⁶ *Liaudies seimo stenogramos. Nepaprastoji sesija. 1940 m. rugpjūčio 24–25 d.*, p. 1416222.
- ³⁰⁷ Lietuvos Taryb Socialistin s Respublikos Konstitucija (Pagrindinis statymas), LCVA, f. R-758, ap. 1, b. 40, l. 10617.
- ³⁰⁸ Ibid., l. 10.
- ³⁰⁹ Ibid., l. 10, 13.
- ³¹⁰ Lietuvos Taryb Socialistin s Respublikos Konstitucija (Pagrindinis statymas), LCVA, f. R-758, ap. 1, b. 40, l. 10.; M. R. Meris, op. cit., p. 43654; B. Puzinavičius, op.cit, p. 190.
- ³¹¹ M. R. Meris, op. cit., p. 47657; . . . , *стория оветского государства. 1900–1991*, p. 1706171.
- ³¹² *Baltijos valstybių užgroboimo byla...*, p. 738 ó 739.
- ³¹³ Lietuvos Taryb Socialistin s Respublikos Konstitucija (Pagrindinis statymas), LCVA, f. R-758, ap. 1, b. 40, l. 10; M. Maksimaitis, St. Vansevičius, op. cit., p. 222.
- ³¹⁴ Lietuvos Taryb Socialistin s Respublikos Konstitucija (Pagrindinis statymas), LCVA, f. R-758, ap. 1, b. 40, l. 10.

- ³¹⁵ Ibid.; *История национально-государственного строительства в СССР*, : , 1973, .1 (1917-1936), c. 4846490.
- ³¹⁶ M. R. meris, op. cit., p. 62.
- ³¹⁷ Lietuvos Taryb Socialistin s Respublikos Konstitucija (Pagrindinis statymas), LCVA, f. R-758, ap. 1, b. 40, l. 12.
- ³¹⁸ Ibid., l. 12.
- ³¹⁹ Ibid., l. 12613.
- ³²⁰ M. R. meris, op. cit., p. 58661.
- ³²¹ Lietuvos Taryb Socialistin s Respublikos Konstitucija (Pagrindinis statymas), LCVA, f. R-758, ap. 1, b. 40, l. 13.
- ³²² Ibid., l. 10612.
- ³²³ Ibid.
- ³²⁴ Ibid., l. 11.
- ³²⁵ Ibid.
- ³²⁶ Ibid.
- ³²⁷ B.Puzinavi ius, op. cit., p. 190.
- ³²⁸ Lietuvos Taryb Socialistin s Respublikos Konstitucija (Pagrindinis statymas), LCVA, f. R-758, ap. 1, b. 40, l. 12.
- ³²⁹ Ibid.
- ³³⁰ Ibid.
- ³³¹ M. R. meris, op. cit., p. 42667; . . . , *Курс советской истории. 1917–1940*, c. 2246225.
- ³³² V. Kr v -Mickevi ius, ðBol-evik invazija ir liaudies vyriausyb ð, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 26.
- ³³³ J. Glu-auskas, ðNegird tas smurtas socializmo vardu”, ibid. l. 40
- ³³⁴ V. Tininis, *Sniečkus. 33 metai valdžioje*, p. 44.
- ³³⁵ Kandidat vadovaujan ias pareigas s ra-as, 1940 m. , LYA, f. 1771, ap. 1, b. 324, l. 1622 (rus k.).
- ³³⁶ *Baltijos valstybių užgrobito byla...*, p. 3296333.
- ³³⁷ Amflinink atsiminimuose teigiama, kad okupacin valdffia atleido d l neigiamos visuomen s reakcijos ministrais paskyrus -iuos pasiturin ius flyd tautyb s asmenis. fir. J. Glu-auskas, ðNegird tas smurtas socializmo varduð, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 39;
- ³³⁸ J. Glu-auskas, ðNegird tas smurtas socializmo varduð, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 274, l.39; Kandidat vadovaujan ias pareigas s ra-as, 1940 m., ibid., f. 1771, ap. 1, b. 324, l. 1622 (rus k.).
- ³³⁹ N. Lebedeva, ðVKP(b) CK Politbiuras ir 1939ð1941 m. prijungt prie SSRS teritorij sovietizavimasð, *Genocidas ir rezistencija*, 2000, Nr. 1(7) , p. 95.
- ³⁴⁰ *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 3, p. 58.
- ³⁴¹ *Liaudies seimo stenogramos. Nepaprastoji sesija. 1940 m. rugpjūčio 24–25 d.*, p. 222.
- ³⁴² *LTSR Aukščiausios Tarybos stenogramos. I-oji sesija. 1940 m. rugpjūčio 25–26 d.*, p. 1634; *LTSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo posėdžių protokolai Nr. 1–6. 1940 m. rugpjūčio 27–1941 m. kovo 28 d.*, Kaunas: LTSR AT Prezidiumas, 1941, 103 p.
- ³⁴³ *LTSR Aukščiausios Tarybos stenogramos. I-oji sesija. 1940 m. rugpjūčio 25–26 d.*, p. 1634.
- ³⁴⁴ *LTSR Aukščiausios Tarybos stenogramos. I-oji sesija. 1940 m. rugpjūčio 25–26 d.*, LCVA, f. R-758, ap. 2, b. 1, l. 5..
- ³⁴⁵ Ibid., l. 667.
- ³⁴⁶ Ibid., l. 8.
- ³⁴⁷ Ibid., l. 11614.
- ³⁴⁸ Ibid., l. 14.
- ³⁴⁹ Ibid., l. 10.
- ³⁵⁰ I-ra-as i-VKP(b) CK Politinio biuro pos dffio 1940 m. spalio 8 d. protokolo Nr. 21, LYA, f. 3777, ap. 58, b. 620, l. 3 (rus k.).
- ³⁵¹ I-ra-as i-VKP(b) CK Politinio biuro pos dffio 1940 m. rugs jo 21 d. protokolo Nr. 20, ibid., l. 4 (rus k.).
- ³⁵² M. R m ris, op. cit., p. 61665.
- ³⁵³ . . . , op. cit., p. 9612.
- ³⁵⁴ *Liaudies seimo stenogramos. I-ji sesija. 1940 m. liepos 21–23 d. Nepaprastoji sesija. 1940 m. rugpjūčio 24–25 d.*, p. 364, 18, 1516155.
- ³⁵⁵ LKP(b) CK biuro pos dffi 1940 m. spalio 263 d., lapkri io 23 d., gruodffio 21 d. protokolai Nr. 4, 20, 39, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 7, l. 5; b. 43, l. 9; b. 92, l. 7 (rus k.).
- ³⁵⁶ LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. spalio 17 d. protokolas Nr. 9, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 15, l. 2, 668 (rus k.).
- ³⁵⁷ LKP(b) CK biur pos dffi 1940 m. spalio 263, 10, 17, 30 d., lapkri io 12 d. , gruodffio 20621 d., 1941 m. sausio 16, 21 d., vasario 1, 22 d. protokolai Nr. 4, 8, 9, 12, 15, 38, 46, 48, 50; 5, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 7, l. 5; b. 14, l. 263; b. 15, l. 162; b. 21, l. 264; b. 28, l. 13614; b. 89, l. 1; ap. 2, b. 37, l. 567; b. 42, l. 7; b. 48, l. 6; b. 64, l. 10 (rus k.).
- ³⁵⁸ . . . , ð . . . ð, *Вопросы истории*, 1991, Nr. 11, . 71672.

- ³⁵⁹ LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. gruodffio 4 d. protokolas Nr. 30, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 67, l. 28 (rus k.).
- ³⁶⁰ LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. gruodffio 8 d. protokolas Nr. 33 ir jo dokumentai, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 75, l. 2; b. 76, l. 162 (rus k.).
- ³⁶¹ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. sausio 9 d. protokolas Nr. 45, *ibid.*, ap. 2, b. 35, l. 7 (rus k.).
- ³⁶² LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. gruodffio 11, 29, 30 d. protokolai Nr. 34, 42, 43, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 77, l. 364; b. 100, l. 364; b. 102, l. 4 (rus k.).
- ³⁶³ *Ibid.*, b. 77, l. 3; b. 100, l. 4.
- ³⁶⁴ LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. gruodffio 20621 d. protokolas Nr. 38, *ibid.*, ap. 1, b. 89, l. 2 (rus k.).
- ³⁶⁵ LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. gruodffio 30 d. protokolas Nr. 43, *ibid.*, ap. 1, b. 102, l. 4 (rus k.).
- ³⁶⁶ LKP(b) CK rekomenduot i-rinkti partijos V suvaffiavimo delegatais s ra-ai , *ibid.*, ap. 2, b. 20, l. 13614 (rus k.).
- ³⁶⁷ LKP(b) Kauno miesto organizacijos delegat LKP(b) V suvaffiavim s ra-as, *ibid.*, b. 20, l. 10 ó 12 (rus k.).
- ³⁶⁸ LKP(b) V suvaffiavimo Mandat komisijos pirmininko V. Niunkos prane-imas LKP(b) V suvaffiavimui 1941 m. vasario 7 d., *ibid.*, b. 3, l. 197 (rus k.).
- ³⁶⁹ *Ibid.*, l. 1976201; LKP(b) V suvaffiavimo delag s ra-as, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 12, l. 1 ó 7 (rus k.); Lietuvos komunist partija skai iais. 1918 ó 1975 : Statistikos duomen rinkinys, Vilnius: Mintis, 1976, p. 61. Istorin je literat roje dafnai pateikiamas kitas delegat skai ius (277 su sprendffiamuoju ir 65 su patariamuoju balsu), kuriame ne skai iuoti du suvaffiavim pav lav rus tautyb s komunistai.
- ³⁷⁰ LKP(b) V suvaffiavimo delegat s ra-ai, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 20, l. 13 (rus k.).
- ³⁷¹ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. balandffio 2 d. stenograma, *ibid.*, b.86, l. 11, 19 (rus k.).
- ³⁷² LKP(b) CK V suvaffiavimo pos dffi 1941 m. vasario 569 d. stenograma, *ibid.*, b. 3, l. 3576391, 412 (rus k.).
- ³⁷³ LKP(b) CK bals skai iavimo komisijos pos dffi 1941 m. vasario 9 d. protokolai , *ibid.*, b. 3 l. 4386443 (rus k.).
- ³⁷⁴ LKP(b) CK I plenumo 1941 m. vasario 9 d. protokolas Nr. 1, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 23, l. 1 (rus k.).
- ³⁷⁵ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. kovo 768 d. protokolas Nr. 7, *ibid.*, b. 69, l. 1 (rus k.); LKP(b) CK II plenumo 1941 m. kovo 8 d. protokolas Nr. 2, *ibid.*, b. 26, l. 465 (rus k.).
- ³⁷⁶ *Ibid.*, l. 5.
- ³⁷⁷ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. balandffio 23 d. protokolas Nr. 17, *ibid.*, b. 99, l. 8 (rus k.).
- ³⁷⁸ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. balandffio 2 d. stenograma, *ibid.*, b.86, l. 10619 (rus k.).
- ³⁷⁹ . . . , ð ö, *Вопросы истории*, 1991, Nr. 11, . 70671.
- ³⁸⁰ LKP(b) CK biuro pos dffi 1940 m. spalio 8, 10 d. protokolai Nr. 6, 8, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 10, l. 3; b. 14, l. 3 (rus k.).
- ³⁸¹ LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. gruodffio 8 d. protokolas Nr. 33, *ibid.*, b. 75, l. 3 (rus k.).
- ³⁸² LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. gruodffio 13 d. protokolas Nr. 35, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 80, l. 20 (rus k.).
- ³⁸³ LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. spalio 8, 30 d. protokolai Nr. 6, 12, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 10, l. 4; b. 21, l. 4 (rus k.).
- ³⁸⁴ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. vasario 12 d. protokolas Nr. 1, *ibid.*, ap. 2, b. 54, l. 5 (rus k.).
- ³⁸⁵ LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. spalio 8, 30 d., gruodffio 13, 16 d. , 1941 m. kovo 19 d. protokolai Nr. 6, 12, 35, 26, 9, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 10, l. 4; b. 21, l. 3; b. 80, l. 19; b. 83, l. 9; ap. 2, b. 75, l. 13614 (rus k.).
- ³⁸⁶ LKP(b) CK biuro pos dffi 1940 m. gruodffio 8, 13, 29 d., 1941 m. vasario 22 d. , kovo 19 d. protokolais Nr. 33, 35, 42, 5, 9, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 75, l. 364; b. 80, l. 19620; b. 100, l. 10; ap. 2, b. 64, l. 10; b. 75, l. 13614 (rus k.).
- ³⁸⁷ LKP(b) CK sekretori ir skyri ved j pasiskirstymo pareigomis schema 1941 m., *ibid.*, b. 141, l. 3 (rus k.).
- ³⁸⁸ LKP(b) CK Mokykl skyriaus ved jo 1940 m. gruodffio 25 d. direktyva LKP(b) apskri i ir miest komitetams d l mokykl prieffi ros, *ibid.*, ap. 1, b. 250, l. 1; LTSR Tvietimo liaudies komisariato sakymai, aplinkra-iai ir kiti dokumentai, atsi sti LKP(b) CK suderinti su sekretoriumi K. Preik-u, Mokykl ir Propagandos ir agitacijos skyriais, *ibid.*, l. 10696.
- ³⁸⁹ Vietin s pramon s, Prekybos liaudies komisariat ir kt. ffinyb ra-tai LKP(b) CK Pramon s skyriui d l LKT ir liaudies komisariat nutarim projekt suderinimo su LKP(b) CK skyriumi, liaudies komisariat ataskait apie j veinkl 1940 m., *ibid.*, ap. 1, b. 254, l. 1638; b. 276, l. 166; b. 277, l. 13618 ir kt.
- ³⁹⁰ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. balandffio 23 d. protokolas Nr. 17, *ibid.*, ap. 2, b. 99, l. 465 (rus k.).
- ³⁹¹ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. gegufl s 7 d. protokolas Nr. 20, *ibid.*, ap. 2, b. 108, l. 9 (rus k.).
- ³⁹² LKP(b) CK biuro pos dffi 1941 m. kovo 19 d., balandffio 23 d. protokolai Nr. 9, 17, *ibid.*, ap. 2, b. 75, l. 2; b. 99, l. 7 (rus k.).
- ³⁹³ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. kovo 768 d. protokolas Nr. 7, *ibid.*, ap. 2, b. 69, l. 2 (rus k.).
- ³⁹⁴ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. kovo 19 d. protokolas Nr. 9, *ibid.*, ap. 2, b. 75, l. 1, 3 (rus k.).
- ³⁹⁵ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. kovo 768 d. protokolas Nr. 7, *ibid.*, ap. 2, b. 69, l. 2 (rus k.).

- ³⁹⁶ J. Paleckio pranešimas LKP(b) V suvažiavime 1941 m. vasario 7 d., LYA, f. 1771, ap. 2, b. 3, l. 231 (rus k.).
- ³⁹⁷ LKP(b) CK II plenumo posėdžio 1941 m. kovo 8 d. stenograma, *ibid.*, b. 29, l. 85687, 96.
- ³⁹⁸ *Ibid.*, p. 11, 40, 98; A. Sniekaus ataskaitinis pranešimas LKP(b) CK V suvažiavimui 1941 m. vasario 5 d., *ibid.*, b. 6, l. 57664, 74649 (rus k.).
- ³⁹⁹ LTSR Ministrų Tarybos 1940 m. liepos 26 d. posėdžio protokolai, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 591, l. 29.
- ⁴⁰⁰ LTSR Ministrų Tarybos 1940 m. rugpjūčio 2, 7, 9 d. posėdžių protokolai, *ibid.*, l. 36, 40, 44.
- ⁴⁰¹ LTSR LKT 1940 m. rugsėjo 26 d. nutarimas Nr. 162, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1940 m.*, Nr. 3, p. 75.
- ⁴⁰² LTSR LKT 1941 m. sausio 9 d. nutarimas Nr. 19, LCVA, f. R-754, ap. 1, b. 5, l. 31.
- ⁴⁰³ LTSR Ministrų Tarybos 1940 m. rugpjūčio 9, 10 d. posėdžių protokolai, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 591, l. 44, 45.
- ⁴⁰⁴ LTSR Ministrų Tarybos 1940 m. rugpjūčio 24 d. posėdžio protokolai, *ibid.*, l. 60661.
- ⁴⁰⁵ L. Truska, *Lietuvos 1938–1953 metais*, p. 77.
- ⁴⁰⁶ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. gruodžio 20 d. protokolai Nr. 38, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 89, l. 1 (rus k.).
- ⁴⁰⁷ LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. balandžio 16 d. protokolai Nr. 15, *ibid.*, ap. 2, b. 93, l. 14 (rus k.).
- ⁴⁰⁸ LTSR LKT 1940 m. lapkričio 23 d. nutarimas Nr. 341, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Kaunas: LTSR LKT, 1941, Nr. 3 (6), p. 131.
- ⁴⁰⁹ LTSR Ministrų Tarybos 1940 m. rugpjūčio 20 d. posėdžio protokolai, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 591, l. 53; LTSR LKT 1940 m. lapkričio 29 d. nutarimas Nr. 365, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 3 (6), p. 1356136.
- ⁴¹⁰ LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. balandžio 2 d. protokolai Nr. 12, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 84, l. 14615 (rus k.).
- ⁴¹¹ LTSR LKT 1941 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 34, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 6 (9), p. 323.
- ⁴¹² LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. sausio 3 d., balandžio 2 d. protokolai Nr. 44, 12, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 32, l. 4; b. 84, l. 14 (rus k.).
- ⁴¹³ LTSR Liaudies Komisarų Tarybos 1940 m. rugpjūčio 27 d. posėdžio protokolai, LCVA, f. R-754, ap. 1, b. 1, l. 3.
- ⁴¹⁴ LTSR LKT 1940 m. spalio 26 d. nutarimas Nr. 266, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Kaunas: LTSR LKT, 1941, Nr. 1 (4), p. 31632.
- ⁴¹⁵ LKP(b) CK biuro 1940 m. gruodžio 13, 29 d. protokolai Nr. 35, 42, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 80, l. 17, 22623; b. 100, l. 6 (rus k.).
- ⁴¹⁶ LTSR LKT 1941 m. vasario 12 d. nutarimas Nr. 103, LCVA, f. R-754, ap. 1, b. 5, l. 142.
- ⁴¹⁷ LTSR LKT 1941 m. vasario 13 d. nutarimas Nr. 103, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 7 (10), p. 398; LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. sausio 23, 28 d. protokolai Nr. 49, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 45, l. 1 (rus k.).
- ⁴¹⁸ LTSR LKT 1941 m. vasario 13 d. nutarimas Nr. 103, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 7 (10), p. 398.
- ⁴¹⁹ LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. balandžio 16 d. protokolai Nr. 15, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 93, l. 14 (rus k.).
- ⁴²⁰ LTSR LKT 1940 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 421, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 4 (7), p. 1706171.
- ⁴²¹ LTSR LKT 1941 m. vasario 12 d. nutarimas Nr. 102 ir jo priedelis, *ibid.*, Nr. 7 (10), p. 3976398.
- ⁴²² LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. gruodžio 13 d. protokolai Nr. 35, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 80, l. 17618 (rus k.).
- ⁴²³ LTSR LKT 1940 m. spalio 25 d. nutarimas Nr. 256, LCVA, f. R-754, ap. 1, b. 2, l. 135.
- ⁴²⁴ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. rugsėjo 26 d. protokolai Nr. 3, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 5, l. 5 (rus k.); LTSR LKT 1940 m. rugsėjo 26 d. nutarimas Nr. 166, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1940 m.*, Nr. 3, p. 75.
- ⁴²⁵ LTSR LKT 1940 m. rugsėjo 5 d. nutarimas Nr. 53, *ibid.*, Nr. 2, p. 30.
- ⁴²⁶ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. rugsėjo 11 d. protokolai Nr. 1, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 1, l. 3 (rus k.).
- ⁴²⁷ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. spalio 21 d. protokolai Nr. 10, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 17, l. 1 (rus k.).
- ⁴²⁸ LTSR LKT 1940 m. spalio 26 d. nutarimas Nr. 265, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 1 (4), p. 30.
- ⁴²⁹ LTSR LKT 1940 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 478, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 4 (7), p. 191.
- ⁴³⁰ LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. balandžio 2 d. nutarimas Nr. 12, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 84, l. 1 (rus k.).
- ⁴³¹ LTSR laikinosios AT Prezidiumo 1941 m. balandžio 3, 14 d., sakai, LCVA, f. R-758, ap. 1, b. 44, l. 71, 93.

- ⁴³² LTSR LKT 1940 m. spalio 25 d. nutarimas Nr. 260, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 1(4), p. 27.
- ⁴³³ LKP (b) CK biuro posėdžio 1941 m. rugsėjo 26 d. protokolai Nr. 3, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 5, l. 4 (rus. k.).
- ⁴³⁴ LTSR LKT 1940 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 431, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 4 (7), p. 178.
- ⁴³⁵ LTSR LKT 1941 m. kovo 15 d. nutarimai Nr. 225, 226, LCVA, f. R-754, ap. 1, b. 6, l. 1106111.
- ⁴³⁶ LTSR LKT 1940 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 418, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 4 (7), p. 1696170.
- ⁴³⁷ LTSR LKT 1940 m. spalio 10 d. nutarimas Nr. 209, *ibid.*, Nr. 1 (4), p. 11612.
- ⁴³⁸ LTSR LKT 1941 m. balandžio 14 d. Nr. 343, *ibid.*, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 11 (14), p. 6216622.
- ⁴³⁹ LTSR LKT 1940 m. spalio 16 d. nutarimai Nr. 234, 236, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 1 (4), p. 16617.
- ⁴⁴⁰ LTSR LKT 1941 m. gegužės 14 d. nutarimai Nr. 497, 498, LCVA, f. R-754, ap. 1, b. 8, l. 2756276.
- ⁴⁴¹ LTSR LKT 1940 m. spalio 3 d., gruodžio 9 d. nutarimai Nr. 201, 388, 390, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 1 (4), p. 10611; Nr. 3 (6), p. 1416142.
- ⁴⁴² LTSR LKT 1940 m. spalio 3, 16 d., 1941 m. balandžio 14 d. nutarimai Nr. 193, 237, 344, *ibid.*, Nr. 1 (4), p. 566, 17618; Nr. 11 (14), p. 622.
- ⁴⁴³ LTSR LKT 1941 m. vasario 4 d. nutarimas Nr. 76, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 7 (10), p. 386.
- ⁴⁴⁴ LTSR LKT 1941 m. balandžio 24 d. nutarimas Nr. 401, *ibid.*, Nr. 11 (14), p. 6326633.
- ⁴⁴⁵ LTSR LKT 1940 m. lapkričio 28 d. nutarimas Nr. 361, *ibid.*, Nr. 3 (6), p. 135.
- ⁴⁴⁶ LTSR LKT 1941 m. gegužės 24 d. nutarimas Nr. 543, *Lietuvos Liaudies Komisarų Tarybos nutarimai, 1941 m. gegužės 5 – birželio 16 d.*, Kaunas: Tarybinis liaudies komisariatas, 1941, p. 76.
- ⁴⁴⁷ . . . , *op. cit.*, . 249.
- ⁴⁴⁸ LKP(b) CK biuro 1941 m. kovo 4 d. protokolai Nr. 6, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 66, l. 3, 15 (rus. k.).
- ⁴⁴⁹ LTSR laikinosios AT Prezidiumo 1941 m. kovo 8 d. sakai, LCVA, f. R-758, ap. 2, b. 2, l. 113.
- ⁴⁵⁰ LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. vasario 12 d. protokolai Nr. 1, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 54, l. 465 (rus. k.).
- ⁴⁵¹ *Ibid.*; LKP(b) CK biuro posėdžių 1941 m. kovo 19 d., balandžio 23 d. protokolai Nr. 9, 17, *ibid.*, b. 75, l. 12; b. 99, l. 8 (rus. k.).
- ⁴⁵² LTSR LKT 1941 m. vasario 13 d. raštas LTSR laikinosios AT Prezidiumui, LCVA, f. R-754, ap. 3, b. 377, l. 55656.
- ⁴⁵³ LTSR laikinosios AT Prezidiumo 1941 m. vasario 14 d., kovo 24 d. sakai, LCVA, f. R-758, ap. 1, b. 44, l. 29, 31, 35, 37, 57; LTSR LKT 1941 m. vasario 22 d. nutarimas Nr. 156, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 8 (11), p. 439.
- ⁴⁵⁴ LTSR LKT 1941 m. gegužės 29 d. nutarimas Nr. 573, *Lietuvos Liaudies Komisarų Tarybos nutarimai, 1941 m. gegužės 5 – birželio 16 d.*, p. 53.
- ⁴⁵⁵ LKP(b) CK biuro posėdžių 1941 m. balandžio 16, 18 d. protokolai Nr. 15, 16, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 93, l. 12,; b. 96, l. 2 (rus. k.).
- ⁴⁵⁶ LTSR LKT 1941 m. balandžio 24 d. nutarimas Nr. 407, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 11 (14), p. 633.
- ⁴⁵⁷ LKP(b) CK biuro posėdžių 1941 m. balandžio 2 d. ir balandžio 9 d. protokolai Nr. 12, 14, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 84, l. 1; b. 90, l. 7 (rus. k.).
- ⁴⁵⁸ LTSR laikinosios AT 1941 m. balandžio 12 d. statymas dėl LTSR konstitucijos 14, 45, 48 straipsnių papildymo, LCVA, f. R-758, ap. 1, b. 44, l. 89690.
- ⁴⁵⁹ LKP(b) CK II plenumo posėdžio 1941 m. kovo 8 d. stenograma, *ibid.*, b. 26, l. 39640, 61, 96698 (rus. k.)
- ⁴⁶⁰ *Ibid.*, l. 40, 61, 85, 97.
- ⁴⁶¹ *Ibid.*, l. 762, 61 ó 63, 85688, 97698.
- ⁴⁶² *Ibid.*, l. 61663, 97.
- ⁴⁶³ *Ibid.*, l. 97.
- ⁴⁶⁴ *Ibid.*, l. 40.
- ⁴⁶⁵ LKP(b) CK sekretoriaus A. Sniekaus 1941 m. gegužės 10 d. raštas VKP(b) CK, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 217, l. 8 (rus. k.).
- ⁴⁶⁶ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. spalio 17 d. protokolai Nr. 9, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 15, l. 263, 9612 (rus. k.).
- ⁴⁶⁷ N. Lebedeva, *„ŪVKP(b) CK Politbiuras ir 1939–1941 m. prijungtų prie TSRS teritorijų sovietizavimas, Genocidas ir rezistencija*, 2000, Nr. 1(7), p. 95.
- ⁴⁶⁸ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. lapkričio 12 d. protokolai Nr. 15, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 28, l. 11, 15 (rus. k.).
- ⁴⁶⁹ LTSR laikinosios AT Prezidiumo 1940 m. lapkričio 12 d. sakai, LCVA, f. R-758, ap. 2, b. 2, l. 41.
- ⁴⁷⁰ LTSR LKT 1940 m. gruodžio 12 d. nutarimas Nr. 60, LCVA, f. R-754, ap. 1, b. 4, l. 95.

- ⁴⁷¹ LTSR laikinosios AT Prezidiumo 1940 m. lapkričio 13 d., gruodžio 17 d., kovo 28 d. sakiai, LCVA, f. R-758, ap. 2, b. 2, l. 42, 83686, 106.
- ⁴⁷² LTSR LKT 1940 m. gegužės 20 d. pafllyma LKP (b) CK, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 222, l. 467 (rus. k.).
- ⁴⁷³ Ibid.; LKP(b) CK Organizacinio instruktorių skyriaus raštas LTSR LKT ir pafllyma, 1941 m. gegužės mėn., LCVA, f. R-754, ap. 3, b. 226, l. 56661.
- ⁴⁷⁴ LKP(b) CK sekretoriaus A. Sniekaus ataskaitinis pranešimas LKP(b) V suvafllyvime 1941 m. vasario 5 d., LYA, f. 1771, ap. 2, b. 6, l. 80 (rus. k.).
- ⁴⁷⁵ . . . , opp. cit., p. 1366137.
- ⁴⁷⁶ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. lapkričio 10611 d. protokolas, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 25, l. 1, 53657 (rus. k.).
- ⁴⁷⁷ LTSR laikinosios AT Prezidiumo posėdžio 1940 m. gruodžio 16 d. protokolas, LCVA, f. R-758, ap. 2, b. 2, l. 42655.
- ⁴⁷⁸ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. lapkričio 16 d. nutarimas ir LKP(b) CK raštas VKP(b) CK, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 109, l. 165 (rus. k.).
- ⁴⁷⁹ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. gruodžio 11 d. protokolas Nr. 34, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 77, l. 4 (rus. k.).
- ⁴⁸⁰ *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 3, p. 93.
- ⁴⁸¹ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. gruodžio 17 d. protokolas Nr. 37, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 86, l. 164 (rus. k.).
- ⁴⁸² LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. sausio 9 d. protokolas Nr. 45, ibid., ap. 2, b. 35, l. 162 (rus. k.).
- ⁴⁸³ LKP(b) Trakų apskrities komiteto 1940 m. gruodžio 28 d. raštas LKP(b) CK, ibid., ap. 1, b. 154, l. 64 (rus. k.).
- ⁴⁸⁴ LKP(b) CK Organizacinio instruktorių skyriaus 1941 m. sausio 12 d. fllinios apie rinkimų TSRS AT eig., LYA, f. 1771, ap. 2, b. 154, l. 149.
- ⁴⁸⁵ LKP(b) CK Organizacinio instruktorių skyriaus fllinios apie rinkimų TSRS AT 1941 m. sausio 12 d. rezultatus, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 154, l. 1506151.
- ⁴⁸⁶ *Tiesa*, 1941 m. sausio 17 d.
- ⁴⁸⁷ *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 3, p. 82.
- ⁴⁸⁸ LKP(b) CK biuro 1940 m. lapkričio 12 d. protokolas Nr. 15, ibid., f. 1771, ap. 1, b. 28, l. 11 (rus. k.).
- ⁴⁸⁹ TSRS Teisingumo liaudies komisariato 1941 m. kovo 6 d. sakymas, ibid., b. 467, l. 10611.
- ⁴⁹⁰ LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. balandžio 2 d. protokolas Nr. 12, ibid., b. 84, l. 9610 (rus. k.).
- ⁴⁹¹ J. Gluška, „Negirdimas smurtas socializmo vardu“, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 274, l. 39642; L. Truska, „Lietuvos valdžios staigrusifkavimas 1940-1941 m., *Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo instituto darbai*, Nr. 1, 1996, p. 469.
- ⁴⁹² LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. balandžio 16 d. protokolas Nr. 15, ibid., b. 93, l. 164 (rus. k.).
- ⁴⁹³ LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. gegužės 21 d. protokolas Nr. 23, ibid., ap. 2, b. 117, l. 15 (rus. k.).
- ⁴⁹⁴ LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. birflilio 11 d. protokolas Nr. 27, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 129, l. 364 (rus. k.).
- ⁴⁹⁵ LKP(b) CK II plenumo posėdžio 1941 m. kovo 8 d. stenograma, ibid., b. 29, l. 80, 87, 966101; LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. birflilio 11 d. protokolas Nr. 27, ibid., b. 129, l. 3 (rus. k.).
- ⁴⁹⁶ LKP(b) CK II plenumo posėdžio 1941 m. kovo 8 d. stenograma, ibid., b. 29, l. 80, 87688, 996100 (rus. k.).
- ⁴⁹⁷ LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. gegužės 21 d. protokolas Nr. 23, ibid., ap. 2, b. 111, l. 13614 (rus. k.).
- ⁴⁹⁸ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. gruodžio 8 d. protokolas Nr. 33, ibid., ap. 1, b. 75, l. 3 (rus. k.); LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. sausio 9 d. protokolas Nr. 45, ibid., ap. 2, b. 35, l. 869 (rus. k.); LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. gegužės 7 d. protokolas Nr. 20, ibid., b. 108, l. 10; LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. gegužės 21 d. protokolas Nr. 23 (rus. k.), ibid., b. 117, l. 15 (rus. k.).
- ⁴⁹⁹ „Į fėnāāā, Ė.Ńó– ņ, .Ý ūā ō, Ėčċiāīīāy ņčēq ēāīcīnēčō īščīōčīā īāšōcēīāī nōšīcōāēūnōāq. Į īāēīōīšūō āīšīnāq īāšōcēīāī nōšīcōāēūnōāq ā ēīīīōīcīnēčō-ānēčō īāšōcēyō Ėčōāū, Ėqōāčč ē Ýñōīīčč (čziū 1940 - čziū 1941 āā.), c. 95-96; Nōšīāqy āšāq īāšīāq. Ó-āīūā ē īōjēcōčnōū ī īščīāā nōqēcīčq, c. 68.
- ⁵⁰⁰
- ⁵⁰¹ „Į fėnāāā, Ė.Ńó– ņ, .Ý ūā ō, Ėčċiāīīāy ņčēq ēāīcīnēčō īščīōčīā īāšōcēīāī nōšīcōāēūnōāq. Į īāēīōīšūō āīšīnāq īāšōcēīāī nōšīcōāēūnōāq ā ēīīīōīcīnēčō-ānēčō īāšōcēyō Ėčōāū, Ėqōāčč ē Ýñōīīčč (čziū 1940 - čziū 1941 āā.), c. 102.
- ⁵⁰² Ten pat, p. 102.
- ⁵⁰³ LKP CK organizacinio instrukcinio skyriaus partinis statistikos ir vieningo partinio bilieto sektoriaus suvestinis apie Lietuvos Kompartijos sudėtį 1940 m. liepos pabaigoje, parengta pagal LKP miestų ir apskrities komitetų pateiktus komunistų raštus, LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 174, l. 18-19; Seinų apskrities komiteto posėdžio protokoliai, komunistų rašai ir kt., LVOA, f. 403, ap. 15, b. 4-10; Trakų apskrities komunistų raštas, LVOA, f. 164, ap. 12, b. 12.
- ⁵⁰⁴ LKP (b) CK Organizacinio instrukcinio skyriaus partinis statistikos ir vieningo partinio bilieto sektoriaus suvestinis apie Lietuvos Kompartijos sudėtį ir partinį bilietų davimą 1940 m. gruodžio mėn., LVOA, f. 1771, ap. 2, b. 237, l. 2.; LKP miestų ir apskrities komunistų rašai, LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 172, 173, 281, 282.

⁵⁰⁵ M.Mickio 1940 07 01, P.Pakarklio 1940 07 02, L.Adomausko 1940 07 05, A.fiukausko 1940 07 07, P.Vitkausko 1940 07 23 parei-kimai d l pri mimo LKP, LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 158, l. 1-2, 40-41, 70, 76-77; M.Kogano stojimo LKP 1940 07 07 anketa, LVOA, f. 3110, ap. 3110, b. 3, l. 27 b.

⁵⁰⁶ LKP dokumentuose - Betar.

⁵⁰⁷ LKP(b) CK suvestin apie byl d l partdokument i-davimo perffi r jimo Lietuvos KP(b) CK rezultatus 1940 12, LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 143, l. 1; LKP(b) CK suvestin apie byl d l partdokument i-davimo perffi r jimo Lietuvos KP(b) CK rezultatus 1940 12, LVOA, f. 1771, ap. 2, b. 237, l. 1; LKP(b) CK organizacinio instrukcinio skyriaus partin s statistikos ir vieningo partinio bilieto sektoriaus paskai iavimai metinei LKP(b) CK ataskaitai apie kokybin partijos sud t pagal komunist buvima kitose politin se partijose ir organizacijose 1941 01 01 (forma Nr.7), LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 170, l. 18-19; LKP miest ir apskri i organizaicj komunist s ra-ai, LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 172, 173, 281, 282.

⁵⁰⁸ A. Ī iēnāāā, Ē.Ņó- ņ, .Ý ūā ō, *Ēččiāīīqī ņčēq ēāīčīñēčō īščiōčīā īqšōčēīīāī ņōšīčōāēūñōāq. Ī īāēīōīšūō āīšīñqō īqšōčēīīāī ņōšīčōāēūñōāq ā ēīīōīčñōč-āñēčō īqšōčyō Ēčōāū, Ēqōāčē č Ýñōīīčē (čžīū 1940 - čžīū 1941 āā.)*, c. 105.

⁵⁰⁹ LKP miest, apskri i organizacij komunist s ra-ai, LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 172, 173.

⁵¹⁰ Ten pat, l. 2. Kadangi pagal VKP(b) skaitos tvark ios sistemos komunistai nebuvo traukiami LKP skait ir komuist s ra-us, apie juos n ra tikslesni finii .

⁵¹¹ LKP miest, apskri i organizacij komunist s ra-ai, LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 172, 173.

⁵¹² LKP(b) organizacinio instrukcinio skyriaus ved jo D.Ųpikovo 1940 12 20 ra-tas VKP(b) CK, LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 139, l. 1-2.

1998 10 01

Nijol Maslauskien

^{513...} I-ra-as i- VKP(b) CK politinio biuro 1940 m. spalio 8 d. pos dffio protokolo Nr. 21 d l Lietuvos, Latvijos, Estijos kompartij pri mimo VKP(b) (rus k.), LVOA, f. 3377, ap. 58, b. 620, l. 3.

^{514...} A. Snie kus, *Ataskaitinis pranešimas V LKP(b) suvažiavime apie LKP(b) CK darbą*, Kaunas, 1941, p. 57; LKP(b) CK biuro pos dffi 1940 m. lapkri io 10 d. - 1941 m. birfelio 2 d. protokolai (rus k.), LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 25-98, ap. 2, b. 32-123.

^{515...} LKP(b) CK biuro pos dffi 1940 m. lapkri io 10 d. - 1941 m. birfelio 2 d. protokolai (rus k.), *ibid.*, ap. 1, b. 25-98, ap. 2, b. 32-123.

^{516...} *A.Ļqkžñāāā, K Ņōšjēčī, A. Žēūāčō, op. cit.*, p.12,127.

^{517...} Skai iuota pagal LKP(b) CK biuro pos dffi 1940 m. lapkri io 10 d. - 1941 m. gegufl s 15 d. protokolus, *ibid.*, b. 25-98, ap.2, b. 32-114.

^{518...} LKP(b) CK biuro pos dffi 1940 m. lapkri io 10 d. - 1941 m. gegufl s 15 d. protokolai (rus k.), *ibid.*, ap. 1, b. 25-98, ap. 2, b. 32-114.

^{519...} LKP(b) CK organizacinio instruktori skyriaus suvestin apie byl d l partini dokument i-davimo perffi r jimo LKP(b) CK rezultatus 1941 m. sausio 18 d., *ibid.*, ap. 2, b. 237, l. 1; LKP(b) CK biuro pos dffi 1940 m. lapkri io 10 d. - 1941 m. gegufl s 14 d. protokolai (rus k.), *ibid.*, ap. 1, b. 25-98; ap. 2, b. 32-114.

^{520...} LKP(b) CK biuro pos dffi 1940 m. lapkri io 30 d., 1941 m. sausio 3 ir 16 d., kovo 9-15 ir 22 d. protokolai (rus k.), *ibid.*, b. 64, ap. 2, b. 32, 37, 72, 78; Kauno apskrities Jonavos vals iaus, Panev flio miesto ir apskrities komunist s ra-ai 1940 m. spalio m n., *ibid.*, ap. 1, b. 172, l. 134-135; b. 173, l. 18-45.

^{521...} LKP(b) CK biuro pos dffi 1940 m. lapkri io 10 d. - 1941 m. gegufl s 14 d. protokolai (rus k.), *ibid.*, b. 25-98; ap. 2, b. 32-114.

^{522...} *Ibid.*

^{523...} LKP(b) CK, Kauno miesto komiteto statistin s ataskaitos apie partin s organizacijos kiekybin ir kokybin sud t 1940 m. gruodffio m n., 1941 m. sausio 1 d., (rus k.), *ibid.*, f. 1771, ap. 1, b. 162, l. 2; ap. 2, b. 250, l. 13-18; b. 252, l. 2.

^{524...} LKP(b) CK organizacinio instruktori skyriaus 1941 m. sausio 9 d. finios apie komunist, atvykusi Lietuvos KP(b) i-kit organizacij, darbovietes, *ibid.*, b. 232, l. 9.

^{525...} LKP(b) CK metin statistin ataskaita apie partin s organizacijos kokybin sud t pagal komunist partin staff, i-silavinim, tautyb ir buvim kitose partijose 1941 m. sausio 1 d. (rus k.), *ibid.*, b. 250, l. 21.

^{526...} LKP(b) CK organizacinio instruktori skyriaus ved jo D.Ųpikovo 1941 m. sausio 13 d. ra?tas VKP(b) CK, *ibid.*, b. 250, l. 20; LKP(b) CK biuro pos dffi 1940 m. lapkri io 10 d. - 1941 m. gegufl s 14 d. protokolai (rus k.), *ibid.*, ap. 1, b. 25-98; ap. 2, b. 32-114.

^{527...} LKP(b) CK organizacinio instruktori skyriaus paflyma apie komunist, atvykusi Lietuvos KP(b) i-kit partini organizacij, skai i 1941 m. sausio 3 d. (rus k.), *ibid.*, ap. 1, b. 170, l. 4.

^{528...} LKP(b) CK metin statistin ataskaita apie partin s organizacijos kokybin sud t pagal komunist partin staff, i-silavinim, tautyb ir buvim kitose partijose 1941 m. sausio 1 d. ir apskai iavimai jai (rus k.), *ibid.*, ap. 2, b. 250, l. 21; ap. 1, b. 170, l. 18-22.

^{529...} LKP(b) CK organizacinio instruktori skyriaus ved jo D. Ųpikovo ataskaita LKP(b) V suvaffiavimui apie LKP sud t 1941 m. sausio 1 d. (rus k.), *ibid.*, ap. 2, b. 457, l. 10-13.

- ⁵³⁰... Ibid., l. 13.
- ⁵³¹... LKP(b) CK sekretoriaus A. Sniekaus ataskaitinis pranešimas LKP(b) V suvažiavime 1941 m. vasario 5 d., *ibid.*, b. 6, l. 50 - 56.
- ⁵³²... LKP(b) CK statistinis ataskaitos apie partinis organizacijos sudėtį ir komunistų judėjimą 1941 m. sausio gegužės mėn. *ibid.*, b. 250, l. 2-10.
- ⁵³³... LKP(b) CK organizacinio instruktorių skyriaus 1941 m. sausio 3 ir 9 d. f. nios apie komunistus, atvykusius Lietuvos KP(b) iš kitų organizacijų, *ibid.*, ap. 1, b. 17, l. 7; ap. 2, b. 25, l. 20; b. 232, l. 9; LKP(b) CK ketvirtinį statistinį ataskaitą apie partinis organizacijos kokybinį sudėtį ir judėjimą 1941 m. I ketvirtyje (rus. k.), *ibid.* b. 250, l. 8-10; Komunistų, atvykusių iš LSSR ir esančių laikinoje LKP(b) miestų ir apskr. komisijose, sąrašai, *ibid.*, b. 259, l. 1-41.
- ⁵³⁴... LKP(b) miestų ir apskr. komisijų komunistų 1941 m. birželio 22 d. sąrašai, *Ibid.*, ap. 2, b. 256, 257, 258
- ⁵³⁵... Ibid.
- ⁵³⁶... LKP(b) CK organizacinio instruktorių skyriaus 1943 m. f. nios apie komunistus, SSRS - Vokietijos karo pradžioje buvusius LKP(b) sąraše, ir komunistus, evakuotus iš Lietuvos SSR, *ibid.*, ap. 6, b. 70, l. 3-5.
- ⁵³⁷... A. Laikšniūtė, K. Nosiūtė, A. Žežė, op. cit., p. 195.
- ⁵³⁸ *Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР (1938-1975)*, t. 1, : , 1975, .1186119.
- ⁵³⁹ Lietuvos TSR statymų, Aukščiausios Tarybos Prezidiumo sakymų ir vyriausybės nutarimų chronologinis rinkinys, t. 1, Vilnius: Valstybinis politinis ir mokslinis literatūros leidykla, 1956, p. 55.
- ⁵⁴⁰ LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. vasario 22 d. protokolai Nr. 5, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 64, l. 465 (rus. k.).
- ⁵⁴¹ LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. gegužės 28 d. protokolai Nr. 24 LYA, f. 1771, ap. 2, b. 120, l. 8 (rus. k.).
- ⁵⁴² LTSR laikinosios AT Prezidiumo posėdžio 1940 m. rugpjūčio 27 d. protokolai Nr. 1, LCVA, f. R-758, ap. 2, b. 2, l. 1.
- ⁵⁴³ LTSR Ministrų Tarybos 1940 m. rugpjūčio 5 d. posėdžio protokolai, *ibid.*, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 591, l. 37.
- ⁵⁴⁴ LKP(b) CK biuras 1940 m. rugsėjo 26 d. protokolai Nr. 3, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 5, l. 4 (rus. k.).
- ⁵⁴⁵ LTSR Ministrų Tarybos 1940 m. rugpjūčio 2, 21 d. posėdžių protokolai, *ibid.*, l. 36, 55.
- ⁵⁴⁶ LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. gegužės 21 d. protokolai Nr. 23, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 117, l. 12 (rus. k.).
- ⁵⁴⁷ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. gruodžio 29 d. protokolai Nr. 42, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 100, l. 4 (rus. k.).
- ⁵⁴⁸ LTSR Ministrų Tarybos 1940 m. liepos 29 d., rugpjūčio 2 d. posėdžių protokolai, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 591, l. 31, 35.
- ⁵⁴⁹ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. spalio 21 d. protokolai Nr. 10, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 17, l. 4 (rus. k.).
- ⁵⁵⁰ LTSR laikinosios AT Prezidiumo 1940 m. spalio 22 d. sakai, LCVA, f. R-758, ap. 2, b. 2, l. 18620, 24, 25.
- ⁵⁵¹ LTSR laikinosios AT Prezidiumo 1940 m. lapkričio 30 d. sakai, LCVA, f. R-758, ap. 1, b. 42, l. 95.
- ⁵⁵² A. Anušas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, p. 7, 40, 56.
- ⁵⁵³ M. Maksimaitis, St. Vansevičius, *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*, p. 228; , *Осуществление функции подавления сопротивления свергнутых классов в Советской Ливонии в 1940–1951 гг.* : . 63669.
- ⁵⁵⁴ LTSR laikinosios AT Prezidiumo 1940 m. lapkričio 30 d. sakai, LCVA, f. R-758, ap. 1, b. 42, l. 1. 97; LTSR laikinosios AT Prezidiumo posėdžio 1940 m. gruodžio 16 d. protokolai Nr. 4, *ibid.*, ap. 2, b. 2, l. 56.
- ⁵⁵⁵ LTSR LKT 1940 m. lapkričio 30 d. nutarimai Nr. 369, 370, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 3 (6), p. 85686.
- ⁵⁵⁶ LTSR laikinosios AT Prezidiumo posėdžio 1941 m. vasario 17 d. protokolai Nr. 5, LCVA, f. R-758, ap. 2, b. 2, l. 79, 81 ó 83; LTSR laikinosios AT Prezidiumo 1941 m. kovo 28 d. protokolai Nr. 6, *ibid.*, l. 106, 111 ó 115; LTSR laikinosios AT Prezidiumo 1941 m. balandžio 12 d. sakai, *ibid.*, ap. 1, b. 44, l. 77.
- ⁵⁵⁷ LTSR LKT 1940 m. gruodžio 17 d. nutarimai Nr. 416, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 4 (7), p. 168.
- ⁵⁵⁸ LTSR LKT 1941 m. sausio 11 d. nutarimai Nr. 29, *ibid.*, Nr. 6 (9), p. 312.
- ⁵⁵⁹ LTSR laikinosios AT Prezidiumo posėdžio 1941 m. vasario 17 d. protokolai Nr. 5, LCVA, f. R-758, ap. 2, b. 2, l. 80.
- ⁵⁶⁰ A. Anušas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, p. 41; M. Maksimaitis, St. Vansevičius, *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*, p. 225.
- ⁵⁶¹ A. Anušas, op. cit., p. 39640.
- ⁵⁶² LTSR Ministrų Tarybos 1940 m. liepos 23, 26, 29 d., rugpjūčio 2, 9 d. posėdžių protokolai, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 591, l. 26, 30, 32, 36, 43.
- ⁵⁶³ LTSR Ministrų Tarybos 1940 m. rugpjūčio 7 d. posėdžio protokolai, *ibid.*, l. 39.

- ⁵⁶⁴ LTSR LKT 1940 m. rugs jo 24 d. nutarimas Nr. 156, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1940 m.*, Nr. 2, Kaunas: LTSR LKT, 1940, p. 61.
- ⁵⁶⁵ LTSR Ministr Tarybos 1940 m. rugpj io 16 d. pos dffio protokolas, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 591, l. 49.
- ⁵⁶⁶ LTSR Valstyb s kontrol s liaudies komisariato prane-imas LTSR LKT, LCVA, f. R-758, ap. 3, b. 387, l. 6.
- ⁵⁶⁷ LTSR Socialinio apr pinimo liaudies komisariato Valstybiniam socialiniam apdraudimui pensijomis, pagal TSRS statymus, teikti instrukcija, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 6 (9), Kaunas: LTSR LKT, 1941, p. 322.
- ⁵⁶⁸ LTSR Socialinio apr pinimo liaudies komisariato ataskaita d l darbo 1940 ó 1941 m., LCVA, f. R-754, ap. 3, b. 136, l. 22.
- ⁵⁶⁹ *Tarybų Lietuva*, 1940 m. gruodffio 3 d.
- ⁵⁷⁰ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. vasario 22 d. protokolas Nr. 5 ir jo dokumentai, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 64, l. 4; b. 65, l. 49 ó 51 (rus k.).
- ⁵⁷¹ LTSR LKT 1941 m. kovo 13 d. nutarimas Nr. 218 ir jo priedelis, LCVA, f. R-754, ap. 1, b. 6, l. 101ó103.
- ⁵⁷² LKP(b) CK biuro pos dffi 1941 m. vasario 22 d., kovo 19 d. protokolai Nr. 5, 9, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 64, l. 569; b. 75, l. 667 (rus k.).
- ⁵⁷³ LTSR LKT 1941 m. kovo 22 d. nutarimas Nr. 261, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 9 (12), p. 500.
- ⁵⁷⁴ LTSR LKT 1941 m. kovo 10 d. nutarimas Nr. 188 ir jo pried lis, *ibid.*, Nr. 10 (13), p.538ó542.
- ⁵⁷⁵ . . . , *Курс советской учопуи. 1917–1940*, c. 200ó205, 217ó218, 249ó252 .
- ⁵⁷⁶ LTSR Ministr Tarybos 1940 m. rugpj io 7, 9 d. pos dffio protokolai, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 591, l. 40, 44; LTSR LKT 1940 m. lapkri io 25 d. nutarimas Nr. 344, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 3 (6), Kaunas: LTSR LKT, 1941, p. 131ó132; LKP(b) CK biuro 1941 m. sausio 9 d. protokolas Nr. 45, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 35, l. 8 (rus k.).
- ⁵⁷⁷ LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. rugs jo 26 d. protokolas Nr. 3, LYA, f. 1771, ap.1, b. 5, l. 264 (rus k.).
- ⁵⁷⁸ LTSR LKT 1940 m. rugs jo 26 d. nutarimas Nr. 164, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1940 m.*, Nr. 3, Kaunas: LTSR LKT, 1940, p. 54ó55.
- ⁵⁷⁹ LTSR LKT 1940 m. lapkri io 23 d. nutarimas Nr. 335, , *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 2 (5), p. 89ó90.
- ⁵⁸⁰ L.Truska, *Lietuva 1938ó1953 metais*, p. 87ó88; R. Misi nas, R. Taagepera, *Baltijos valstybės: priklausomybės metai, 1940–1990*, p. 40..
- ⁵⁸¹ LTSR laikinosios AT Prezidiumo 1940 m. gruodffio 16 d. sakas, LCVA, f. R-758, ap. 2, b. 2, l. 55; LTSR LKT1940 m. lapkri io 23 d. nutarimai Nr. 336, 338, *ibid.*; Nr. 2 (5), p. 90ó94; LTSR LKT 1941 m. sausio 11 d. nutarimas Nr. 31, *ibid.*, Nr. 6 (9), p. 321ó323; LTSR LKT kovo 7 d. nutarimas Nr. 185, *ibid.*; Nr. 9 (12), p. 485ó489.
- ⁵⁸² LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. kovo 19 d. protokolas Nr. 9, *ibid.*, ap. 2, b. 75, l. 1 (rus k.).
- ⁵⁸³ LTSR LKT 1941 m. kovo 25 d. nutarimas Nr. 276, balandffio 14 d. nutarimas Nr. 352, *ibid.*, Nr. 10 (13), p. 564ó565.
- ⁵⁸⁴ LTSR LKT 1941 m. kovo 22 d. nutarimas Nr. 257, *ibid.*, Nr. 8 (11), p. 453ó454.
- ⁵⁸⁵ LTSR LKT 1941 m. kovo 22 d. nutarimas Nr. 261, *ibid.*, Nr. 9 (12), p. 499 ó 500; LTSR LKT 1941 m. kovo 10 d. nutarimas Nr. 188, *ibid.*, Nr. 10 (13), p. 538ó542.
- ⁵⁸⁶ LKP (b) CK biuro 1940 m. spalio 263 d. protokolas Nr. 4, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 7, l. 2 (rus k.).
- ⁵⁸⁷ N.Lebedeva, óVKP(b) CK Politbiuras ir 1939ó1941 m. prijungt prie TSRS teritorij sovietizavimasó, *Genocidas ir rezistencija*, 2000, Nr. 1(7), p. 96.
- ⁵⁸⁸ R. Misi nas, R. Taagepera, *Baltijos valstybės: priklausomybės metai, 1940–1990*, p. 39.
- ⁵⁸⁹ LTSR LKT 1940 m. lapkri io 23 d. prane-imas, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 2 (5), p. 88.
- ⁵⁹⁰ LKP(b) CK ir LTSR LKT 1941 m. kovo 24 d. nutarimas, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 136, l. 16 (rus k.).
- ⁵⁹¹ L.Truska, *op. cit.*, p. 88.
- ⁵⁹² LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. gruodffio 4 d. protokolas Nr. 30 ir jo dokumentai, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 67, l. 28; b. 69, l. 668 (rus k.); LTSR LKT 1940 m.rugpj io 31 d. nutarimas Nr.31, *ibid.*, 1940 m. Nr. 1, p. 768; LTSR LKT 1940 m. lapkri io 23 d. nutarimas Nr. 337, 339, *ibid.*, 1941, Nr. 2 (5), p. 94, 95; LTSR LKT 1940 m. gruodffio 24 d. nutarimas Nr. 448, *ibid.*, Nr. 4 (7), p. 184; LTSR LKT 1941 m. sausio 30 d. nutarimas Nr. 56, *ibid.*, Nr. 6 (9), p. 332 ir kt.
- ⁵⁹³ LTSR LKT ir LKP(b) CK 1941 m. balandffio 14 d. nutarimai, LCVA, f. R-754, ap. 1, b. 7, l. 169, 173, 176, 178.
- ⁵⁹⁴ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. gegufl s 28 d. protokolas Nr. 24, LYA, f. 1771, ap. 2,b. 120 l. 12ó13 (rus k.).
- ⁵⁹⁵ LTSR Ministr Tarybos 1940 m. rugpj io 7 d. pos dffio protokolas, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 591, l. 40.
- ⁵⁹⁶ LTSR LKT 1941 m. sausio 11 d. nutarimas Nr. 30, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 6 (9), p. 316ó321.
- ⁵⁹⁷ LTSR Ministr Tarybos 1940 m. rugpj io 9 d. pos dffio protokolas, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 591, l. 42.
- ⁵⁹⁸ *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 3, p. 62ó69,73, 105.

- ⁵⁹⁹ N.Lebedeva, *ŌVKP(b) CK Politbiuras ir 193961941 m. prijungt prie TSRS teritorij sovietizavimasŌ, Genocidas ir rezistencija*, 2000, Nr. 1(7), p. 94696.
- ⁶⁰⁰ *LKP atsiŕaukimai*, t. 4, p. 8146815.
- ⁶⁰¹ LTSR Valstyb s kontrol s liaudies komisariato prane–imas apie jo veiks 1940 m., LCVA, f. R-754, ap. 3, b. 387, l. 267; LTSR Vietin s pramon s ministro Ch.Alperavi iaus 1940 m. liepos 29 d. sakymas d l komisar paskyrimo pramon s mon ms nacionalizuoti, *ibid.*, f. R-771, ap. 1a, b. 248, l. 16; moni komisar s ra-as, 1940 m., *ibid.*, l. 1612.
- ⁶⁰² LTSR Ministr Tarybos 1940 m.liepos 26 d. pos dffio protokolas, LYA, f. 3377, ap.58, b. 591, l. 29.
- ⁶⁰³ LTSR Ministr Tarybos 1940 m.liepos 29 d. pos dffio protokolas, LYA, f. 3377, ap.58, b. 591, l. 31.
- ⁶⁰⁴ LTSR Ministr Tarybos 1940 m. rugpj io 10 d. pos dffio protokolas, *ibid.*, l. 45.
- ⁶⁰⁵ G.Vaskela, *Œemę išdalysim iki rudensŕ*, p. 52653, 74, 90, 92694.
- ⁶⁰⁶ LTSR LKT 1940 m. rugs jo 24 d. nutarimas Nr. 139, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1940 m.*, Nr. 2, p. 40.
- ⁶⁰⁷ *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiŕa*, t. 3, p. 71.
- ⁶⁰⁸ LTSR LKT 1940 m. rugs jo 24 d. nutarimas Nr. 139, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1940 m.*, Nr. 2, p. 40
- ⁶⁰⁹ G.Vaskela, *Œemę išdalysim iki rudensŕ*, p. 95699; Lietuvos TSR istorija, t. 4, p. 36637.
- ⁶¹⁰ LTSR LKT 1940 m. gruodffio 17 d. nutarimas Nr. 414, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 4 (7), p. 1676168.
- ⁶¹¹ G.Vaskela, *Œemę išdalysim iki rudensŕ*, p. 76.
- ⁶¹² LTSR LKT 1941 m. gegufl s 29 d. nutarimas Nr. 573, LCVA, f. R-754, ap. 1, b. 9.l. 159.
- ⁶¹³ LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. gruodffio 13 d. protokolas Nr. 35, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 80, l. 17 (rus k.).
- ⁶¹⁴ LTSR LKT 1941 m. sausio 11 d. nutarimas Nr. 27, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 10 (13), p. 536 ó 537; LTSR LKT ir LKP(b) CK 1941 m. kovo 7 d. nutarimas, *ibid.*, p. 533.
- ⁶¹⁵ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. vasario 19 ó 20 d. protokolas Nr. 4, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 62, l. 1 (rus k.).
- ⁶¹⁶ *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiŕa*, t. 3, p. 63664.
- ⁶¹⁷ LTSR Ministr Tarybos 1940 m liepos 25 d. pos dffio protokolas, LYA, f. 337, ap. 55, b. 591, l. 27.
- ⁶¹⁸ LTSR Valstyb s kontrol s liaudies komisariato prane–imas apie jo veiks 1940 m., LCVA, f. R-754, ap. 3, b. 387, l. 263.
- ⁶¹⁹ *Lietuvos TSR istorija*, t.4, p. 26.
- ⁶²⁰ LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. rugs jo 26 d. protokolas Nr. 3, LYA, f. 1771, ap.1, b. 5, l. 3 (rus k.).
- ⁶²¹ LTSR laikinosios AT Prezidiumo 1940 m. rugs jo 27 d. sakas, LCVA, f. R-758, ap. 1, b. 42, l. 15.
- ⁶²² LTSR LKT 1940 m. rugs jo 27 d. nutarimas Nr. 172, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 1 (4), p. 364.
- ⁶²³ LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. spalio 263 d. protokolas Nr. 4, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 7, l. 3 (rus k.).
- ⁶²⁴ LTSR Valstyb s kontrol s liaudies komisariato prane–imas apie jo veiks 1940 m., LCVA, f. R-754, ap. 3, b. 387, l. 4.
- ⁶²⁵ L.Truska, op. cit., p. 78; R. Misi nas, R. Taagepera, *Baltijos valstybės: priklausomybės metai, 1940–1990*, p. 39.
- ⁶²⁶ LTSR Ministr Tarybos 1940 m. liepos 30 d., rugpj io 16 d. pos dffi protokolai, LYA, f. 3377, ap.58, b. 591, l. 33, 49.
- ⁶²⁷ LTSR Ministr Tarybos 1940 m. rugpj io 9, 16 d. pos dffio protokolai, *ibid.*, l. 43, 49.
- ⁶²⁸ LTSR laikinosios AT Prezidiumo 1940 m. rugs jo 27 d., spalio 8, 28, 31 d., gruodffio 24 d. sakai, LCVA, f. R-758, ap. 1, b. 42, l. 13, 19, 57, 61, 107.
- ⁶²⁹ LTSR LKT 1940 m. spalio 10, 11 d. nutarima Nr. 202, 208, LCVA, f. R-754, ap. 1, b. 6, l. 79, 86.
- ⁶³⁰ LTSR LKT 1940 m. rugs jo 27 d. nutarimas Nr. 173, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 1 (4), p. 465.
- ⁶³¹ LTSR LKT 1940 m. spalio 26 d. nutarimas Nr. 266, *ibid.*, p. 31632.
- ⁶³² LTSR LKT 1940 m. spalio 28 d. nutarimai Nr. 258,263, *ibid.*, p. 26628.
- ⁶³³ LTSR LKT 1940 m. lapkri io 26 d. nutarimas Nr. 353, *ibid.*, Nr. 3 (6), p. 1326133.
- ⁶³⁴ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. vasario 22 d. protokolas Nr. 5, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 64, l. 9 (rus k.).
- ⁶³⁵ LTSR LKT 1940 m. gruodffio 24 d. nutarimas Nr. 450, *ibid.*, Nr. 4 (7), p. 184.
- ⁶³⁶ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. vasario 22 d. protokolas Nr. 5, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 64, l. 9 (rus k.).
- ⁶³⁷ L.Truska, op.cit., p. 78.
- ⁶³⁸ LTSR LKT 1941 m.kovo 13 d. nutarimas Nr. 217, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 8 (11), p. 4466447.
- ⁶³⁹ LTSR LKT 1941 m. sausio 30 d. nutarimas Nr. 61, *ibid.*, Nr. 6 (9), *ibid.*, p. 333.
- ⁶⁴⁰ L.Truska, op. cit., p. 78.
- ⁶⁴¹ LTSR LKT 141 m. vasario 17 d. nutarimas Nr. 139 ir jo pried lis, *ibid.*, Nr. 5 (8), p. 2516254
- ⁶⁴² LTSR LKT 1940 m. rugs jo 17 d. nutarimas Nr. 115, LCVA, f. R-754, ap. 1, b. 1, l. 92.

- ⁶⁴³ LTSR LKT ir IKP(b) CK 1941 m. vasario 14 d. nutarimas, LCVA, f. R-754, ap. 1, b. 5, l. 1626168.
- ⁶⁴⁴ V.Ka-auskien, „Lietuvos mokyklos sovietizacija ir priešinimasis jai 1940-1941 m.“, *Lietuvos istorijos metraštis*, 1993, p. 1066121; V.P-ibilskis, „Kultūrinio vietimo staigos 1940-1941 metų ir pokario ideologinė situacija“, *Mintys apie Lietuvos komunistų partijos kelią*, p. 1986205.
- ⁶⁴⁵ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. spalio 30 d. protokolas Nr. 12, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 21, l. 162 (rus k.).
- ⁶⁴⁶ L. Truska, op. cit., p. 81.
- ⁶⁴⁷ LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. vasario 22 d. protokolas Nr. 5, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 64, l. 264 (rus k.).
- ⁶⁴⁸ LTSR Ministrų Tarybos 1940 m. liepos 17 d. posėdžio protokolas, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 591, l. 19.
- ⁶⁴⁹ LTSR LKT 1941 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 36, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 6 (9), p. 3236324.
- ⁶⁵⁰ LTSR LKT 1941 m. kovo 10 d. nutarimas Nr. 201 ir jo priedelis, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 10 (13), p. 5426549.
- ⁶⁵¹ LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. balandžio 2 d. protokolas Nr. 12, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 84, l. 11 (rus k.).
- ⁶⁵² LTSR LKT 1941 m. balandžio 9 d. nutarimas Nr. 320, *Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941 m.*, Nr. 11 (14), p. 624.
- ⁶⁵³ *Lietuvos TSR Mokslų Akademija*, Vilnius: Mokslas, 1981, p. 12.
- ⁶⁵⁴ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. rugsėjo 11 d. protokolas, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 1, l. 3 (rus k.).
- ⁶⁵⁵ LTSR Ministrų Tarybos 1940 m. liepos 23 d. posėdžio protokolas, *ibid.*, l. 23.
- ⁶⁵⁶ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. rugsėjo 26 d. protokolas Nr. 3, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 5, l. 5 (rus k.).
- ⁶⁵⁷ LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. kovo 19 d. protokolas Nr. 9, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 75, l. 17 (rus k.).
- ⁶⁵⁸ LTSR laikinosios AT Prezidiumo 1940 m. rugsėjo 19 d. posėdžio protokolas, LCVA, f. R-758, ap. 2, b. 2, l. 5.
- 5.
- ⁶⁵⁹ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. gruodžio 8 d. protokolas Nr. 33, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 75, l. 1 (rus k.).
- ⁶⁶⁰ LTSR LKT 1940 m. rugsėjo 17 d. nutarimas Nr. 101, LCVA, f. R-745, ap. 1, b. 1, l. 76.
- ⁶⁶¹ LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. balandžio 23 d. protokolas Nr. 17, *ibid.*, ap. 2, b. 99, l. 8 (rus k.).
- ⁶⁶² LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. kovo 19 d. protokolas Nr. 9, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 75, l. 9 (rus k.).
- ⁶⁶³ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. gruodžio 8 d. protokolas Nr. 33, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 75, l. 1 (rus k.).
- ⁶⁶⁴ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. gruodžio 29 d. protokolas Nr. 42, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 100, l. 465 (rus k.).
- ⁶⁶⁵ V.P-ibilskis, „Kultūrinio vietimo staigos 1940-1941 metų ir pokario ideologinė situacija“, *Mintys apie Lietuvos komunistų partijos kelią*, p. 201.
- ⁶⁶⁶ LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. gegužės 28 d. protokolas, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 120, l. 10611 (rus k.).
- ⁶⁶⁷ V.P-ibilskis, op. cit., p. 202.
- ⁶⁶⁸ *Ibid.*, p. 1986212.
- ⁶⁶⁹ LTSR Ministrų Tarybos 1940 m. rugpjūčio 5 d. posėdžio protokolas, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 591, l. 38.
- ⁶⁷⁰ LTSR Ministrų Tarybos 1940 m. rugpjūčio 16, 20 d. posėdžio protokolas, *ibid.*, l. 49, 52.
- ⁶⁷¹ LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. gegužės 28 d. nutarimas Nr. 24, *ibid.*, b. 120, l. 9 (rus k.).
- ⁶⁷² LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. gruodžio 8 d. protokolas Nr. 33, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 75, l. 2 (rus k.).
- ⁶⁷³ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. spalio 30 d. protokolas Nr. 12, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 21, l. 2 (rus k.).
- ⁶⁷⁴ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. rugsėjo 11 d. protokolas nr. 1, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 1, l. 162 (rus k.).
- ⁶⁷⁵ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. spalio 26 d. protokolas Nr. 4, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 7, l. 567 (rus k.).
- ⁶⁷⁶ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. lapkričio 5 d. protokolas Nr. 13, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 23, l. 3 (rus k.).
- ⁶⁷⁷ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. spalio 8 d., lapkričio 28 d. protokolai Nr. 6, 26, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 10, l. 3; b. 57, l. 15 (rus k.).
- ⁶⁷⁸ LKP(b) CK biuro posėdžio 1940 m. spalio 8 d. protokolas Nr. 6, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 10, l. 3 (rus k.).
- ⁶⁷⁹ LKP(b) CK II plenumo posėdžio 1941 m. kovo 8 d. stenograma, *ibid.*, ap. 2, b. 29, l. 79684 (rus k.).
- ⁶⁸⁰ *Ibid.*, l. 80.
- ⁶⁸¹ LKP(b) CK biuro 1941 m. vasario 19620 d. protokolas Nr. 4, *ibid.*, b. 62, l. 263 (rus k.).
- ⁶⁸² LKP(b) CK biuro 1941 m. balandžio 16 d. protokolas Nr. 15, *ibid.*, b. 93, l. 8 (rus k.).
- ⁶⁸³ LKP(b) CK biuro posėdžio 1941 m. balandžio 18 d. protokolas Nr. 16, *ibid.*, ap. 2, b. 96, l. 2 (rus k.).
- ⁶⁸⁴ *Lietuvos komjaunimas skaičiais. 1919–1979*, Vilnius; Mintis, 1980, p. 13.
- ⁶⁸⁵ *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža. 1940–1959*, t. 3, Vilnius: Mintis, 1985, p. 97.
- ⁶⁸⁶ *Lietuvos komjaunimas skaičiais. 1919–1979*, p. 36.

-
- ⁶⁸⁷ LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. lapkri io 12 d. protokolas Nr. 15, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 28, l. 11613 (rus k.).
- ⁶⁸⁸ Ibid.; LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. lapkri io 28 d. protokolas Nr. 26, ibid., b. 57, l. 15 (rus k.).
- ⁶⁸⁹ LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. spalio 30 d. protokolas Nr. 12, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 21, l. 162 (rus k.).
- ⁶⁹⁰ *Lietuvos komjaunimas skaičiais. 1919–1979*, p. 35.
- ⁶⁹¹ J. R. Bagu–auskas, *Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas*, p. 32.
- ⁶⁹² LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. vasario 22 d. protokolas Nr. 5, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 64, l. 264 (rus k.).
- ⁶⁹³ LKP(b) CK biuro pos dffi 1940 m. spalio 263 d. , lapkri io 21 d. protokolai Nr. 4, 18, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 7, l. 1, 9613; b. 37, l. 29, 32634 (rus k.).
- ⁶⁹⁴ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. balandffio 2 d. protoklas Nr. 12, ibid., b. 84, l. 9 (rus k.).
- ⁶⁹⁵ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. gegufl s 7 d. protokolas Nr. 20, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 108, l. 7 6 8 (rus k.).
- ⁶⁹⁶ LTSR LKT 1941 m. birflelio 10 d. nutarimas Nr. 617 ir jo pried lis, *Lietuvos Liaudies Komisarų Tarybos nutarimai, 1941 m. gegužės 5 – birželio 16 d.*, p. 11613.
- ⁶⁹⁷ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. kovo 19 d. protokolas Nr. 9, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 75, l. 11 (rus k.).
- ⁶⁹⁸ LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. spalio 263 d. protokolas Nr. 4, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 7, l. 7 (rus k.).
- ⁶⁹⁹ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. gegufl s 21 d. protokolas Nr. 23, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 117, l. 768 (rus k.).
- ⁷⁰⁰ LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. spalio 263 d. protokolas Nr. 4, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 7, l. 2 (rus k.).
- ⁷⁰¹ LKP(b) CK biuro pos dffio 1940 m. spalio 8 d. protokolas Nr. 6, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 10, l. 3 (rus k.).
- ⁷⁰² LKP(b) CK 1941 m. sausio 7 d. ra-tas VKP(b) CK, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 217, l. 5 (rus k.)
- ⁷⁰³ LKP(b) CK biuro pos dffio 1941 m. vasario 22 d. protokolas Nr. 5, LYA, f. 1771, ap. 2, b. 64 l. 465 (rus k.).
- ⁷⁰⁴ E. Grunskis, opp. Cit., p. 27.